

T.C
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI

ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN TÜRK İSLAM
SANATINDAKİ UYGULAMALARI

Yüksek Lisans

Meral GÖZ

Çorum 2021

**ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN TÜRK İSLAM
SANATINDAKİ UYGULAMALARI**

Meral GÖZ

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU**

ÇORUM 2021

KABUL VE ONAY

Meral GÖZ tarafından hazırlanan “Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Türk-İslam Sanatındaki Uygulamaları” başlıklı bu çalışma, 30/04/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Doç. Dr. Recep GÜN) (Başkan)

İmza

(Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU) (Danışman)

İmza

(Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem KARAÇAY)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza
Prof. Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin eksiksiz atf yaptığımı beyan ederim.

İmza
Meral GÖZ

ÖZET

GÖZ, Meral. *Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Türk İslam Sanatındaki Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2021.

“Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Türk İslam Sanatındaki Uygulamaları” başlıklı bu tezin amacı; Çift başlı kartal tasvirinin, eserler üzerinde ki uygulamalarını Türk İslam sanatı içerisinde değerlendirerek bilim dünyasına kazandırmaktır. İncelemeler Orta Asya ve Mezopotamya merkezli çift başlı kartal tasvirli eserlerden başlayarak değerlendirmeye tabi tutuldu. Bu kapsamda Eski çağdan itibaren günümüze kadar farklı coğrafya ve kültürlerde yer edinen çift başlı kartalın, erken dönem tasvirlerinin de Türk İslam sanatında ki örnekleri ile karşılaştırılması sağlandı. Ayrıca bilinen çift başlı kartal tasvirli eserler dışında, yeni eserler de eklenerek yorumlandı. Kartaldan gelişen çift başlı kartal tasvirlerinin sanatsal olarak uygulamalarının daha belirleyici olması açısından kartal tasvirli eserlerin örneklerine de kendi dönemleri içerisinde değinilerek çalışmaya dahil edildi.

Çift başlı kartal dünyada en çok kullanılan ve bilinen tasvirlerden biri olmasına rağmen, içerdiği anlam ve mahiyeti bakımından da en az bilgi sahibi olunan tasvirlerdendir. Çift başlı kartal Eski çağ, Türk ve Türk İslam sanatları başlıkları altında nispeten incelenirken, konu ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan çalışmalarda çift başlı kartal, belirtilen dönemlerde yer alan medeniyetlerin eserleri arasında kısaca değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler çift başlı kartal tasvirinin tanımlanması bakımından yeterli olmayıp, birbirinin tekrarıdır. Hazırlanan bu çalışma ile çift başlı kartal tasvirlerinin Türk İslam sanatındaki uygulamalarının belirlenmesinin yanı sıra, öncesi ve sonrası da yeniden değerlendirilerek bir bütün halinde sunulmuştur.

Yerli ve yabancı kaynaklar ile arkeolojik veriler taranarak sağlanan bilgiler sonucunda, çalışma sınırları kapsamında ki bütün çift başlı kartal tasvirli eserler tespit edildi. Tespiti yapılan eserlerin adı, dönemi, bulunduğu yer, ölçüleri, malzemesi, korunduğu yer, çizimleri, resimleri ve tanımları yapıldı. Bu tanımlar üzerinden çift başlı kartal tasvirlerinin kullanıldığı eserlerdeki benzer ve farklı uygulamalar karşılaştırmalı olarak ele alındı. Yapılan çalışma ile çift başlı kartalın farklı kültür, sanat, inanç, mitoloji, gelenek ve göreneklerinde ifade ettiği anlam ile uygulamanın yayılımı arasındaki bağa da değinilerek bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara ışık tutacak yeni kaynaklar sağlandı. “Çift başlı kartal tasvirlerinin Türk İslam sanatındaki uygulamaları” başlıklı

çalışmada 2000'den fazla kartal, çift başlı kartal ve tanımı tam yapılmayan tasvirler incelenerek çalışmaya uygun olanları değerlendirmeye alındı. Çift başlı kartal tasvirine Eski çağ sanatında 41, Türk sanatında 14 ve İslam sanatında incelenen 5 eser örnek olarak verilmiş olup, Türk İslam sanatları kapsamında 148 eserin katalog çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Kartal, Çift Başlı Kartal, Orta Asya, Mezopotamya, Türk İslam Sanatları

ABSTRACT

GÖZ, Meral. *Applications of Double Headed Eagle Depictions in Turkish Islamic Art*, (Master Thesis), Çorum, 2021.

The aim of this thesis titled " Applications of Double Headed Eagle Depictions in Turkish-Islamic Art" is; The aim is to evaluate the applications of the double-headed eagle on the works in Turkish Islamic art and to bring them to the world of science. The studies were evaluated starting from the works with double-headed eagle depicted in Central Asia and Mesopotamia. In this context, it was ensured that the early period depictions of the double-headed eagle, which has taken place in different geographies and cultures since ancient times, were compared with the examples in Turkish Islamic art. In addition, other than the known double-headed eagle-depicted works, new works were added and interpreted. In order that the artistic application of the double-headed eagle depictions developed from the eagle is more decisive, the examples of the eagle-depicted works were mentioned in their own period and included in the study.

Although the double-headed eagle is one of the most widely used and known depictions in the world, it is one of the least informed depictions in terms of its meaning and nature. While the double headed eagle is relatively studied under the headings of Ancient Age, Turkish and Turkish Islamic Arts, there is no comprehensive study on the subject. In the studies, the double-headed eagle was briefly evaluated among the works of the civilizations in the periods mentioned. These evaluations are not sufficient in terms of defining the double-headed eagle, they are just repetitions of each other. With this prepared study, in addition to determining the applications of double-headed eagle depictions in Turkish-Islamic art, it was re-evaluated before and after and presented as a whole.

As a result of the information obtained by scanning archaeological data with local and foreign sources, all works with double-headed eagle depictions within the scope of the study were determined. The name, period, location, dimensions, material, place of protection, drawings, pictures and descriptions of the identified works were made. Based on these definitions, similar and different applications in the works in which double-headed eagle depictions were used were discussed comparatively. With the work done, the connection between the meaning of the double-headed eagle in different cultures, arts, beliefs, mythology, traditions and customs and the spread of the application was also

addressed, and new resources were provided to enlighten researchers who will work in this field. In the study titled "The applications of double-headed eagle depictions in Turkish Islamic art", more than 2000 eagles, double-headed eagles and incomplete descriptions were examined and those suitable for the study were evaluated. 41 examples in ancient art, 14 in Turkish art and 5 in Islamic art were given as examples to the double-headed eagle depiction, and a catalog study of 148 works within the scope of Turkish-Islamic arts was carried out.

Keywords: Eagle, Double Headed Eagle, Central Asia, Mesopotamia, Turkish Islamic Arts

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KATALOG DİZİNİ.....	viii
RESİMLER DİZİNİ.....	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xxiv
HARİTALAR DİZİNİ.....	xxv
KISALTMALAR.....	xxvi
ÖN SÖZ.....	xxvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN ESKİ ÇAĞ MEDENİYETLERİNDEKİ UYGULAMALARI

1.1. ESKİ ÇAĞ SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ.....	6
1.2. ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN ESKİ ÇAĞ SANATINDAKİ UYGULAMALARI.....	16
1.2.1 Bactria Margiana.....	17
1.2.2 Mezopotamya.....	21
1.2.3 Anadolu (M.Ö 1950/1200).....	29
1.2.3.1 Kültepe / Kaniş.....	31
1.2.3.2 Boğazköy / Hattuşa.....	43
1.2.3.3 Alacahöyük.....	58
1.2.3.4 Acemhöyük.....	62
1.2.3.5 Alişar Höyük.....	66
1.2.3.6 Karahöyük.....	69
1.2.3.7 Açıncı Höyük / Alalakh.....	73

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM ÖNCESİ TÜRK SANATINDA UYGULANAN ÇİFT BAŞLI KARTAL
TASVİRLERİ

2.1 TÜRK SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ.....	76
2.2 ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN TÜRK SANATINDAKİ	
UYGULAMALARI	87
2.2.1 Türk Kurgan Kültürü.....	88
2.2.2 Yakut (Saha) Türkleri.....	98
2.2.3 Göktürk Devleti.....	99
2.2.4 Tuna Bulgar Devleti.....	102
2.2.5 Uygur Devleti.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK İSLAM SANATINDA UYGULANAN ÇİFT BAŞLI KARTAL
TASVİRLERİ

3.1 TÜRK İSLAM SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ.....	109
3.2 ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN İSLAM SANATINDAKİ	
UYGULAMALARI.....	129
3.2.1 Endülüs Emevi Devleti.....	130
3.2.2 Büveyhi Devleti.....	137
3.3 TÜRK İSLAM SANATINDA ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİ.....	143
3.3.1 Gazneli Devleti.....	144
3.3.2 Büyük Selçuklu Devleti.....	147
3.3.3 Anadolu'da Kurulan I. Dönem Türk Beylikleri.....	156
3.3.3.1 Mengücekli Beyliği.....	157
3.3.3.2 Artuklu Beyliği.....	161
3.3.4 Anadolu Selçuklu Devleti.....	205
3.3.5 Anadolu'da Kurulan II. Dönem Türk Beylikleri.....	248
3.3.5.1 Karamanoğlu Beyliği.....	249
3.3.5.2 Germiyanolu Beyliği.....	251
3.3.5.3 Aydınolu Beyliği.....	253

3.3.6 14. Ve 15. Yüzyılda Anadolu’da Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirleri.....	261
3.3.7 Zengi Devleti.....	267
3.3.8 Altın Orda Devleti.....	287
3.3.9 Memlük Devleti.....	293
3.3.10 İlhanlı Devleti.....	306
3.3.11 Osmanlı Devleti.....	318

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRİNİN GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN UYGULAMALARI (BAYRAK VE ARMA)

4.1 BAYRAK.....	340
4.2 TÜRKİYE’DE KULLANILAN ARMALAR.....	341
SONUÇ.....	349
KAYNAKÇA.....	365
EKLER.....	390
EK-1 Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo1).....	390
EK-2 Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo1 Devam).....	391
EK-3 Türk Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 2).....	392
EK-4 Endülüs Emevi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 3).....	393
EK-5 Büveyhi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 4).....	394
EK-6 Gazneli Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 5).....	395
EK-7 Büyük Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 6).....	396

EK-8 I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 7).....	397
EK-9 I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 7 Devam).....	398
EK-10 Anadolu Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 8).....	399
EK-11 II. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 9).....	400
EK-12 14./15. Yy Anadolu'da Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 10).....	401
EK-13 Zengi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 11).....	402
EK-14 Altın Orda Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 12).....	403
EK-15 Memlûklü Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 13).....	404
EK-16 İlhanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 14).....	405
EK-17 Osmanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 15).....	406

KATALOG DİZİNİ

<u>Katalog</u>	<u>Sayfa</u>
Katalog 1. Gazne Sarayı Mimari Parça.....	145
Katalog 2. Gazne Sarayı Mimari Parça.....	146
Katalog 3. Büyük Selçuklu Dönemi Gümüş Tabak.....	149
Katalog 4. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş.....	150
Katalog 5. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş.....	152
Katalog 6. Büyük Selçuklu Dönemi Tasvirli Şişe.....	153
Katalog 7. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş.....	154
Katalog 8. Sivas Divriği Ulu Cami Taç Kapısı (Sağ).....	158
Katalog 9. Sivas Divriği Ulu Cami Taç Kapısı (Sol).....	160
Katalog 10. Diyarbakır Artuklu Sarayı Çini.....	162
Katalog 11. Diyarbakır Dış Kale Ulu Beden Burcu.....	163
Katalog 12. Diyarbakır Dış Kale Yedi Kardeş Burcu.....	165
Katalog 13. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	167
Katalog 14. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	168
Katalog 15. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	169
Katalog 16. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	170
Katalog 17. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	171
Katalog 18. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	172
Katalog 19. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	173
Katalog 20. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	174
Katalog 21. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	175
Katalog 22. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	176
Katalog 23. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	177
Katalog 24. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	178
Katalog 25. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	179
Katalog 26. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	180
Katalog 27. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	182
Katalog 28. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	183
Katalog 29. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	184
Katalog 30. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	185
Katalog 31. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	186

<u>Katalog</u>	<u>Sayfa</u>
Katalog 32. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	187
Katalog 33. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	188
Katalog 34. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	189
Katalog 35. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	190
Katalog 36. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	191
Katalog 37. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	192
Katalog 38. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	193
Katalog 39. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	194
Katalog 40. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	195
Katalog 41. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	196
Katalog 42. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	197
Katalog 43. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	198
Katalog 44. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	199
Katalog 45. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	200
Katalog 46. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	201
Katalog 47. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi Sikke.....	202
Katalog 48. Melik Şemseddin Salih Dönemi Sikke.....	203
Katalog 49. Diyarbakır Müzesi Mimari Parça.....	204
Katalog 50. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Sikke.....	207
Katalog 51. Kubad Abad Büyük Saray Çini.....	208
Katalog 52. Kubad Abad Küçük Saray Çini.....	209
Katalog 53. Kubad Abad Sarayı Çini.....	210
Katalog 54. Kubad Abad Sarayı Çini.....	211
Katalog 55. Kubad Abad Sarayı Çini.....	212
Katalog 56. Kubad Abad Sarayı Çini.....	213
Katalog 57. Kubad Abad Sarayı Çini.....	214
Katalog 58. Aspendos Sarayı Çini.....	215
Katalog 59. Alaeddin Sarayı Mimari Parça.....	216
Katalog 60. Hunad Hatun Hamamı Çini.....	217
Katalog 61. Konya Kalesi Mimari Parça.....	218
Katalog 62. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsre Ait Mühür.....	219
Katalog 63. Sivas Gök Medrese Taç Kapısı (Sol).....	221

<u>Katalog</u>	<u>Sayfa</u>
Katalog 64. Sivas Gök Medrese Taç Kapısı (Sağ).....	223
Katalog 65. Sultan II. Mesud Dönemi Sikke.....	224
Katalog 66. Sultan II. Mesud Dönemi Sikke.....	225
Katalog 67. Konya Mevlana Müzesi Ahşap Rahle.....	226
Katalog 68. Hacı Bektaşî Veli Türbesi Giriş Kapısı.....	228
Katalog 69. Konya Aksinne Mescidi Mihrabı.....	230
Katalog 70. Yozgat Delice Köşkü Mimari Parça.....	232
Katalog 71. Felekabad Sarayı Mimari Parça.....	233
Katalog 72. Konya Kalesi Mimari Parça.....	234
Katalog 73. Anadolu Selçuklu Dönemi Kumaş.....	235
Katalog 74. Kayseri Döner Kümbet (Sağ).....	237
Katalog 75. Kayseri Döner Kümbet (Doğu Cephesi).....	239
Katalog 76. Konya Mevlana Müzesi Kandil Zarfı.....	240
Katalog 77. Anadolu Selçuklu Dönemi Kemer.....	242
Katalog 78. Şanlıurfa Harran Kapı.....	244
Katalog 79. Erzurum Çifte Minareli Medrese.....	246
Katalog 80. Karamanoğlu Beyliği Dönemi Sikke.....	250
Katalog 81. Germiyanolu Beyliği Dönemi Sikke.....	252
Katalog 82. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke.....	254
Katalog 83. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke.....	255
Katalog 84. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke.....	256
Katalog 85. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke.....	257
Katalog 86. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke.....	258
Katalog 87. Sivas Müzesi Mezar Taşı.....	259
Katalog 88. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı.....	260
Katalog 89. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı.....	261
Katalog 90. Akşehir Kileci Mescidi Dolap Kanatları.....	262
Katalog 91. Ankara Etnografya Müzesi Mezar Taşı.....	263
Katalog 92. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı.....	264
Katalog 93. Zortul Kümbeti.....	265
Katalog 94. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	268
Katalog 95. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	269

<u>Katalog</u>	<u>Sayfa</u>
Katalog 96. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	270
Katalog 97. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	271
Katalog 98. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	272
Katalog 99. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	273
Katalog 100. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	274
Katalog 101. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	275
Katalog 102. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	276
Katalog 103. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	277
Katalog 104. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	278
Katalog 105. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	279
Katalog 106. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	280
Katalog 107. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	281
Katalog 108. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	282
Katalog 109. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke.....	283
Katalog 110. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke.....	284
Katalog 111. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke.....	285
Katalog 112. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke.....	286
Katalog 113. Altın Orda Devleti Dönemi Saray Yapısına Ait Mimari Parça.....	288
Katalog 114. Altın Orda Devleti Dönemi Mühür.....	289
Katalog 115. Canibek Han Dönemi Sikke.....	290
Katalog 116. Nogay Han Dönemi Sikke.....	291
Katalog 117. Altın Orda Devleti Dönemi Sikke.....	292
Katalog 118. Memlük Emiri Bedreddin Baysarı Dönemi Tütsü Kabı.....	294
Katalog 119. Memlük Dönemi Mimari Parça.....	296
Katalog 120. Memlük Dönemi Tabak.....	298
Katalog 121. Memlük Dönemi Tabak.....	299
Katalog 122. Memlük Dönemi Cam Bardak.....	300
Katalog 123. Memlük Dönemi Kumaş.....	302
Katalog 124. Memlük Dönemi Madeni Kap.....	304
Katalog 125. Argun Han Dönemi Sikke.....	307
Katalog 126. Gazan Han Dönemi Sikke.....	308
Katalog 127. Erzurum Yakutiye Medresesi (Taç Kapının Sağı).....	309

<u>Katalog</u>	<u>Sayfa</u>
Katalog 128. Erzurum Yakutiye Medresesi (Taç Kapının Solu).....	311
Katalog 129. Hüdavent Hatun Kümbeti.....	312
Katalog 130. Ebu Said Bahadır Han Dönemi Sikke.....	314
Katalog 131. Ebu Said Bahadır Han Dönemi Sikke.....	315
Katalog 132. Niğde Sungur Bey Cami.....	316
Katalog 133. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	320
Katalog 134. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	321
Katalog 135. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	322
Katalog 136. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	323
Katalog 137. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	324
Katalog 138. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	325
Katalog 139. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	326
Katalog 140. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	327
Katalog 141. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke.....	328
Katalog 142. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke.....	329
Katalog 143. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke.....	330
Katalog 144. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke.....	331
Katalog 145. Şehname / Ganizade Mehmed Nadiri.....	332
Katalog 146. Osmanlı Dönemi Halı.....	334
Katalog 147. Osmanlı Dönemi Halı.....	336
Katalog 148. Osmanlı Dönemi Halı.....	338

RESİMLER DİZİNİ

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 1.1. Lascaux Mağarası/ Fransa.....	6
Resim 1.2. Kel Kartal, Kaya Kartalı ve Harpia Kartalı.....	7
Resim 1.3. Kartalın Geyik ve Tilki Avı.....	8
Resim 1.4. Bactria Margiana Bölgesi Kartal Tasvirli Mühürler.....	9
Resim 1.5. Kral Etana ve Kartalın Göğe Yükselişinin Tasvir Edildiği Silindir Mühür.....	10
Resim 1.6. Apkallu.....	10
Resim 1.7. Alaca Höyük Güneş Kursu.....	11
Resim 1.8. Horoztepe Sistrum.....	11
Resim 1.9. Kültepe Kartal Biçimli Riton.....	12
Resim 1.10. Urartu Dönemi Demir İğne.....	13
Resim 1.11. Persepolis 32 Nolu Sütun Üzerindeki Kartal Tasvirli Plaka.....	14
Resim 1.12. Zeus ve Ganymedes.....	14
Resim 1.13. Roma Dönemi Zeus Heykeli.....	15
Resim 1.14. Bactria Margiana Mühür.....	18
Resim 1.15. Gonur Tepe Tören Baltası.....	19
Resim 1.16. Bactria Margiana Mühür.....	20
Resim 1.17. İmdugud / Anzu – Tell Ubaid, M.Ö 2500.....	22
Resim 1.18. Ninurta Ve Çift Başlı Kartal.....	23
Resim 1.19. Çift Başlı Kartal Tasvirli Mühür.....	24
Resim 1.20. Kuzey Suriye Bölgesi Silindir Mühür.....	25
Resim 1.21. Kuzey Suriye Bölgesi Mühür.....	26
Resim 1.22. Kuzey Suriye Bölgesi Silindir Mühür.....	27
Resim 1.23. Tell Ahmar'dan Silindir Mühür.....	28
Resim 1.24. Kültepe/ Kaniş.....	31
Resim 1.25. Kültepe Kaniş-Karumu Mühür.....	32
Resim 1.26. İki Ceylan (Antilop) Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	33
Resim 1.27. Kültepe Silindir Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	34
Resim 1.28. Kültepe Mühür.....	35

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 1.29. Kültepe Mühür.....	36
Resim 1.30. Kültepe Çivi Yazılı Tablet Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	37
Resim 1.31. Kültepe Mühür.....	38
Resim 1.32. Kültepe Mühür.....	39
Resim 1.33. Kültepe Mühür.....	40
Resim 1.34. Kültepe Mühür.....	41
Resim 1.35. Kültepe Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	42
Resim 1.36. Hattuşa/ Büyükkale.....	43
Resim 1.37. Hattuşa.....	43
Resim 1.38. Hattuşa Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	45
Resim 1.39. Hattuşa Mühür.....	46
Resim 1.40. Hattuşa Mühür.....	47
Resim 1.41. IV. Tudhaliya Dönemi Silindir Mühür	48
Resim 1.42. IV. Tudhaliya Dönemi Silindir Mühür	49
Resim 1.43. Nişantepe Mühürleri.....	50
Resim 1.44. Nişantepe Mühürleri Üzerinde Görülen Çift Başlı Kartal.....	51
Resim 1.45. Nişantepe Mühür	52
Resim 1.46. Nişantepe Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	53
Resim 1.47. Yüzük Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	54
Resim 1.48. Yazılıkaya Ana Sahne.....	55
Resim 1.49. Yazılıkaya Ana Sahne Çizim.....	56
Resim 1.50. Mezulla Ve Zintuhi'yi Taşıyan Çift Başlı Kartal.....	57
Resim 1.51. Alacahöyük Sfenksli Kapı.....	58
Resim 1.52. Alacahöyük Sfenksli Kapı Girişi.....	59
Resim 1.53. Sfenks Üzerinde Çift Başlı Kartal Tasviri.....	60
Resim 1.54. Alacahöyük Çift Başlı Kartalı.....	61
Resim 1.55. Acemhöyük /Aksaray.....	62
Resim 1.56. Acemhöyük Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	63
Resim 1.57. Acemhöyük Mühür	64
Resim 1.58. Acemhöyük Mühür	65
Resim 1.59. Alişar Höyük.....	66

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 1.60. Alishar Höyük Mührü Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	67
Resim 1.61. Alishar Höyük Mühür.....	68
Resim 1.62. Karahöyük Mühür.....	61
Resim 1.63. Karahöyük Mühür.....	70
Resim 1.64. Karahöyük Mühür.....	71
Resim 1.65. Mühür Üzerinde Çift Başlı Kartal.....	72
Resim 1.66. Aççana Höyük/ Alalakh.....	73
Resim 1.67. Aççana Höyük Silindir Mühür.....	74
Resim 1.68. Aççana Höyük Silindir Mühür.....	75
Resim 2.1. Altay ve Sibiry Şamanlarına Ait Kartal Tasvirleri.....	76
Resim 2.2. Şaman Giysisi Ve Şaman Davulu.....	77
Resim 2.3. Kelermes Kurganı Ayna.....	78
Resim 2.4. Başadar Kurganı Koşum Takımı Parçası.....	78
Resim 2.5. Melgunov Litoi Kurganı Altın Kemer Üzerinde Bulunan Kartal Plaka.....	79
Resim 2.6. Pazırık Kurganı Ahşap Ve Deriden Yapılmış Kartal Başı.....	79
Resim 2.7. Bir Hun Liderine Ait Altın Taç.....	80
Resim 2.8. Pazırık Kurganı Eyer Örtüsü Üzerinde Kartal Ve Geyik Mücadelesi.....	80
Resim 2.9. Yakut Türklerine Ait Dünya Direği Üzerinde Bulunan Kartal Tasviri.....	82
Resim 2.10. Bilge Kağan Anıtlığında Bulunan Altın Taç.....	84
Resim 2.11. Kül Tigin Anıtlığında Bulunan Mermer Büst.....	84
Resim 2.12. Pazırık Kurganı Altın Elbiseli Adam.....	85
Resim 2.13. Pazırık Kurganında Bulunan Kartal Başının Aplike Edilmiş Resmi.....	85
Resim 2.14. Budizm’de Sekiz Büyük Bodhisattva’dan Biri Olan Maitreya (ayrıntı), Swat Vadisi, Kuzeybatı Pakistan, 7. Yy.....	85
Resim 2.15. Akchoba (Ayrıntı).....	85
Resim 2.16. Arzhan II Kurganı Altın Kemer Tokası.....	90
Resim 2.17. Giysi Süsü Olarak Kullanılan Bronz Parça.....	91
Resim 2.18. İskit Dönemi Altın Kemer.....	92
Resim 2.19. İskit Dönemi Kılıç Kını.....	93
Resim 2.20. At Koşum Takımı Parçası.....	94
Resim 2.21. Kısa Kılıç.....	95

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 2.22. At Koşum Takımı Parçası.....	96
Resim 2.23. Eyer Parçası.....	97
Resim 2.24. Şaman Tasvirlerinde Çift Başlı Kartal.....	98
Resim 2.25. Yakut Türkleri Ve Dolganlar Da Kullanılan Gök Direği.....	99
Resim 2.26. Kemer Tokası.....	101
Resim 2.27. Tuna Bulgarları Dönemi Çift Başlı Kartal.....	103
Resim 2.28. Ming-Öy Tapınağı Çift Başlı Kartal Tasviri.....	105
Resim 2.29. Ming-Öy Tapınağı Çift Başlı Kartal Tasviri.....	106
Resim 2.30. Uygur Duvar Resmi.....	107
Resim 2.31 Tufan Bölgesi Duvar Resmi.....	108
Resim 3.1. Ukab Sancak-ı Şerif.....	110
Resim 3.2. Kusayr Amra Sarayı Duvar Resimlerinde Altı Kral.....	111
Resim 3.3. Emeviler Dönemi Mangal (Tütsülük).....	112
Resim 3.4. Endülüs Emevi Dönemi Abdest Havuzları.....	113
Resim 3.5. Endülüs Emevi Dönemi Tabak.....	114
Resim 3.6. Fildişi Parça.....	114
Resim 3.7. Kartal Tasvirli Tabak.....	115
Resim 3.8. Kartal Tasvirli Şişe.....	115
Resim 3.9. İdil Volga Bulgarları Dönemi Kartal Tasvirli Tabak / Kab.....	116
Resim 3.10. Karahanlı Dönemi Kartal Tasvirli Sikke.....	117
Resim 3.11. Kartal Süslemeli Şişe.....	119
Resim 3.12. Kartal Tasvirli Kumaş.....	119
Resim 3.13. Büyük Selçuklu Kumaşı.....	121
Resim 3.14. Buhurdanlık.....	121
Resim 3.15. 12. Yy Kartal Tasvirli Kabartma.....	121
Resim 3.16. Gümüş Sürahi.....	121
Resim 3.17. Denizli Ak Han.....	122
Resim 3.18. Diyarbakır Selçuklu Burcu.....	122
Resim 3.19. Artuklu Bronz Ayna	123
Resim 3.20. Cizre Ulu Cami Kapı Tokmağı	123
Resim 3.21. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi Kitabe.....	124
Resim 3.22. Kubad Abad Sarayı Çini	124

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.23. Huand Hatun Hamamı Çini	124
Resim 3.24. Karasaray Süslemeleri.....	125
Resim 3.25. Kahire Kalesi Batı Duvarı Üzerinde Bulunan Kartal Tasviri.....	126
Resim 3.26. Memlük Ayaklı Kase.....	127
Resim 3.27. Memlük Sikke.....	127
Resim 3.28. Memlük Tabak.....	128
Resim 3.29. Memlük Şişe.....	128
Resim 3.30. Sant Zoilo Manastırında Bulunan Endülüs Kumaşı.....	131
Resim 3.31. Endülüs Kumaşı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	132
Resim 3.32. Endülüs Dönemi Kumaş Parçaları.....	133
Resim 3.33. Endülüs Kumaşı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	134
Resim 3.34. Endülüs Dönemi Kumaş.....	135
Resim 3.35. Endülüs Kumaşı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	136
Resim 3.36. Büveyhiler Dönemi Kumaş.....	139
Resim 3.37. Büveyhiler Dönemi Kumaşı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	140
Resim 3.38. Büveyhiler Dönemi Kumaş.....	141
Resim 3.39. Büveyhiler Dönemi Kumaşı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	142
Resim 3.40. Gazne Sarayı Mimari Parça ve Çizimi.....	145
Resim 3.41. Gazne Sarayı Süslemelerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	146
Resim 3.42. Kazakistan'da Bulunan Büyük Selçuklu Dönemine Tarihlenen Kumaş (Bayrak ?).....	148
Resim 3.43. Büyük Selçuklu Dönemi Gümüş Tabak ve Çizimi.....	149
Resim 3.44. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş.....	150
Resim 3.45. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş ve Çizimi.....	151
Resim 3.46. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş ve Çizimi.....	152
Resim 3.47. Büyük Selçuklu Dönemi Şişe ve Çizimi.....	153
Resim 3.48. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş.....	154
Resim 3.49. Büyük Selçuklu Dönemi Kumaş ve Çizimi.....	155
Resim 3.50. Divriği Ulu Cami Batı Kapısının Sağında Bulunan Çift Başlı Kartal.....	158
Resim 3.51. Batı Kapınının Sağında Bulunan Çift Başlı Kartal Çizimi.....	159
Resim 3.52. Batı Kapınının Solunda Bulunan Çift Başlı Kartal Ve Çizimi.....	160

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.53. Artuklu Sarayı Çift Başlı Kartal Tasvirli Çini ve Çizimi.....	162
Resim 3.54. Ulu Beden Burcu Dış Cephesi.....	163
Resim 3.55. Ulu Beden Burcu Çift Başlı Kartal Tasviri Ve Çizimi.....	164
Resim 3.56. Yedi Kardeş Burcu Dış Cephesi.....	165
Resim 3.57. Yedi Kardeş Burcu Çift Başlı Kartal Tasviri Ve Çizimi.....	166
Resim 3.58. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	167
Resim 3.59. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	168
Resim 3.60. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	169
Resim 3.61. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	170
Resim 3.62. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	171
Resim 3.63. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	172
Resim 3.64. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	173
Resim 3.65. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	174
Resim 3.66. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	175
Resim 3.67. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	176
Resim 3.68. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	177
Resim 3.69. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	178
Resim 3.70. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	179
Resim 3.71. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke.....	180
Resim 3.72. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke Çizimi.....	180
Resim 3.73. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	182
Resim 3.74. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	183
Resim 3.75. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	184
Resim 3.76. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	185
Resim 3.77. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	186
Resim 3.78. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	187
Resim 3.79. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	188
Resim 3.80. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	189
Resim 3.81. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	190
Resim 3.82. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi.....	191
Resim 3.83. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	192
Resim 3.84. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	193

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.85. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	194
Resim 3.86. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	195
Resim 3.87. Melik Salih Mahmud Dönemi Sikke ve Çizimi	196
Resim 3.88. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	197
Resim 3.89. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	198
Resim 3.90. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	199
Resim 3.91. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	200
Resim 3.92. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	201
Resim 3.93. Melik Rukneddin Mevdud Dönemi Sikke ve Çizimi	202
Resim 3.94. Melik Şemseddin Salih Dönemi Sikke ve Çizimi	203
Resim 3.95. Diyarbakır Müzesi Mimari Parça ve Çizimi	204
Resim 3.96. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi Sikke ve Çizimi.....	207
Resim 3.97. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	208
Resim 3.98. Kubadabad Küçük Saray Çini ve Çizimi	209
Resim 3.99. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	210
Resim 3.100. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	211
Resim 3.101. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	212
Resim 3.102. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	213
Resim 3.103. Kubadabad Sarayı Çini ve Çizimi	214
Resim 3.104. Aspendos Sarayı Çini ve Çizimi	215
Resim 3.105. Alaeddin Sarayı Mimari Parça ve Çizimi	216
Resim 3.106. Kayseri Hunad Hatun Hamamı Çini ve Çizimi	217
Resim 3.107. Konya Kalesi Çift Başlı Kartal ve Çizimi	218
Resim 3.108. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Ait Mühür.....	219
Resim 3.109. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e Ait Mühür Çizimi.....	220
Resim 3.110. Sivas Gök Medrese Çift Başlı Kartal.....	221
Resim 3.111. Sivas Gök Medrese Çift Başlı Kartal Çizimi.....	222
Resim 3.112. Sivas Gök Medrese Taç Kapısı (Sağ) Çift Başlı Kartal ve Çizimi	223
Resim 3.113. Sultan II. Mesut Dönemi Sikke ve Çizimi	224
Resim 3.114. Sultan II. Mesut Dönemi Sikke ve Çizimi	225
Resim 3.115. Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Rahle.....	226
Resim 3.116. Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Rahle Ayrıntısı.....	227

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.117. Hacı Bektaşî Veli Türbesi Giriş Kapısı.....	228
Resim 3.118. Hacı Bektaşî Veli Türbesi Çift Başlı Kartal Tasviri Çizimi.....	229
Resim 3.119. Konya Aksinne Mescidi Mihrabı	230
Resim 3.120. Aksinne Mescidi Mihrabı Çizimi.....	231
Resim 3.121. Delice Köşkü Mimari Parça.....	232
Resim 3.122. Delice Köşkü Mimari Parça Çizimi.....	232
Resim 3.123. Felekabad Sarayı Alçı Parçası ve Çizimi	233
Resim 3.124. Konya Kalesinden Gelen Mimari Parça ve Çizimi	234
Resim 3.125. Siegburg Saint Servatius Kilisesi'nde Bulunan Kumaş.....	235
Resim 3.126. Berlin Müzesi Çift Başlı Kartal Tasvirli Kumaş.....	236
Resim 3.127. Döner Kümbet Taç Kapısı	237
Resim 3.128. Döner Kümbet Taç Kapı Çift Başlı Kartal Ve Çizimi	238
Resim 3.129. Döner Kümbet Doğu Cephesi Çift Başlı Kartal Ve Çizimi	239
Resim 3.130. Konya Mevlana Müzesi Kandil Zarfı.....	240
Resim 3.131. Konya Mevlana Müzesi Kandil Zarfı Ayrıntısı Ve Çizimi.....	241
Resim 3.132. Anadolu Selçuklu Dönemi Kemer.....	242
Resim 3.133. Anadolu Selçuklu Dönemi Kemer Ayrıntısı Ve Çizimi.....	243
Resim 3.134. Şanlıurfa Harran Kapı.....	244
Resim 3.135. Harran Kapı Çift Başlı Kartal ve Çizimi.....	245
Resim 3.136. Çifte Minareli Medrese.....	246
Resim 3.137. Çifte Minareli Medrese Çift Başlı Kartal Tasviri.....	247
Resim 3.138. Karamanoğlu Beyliği Dönemi Sikke.....	250
Resim 3.139. Germiyanolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	252
Resim 3.140. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	254
Resim 3.141. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	255
Resim 3.142. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	256
Resim 3.143. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	257
Resim 3.144. Aydınolu Beyliği Dönemi Sikke Ve Çizimi	258
Resim 3.145. Sivas Müzesi Mezar Taşı Ve Çizimi	259
Resim 3.146. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı Ve Çizimi	260
Resim 3.147. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı Ve Çizimi	261
Resim 3.147. Akşehir Kileci Mescidi Dolap Kanatları.....	262

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.148. Ankara Etnografya Müzesi Mezar Taşı ve Çizimi.....	263
Resim 3.149. Tokat Erenler Mezarlığı Mezar Taşı ve Çizimi	264
Resim 3.150. Zortul Kümbeti.....	268
Resim 3.151. Zortul Kümbeti Çift Başlı Kartalı ve Çizimi	266
Resim 3.152. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	268
Resim 3.153. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	269
Resim 3.154. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	270
Resim 3.155. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	271
Resim 3.156. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	272
Resim 3.157. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	273
Resim 3.158. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	274
Resim 3.159. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	275
Resim 3.160. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	276
Resim 3.161. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	277
Resim 3.162. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	278
Resim 3.163. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	279
Resim 3.164. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	280
Resim 3.165. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	281
Resim 3.166. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	282
Resim 3.167. Melik II. İmadeddin Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	283
Resim 3.168. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	284
Resim 3.169. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	285
Resim 3.170. Melik Kutbeddin Muhammed Zengi Dönemi Sikke ve Çizimi	286
Resim 3.171. Altın Orda Dönemi Saray Yapısına Ait Mimari Parça ve Çizimi	288
Resim 3.172. Altın Orda Dönemi Mühür ve Çizimi	289
Resim 3.173. Canibek Han Dönemi Çift Başlı Kartal Tasvirli Sikke ve Çizimi	290
Resim 3.174. Nogay Han Çift Başlı Kartal Tasvirli Sikke ve Çizimi	291
Resim 3.175. Altın Orda Çift Başlı Kartal Tasvirli Sikke ve Çizimi	292
Resim 3.176. Memlük Emiri Bedreddin Baysarı Dönemi Tütsü Kabı.....	294
Resim 3.177. Memlük Dönemi Tütsü Kabı Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi	295
Resim 3.178. Memlük Dönemi Mimari Parça.....	296
Resim 3.179. Memlük Dönemi Mermer Parça Çizimi.....	297

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.180. Memlük Çift Başlı Kartal Tasvirli Tabak ve Çizimi	298
Resim 3.181. Memlük Çift Başlı Kartal Tasvirli Tabak ve Çizimi	299
Resim 3.182. Memlük Dönemi Cam Bardak.....	300
Resim 3.183. Cam Bardak Üzerinde Bulunan Çift Başlı Kartal Tasviri ve Çizimi	301
Resim 3.184. Memlük Dönemi Kumaş.....	302
Resim 3.185. Memlük Dönemi Kumaş Çizimi.....	303
Resim 3.186. Memlük Dönemi Madeni Kap.....	304
Resim 3.187. Memlük Dönemi Kap Üzerinde Çift Başlı Kartal ve Çizimi	305
Resim 3.188. Argun Han Dönemi Sikke ve Çizimi	307
Resim 3.189. Gazan Han Dönemi Sikke ve Çizimi	308
Resim 3.190. Yakutiye Medresesi Taç Kapısı (Sağ).....	309
Resim 3.191. Yakutiye Medresesi Çift Başlı Kartal Çizimi.....	310
Resim 3.192. Yakutiye Medresesi (Sol) Çift Başlı Kartal Ve Çizimi	311
Resim 3.193. Hüdavent Hatun Kümbeti.....	312
Resim 3.194. Hüdavent Hatun Kümbeti Kasnak Kısmı.....	312
Resim 3.195. Hüdevent Hatun Kümbeti Çift Başlı Kartal Tasviri.....	313
Resim 3.196. Ebu Said Bahadır Han Dönemi Sikke ve Çizimi	314
Resim 3.197. Ebu Said Bahadır Han Dönemi Sikke ve Çizimi	315
Resim 3.198. Niğde Sungur Bey Cami Ve Kuzey Taç Kapısı.....	316
Resim 3.199. Sungur Bey Cami Çift Başlı Kartal.....	317
Resim 3.200. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	320
Resim 3.201. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	321
Resim 3.202. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	322
Resim 3.203. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	323
Resim 3.204. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	324
Resim 3.205. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	325
Resim 3.206. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	326
Resim 3.207. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	327
Resim 3.208. Sultan II. Murad Han Dönemi Sikke	328
Resim 3.209. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke.....	329
Resim 3.210. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke.....	330
Resim 3.211. Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi Sikke ve Çizimi	331

<u>Resimler</u>	<u>Sayfa</u>
Resim 3.212. Nadiri'nin Şehnamesinde Bulunan Çift Başlı Kartal Tasviri.....	332
Resim 3.213. Saltanat Kayığının Arkasında Görülen Çift Başlı Kartal Tasviri.....	333
Resim 3.214. Niğde Müzesinde Bulunan Çift Başlı Kartal Tasvirli Halı.....	334
Resim 3.215. Niğde Müzesinde Bulunan Halıdan Ayrıntı.....	335
Resim 3.216. Erich Feigl Koleksiyonu Çift Başlı Kartal Tasvirli Halı.....	336
Resim 3.217. Çift Başlı Kartal Tasvirli Halı ve Çizimi	337
Resim 3.218. Hakan Tazecan Koleksiyonu Çift Başlı Kartal Tasvirli Halı.....	338
Resim 3.219. Çift Başlı Kartal Tasvirli Halı ve Çizimi.....	339
Resim 4.1. Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan bayrakları.....	340
Resim 4.2. Arnhem ve Krasnodar bayraklar.....	341
Resim 4.3. Rusya Silahlı Kuvvetleri, Arnavutluk Genel Kurmaylığı ve AEK arması.....	341
Resim 4.4. Konya Çift Başlı Kartal Uygulamalı Armalar.....	342
Resim 4.5. Konya Kalesi Mimari Parçası Üzerinde Bulunan Çift Başlı Kartal Tasvirinin Arma Olarak Kullanımı.....	342
Resim 4.6. Kubadabad Sarayı Çinisinin Arma Olarak Kullanımı.....	343
Resim 4.7. Diyarbakır Kalesi Ulu Beden Burcu Çift Başlı Kartal Tasvirinin Arma Olarak Kullanımı.....	343
Resim 4.8. Diyarbakır Kalesi Yedi Kardeş Burcu Çift Başlı Kartal Tasvirinin Arma Olarak Kullanımı.....	344
Resim 4.9. Erzurum Çifte Minareli Medrese Çift Başlı Kartal Tasvirinin Arma Olarak Kullanımı.....	344
Resim 4.10. Niğde Sungur Bey Cami Çift Başlı Kartal Tasvirinin Arma Kullanımı...345	345
Resim 4.11. Arzhan II Kurganı Kemer Tokası Ve Erzincan Üniversitesi Çift Başlı Kartal Tasvirli Arması.....	345
Resim 4.12. Kubadabad Sarayı Çinisi Ve Erzincan Belediyesi Çift Başlı Kartal Tasvirli Arması.....	346
Resim 4.13. Sivas Valiliği Arması Ve Sivas Gök Medrese Çift Başlı Kartalı.....	346
Resim 4.14. Yeni Çorumspor Arması Ve Hattuşa Yazılıkaya Çift Başlı Kartalı.....	347
Resim 4.15. Türk Tarih Kurumu Arması ve Konya Kalesi Mimari Parçası.....	348
Resim 4.16. Türk Polis Teşkilatı Arması.....	348

TABLolar DİZİNİ

<u>Tablo</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	388
Tablo 2. Türk Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	389
Tablo 3. Endülüs Emevi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri..	390
Tablo 4. Büveyhi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	390
Tablo 5. Gazneli Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	391
Tablo 6. Büyük Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri...	391
Tablo 7. I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	392
Tablo 8. Anadolu Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	394
Tablo 9. II. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	395
Tablo 10. 14./15. Yy Anadolu'da Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	395
Tablo 11. Zengi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	396
Tablo 12. Altın Orda Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	396
Tablo 13. Memlük Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	397
Tablo 14. İlhanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	397
Tablo 15. Osmanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri.....	398

HARİTALAR DİZİNİ

<u>Harita</u>	<u>Sayfa</u>
Harita 1.1. Bactria Margiana.....	17
Harita 1.2. Mezopotamya Uygarlıkları.....	21
Harita 1.3. Hitit Coğrafyası.....	29
Harita 2.1. Orta Asya.....	87
Harita 2.2. İskit Kurganları.....	88
Harita 2.3. Göktürk Devleti.....	100
Harita 2.4. Tuna Bulgar Devleti.....	102
Harita 2.5. Uygur Devleti.....	104
Harita 3.1. Endülüs Emevi Devleti.....	130
Harita 3.2. Büveyhiler (Açık Yeşil Bölge).....	137
Harita 3.3. Gazneli Devleti.....	144
Harita 3.4. Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri.....	156
Harita 3.5. Mengücekli Beyliği	157
Harita 3.6. Anadolu Selçuklu Devleti.....	205
Harita 3.7. Altın Orda Devleti.....	287
Harita 3.8. Osmanlı Devleti.....	319

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
cm.	: Santimetre
Çev.	: Çeviren
D.T.C.F	: Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MET	: Metropolitan
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
No.	: Numara
sy.	: Sayı
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
Y.y.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

İlk insanların mağara duvarları ile kayalar üzerine duygularını, düşüncelerini, korkularını, sevinçlerini ve inançlarını somutlaştırarak ifade ettikleri ilk uygulamalar resimlerdir. İnsanla sanat arasındaki bu ilişki zamanla elinde bulunan imkan ve malzemelerle, farklı eserler üzerine yansıyarak yeni anlamlara kavuşur. Bu nedendir ki insanın çevresinde gördüğü çoğu varlığa yüklediği anlamı ve açıklamaya çalıştığı düşünceleri, nesnelere ile canlı varlıklar üzerine uygulama çabasına girmiştir. Bu uygulamalarda görülen bazı tasvirlerin daha ön plana çıkararak derin anlamlar taşıdığı görülür. Özellikle kartal, aslan, geyik, boğa gibi hayvanlar ile çift başlı kartal, ejder, grifon gibi hayali varlıklar neredeyse her uygarlığın benimsediği ortak değerler haline dönüşür. Uygarlıkların kültürlerinin nesilden nesile taşınmasında önemli bir yeri olan çift başlı kartal tasviri gibi bazı hayvan tasvirlerinin, toplumları bir arada tutarak milli bir kimlik de kazandırdığı görülür.

Söz konusu bu değerler içerisinde kökeni Orta Asya ve Mezopotamya'ya dayanan çift başlı kartal tasvirinin, farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde yer edinerek halen günümüzde dahi kullanılması dikkat çekicidir. İlk çağ uygarlıklarından itibaren görülen Gök Tanrı, her dönemde baş tanrıdır. Kartal ise Gök Tanrının kendisini, Gök Tanrı ile insanlar arasında ki elçi ve ya temsilcisi olarak yer alır. Kartaldan türeyen çift başlı kartal ise aynı anlamları taşımakla birlikte gece ve gündüzü, doğu ve batıyı, yer altı ve yeryüzünü, yaz ve kış gibi aynı zamanda zıtlıkları da temsil eder.

İçinde yer aldığı her kültür ve dönemde farklı sanatsal bir üslubu bulunan çift başlı kartalın görünümü kulaklı, sivri ya da eğri gagalı, sarkık gerdanlı, tek ya da çift boyunlu, yelpaze ya da ikiye ayrık kuyruklu gibi özellikleri bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca çift başlı kartal ile birlikte tasvir edilen ejder, aslan, geyik, dağ keçisi, yılan, tavşan gibi hayvanlar ile hayat ağacı tasvirleri de tanımlamaya dahil edilmiştir. Bu tanımlamalar, dönemin sanat anlayışını ortaya koyduğu gibi çift başlı kartala yüklenen anlamları da güçlendirdiği de görülür.

Arkeoloji eğitimim nedeniyle çalışmamın ilk bölümünün tezime kattığı değer benim için ayrı bir önem taşıdığını da belirtmek isterim. Yüksek lisans ile birlikte Türk İslam tarihi ve sanatları alanında aldığım yoğun eğitim, konuyu bir bütün haline getirmeme büyük katkısı olmuştur. Bu süreçte eğitimimin her safhasındaengin bilgi birikimiyle desteğini esirgemeyen, tez konumun tespitinden, araştırma safhasına, bilgilerin derlenmesinden, uygulanaşına kadar özveri ile çalışmalarımı takip edip yol

gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Candan NEMLİOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Arkeoloji ve Sanat Tarihini bir araya getirerek yaptığım bu çalışma da Arkeolojik verilerin değerlendirilmesi ve gerektiğinde kaynak temininde yardımcı olan, manevi desteğini yüksek lisans eğitimimde de devam ettiren değerli hocam Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Sanat eserleri hiç kuşkusuz içinde bulunduğu medeniyetin tarihi içerisinde de değerlendirilerek yorumlanır. Türk İslam tarihi alanında ki bu eksikimi gerek dersleri gerekse Tarih okuma grupları ile desteklememe vesile olan, Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılı eserler üzerinde ki bilgilerin teyidinde yardımını esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ hocama ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmam esnasında manevi desteklerini esirgemeyen, eserlerin teyidi konusunda müzeler, özel koleksiyonerler ile alanında uzman hocalara ulaşmam da ve çizimlerde yardımını esirgemeyen değerli meslektaşlarıma katkılarından dolayı minnettarım.

Eğitim hayatımın ilk gününden itibaren bana güvenen, bu sürecin her basamağında sabırla yanımda duran ve dualarını her daim hissettiğim sevgili aileme kelimelerle ifade edemeyeceğim kadar çok teşekkür ediyorum.

Mart, 2021

Meral GÖZ

GİRİŞ

Türk kültürü oldukça zengin ve derin anlamlar taşıyan köklü bir geleneğe sahiptir. Farklı coğrafyalara yayılan eserlerin çeşitliliği ve benzerliği, Türk sanatının devamını, bağlantılarını ve bütünlüğünü ortaya koymaktadır. Türklerin, Orta Asya sanatı içerisinde yoğun olarak kullandıkları hayvan üslubunu İslam sanatı içerisinde de devam ettirdikleri görülür. Orta Asya Türk kültürüne ait çift başlı kartal, erken dönem örneklerinden itibaren fiziksel ve içerdiği anlam bakımından değişiklikler gösterir. Yerleşik hayata geçişle birlikte mimari ve mimariye bağlı eserler (duvar resmi, çini, ahşap, alçı vb.) üzerinde geniş yer alır. El sanatları ürünü olan eserlerin (halı, kilim, kumaş, madeni eşyalar, giysi süsleri, kılıç, kap kacak, sikke vb.) taşınmasının rahat olması ve ticaret unsuru olarak da kullanılması nedeniyle farklı kültürlerle geçişi sağlamıştır.

Türk sanatının İslam sanatı üzerindeki etkisi en az İran, Arap ve Bizans sanatı kadar yoğundur. 10. yüzyıldan itibaren Türklerin İslam dünyasında hakim unsur olması ve İslam coğrafyasında yükselen devletlerin çoğunluğunun Türkler tarafından kurulması bu etkiyi güçlendirir. Bununla birlikte Türklerin hakim olduğu coğrafyalarda bulunan Türk sanatına ait tüm eserlerde, ilk bakışta anlaşılabilir kendine has bir üslup görülürken, diğer sanat eserlerinden de kolayca ayırt edilebilen özelliklere sahiptir.¹

Konunun Önemi, Çalışma Sınırları ve Kapsam

Toplumların, devletlerin ve hatta siyasal rejimlerin varoluşları ile kimlik arayışlarına bakıldığında, kendilerine ilk olarak tarihi örnek aldıkları görülür. Bu örneklerin şüphesiz en güvenilir tarihi birikimler, sanat eserleri, yazıtlar ve mimari yapılardan oluşur. Ulaşılabilen en eski eserler ve yazılı belgeler üzerindeki anlatılar, her dönem yenilenerek ilk örneklerinden izler taşıyan bir kültürü temsil eder. Bilinen ilk çift başlı kartal tasvirli örnekler genellikle Mezopotamya olarak verilirken henüz yeni yeni çalışma alanı bulan Bactria Margiana kültürüne ait örneklerin eklenmesiyle bu konuya yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu temelden hareketle Türk İslam sanatında görülen çift başlı kartala yüklenen anlamları çözümlmek, uygulama alanı bulduğu eserler üzerinden geçmiş ile günümüz arasındaki bağlantıları tespit etmek tezin ana hedefini oluşturmaktadır. Ayrıca çift başlı kartal tasvirinin uygulandığı yeni sanat eserlerini tespit

---

¹ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), VII.

etmek, incelemek, korunma ve günümüzdeki durumlarını belirlemek açısından ayrı bir öneme sahip olan bu çalışma, çift başlı kartal tasvirleri ile ilgili yapılan ilk kapsamlı çalışmadır.

Çalışmanın bir diğer önemi ise çift başlı kartalın uygulama alanı bulduğu kurganlardan çıkarılan eserler üzerinde ayrıntılı olarak inceleme yapılmamasıdır. Yapılan çalışmalarda özellikle Türk kültürüne ait İskit ve Hun dönemi kurganlarından çıkan eserlerin, hem İskit hemde Hun dönemine tarihlendirilerek incelendiği görülür. Bu da aynı eserin bu iki farklı dönemden hangisine ait olduğu konusunu netleştirmemiştir. Çalışma bu bölümdeki ayrımı, eserlerdeki bölgesel benzerlikler, arkeolojik veriler ve yapılan kazıların raporları üzerinden değerlendirip sonuçlandırarak yeni çalışmalara ışık tutmuştur.

Anadolu Selçuklu eserleri üzerinde yer alan çift başlı kartal tasvirleri ile ilgili yapılan çalışmalarda, Prof. Dr. Gönül Öney'in "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal"² makalesinde ki dört bölümden oluşan tasnifin temel alındığı görülür. Oysaki bu bölümlerde adı geçen yapılar ve eserlerin bazıları Artuklu, Mengüceklî ve İlhanlı dönemi eserleridir. Her ne kadar bu eserler Anadolu kökenli eserler olsada yaptıran beylik ya da hanedanlığın, üzerinde çift başlı kartal olan diğer eserleri ile kendi sanat anlayışlarının da etkili olduğu tasvir ve süslemelerin incelenme imkanını daraltmıştır. Bu açıdan her eseri yaptıranın dönemi içerisinde inceleyerek, eserin gerçek sahibini öne çıkarması da çalışmamıza ayrı bir önem katmaktadır.

Bu çalışma ile birlikte internet ortamında çift başlı kartal ile ilgili yaygın olarak bilinen ve paylaşılan eserler hakkındaki dönem, tarihlendirme, bulunduğu yer gibi yanlış verilen özellikler tek tek araştırılarak, müze ve özel koleksiyonerlerle de bağlantıya geçilerek yeniden tasnif edilip düzenlenmiş oldu.

Konuyla İlgili Yayınlar Ve Araştırmalar

Çift başlı kartal tasvirlerini dönemler halinde inceleyerek yorumlanması geniş bir kaynak edinilmesine vesile oldu. Çalışmada Von Der Osten'in "Ancient Oriental Seals in The Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett", William Hayes Ward'ın, "Seal Cylinders of Western Asia" Tahsin Özgüç'ün "Kültepe- Kaniş/Neşa", Jürgen Seeher'in, "Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya", adlı kitapları ile Harmuth Schmokel'in

---

² Gönül Öney, " Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal", *Malazgirt Armağanı*, (Ankara: TTK Yayınları,1972).

“Sümer Dini” ve Guy Bunnens’in “ Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib”, Hatçe Baltacıoğlu’nun “Alaca Höyük Sfenksli Kapı Hitit İmparatorluk Çağı Kabartmaları”, Nimet Özgüç’ün, “Acmhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları” ve Aslıhan Yener ve Murat Akar’ın “ Aççana Höyük, Antik Alalakh Kenti Çalışmaları 2012” makaleleri ilk dönem örneklerin incelenmesi açısından yararlandığımız başlıca kaynaklar arasındadır.

Türk sanatına ait eserlerin tespiti ve yorumlanmasında Oktay Aslanapa’nın “Türk Sanatı”, İbrahim Kafesoğlu’nun “Türk Milli Kültürü”, Bahaeddin Ögel’in “Türk Mitolojisi”, Yaşar Çoruhlu’nun “Türk Mitolojisinin Anahatları”ile “Erken Devir Türk Sanatı”, Emel Esin’in “Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu” ve İbrahim Sarı’nın “Şamanizm” adlı kitapları ile Bahaeddin Ögel’in “Türklerde Kartal ve Kartal Arması”, Victor Sarianidi’nin “Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets” ve Kürşat Koçak’ın ”Kuzey Kafkasya ve Kuzey Karadeniz’deki İskit Kurganlarının Ortaya Çıkışı” makaleleri önemli kaynaklar arasındadır.

Suut Kemal Yetkin’in “İslam Ülkelerinde Sanat”, Emel Esin’in ” İslam Sanatı”, Oleg Grabar’ın “İslam Sanatının Oluşumu”, Gönül Öney’in “Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları”, Nejat Diyarbakırlı’nın “Hun Sanatı”, Şerare Yetkin’in “Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişimi”, Leo Mayer’in “Saracenic Heraldry”, Semra Ögel’in “Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı”, Rüçhan Arık’ın “Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri”, Nuray Bilgili’nin “Türk Kozmik Sembolleri Tamgalar”, Yıldız Demiriz’in “Osmanlı Mimarisi’nde Süsleme I” ile Necdet Kabaklarlı’nın “Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları” adlı eserler ile Gönül Öney’in “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”, “ İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı”, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, Sargon Erdem’in “Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine”, Yaşar Çoruhlu’nun “ İslamiyetin Kabulünden Sonraki Türk Sanatında Hayvan Üslubunun İzleri”, Selçuk Mülayim’in “Anadolu’da Hayvan Üslubunun Bir Örneği”, Erkan Göksu’nun “Çift Başlı Kartal ve Selçuklular”, Ara Altun’un “Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisi’nin Gelişmesi”, Gündegül Parlar’ın “Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşdığı Anamlara Bir Bakış” adlı makaleleri çalışmamızın teknik yönüyle sağlam temeller üzerine oturmasını sağlayan kaynaklardır.

Necmettin Evcı’nın “ Türk Sanatında Kartal Motifi”, Çınar Derya Demiralp’in “ M.Ö II. Binde Anadolu’ya Ait Kartal Tasvirleri”, Şenay Alsan’ın “Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri”, Ramazan Uykur’un “Artuklu

Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu” ile Muharrem Çeken’in “Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Sanatı” konulu yüksek lisans ve doktora tezleri faydalanılan eserlerdir.

Çalışma Yöntemi

Çalışmamız her bölüm için ayrı ayrı yapılan kaynak taraması ve eser tespiti ile başladı. Yaklaşık sekizyüze yakın yerli ve yabancı kitap, makale ile tezler taranıp belirlenen konular ve eserler kendi içinde dönemlerine göre tasnif edildi. Elde edilen bilgiler ışığında alan çalışması, çizimlerin yapılması ve yazım aşamasıyla tamamlandı.

Çalışma kapsamında her bölümde öncelikle çift başlı kartal uygulamalarının yer aldığı dönem kısaca tanıtıldı. Bu dönemler içerisinde, incelerken kolaylık sağlaması açısından çift başlı kartal tasvirinin dönemi, bulunduğu yer, malzemesi, ölçüleri, korunduğu yer ile tanımı yapılarak fotoğraf ve çizimlerle desteklendi. Katalog için tespit edilen eserlerden, yurt dışında ki müzelerde sergilenenler ile yabancı koleksiyonerlerde bulunanları görme imkanı olmadı fakat internet üzerinden açık erişim ile ulaşıldı. Ülkemizde yer alan müzelerde ve özel koleksiyonerlerde bulunan eserlerin tamamına yakınına ulaşılarak fotoğraflandı. Bu eserlerle ilgili katalog bilgileri teyit edilerek çalışmamıza eklendi. Bu aşamadan sonra eldeki verilerle eserlerin fotoğraf ve çizimleri yenilendi.

Çalışmanın birinci bölümünde; kartalın özellikleri ve eski çağ medeniyetlerinin kültürlerinde ki yeri anlatıldı. Ayrıca kartaldan türetilen çift başlı kartal tasvirli eserlerin sonraki bölümlere ışık tutması bakımından, dönemin Orta Asya, Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinde görülen uygulamaları kendi içinde dönemlere ayrılarak örnekler ile tanımlandı.

İkinci bölümde ise, kartalın Türk kültüründe ki yeri ve önemine değinildi. Çift başlı kartalın içerdiği anlam ve Türk sanatında yer alan en eski uygulamaları, Türk toplulukları üzerinden değerlendirilerek örnekler ile açıklandı. Bu örnekler ile Türk İslam sanatında görülen çift başlı kartal tasvirli eserlerin karşılaştırılması amaçlandı.

Çalışmanın ana düşüncesini oluşturan üçüncü bölümde; İslam ve Türk İslam sanatında da yer alan kartalın, bu dönemin kültürü ile eserleri üzerinde durularak çalışmanın zemini oluşturuldu. Bu bölümde çift başlı kartal tasvirli eserlerin geniş bir coğrafi alanda uygulama alanı bulduğu anlaşıldığı için dönemlere ayrılarak incelendi.

Tespit edilen eserler kendi dönemleri içerisinde kataloglamaya tabi tutuldu. 148 eserin kataloğu yapılan çalışmada tarihsel bilgiler, ayrıntılar ve tanımlamalar yer alır.

Dördüncü bölümde ise dünyada ve ülkemizde kullanılmaya devam eden çift başlı kartal tasvirli uygulamalara yer verilerek günümüzde ki etkileri değerlendirildi. Bayraklar ile kamu kurumları, spor kulüpleri ve belediyelerin kullandığı armalar önceki bölümlerde tanımlanan eserler ile karşılaştırıldı.

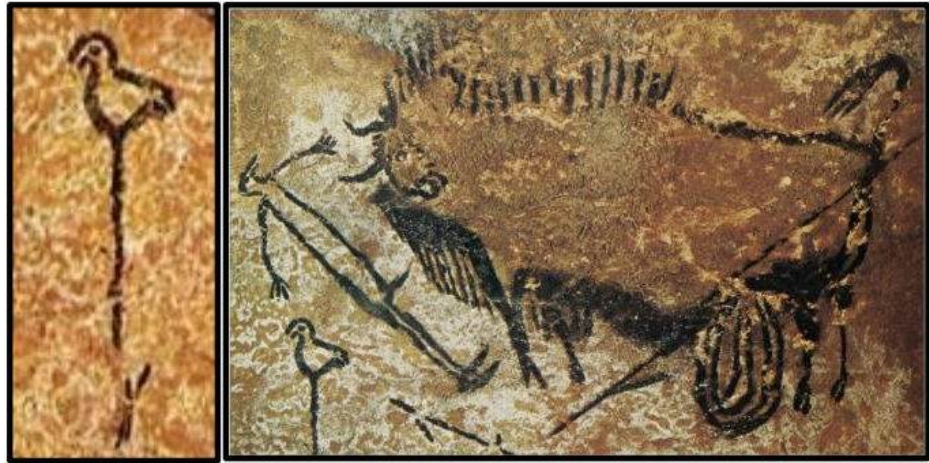
Değerlendirme bölümünde ise incelenen eserlerin uygulama alanları, tarihi gelişimi ile süsleme açısından karşılaştırılmalı değerlendirilmesi yapıldı. Çift başlı kartalın ilk örneklerinden itibaren görülen fiziksel değişimler, tanımlamalardan istifade edililerek her dönem için ayrı ayrı hazırlanan tablolar ile desteklendi.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN ESKİ ÇAĞ MEDENİYETLERİNDEKİ UYGULAMALARI

1.1 ESKİ ÇAĞ SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ

Tarih öncesi çağlarda yaşayan insanların hayvan tasvirlerini kullandığı ilk örnekler, avcı ve toplayıcı yaşamın simgesi olan Paleolitik Çağ'daki (M.Ö 10.000) mağara resimlerinde görülür. Avrupa'da yaklaşık 350 mağara resmi bulunurken, yeni keşfedilen Güney Afrika Cape' de Blombos Mağarası, Endonezya'da Leang Bulu Sipong Mağarası, Hindistan'da Bhimbetka Mağarası, Rusya Altay özerk bölgesinde Karakol Köyü Mağarası, Arjantin'de Cueva de las Manos (Eller Mağarası), Avustralya'da Kakadu Mağarasında ve Çin'in İç Moğolistan özerk bölgesinde ki mağaralarda görülen resimler, farklı coğrafyalarda yaşayan insanların hayvanlara duyduğu önemi yansıtan ilk hikayeleri temsil eder.³ Bu resimli ifadelerin zenginliği ve çeşitliliği daha sonraki dönemlerde kurulan medeniyetlere yansiyarak farklı anlamlar taşımış olup güç, kudret, hız, koruyuculuk, bilgelik gibi özellikler atfedilen bazı hayvanlar zamanla diğerlerinden ayrılarak sosyal ve kültürel alanlarda daha ön plana çıkmıştır.

Resim 1.1: Lascaux Mağarası M.Ö 16.000/ 14.000 (Fransa) ⁴

³ Tuğrul Tanyol, *Mağara Resimlerini Okumak* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 131.

⁴ Mery Beth Looney, *Lascaux*, erişim tarihi: 1 Şubat 2020, <https://tr.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/global-prehistory-ap/paleolithic-mesolithic-neolithic/a/lascaux>

Resim 1.2: Kel Kartal, Kaya Kartalı ve Harpia Kartalı ⁵

Gökyüzünün kralı olarak bilinen ve dünyanın en eski tasvirlerinden biri olan kartal; Atmacagiller familyasının (Accipitriade) gündüz yırtıcı kuşlar grubunda yer alır. Kartal kuş türleri içerisinde en uzun yaşayanıdır. Ortalama otuz yıla kadar yaşayan kartalların olduğu bilinir. Kartal tek eşli bir kuş türüdür ve her yıl aynı yuvayı kullanır. Eğri gaga yapısının çengel şeklinde olması ve üst çenenin keskinliği kolayca avlarının etlerini koparmalarına yardımcı olur. Kaslı bacakları ve keskin pençeleri sayesinde kurt, kuzu, geyik gibi kendisinden daha büyük hayvanları avlayarak taşıyabilir.⁶ Tek kanadının uzunluğu 2 metreyi bulan ve saatte 195 km hızla yükselebilen kartal, kanatlarını düz konuma getirerek düşük hızla gökyüzünde saatlerce uçabilir. Keskin bir göz yapısına sahiptir. Genellikle yaşam alanları ormanlık, dağlık ve yüksek kayalık bölgelerdir.⁷ Kartal, Antarktika hariç her bölgede yaşar. Buna bağlı olarak da yaşadığı bölgelere göre rengi, büyüklüğü ve beslenmesi farklı kartal türleri görülür. Kaya kartalı, Kel kartal, Şah kartalı, Bozkır kartalı, Deniz kartalı, Yılan kartalı, Harpia ve Tavşancıl bazı kartal türleridir. Kartalın tarih boyunca insanlar tarafından benimsenmesi, sosyal ve kültürel alanlarda sıkça yer vermesi sahip olduğu bu özelliklerden de kaynaklanmaktadır.

⁵ Kartal türleri için bk. Selim Somçağ, *Türkiye Kuşları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 100; Kel Kartal, erişim tarihi: 1 Şubat 2020, <https://www.flickr.com/photos/tryburn/4593613709> ; Kaya Kartalı, erişim tarihi: 1 Şubat 2020, <https://www.pinterest.com.mx/pin/769623023803621544/> ; Harpia Kartalı, erişim tarihi: 1 Şubat 2020: <https://www.pinterest.ca/pin/437975132520851306/>

⁶ Ali Demirsoy, *Yaşamın Temel Kuralları Omurgalılar/Amniyota (Sürüngenler, Kuşlar ve Memeliler)* (Ankara: Meteksan Yayınları, 1998), 341.

⁷ Jeanny Vorys Canby, *Falconry (Hawking) In Hittite Lands* (Chicago: The University of Chicago Pres, 2002), 164.

Resim 1.3: Kartalın geyik ve tilki avı ⁸

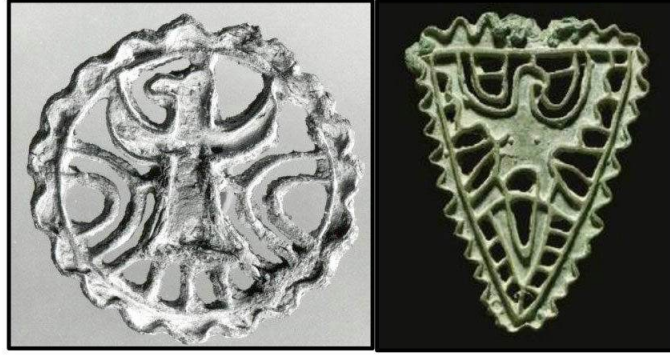
Arkeolojik buluntular ışığında kutsallığına ve bilgeliğine inanılan kartal eski çağ medeniyeti toplumlarının sanatlarında, mitolojilerinde, yazılı belgelerinde, geleneklerinde ve günlük yaşamlarında yer edinmiş önemli bir tasvirdir. Kartalın sanatsal ifadelerde bulunan ilk örnekleri Bactria Margiana bölgesinde görülür. Günümüzde Güney Türkmenistan, Kuzeydoğu İran, Kuzey Afganistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın bir bölümünü kapsayan ve M.Ö 3000/1500 'e tarihlenen Bactria Margiana (BMAC)⁹, Asya'nın ortasında kurulmuş eski bir medeniyettir. Bölgede bulunan Gonur Tepe, Tepe Yahya, Altın Tepe, Anav Namazgah ve Shahrake,i, gibi yerleşimlerde yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular maden ve taş işlemeciliğinde usta bir kültür olmasının yanı sıra dönemin ticaret ağında da önemli bir konumda olduğunu gösterir. Özellikle alabaster (Kaymak Taşı /Su Taşı), klorit, akik, turkuaz ve lapis lazuli gibi değerli ve yarı değerli taşlar ile madeni ustaca işleyen bir toplumdur. Ayrıca çağdaşı olan Sümer, Akad, Babil gibi Mezopotamya medeniyetleri ile yoğun ticaret faaliyetleri içerisinde olduğu bilinir. Bactria Margiana Arkeoloji Kompleksi içinde sürdürülen çalışmalarda kartal tasvirleri bronzdan yapılmış mühürlerde, madeni eşyalarda, değerli taşlara işlenmiş heykelcikler ve seramik parçaları üzerinde yer alır.¹⁰ Bactria Margiana bölgesinden çıkarılan eserlerin bir diğer özelliği ise Orta Asya Türk kültürüne ait tamgaların ¹¹ da bu eserler üzerine uygulanmış olmasıdır.

⁸ Kartalın Geyik ve Tilki Avı, erişim tarihi: 1 Şubat 2020, <https://www.pinterest.ca/pin/437975132520851306/>

⁹ Farshid Iravanı Ghadim ve Hamed Tahmasebi Zave, "Bactria Margiana Kültürel Kompleksi İçinde Anıt Mezarları: Kuzeydoğu İran'da bir Çalışma", *Tüba-Ar*, (2018): 140.

¹⁰ Bu konuda bk. Holly Pittman, *Art Of The Bronze Age* (New York: The Metropolitan Museum Of Art, 1984)

¹¹ Tamga, boy ve soy birliğini temsil eden millet mensubiyeti ve kutsallık ifade eden işaretlerdir. Bu konuda bk. Remzi Duran, "Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları- Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış", *Akdeniz Sanat Dergisi*, sy.23 (2019): 679-698; Bactria Margiana Arkeolojik Kompleksine ait diğer eserler için bk. The MET Museum, *Bactria-Margiana Archaeological Complex*, erişim tarihi: 01 Şubat 2020,

Resim 1.4: Bactria Margiana bölgesi kartal tasvirli mühürler
(The MET Museum M.Ö. 3000/2000- Neil ve Sharon Phillips Koleksiyonu M.Ö 3000) ¹²

Kartalın yazılı ifadelerde bulunan ilk örnekleri ise Mezopotamya'dadır. Mezopotamya yazılı kaynaklarında kartal "Muşen" ile ifade edilir. M.Ö 1000'e tarihlenen 24 tablettten oluşan HAR-ra hubullu isimli "faizli borç" metninin 13-15. tabletlerinde, havada ve suda yaşayan hayvanlar ikiye ayrılmış havada yaşayan hayvanları kartal temsil etmiştir.¹³ Mezopotamya mitolojisinde yer alan Kral Etana ve kartal isimli mitde kral ile kartal arasındaki yakın bağ ayrıntılarıyla anlatılır. Bu mitolojik anlatı özellikle silindir mühürler üzerinde sık kullanılan bir tasvirdir.¹⁴ Diplomatik belgelerde sıkça geçmesi ve kralların yazıtlarında kartalın özellikleriyle tasvir edilmesi dönemin iktidar kavramının mücadele, egemenlik, zafer, sadakat, koruma ve dikkat ile bağlantılı olmasından kaynaklanır. Asur kralı Asarhaddon (M.Ö 680/M.Ö 669) yıllıklarında kendisi için "uçan bir kartal gibi düşmanlarımı püskürtmek için kanatlarımı açtım"¹⁵ ifadesini kullanarak halkını nasıl koruduğunu anlatır. Ayrıca Asur Kralı II. Sargon'un (M.Ö 722 / M.Ö 705) 8. Seferinin anlatıldığı mektubunda Urartu Kralı Rusa'nın (M.Ö 735/ M.Ö 714) korkudan kalbinin, kartaldan kaçan bir keklik misali attığı ifade edilir.¹⁶

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search#!?q=BactriaMargiana%20Archaeological%20Complex&perPage=20&offset=0&pageSize=0&sortBy=Relevance&sortOrder=asc&searchField=All>

¹² The MET Museum, *Stamp Seal*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/326845> ; Bactria Margiana, *Mühür*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.christies.com/lot/lot-two-bactrian-bronze-stamp-seals-circa-late-5004842/?from=salesummary&intObjectID=5004842&lid=1>

¹³ Benno Landsberger, *Die Fauna Des Alten Mezopotamien Nach Der 14. Tafel Der Serie Har-ra=Hubullu*, (Leipzig: Hirzel, 1934), 423; Benjamin Foster, "Animals In Mesopotamian Literature", *A History Of The Animal World In The Ancient Near East*, (2002):272; Irving Finkel, *The Ark Before Noah Decoding The Story Of Flood*, (London: Hodder, 2014),156.

¹⁴ Kadriye Tansuğ ve Özel İnanlı, "Sümerlinin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış". *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, sy.7 (1949): 555; Eprahim Avigdor Speiser, "Akkadian Myths and Epic Etana", *Ancient Near Eastern Texts Relating To Old Testament*, (1974): 115-118.

¹⁵ David Marcus, "Animal Similies In Assyrian Royal Inscriptions", *Orientalia 46-I*, (1977): 95.

¹⁶ Marcus, *Animal Similies In Assyrian Royal Inscriptions*, 97.

Resim 1.5: Kral Etana ve kartalın göğe yükselişinin tasvir edildiği silindir mühür (The British Museum M.Ö 2400/2200)

Mezopotamya'nın Sümer (M.Ö 4000), Akad (M.Ö 2300), Asur (M.Ö 1950) Babil (M.Ö 1800) gibi antik kültürlerinin mitolojilerinde yer alan Oannes'in¹⁸ insanlara yazı yazmayı, tohum ekmeyi, matematik ve şehir inşası gibi becerileri öğrettiğine inanılır. Medenileşmenin kahramanı olan Oannes'e bu süreçlerde yedi Apkallu bilgesi yardımcı olur. Tufandan önce kurulan Şippar, Eridu, Larak, Shuruppak ve Badtibira'nın bu bilgiler tarafından kurulduğuna ve krallara danışmanlık yaptıkları yazılıdır. Bu Apkallu bilgilerinden biriside kartal başlı, insan gövdeli ve kanatlı olarak tasvir edilir.¹⁹

Resim 1.6: Apkallu²⁰ (II. Ashurnasirpal Sarayı Kabartma M.Ö 865/860)

¹⁷ The British Museum, *Cylinder Seal*, erişim tarihi: 01 Şubat 2020, https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1945-1013-24

¹⁸ Oannes, Mezopotamya mitolojilerinde yarı insan yarı balık şeklinde görünen bir varlıktır. Bk. Britannica, *Oannes, Mesopotamian Mythology*, erişim tarihi: 01 Şubat 2020, <https://www.britannica.com/topic/Oannes>

¹⁹ Erica Reiner, "The Etiological Myth Of The Seven Sages", *Orientalia 30-1*, (1961): 1-11.

²⁰ The British Museum, *Wall Panel; Relief*, erişim tarihi: 01 Şubat 2020, https://research.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=353513001&objectId=367058&partId=1

Mezopotamya kültürü sadece kendi toplumlarının içinde kalmayıp çevre toplumlarının kültürleri ve inanç sistemlerini de etkisi altına almıştır. Bu etkiyi Anadolu'ya önemli ölçüde taşıyan Hurriler (M.Ö. 3000) ve Asurlular (M.Ö.1950) olmuştur.²¹ Anadolu'da Kalkolitik Dönemden (M.Ö. 5000/3000) itibaren kuş tasvirleri mühürler üzerinde yer almakla birlikte, öncesinde yırtıcı kuşlardan bahsedilmiş fakat kartal tasviri olduğu kesinlik kazanmamıştır.²² Kartal Anadolu'da Erken Tunç Çağında (M.Ö.3000-2000) Kültepe mühürleri ile ritonlarda,²³ Alaca Höyük'te ise Hatti Dönemine (M.Ö.2500-2000/1700) ait dini törenlerde kullanılan bazı güneş kursları üzerinde görülür.²⁴ Ayrıca Horoztepe'de bulunan ve güneş kursları gibi dini törenlerde kullanılan, Hatti dönemi (M.Ö.2500-2000/1700) sistrumları üzerinde de kartal tasvirleri bulunur.²⁵

Resim 1.7: Alaca Höyük güneş kursu²⁶
(Anadolu Medeniyetleri Müzesi)

Resim 1.8: Horoztepe sistrum²⁷
(The MET Museum)

²¹ Firuzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1998), 208.

²² Ufuk Esin ve Savaş Harmankaya, *Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu: IX Kazı Sonuçları Toplantısı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1988),85.

²³ Riton (Rhyton), dinsel törenlerde ve tanrılara içki sunmakta kullanılan hayvan biçimli (boğa, aslan, kartal, geyik, koç vb.) özel kaptır. Hayvan başı ve hayvan boynuzu şeklinde olanları da mevcuttur. Bk.Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, (İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2007),190; Fikri Kulakoğlu ve Güzel Öztürk, *New Evidence For International Trade In Bronze Age Central Anatolia: Recently Discovered Bullae At Kültepe-Kanesh*, *Antiquity Journal* 89,(England: Cambridge University Press, 2015),343.

²⁴ Remzi Oğuz Arık, *Alacahöyük Hafriyatı 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor* (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1937),65.

²⁵ Burhan Tezcan, “Yeni Horoztepe Buluntuları”, *Anatolia* 5 (1960):18.

²⁶Anadolu Medeniyetleri Müzesi, *Alaca Höyük Güneş Kursu*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=AMM01&DistId=AMM>

²⁷The MET Museum, *Sistrum*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/324440>

Hititlerde (M.Ö 1650/1200) kartal, Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö 1950/1850) itibaren kullanılan bir tasviridir.²⁸ Bu tasvirler kayalar üzerine uygulanan kabartmalarda, mühürlerde, heykelciklerde, günlük kullanım kaplarında ve taş kalıplarda görülür. Ayrıca, tören baltalarında, ritonlarda, törensel içki kaplarında ve tekne biçimli törensel kapların üzerinde de bulunur.²⁹ Hitit yazılı belgelerinde Hara(n) ve Ámuşen ifadeleri kartal anlamını içerir. Bu ifadelerin dini törenler, mitoloji, fal gibi metinlerde kartalla ilgili inanışları açıklarken, kralların ve tanrıların özelliklerinin tanımlanmasında kullanıldığı anlaşılır.³⁰

Resim 1.9: Kültepe kartal biçimli riton³¹
(Kayseri Arkeoloji Müzesi M.Ö 1945/1835)

Urartu Döneminde (M.Ö. 860/580) kartal, ölümsüz yaşamı, evrendeki gücü, gökyüzünü, güneşi ve Tanrı ya da Tanrıçaları temsil eder. Krala ve askerlerine yol gösterir gibi aynı yöne doğru tasvir edilen kartalın, orduya güç verdiği ve koruduğu düşünülür. Ayrıca yazılı belgelerde Urartu Kralı Menua'nın (M.Ö. 810/785-780) atına kartal anlamında kullanılan "Arşibi" ismini verdiği bilinir.³² Bu dönemde kartal kemerler,

²⁸ Rainer Michael Boehmer ve Hans Gustav Güterbock, *Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939, 1952-1978 (Boğazköy-HattuşaXIV)* (Berlin:Gebr.Mann Verlag,1987),21.

²⁹ Nimet Özgüç, *Kanış Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1968a),449; Tahsin Özgüç, "Kültepe Hafriyatı 1954 II. Kat Eserleri", *Belleten XIX* (1955): 449; Tahsin Özgüç, *Kültepe-Kanis/Nesa* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005),175.

³⁰ Billie Jean Collins, "Hattuşili I, The Lion King", *Journal of Cuneiform Studies* 50 (1998):19.; Billie Jean Collins, *A History of the Animal World in the Ancient Near East: Animals in Hittite Literature* (Leiden: Brill, 2002a),246; Kübra Ensart, "M.Ö İkinci Binde Kanathlı Güneş Kursu İle Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri", *Anatolia* 28 (2005):26.

³¹ Kültepe Riton, erişim tarihi: 26 Mart 2020, <https://tr.pinterest.com/pin/533535887086539046/>

³² Recep Yıldırım, *Urartu İğneleri* (Ankara: T.T.K. Yayınları,1989),24.

kemer tokaları, demir iğneler, mühür, kalkan ve Adilcevaz/ Kef Kalesi kazılarında açığa çıkarılan yapı taşları üzerinde tasvir edilmiştir.³³

Resim 1.10: Urartu Dönemi demir iğne (Rezan Has Müzesi) ³⁴

Perslerde (M.Ö. 550/330) kartal Fırtına Tanrısı'nın şekli olup, krallığın armasıdır. İnançlarına göre kabilenin duacılarını, kartal tüyleri cennete taşır.³⁵ Savaş alanlarında ölümsüzlerle birlikte bulunan kralın subayları, deriden yapılmış üzerine kartal tasviri işlenmiş kral sancağını taşırlar ve orduya kralın yanlarında olduğunun izlenimini verirlerdi.³⁶ Ayrıca Pers ölümsüzlerinin kullandığı ünlü el baltasının (sagaristi) görünümü kartal gagası biçimine sahipti.³⁷ Perslerin dini ve idari merkezi olan Persepolis'in duvarlarının büyük bir kısmında ve ateşgah kapılarının üzerinde kanatlarını açmış kartal tasvirleri yer alır.

³³ Yıldırım, Urartu İğneleri, 40-41; Oktay Belli, "1995 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı", *18. Kazı Sonuçları Toplantısı c.1*(1997):390; Levent Kaçmaz ve Esra Kaçmaz, "Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Antitetik Duran Kartal Betimli Bir Urartu Damga Mühürü", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 10* (2015):396.

³⁴ Rezan Has Müzesi, *Urartu Takı Koleksiyonu*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://www.rhm.org.tr/event/rezan-has-muzesi-urartu-takilari-koleksiyonu/>

³⁵ James Coleman, *The Dictionary of Mythology* (London: First Edition,2007),314.

³⁶ Ksenophon, *Anabasis*, çev: O. Yarlığaş (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2011),115.

³⁷ Charles Hignett, *Xerxes Invasion of Greece* (Oxford: Clerendon Press,1963),266.

Resim 1.11: Persepolis 32 nolu sütun üzerindeki kartal tasvirli plaka³⁸

Kartalın Grek kültürüne Anadolu üzerinden geçerek sonraki dönemlerine de etki ettiği anlaşılır. Bu dönemde kartal mitolojilerde, sikkelerde, mezar stelleri, çanak çömlek ve mimari eserler de yer alan bir tasvirdir.³⁹ Klasik dönemde (M.Ö. 500/323) ise kartal, gökyüzünün hakimi baş Tanrı Zeus'un güç, cesaret ve adaletini temsil eden kutsal hayvanıdır.⁴⁰ Muhtemelen Zeus'un bu kuşu diğer özelliklerinin dışında kutsal saymasının bir sebebi de güneşe gözlerini ayırmadan bakabilen tek varlık olmasıdır.⁴¹ Kartal sadece Zeus'u temsil eden kutsal bir hayvan olarak kalmadığı da görülür. Grek mitolojisinde Zeus'un Ganymedes isimli genci kartala dönüşerek Olymposa kaçırdığı ve kendisine sakilik yapması için görevlendirdiği anlatılır.

Resim 1.12: Zeus ve Ganymedes (Thorvaldsens Museums) ⁴²

³⁸ Persepolis, *Plaque*, erişim tarihi: 03 Şubat 2020, <https://www.livius.org/pictures/iran/persepolis/persepolis-hall-of-032-columns/persepolis-hall-of-32-columns-plaque/>

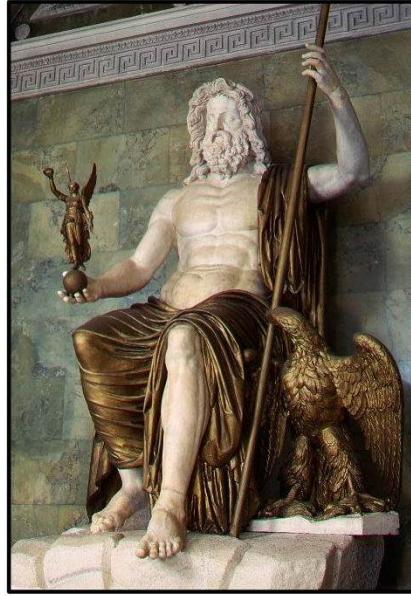
³⁹ Enver Akın ve Feridun Şahin, “ Adıyaman Müzesi’ndeki Helenistik ve Roma Dönemi Dinsel Betimler”, *28. Araştırma Sonuçları Toplantısı* (2011):237.

⁴⁰ Mike Dixon Kennedy, *Encyclopedia Greco-Roman Mythology* (California: ABC-CLIO,1998),326.

⁴¹ Edward Berens, *A Handbook Of Mythology* (Newyork: Maynard, Meril, & Co, 2007),167.

⁴² Thorvaldsens Museums, *Zeus and Ganymedes*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://www.thorvaldsensmuseum.dk/en/collections/work/A44>

Grek mimarisinde yapılarının alınlık kısmı, kartalın kanatlarını açmış haline benzetilerek Aetos (kartal) olarak isimlendirilir. Bu yönüyle Mezopotamya, Anadolu ve Mısır sanatında görülen kanatlı güneş kursları ile de benzerlik gösterir.⁴³ İskender'in (Megas Aleksandros) M.Ö 334'de Pers topraklarına başlattığı büyük seferi, Anadolu ile Akdeniz ve çevresi üzerinden başlayıp Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyanın fethi ile sonuçlanır. Bu sefer sırasında yanında götürdüğü filozof, bilim adamı, zanaatkar ve sanatkarlar sayesinde Grek kültürünü de taşımış, bu bölgelerdeki daha eski ve köklü kültürlerden de etkilenmiştir.⁴⁴ Kartal tasviride bu kültür taşınmasında Zeus'la birlikte yer almıştır. Kentlerin kurulma hikayelerinde rehber görevi gören kartal, Antiokheia'nın (Antakya) kuruluşunda da yer alır. I. Seleukos (M.Ö 300) Antiokheia'nın kurulacağı yeri belirlemek için düzenlediği dini törende, Zeus'un kutsal hayvanı olan kartala bir parça kurban eti sunar ve kartalın eti taşıdığı yere şehiri kurar.⁴⁵

Resim 1.13: Roma dönemi Zeus heykeli (Hermitage Museum)⁴⁶

Roma'da kartal, Zeus'la eşleştirilen Tanrı Jüpiter ile ilişkilendirilir. Roma Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 395) mimari eserlerinde sık kullanılan kartal tasviri, gökyüzüne ölümlerin

⁴³ John Boardman, *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*, çev: Y. Ersoy (İstanbul: Homer Kitabevi Yayıncılık, 2001),167.

⁴⁴ Johan Gustav Droysen, *Büyük İskender Tarihi*, çev. B. Baykal (İstanbul: Dharma Yayınları, 2007),10.

⁴⁵ Nuran Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültürleri* (İstanbul: Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü,2001),72.

⁴⁶ Hermitage Museum, *Zeus Heykeli*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, <https://www.flickr.com/photos/damiavos/2091886486/>

ruhlarını taşıyan kuş olduğuna inanılır.⁴⁷ Ayrıca bu dönemde Roma lejyonları tarafından kullanılan Aquila (Kartal) isimli sancak, Tanrı Jüpiterin kutsal hayvanı olması nedeniyle özel bir anlam taşır. Gökyüzünde uçan bir kartal Jüpiter ile imparatorların tanrısallaşmış ruhlarını temsil ederdi. Bu durum Tanrılar arasında ki imparatorların onları izlediği ve güvende oldukları hissini verirdi. Aynı zamanda kartal gücü, sadakati, birliktelik ruhunu da temsil eder, savaşta Aquila'nın kaybedilmesi veya düşman eline geçmesi onursuzluk ve kutsal olana ihanet sayılırdı.⁴⁸

1.2 ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN ESKİÇAĞ SANATINDAKİ UYGULAMALARI

Dünya tarihinin en eski tasvirlerinden biri olan çift başlı kartal Orta Asya, Mezopotamya, Anadolu, Uzak Doğu, Afrika, Balkanlar ve Amerika kıtasında kurulmuş eski çağ medeniyetlerinden itibaren görülen ve halen günümüzde de kullanılmaya devam eden bir tasviridir. Bu tasvirin farklı coğrafyalarda kurulmuş, farklı yönetimlere, geleneklere, dinlere ve sosyo kültürel yapılara sahip toplumlar tarafından benimsenerek kullanılması da dikkat çekicidir.⁴⁹

Çift başlı kartal tasvirinin en erken kullanımı Bactria Margiana bölgesidir. Bu alanda yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan mühürler ve Gonur Tepe'de açığa çıkarılan Tören baltası en erken çift başlı kartal tasvirinin uygulandığı eserlerdir. Ayrıca dönemin mühürleri, çağdaşı olan Mezopotamya örneklerine göre sanatsal ve işçilik bakımından daha üst seviyededir.

Mezopotamya da ise çift başlı kartalın, kartalla aynı inanışların çevresinde şekillenmiş olması muhtemeldir. Zira bu dönemin eserleri üzerinde bulunan çift başlı kartallar da aynı şekilde kartalın temsil ettiği ifadeleri yansıtır. Sümer'de başlayan ilk eserler silindir mühürler üzerindedir. Anadolu'da ise Asur Ticaret Kolonileri Çağında yoğun ticaret faaliyetlerinin merkezi olan Kayseri Kültepe mühürleri üzerinde bulunur. Hititlerin Anadolu da başlayan hakimiyeti ile çift başlı kartal tasvirlerinde bir devamlılık söz konusudur. Hititlerde mühürler dışında kaya kabartmaları üzerinde de uygulandığı görülür. Yazılıkaya ve Alacahöyük'te bulunan kabartmalar dönemin ilk ve tek örnekleri olması açısından önemlidir.

---

⁴⁷ Coleman, *a.g.e.*,314.; Hasan Buyruk, "Adana Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Hristiyanlarca Kullanılmış İki Antik Lahit", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* sy.27 (2007):169.

⁴⁸ H.M.D. Parker, *The Roman Legions*, (New York: Dorset Press,1992),36-38; Brian Campbell, *Greek and Roman Military Writers*, (New York: Routledge,2004),9.

⁴⁹ Erkan Göksu, "Çift Başlı Kartal ve Selçuklular", *USAD*, sy.5 (2016):117-141.

1.2.1 Bactria Margiana (M.Ö 3000/1500)

Orta Asya coğrafyası üzerinde yapılan ve devam eden araştırmalarda Bactria Margiana (BMAC- M.Ö 3000/1500), Türk kültürünün izlerinin bulunması bakımından önemli bir kültür merkezidir. İlk olarak 1974’ de Özbek asıllı Rus Arkeolog Victor Sarianidi tarafından Margiana çalışmaları başlamıştır. Sarianidi, 1990’da ise Gonur Tepe’nin (Türkmenistan) de bulunduğu 200’den fazla Bronz (M.Ö 3000/1000) ve Demir Çağına (M.Ö 1200/750) ait yerleşimlerinin açığa çıkarılması çalışmalarının başında yer aldı. Bu yerleşimlerin olduğu bölgeyi Sarianidi, Bactria Margiana ismi ile tanımlar. Grek ve Latin kaynaklarında Bactria Margiana, Orta Asya’nın en önemli nehirlerinden biri olan Ceyhun nehri havzasında ki yerleşimleri ifade eden Oxus medeniyeti olarak geçer.⁵⁰ Orta Asya Türklerinin Ögüz olarak adlandırdıkları Oxus, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve kuzey doğu İran’ı kapsayan bölgedir.⁵¹

Harita 1.1: Bactria Margiana (Google Earth)

Bactria Margiana verimli tarım arazileri ve değerli maden yatakları nedeniyle ticari ve sosyal açıdan zengin bir medeniyettir. Aynı dönemde bulunan Mezopotamya, Mısır, Anadolu, Çin ve Hindistan gibi güçlü medeniyetlerin arasında gösterilir. Madeni ve değerli taşları ustalıkla işleyen, mimari alanda ise dönemine göre ilerde olan Bactria Margiana ticaretinde merkezinde olmasıyla çevre kültürlerle sürekli etkileşim içindedir.⁵² Bactria Margiana eserleri üzerinde çift başlı kartal, kanatlı aslan, grifon ve sfenks ile tanrıları arasında yer alan kuş başlı adamlar ve onları takip eden kuş tasvirleri de yer alır.⁵³

⁵⁰ Ghadim ve Zave, *Bactria Margiana Kültürel Kompleksi İçinde Anıt Mezarları: Kuzeydoğu İran’da bir Çalışma*, 141.

⁵¹ Emel Esin, “Amuderya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Mayıs 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amuderya>

⁵² Christoph Huber, “Old Motifs: The Bactria-Margiana Archaeological Complex as a Possible Source”, erişim 26 Mayıs 2020, http://www.turkotek.com/salon_00040/salon.html

⁵³ Victor Sarianidi, *Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets*, (Moskow: Pentagraphics, 1998),25-30.

Örnek: 1.1

Eserin Adı: Mühür

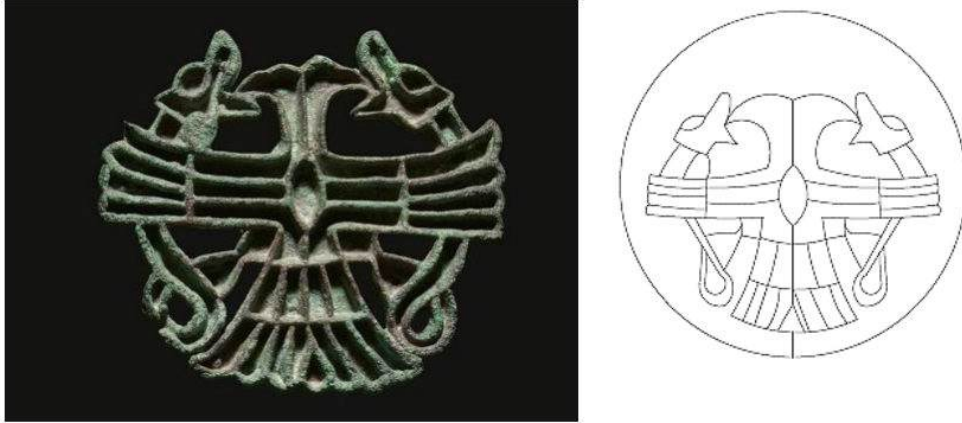
Eserin Dönemi: M.Ö 3000

Eserin Bulunduğu Yer: Bactria Margiana

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: 5,6 cm

Eserin Korunduğu Yer: Neil ve Sharon Phillips Özel Koleksiyonu

Resim 1.14: Bactria Margiana mühür⁵⁴ (Çizim, M. Göz.2021)

Eserin Tanımı: Mühürde bulunan çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlar birbirine yapışıktır. Kanatları göğüs hizasında iki yana açıktır. Uzun yatay yivlerle belirtilen kanatların birer dikey yiv ile ikiye ayrıldığı görülür. Göğüs kısmında damla şeklinde bir boşluk bulunur. Bacakları iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruk üzerinde de uzun yivler olup iki yatay yivle üç kısma ayrılır. Çift başlı kartalın gagasından itibaren kuyruğuna kadar inen iki ejder (yılan?) tasviri vardır. Ejderlerin ağızları açıktır. Kartalın başları ejderin ağızları arasındadır.

⁵⁴ Bactria Margiana, *Mühür*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.christies.com/lot/lot-two-bactrian-bronze-stamp-seals-circa-late-5004842/?from=salesummary&intObjectID=5004842&lid=1>

Örnek: 1.2

Eserin Adı: Tören Baltası

Eserin Dönemi: M.Ö 3000/2000

Eserin Bulunduğu Yer: Gonur Tepe/ Türkmenistan

Eserin Malzemesi: Gümüş/Altın

Eserin Ölçüleri: 15 cm x 10,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum / New York

Resim 1.15: Gonur Tepe tören baltası ⁵⁵ (Çizim, M. Göz,2021)

Eserin Tanımı: Orta Asya'nın en eski kültürü olma vasfını taşıyan Gonur Tepe bir Bactria Margiana yerleşimidir. Bu yerleşimde bulunan tören baltası altın ve gümüş kullanılarak yapılmıştır. Balta üzerinde başı çift başlı kartal şeklinde yapılmış bir insan tasviri yer alır. Tasvirin el ve ayaklarının da kartal pençesi şeklinde yapıldığı görülür. Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Kartal iki boyunludur. Boyunlar birbirinin üzerinden geçer. Eğri gagalı ve iri gözlü olan kartalın başları omuzlara doğru eğiktir. Omuzlarında iki yana açık kısa kanatlar bulunur. Çift başlı kartal üst sol pençesinde boynuzu kırık ejder başlı aslan gövdeli ve kuş pençeli bir varlık tutar. Sağ pençesinde ise yaban domuzu tuttuğu görülür.

⁵⁵ The MET Museum, *Shaft Hole Axe Head With Bird Headed Demon, Boar and Dragon*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/329076>

Örnek: 1.3

Eserin Adı: Mühür

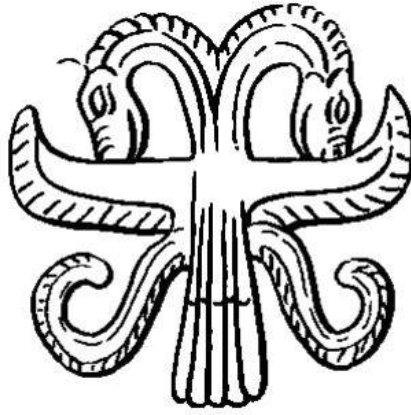
Eserin Dönemi: M.Ö 2300/1500

Eserin Bulunduğu Yer: Bactria Margiana

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Victor Sarianıdı'nın, "Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets" adlı çalışmasından alınmıştır.⁵⁶

Resim 1.16: Bactria Margiana mühür⁵⁷

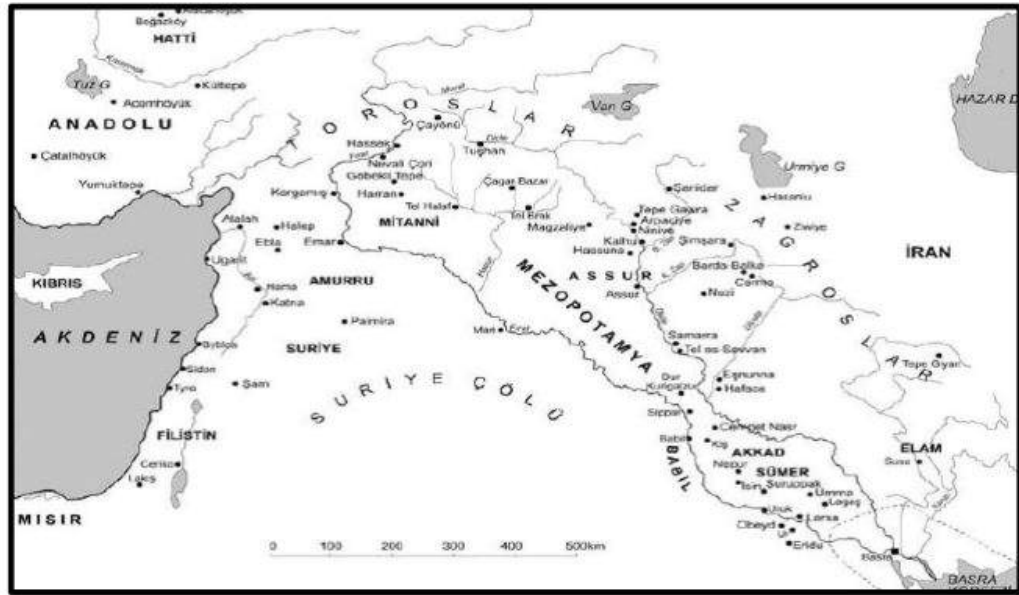
Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu ve boyunları uzundur. Boyun kısımları üzerinde kısa yeleler görülür. Başları ve gözleri iridir. Uzun boyunlu kartalın başları kanatlar üzerinde sonlanır. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanatların uçları yukarı doğru kıvrıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kanatların altından çıkan ve aşağı doğru inen ucu kıvrık şeritler bulunur.

⁵⁶ Sarianıdı, *Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets*,30.

⁵⁷ Sarianıdı, *Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets*,30.

1.2.2 Mezopotamya

Nehirler arası anlamına gelen Mezopotamya; (Yun.) Mesos (ara/orta) ve Patamos (nehir) kelimelerinden oluşur. Dicle ve Fırat nehirlerinin Anadolu topraklarından güneye doğru aktığı bölgeden başlayarak, iki nehrin Basra körfezinde birleşmesiyle sonlanan bölgeyi kapsar.⁵⁸ Mezopotamya, bulunduğu konum ve şehirleşme bakımından Aşağı ve Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılır. Yukarı Mezopotamya Anadolu ile de yakın ilişkiler içinde olan Asurluların yerleşim yeridir. Aşağı Mezopotamya ise Akad, Babil ve hemen güneyinde bulunan Sümerler ve doğusundaki Elamlar ile tanımlanır.

Harita 1.2: Mezopotamya Uygarlıkları⁵⁹

Mezopotamya sanatının ilk temellerini Sümerlerden itibaren görmek mümkündür. Sümerlerin kurdukları Lagaş, Ur, Nippur, Uruk ve Eridu gibi şehir devletleri dönemin dini, kültürü ve sanatına yön vermiştir. Dönemin eserlerinde tanrı, tanrıça, insan, hayvan, bitki, yazı ve geometrik şekiller yer alırken karışık varlıklarında örnekleri görülür. Karışık varlıklar genellikle insan ve hayvan ya da farklı hayvan uzuvlarının birleşmesiyle oluşur. Bu varlıklara tanrısallık verildiği gibi iyi, kötü, koruyucu ve yardımcı gibi özelliklerde yüklenir. Kartaldan ise çift başlı kartalın yanı sıra başının, kanatlarının ve gövdesinin kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Özellikle İmdugud / Anzu (çift aslan başlı, bir başı aslan diğer başı kartal, aslan başlı ve gövdesi kartal), sfenks (insan başlı aslan gövdeli,

⁵⁸ Recep Yıldırım, *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları* (İzmir: Yıldız Yayıncılık, 2011), 71.

⁵⁹ Murat Tekin, "Eski Mezopotamya'da Coğrafi ve Etnik Yapı", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, sy.2 (2014): 125.

kanatlı ya da kanatsız), grifon (genellikle kartal başlı aslan gövdeli), demon (insan gövdeli kanatlı ve kuş başlı) ve kanatlı güneş kursları gibi karışık varlıklarda kartalın uzuvları kullanılmıştır.

Çift başlı kartalın tamamen benzediği ya da kaynak olarak gösterilebilecek bir varlık Mezopotamya kültüründe bulunmaz. Genel kaynaklar Sümer Dönemi şehirlerinden Lagaş ve Umma kentlerinde İmdugud ya da Anzu olarak ifade edilen aslan başlı kartal gövdeli varlığa benzediğini belirtir.⁶⁰ Ward ise çalışmalarında Lagaş Kartalı olarak adlandırdığı kartalın Lagaş kentinin koruyucu varlığı olarak nitelendirerek örneklerini bu isim üzerinden karşılaştırır.⁶¹ Ayrıca özellikleri ve görünümü bakımından Oannes'in yedi Apkallu bilgisi arasında yer alan kartal başlı, kanatlı ve insan gövdeli yardımcısı da bu varsayımlar arasında olmalıdır.

Resim 1.17: İmdugud / Anzu – Tell Ubaid, M.Ö 2500 ⁶²

Mezopotamya kültürü içerisinde incelenen çift başlı kartal örnekleri mühürleri üzerinde bulunur. Tanrıların yanında, başı üzerinde, yazıtların altında ve hayvanlarla birlikte ya da üzerinde görülür.

⁶⁰ Kurt Bittel, Rudolf Naumann, Heinz Otto, *Yazılıkaya, Architektur, Felsbilder Inschriften und Kleinfunde* (Leipzig: Zeller, 1941), 127.

⁶¹ Bk. William Hayes Ward, *Seal Cylinders of Western Asia* (Philadelphia: J.B. Lippincott, 1910)

⁶² The British Museum, *Imdugud Relief*, erişim tarihi: 02 Şubat 2020, https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1919-1011-4874

Örnek: 1.4

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Dönemi: Sümer Dönemi M.Ö 2300/2100

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Kil

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: William Hayes Ward'ın, "Seal Cylinders of Western Asia" adlı çalışmasından alınmıştır.⁶³

Resim 1.18: Ninurta ve çift başlı kartal⁶⁴

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal silindir mühür üzerinde Lagaş bölgesindeki Girsu (Tello/ Irak) şehrinin koruyucu tanrısı Ninurta (Ningirsu)⁶⁵ ile birlikte yazıtın altında bulunur. Ninurta baş tanrılar arasında yer alan Enlil'in oğludur ve ışıklı şimşek fırlatan bir tanrı olarak nitelendirilir. Bu mühürde ki çift başlı kartal Heuzey'e göre Mezopotamya'da bulunan en erken dönem örnektir.⁶⁶

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövdesi cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Gagaları açık olan kartalın başları iri, gözleri ise nokta şeklindedir. Başları sorguçludur. Kanatları boyun hizasında iki yana açık olup iki yatay çizgi ile üç bölüme ayrılmış ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar tüylü ve pençeleri iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartal bu mühürde bir gök tanrısıyla birlikte tasvir edilmiştir.

⁶³ Ward, *Seal Cylinders of Western Asia*, 160; Zecharia Sitchin, *12. Gezegen*, çev. Y. Tokatlı (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2004), 85.

⁶⁴ Ward, *Seal Cylinders of Western Asia*, 160.

⁶⁵ Bk. Sitchin, *12. Gezegen*, 49; Zecharia Sitchin, *Enki'nin Kayıp Kitabı*, çev. Y. Tokatlı (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2013), 186.

⁶⁶ Ward, *Seal Cylinders of Western Asia*, 160.

Örnek: 1.5

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Dönemi: Sümer? / Akad Dönemi? M.Ö 2300/2150

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Kil

Eserin Ölçüleri: 2,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Berlin Müzesi / Almanya

Resim 1.19: Çift başlı kartal tasvirli mühür⁶⁷ (Çizim, M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Silindir mühürde Lahmu (Koruyucu tanrı), aslan, İhtar (Aşk Tanrıçası), bir kral ile Tanrı Enlil'i temsil eden ve yazıtın altına yapılmış çift başlı kartal tasvirini yer alır. Enlil, Sümer metinlerine göre, baş tanrı ve gökyüzünün en üst katında olduğuna inanılan An ve yeryüzü tanrısı Ki'nin oğludur. Enlil hava ve fırtına tanrısı olup panteonda Rüzgarın efendisi olarak geçmektedir.⁶⁸ Ayrıca Enlil baş tanrı An'a yeryüzündeki sorun ve sıkıntıları ileten elçilik yapan bir tanrı olarak da geçer ve silindir mühürlerde kartalla birlikte tasvir edilir.⁶⁹

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyundan sağ ve sola dönük şekilde başları yapışık olarak tasvir edilmiştir. Boyun kısmında bir halka mevcuttur. Kanatları omuz hizasının üzerinde açılmış ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise iridir. Kuyruk kısmı uzun, köşeli ve üzerinde dikey çizgiler bulunur.

⁶⁷ Tom Van Bakel, *Inanna Aya and Ninlil; Goddesses of the Sirius Star*, erişim: 10 Ocak 2020, https://www.academia.edu/7875906/Inanna_Aya_and_Ninlil_goddesses_of_the_Sirius_star

⁶⁸ Ali Narçın, *A'dan Z'ye Sümer* (İstanbul: Ozan Yayıncılık,2007), 120.

⁶⁹ Grace White and Sue Cate, *The Religious Iconography of Cappadocian Glyptic in the Assyrian Colony Period and Its Significance in the Hittite New Kingdom* (Chicago: Illinois, 1993),141.

Örnek: 1.6

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Dönemi: Sümer? / Akad Dönemi? M.Ö 2300/1200

Eserin Bulunduğu Yer: Kuzey Suriye Bölgesi

Eserin Malzemesi: Serpantin

Eserin Ölçüleri: 30 x 14 mm

Eserin Korunduğu Yer: Agnes Baldwin Brett Özel Koleksiyonu

Resim 1.20: Kuzey Suriye Bölgesi silindir mühür⁷⁰ (Çizim, M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Osten'in katalogunda yer alan 28 nolu silindir mührün tarihi ve döneminin tam tespiti yapılmamıştır. Mührün özellikleri bakımından Sümer dönemi ve Kuzey Suriye Bölgesine ait olduğu bilgisi yer alır. Silindir mühürde tanımlamaya göre bir hayvanın çektiği tekerlekli bir araba üzerinde çift başlı kartal, iki adet uçan kuş ve ağaç bulunur.⁷¹ Çift başlı kartal ise arabanın üzerinde tünemiş vaziyettedir.

Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyun kısımları uzundur. Kartalın başları ve gözleri iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanat telekleri kısa çizgilerle belirtilmiştir.

⁷⁰ Von Der Osten, *Ancient Oriental Seals in The Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett* (Chicago: The University of Chicago Pres, 1936), Plate IV.

⁷¹ Bk. Osten, *Ancient Oriental Seals in The Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*, 90.

Örnek: 1.7

Eserin Adı: Mühür

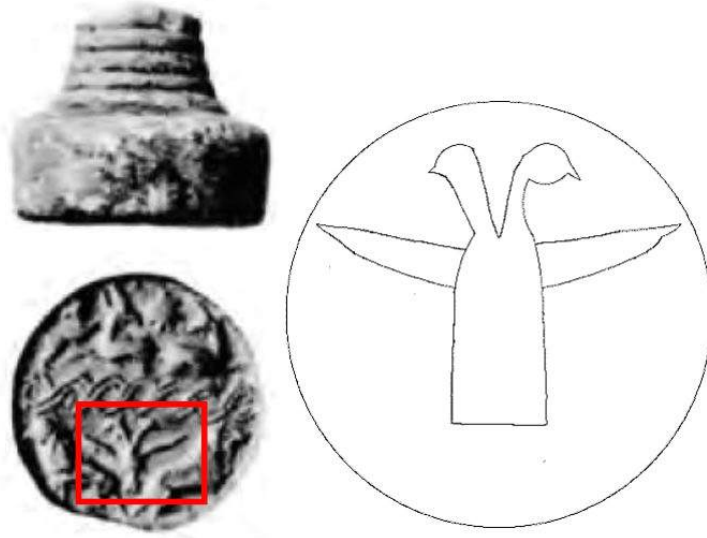
Eserin Dönemi: M.Ö 2000/1200 (Sümer ?)

Eserin Bulunduğu Yer: Kuzey Suriye Bölgesi

Eserin Malzemesi: Kireç Taşı

Eserin Ölçüleri: 18 x 15 mm

Eserin Korunduğu Yer: Agnes Baldwin Brett Özel Koleksiyonu

Resim 1.21: Kuzey Suriye Bölgesi Mühür⁷² (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Osten'in kataloğunda bulunduğu yer ve dönemi belirtilmeyen 115 nolu mührün, tutamak bölümünün üst kısmı kopmuş olup tabana bağlayan kısmın üzeri birbirine paralel yivlerle çevrilidir. Mühür ortasından zencerek ile ikiye bölünür. Üst bölümde iki boynuzlu hayvan yatar vaziyette sırtları birbirine dönük başları ise birbirine bakar durumdadır. Bu iki hayvanın orta kısmında sekiz köşeli yıldız bulunur. Soldaki boynuzlu hayvana bir aslanın saldırdığı görülür.⁷³ Alt bölümde ise çift başlı kartal tasviri yer alır.

Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kanatları omuz hizasında iki yana açıktır. Kuyruğu ise yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartal, sırtları birbirine dönük iki aslanın üzerindedir.

⁷² Osten, *Ancient Oriental Seals*, Plate X.

⁷³ Bk. Osten, *Ancient Oriental Seals*, 17.

Örnek: 1.8

Eserin Adı: Silindir Mühür

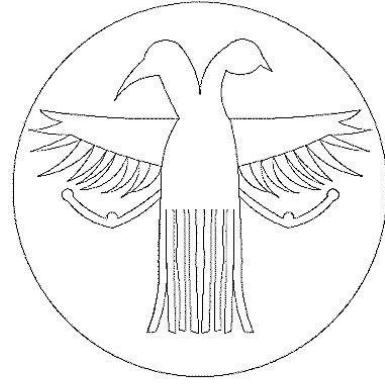
Eserin Dönemi: M.Ö 1400 (Mitanni, Girit, Ege ?)

Eserin Bulunduğu Yer: Kuzey Suriye Bölgesi

Eserin Malzemesi: Hematit

Eserin Ölçüleri: 2,11 cm

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum / New York

Resim 1.22: Kuzey Suriye Bölgesi silindir mühür ⁷⁴ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Doğu Akdeniz Bölgesi etkilerinin olduğu mühürdeki tasvirlerin çeşitli büyüklüklerde ve farklı seviyelerde olduğu görülür. Mühürde iki aslanın arasında tüylü konik şapkası ve kemeri olan belden üstü çıplak bir avcı (Kahraman ?) bulunur. Bu avcı soldaki aslanı bacağından ters olarak tutar. Yanında ise geyiğe saldıran bir grifon yer alır. Bu iki sahnenin arasında daha küçük işlenen bir avcı daha vardır. Yanlarında ise iki köpek (Kurt?) bulunur.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövdesi cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup baş kısımları nokta şeklindedir. Kanatları boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacakları “ V” şeklinde iki yana açıktır. Pençeleri ise aslan ve grifonun üzerindedir. Kuyruk kısmı dikdörtgen şeklinde olup üzerinde dikey çizgiler bulunur.

⁷⁴ The MET Museum, *Cylinder Seal*, erişim tarihi: 18 Ocak 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/327482>

Örnek: 1.9

Eserin Adı: Silindir Mühür

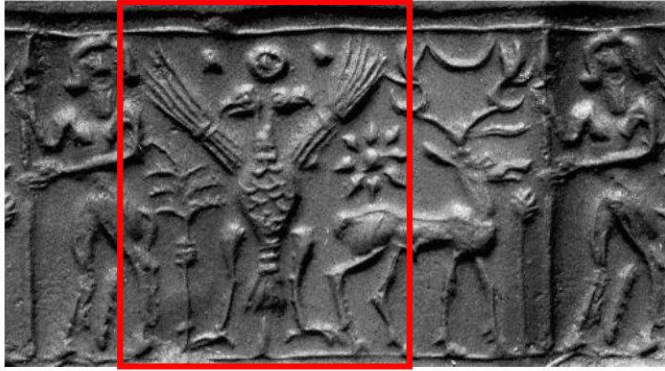
Eserin Dönemi: Orta Asur Dönemi M.Ö 1100

Eserin Bulunduğu Yer: Tell Ahmar

Eserin Malzemesi: Bilinmiyor

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Guy Bunnens' ın, *Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib*, adlı çalışmasından alınmıştır.⁷⁵

Resim 1.23: Tell Ahmar'dan silindir mühür⁷⁶ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Tell Ahmar ya da Aramice Til Barsib olarak geçen höyükte yapılan kazılarında⁷⁷ bulunan silindir mühürde⁷⁸ çift başlı kartalın boyutu ve görünümü diğer örneklerden farklıdır. Mührün orta kısmında yer alan kartalın solunda hayat ağacı ve boğa adam (Tanrı) bulunurken sağında sekiz yapraklı çiçek ve başının üzerinde hilal olan bir geyik yer alır.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı kartalın başları iri gözleri ise nokta şeklindedir. Kanatlar baş hizasının üzerinde iki yana açıktır. Kanat telekleri diğer örneklere göre daha uzundur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerindeki kısa tüyleri belirgindir. Bacaklar iri ve uzun pençeler ise zemin üzerindedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup gövdeye bağlandığı noktada kanatlarında da görülen halka şeklinde bağlaç bulunur.

⁷⁵ Guy Bunnens, “ Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib”, *Syria*, sy.86 (2009):70.

⁷⁶ Bunnens, *Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib*, 70.

⁷⁷ Bk. François Thureau Danguin and Maurice Dunand, *Til Barsib* (Paris: Haut commissariat de la Republique Française en Syrie et au Liban, 1936).

⁷⁸ Bk. Bunnens, *Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib*, 68.

1.2.3 Anadolu (M.Ö 1950/1200)

Anadolu’da çift başlı kartal tasvirlerinin ilk örnekleri, Asur Ticaret Kolonileri Çağı adı verilen ve M.Ö 1950/1750 arasındaki yaklaşık iki yüz yıl süren dönemde ⁷⁹ görülür. Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750) dönemi aynı zamanda Anadolu’da yazılı tarihin ve Orta Tunç Çağı’nın başlangıcıdır.

Harita 1.3: Hitit coğrafyası ⁸⁰

Orta ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan önemli merkezlerde ya da yerel krallıklarda “Karum” adı verilen ticaret amaçlı yerleşim yerleri kuran Asurlular, coğrafik konumu ve ticari yolların üzerinde kurulmuş olmasıyla da uluslararası ticaretin ilk temsilcisidir. Asurlular tarafından Anadolu’da kurulmuş tüm Karumların idare merkezi, o dönemdeki ismi Kaniş olan Kültepe’dir.⁸¹ Kültepe kazılarında, tüccarların evlerinde bulunan çivi yazılı tablet arşivleri ile saray yapılarında yapılan çalışmalar sonucunda bu dönemde yoğun bir ticaret faaliyetinin olduğu anlaşılır. ⁸² Özellikle mühürler üzerinde dönemin sosyal yapısını yansıtan Yerli Hatti (M.Ö 2500/1700), Babil (M.Ö. 2000/539), Asur (M.Ö 1950/1750) ve Mezopotamya’nın etkilerin görüldüğü tasvirler bulunur.⁸³ Kültepe mühürlerinde genellikle tanrılar, hayvanlar, yıldızlar, tapınma sahneleri, karışık

⁷⁹ Oya Topçuoğlu, “Anitta Metni”, *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011),24.

⁸⁰ Hitit Devleti, Harita, erişim tarihi: 26 Mart 2020, www.tarihbilimi.gen.tr

⁸¹ Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, 6.

⁸² Tahsin Özgüç, “Kültepe-Kaniş, Asur Ticaret Kolonileri”, *ArkeoAtlas, Özel Koleksiyon, Tarih Öncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*, Ed. Necmi Karul (İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınevi, 2011), 248.

⁸³ Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, 251.

varlıklar ve çift başlı kartal tasvirleri yer alır.⁸⁴ Anadolu’da, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın (M.Ö 1950/1750) etkilerinin görüldüğü diğer yerleşimler ise Boğazköy-Hattuşa, Alaca Höyük, Konya-Karahöyük, Alishar ve Acem Höyük’tür.

Anadolu’da ilk siyasi birliği kuran Hititlerin (M.Ö 1650/1200), Hint-Avrupalı kavimlerin M.Ö 3000’in son çeyreğinden itibaren Atlantik kıyılarından başlayan ve Hindistan’a kadar uzanan bir coğrafyada güneye doğru başlayan göç hareketleri ile birlikte Kafkaslar üzerinden Anadolu’ya geldikleri anlaşılır.⁸⁵ Hititler (M.Ö 1650/1200) Anadolu’ya geldiklerinde Anadolu’nun yerli halklarından Hattiler (M.Ö 2500/1700) ile imparatorluk dönemi öncesi birlikte yaşadıkları bilinir.⁸⁶ Hititlerin, Hattiler ile yaşadıkları süreçteki etkileşim sadece kültür ve sanat alanları içerisinde kalmamıştır. Dini metinlerden anlaşılan, yerel halkın inanışlarının da Hitit dinin içinde yer edindiğidir. Bununla birlikte Hititler sanat alanında dönemin Mezopotamya ve Mısır sanatıyla neredeyse aynı düzeydedir. Ayrıca Hititler sanatı siyasi gücün önemli bir göstergesi olan propaganda aracı olarak da gördükleri için büyük önem vermiş ve kendilerine özgü eserler üretmiştir.⁸⁷

Hitit medeniyetinin günümüze ulaşan eserleri arasında mühürler önemli bir yer tutar. Mühürlerde tanrı ve tanrıçalar, bazı tanrıların kutsal hayvanları, insan, hayvan, karışık varlıklar, güneş, ay, yıldız, geometrik şekiller, içki kapları, ritonlar, kanatlı güneş kursu ve çift başlı kartal gibi tasvirler sık görülür.⁸⁸ Bu tasvirler ile birlikte ya da tek olarak hiyeroglif ve çivi yazısının kullanıldığı mühürler de bulunur. Hititlerde hiyeroglif yazı kraliyet memurlarının ve halkın kullandığı mühürlerde, çivi yazı ise kral, kraliçe ve bazı kraliyet ailesi mensuplarının kullanıldığı mühürler üzerinde yer alır.⁸⁹ Hititçe metinlerde kartal Ámuşen olarak geçer. Boğazköy metinlerinde ise kartal genellikle yazı

---

⁸⁴ Fikri Kulakoğlu, “ Kültepe-Kaniş Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu’nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul’da*, Ed. Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011),49.

⁸⁵ Ekrem Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları* (İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı,1995),10.

⁸⁶ Jak Yakar, *Anadolu’nun Etnoarkeolojisi Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo Ekonomik Yapısı* (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 423.

⁸⁷ Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, 84.

⁸⁸ Nimet Dinçer, “Anadolu Damga Mühürleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Ankara: D.T.C.F Yayınları,1943),79-80.

⁸⁹ Ali Dinçol ve Belkis Dinçol, “Büyükler, Prensler, Beyler, Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob, (Deustschland: Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik, 2002),428.

işareti ya da boşluk doldurma motifi olarak kullanılır.⁹⁰ Fakat çift başlı kartalı karşılayan bir ifade metinlerde bulunmamaktadır.

1.2.3.1 Kültepe / Kaniş

Resim 1.24: Kültepe/ Kaniş⁹¹

Kültepe, Kayserinin 21 km kuzeydoğusunda ve Erciyes Dağı eteğindeki ovanın ortasında bulunan, eski ismi Kaniş olan höyüktür. Kültepe, Kaniş Yukarı şehir ve Karum Aşağı şehir olarak ikiye ayrılır.⁹² Krallar yukarı şehirde, yerli halk ise aşağı şehirde yaşar. Kaniş'te Karum'un en ihtişamlı dönemi, Asur Kralı I. Erişum döneminde kurulmuş (M.Ö. 1945/1935) olan yazının da bulunduğu II ve Ib (M.Ö 1800/1730) yapı katıdır.⁹³ Bu yapı katlarından çıkan mühürlerde çift başlı kartal tasvirleri yer alır. İncelenen eserlerde tasvirlerin oldukça basit bir üslupta yapıldığı görülür. Çift başlı kartal, mühürler üzerinde tek kullanıldığı gibi pençelerinde hayvanlar ile de tasvir edilmiştir.

⁹⁰ Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965), 181.

⁹¹ Kültepe- Kaniş, Kayseri İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, erişim tarihi: 26 Mart 2020, www.kulturportali.gov.tr

⁹² Fikri Kulakoğlu, "Kültepe-Kaniş (1948-2005,2006-)", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan ve Harun Taşkiran (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012), 207-208.

⁹³ Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neşa*, 8-9.

Örnek: 1.10

Eserin Adı: Mühür

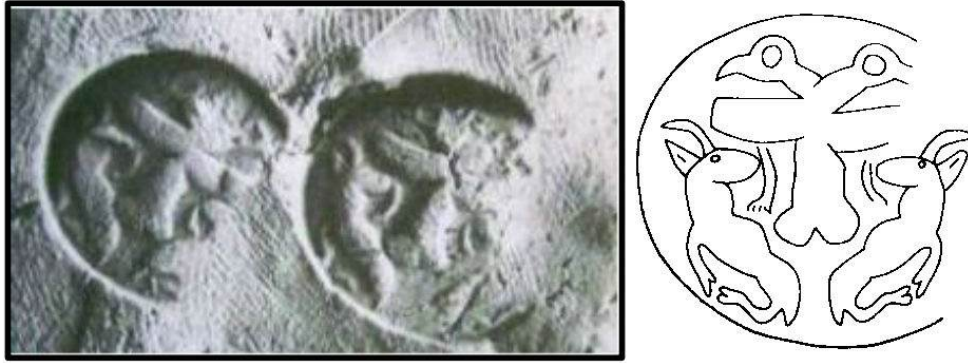
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 5,7 cm x 1,2 cm x 3,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.25: Kültepe Kaniş Karumu mühür ⁹⁴

Eserin Tanımı: Mührün silik halde görülen dört adet baskısı mevcuttur. ⁹⁵ Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı olan kartalın gözleri iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Gövdeden itibaren başlayan kuyruk kısmının uçları ikiye ayrıktır. Çift başlı kartalın pençeleri altında başları birbirine dönük ve sırt sırta duran boynuzlu birer hayvan (dağ keçisi ya da geyik) bulunur.

⁹⁴ Nimet Özgüç ve Tunca Önhan, *Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Bullalar* (Ankara: T.T.K Yayınları, 2001), 56.

⁹⁵ Bk. Özgüç ve Önhan, *Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Bullalar*, 56.

Örnek: 1.11

Eserin Adı: Mühür

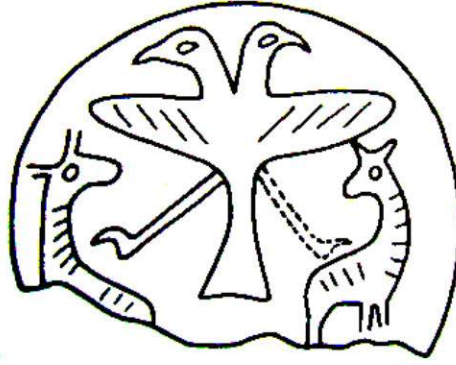
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.26: İki ceylan (antilop) üzerinde çift başlı kartal ⁹⁶

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup eğri gagalı ve iri gözlüdür. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Bacakları uzun, kuyruğu ise yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartalın pençeleri altında başları birbirine dönük ve sırt sırta duran boynuzlu birer hayvan (ceylan, antilop ?) bulunur. Mühürün alt kısmı eksiktir.

⁹⁶ Özgüç ve Tunca, *Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Bullalar*,46.

Örnek: 1.12

Eseri Adı: Silindir Mühür

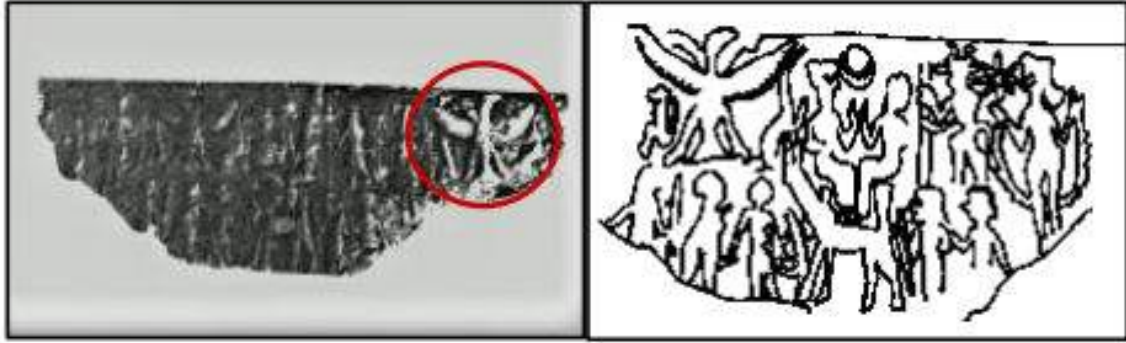
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş- Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 2,3 cm x 1,6 cm x 0,73 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.27: Kültepe silindir mühür üzerinde çift başlı kartal ⁹⁷

Eserin Tanımı: Mühür üzerinde⁹⁸ tanrılar, tanrıça, krallar, insan, hayvan, yıldız gibi çeşitli tasvirler yer alır. Bu tasvirler konu bütünlüğü bakımından Mezopotamya silindir mühür tasvirlerini anımsatır. Çift başlı kartal mührün üst köşesinde insanlar ve hayvanların üzerinde bulunur.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Kanatları baş hizasında iki yana açıktır. Gövdesi iri kuyruk kısmı ise yelpaze şeklindedir. Pençeleri iki insan tasvirinin üzerindedir.

⁹⁷ Armağan Erkanal, *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları / Die in Anatolien Vorkommenden Altsyrischen Siegel und Siegelabdrucke* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1993), Lev. 34.

⁹⁸ Bk. Nimet Özgüç, *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1965), 30; Erkanal, *Anadolu'da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları*, 86.

Örnek: 1.13

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu

Eserin Malzemesi: Grimsi Yeşil Taş

Eserin Ölçüleri: 1,9 cm x 1,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.28: Kültepe mühür⁹⁹ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Çift boyunlu olan kartal eğri gagalı ve iri gözlüdür. Başları birbirine yakın olup başları arasında nokta bulunur. Gövde kısmı dolgundur. Kanatları baş hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacakları “V” şeklinde iki yana açık pençeleri ise iridir. Kartalın pençeleri ile kanatları arasında birer nokta vardır. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir.

⁹⁹ Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da* (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011),357.

Örnek: 1.14

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 3,5 cm x 3,3 cm x 2,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.29: Kültepe mühür ¹⁰⁰

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın ¹⁰¹ başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Başları arasında yıldıza benzeyen bir şekil bulunur. Sivri gagalı kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve ikiye ayrıktır. Bacakları “V” şeklinde olup pençeleri iki yana açıktır. Çift başlı kartalın çevresinde dokuz ilmekten oluşan bir şerit bulunur. Bu ilmeklerin aralarında noktalar vardır.

¹⁰⁰ Kulakoğlu ve Kangal, Anadolu'nun Önsözü, *Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Resim 468.

¹⁰¹ Bk. Özgüç, *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, 25; Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, 352.

Örnek: 1.15

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 0,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.30: Kültepe çivi yazılı tablet üzerinde çift başlı kartal ¹⁰²

Eserin Tanımı: Pişmiş toprak tablet üzerinde bulunan mühürün ¹⁰³ çevresi zencerek ile çevrilidir. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup eğri gagalı ve iri gözlüdür. Başları arasında nokta vardır. Kanatları baş hizasında iki yana açıktır. Kanatların altında birer adet yıldız bulunur. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik kuyruk uçları ise ikiye ayrıktır. Pençelerin bazı bölümleri silik olmasına rağmen iki yana açık durmaktadır.

¹⁰² Özgüç, *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, Lev. VII-c

¹⁰³ Bk. Özgüç, *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, 26.

Örnek: 1.16

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Yeşil Taş

Eserin Ölçüleri: 2,7 cm x 2 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.31: Kültepe mühür ¹⁰⁴ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün sap kısmı konik şeklinde olup üzeri yatay yivlerle süslüdür. Baskı kısmını çevresi içi içe iki dairenin ortasında birbirine paralel ve yatay kesen çizgilerle çevrilidir.¹⁰⁵ Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir. Bacaklar “V” şeklinde olup pençeleri iki yana açıktır.

¹⁰⁴ Özgüç, *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, Lev. XXXIII-1.

¹⁰⁵ Bk. Özgüç, *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları/Seals and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kanish*, 32.

Örnek: 1.17

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Warshama Sarayı

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,2 cm X 1,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi / Ankara

Resim 1.32: Kültepe mühür¹⁰⁶

Eserin Tanımı: Mührün¹⁰⁷ kenarı su dalgası şeklinde şerit ile çevrilidir. Bu şeridin orta kısmında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup kısa eğri gagalı ve iri gözlüdür. Göğüs kısmı üçgen şeklindedir. Kanatları boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise iridir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir.

¹⁰⁶ Özgüç, *Kültepe- Kaniş/Neşa*, 25.; *Kulakoğlu ve Kangal, Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Lev 116.

¹⁰⁷ Bk. Nimet Özgüç, " Bullae From Kültepe", *Anatolia and the Ancient Near East: Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ed. Emre Kutlu, Machteld Melling, Barthel Hrouda ve Nimet Özgüç, (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1989), 395.

Örnek: 1.18

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu/ Ib Tabakası

Eserin Malzemesi: Serpantin

Eserin Ölçüleri: 2,1 cm X 2,1 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kayseri Arkeoloji Müzesi

Resim 1.33: Kültepe mühür¹⁰⁸ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün baskı kısmının çevresi¹⁰⁹ zencerek ile çevrilidir. Zencereğin ortasında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve iri gözlü kartalın başlarında sorguç görülür. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeleri iri ve iki yana açıktır. Kuyruk gövdeye bitişik olup kuyruk uçları ikiye ayrıktır.

¹⁰⁸ Özgüç, *Kültepe- Kaniş/Neşa*, Resim 314.

¹⁰⁹ Bk. Özgüç, *Kültepe- Kaniş/Neşa*, 251; Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, 356.

Örnek: 1.19

Eserin Adı: Mühür

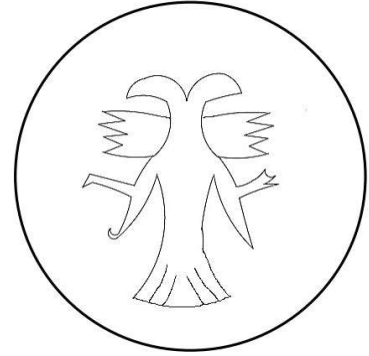
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,6 cm X 1,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi

Resim 1.34: Kültepe mühür¹¹⁰ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün¹¹¹ çevresi, üzerinde yatay çizgiler bulunan iç içe geçmiş üç daireden oluşur. Mührün ortasında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacakları “V” şeklinde iki yana açık, pençeleri ise iridir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir.

¹¹⁰ Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Resim 482.

¹¹¹ Bk. Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, 356.

Örnek: 1.20

Eserin Adı: Mühür

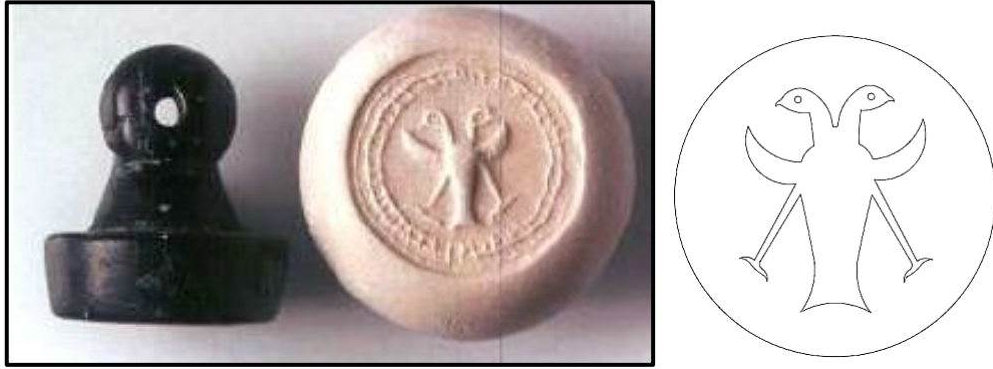
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Kültepe Kaniş-Karumu

Eserin Malzemesi: Serpantin

Eserin Ölçüleri: 2,4 cm X 2 cm

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetler Müzesi

Resim 1.35: Kültepe mührü üzerinde çift başlı kartal ¹¹² (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün¹¹³ tutamak kısmı yuvarlak ve delikli olup baskı kısmındaki ara koniktir. Baskı yüzeyinin çevresi, üzerinde yatay çizgiler bulunan iç içe geçmiş üç daireden oluşur. Mührün ortasında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Sivri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar baş hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacakları uzun ve iki yana açık, pençeleri ise iridir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve ikiye ayrıktır.

¹¹² Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Resim 484.

¹¹³ Bk. Kulakoğlu ve Kangal, *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, 356.

1.2.3.2 Boğazköy / Hattuşa

Resim 1.36: Hattuşa/ Büyükkale ¹¹⁴

Hitit İmparatorluğu'nun (M.Ö 1650/1200) başkenti olan Hattuşa (Boğazköy), Çorum'un Boğazkale ilçesindedir. Başkent Hattuşa, Yukarı Şehir, Aşağı Şehir ve Büyükkale'den oluşur. Şehir Hitit İmparatorluk Döneminde 6 km uzunluğunda bir surla çevrilidir.¹¹⁵ Hititler merkezi Orta Anadolu'da olmak üzere M.Ö. 1650/1200 arasında Anadolu'da ilk siyasi birliği kurarak, zamanla Mısır, Babil ve Yakın Doğu medeniyetleri karşısında güçlü bir devlet olduğu görülür.

Resim 1.37: Hattuşa ¹¹⁶

¹¹⁴ Büyükkale, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, erişim tarihi, 2 Nisan 2020, www.corum.ktb.gov.tr

¹¹⁵ Jürgen Seeher, *Taş Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya* (İstanbul: Ege Yayınları, 2011), 461.

¹¹⁶ Hattuşa, erişim tarihi, 2 Nisan 2020, www.tr.pinterest.com

Boğazköy’de yapılan kazı çalışmaları sonucunda Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Büyükkale 8b-a tabakası ve IVd tabakası ile Aşağı Şehir 4. tabakada tespit edilmiştir. Aşağı Şehrin 4. tabakası Alişar Höyük’ün 11/10T ve Kültepe Karum Ib tabakalarıyla çağdaştır.¹¹⁷ Yukarı Şehirde açığa çıkarılan tapınak yapıları, mimari unsurlar ve diğer buluntular ise Hitit İmparatorluk Dönemi’ne aittir.¹¹⁸

Hitit sanatı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan itibaren yerli Anadolu Kültürü ile Mısır, Mezopotamya ve Kuzey Suriye arasında yapılan ticari ilişkilerin sonucunda oluşur. Anadolu üslubu ya da Hitit üslubu olarak tanımlanan bu üslup, I. Hattuşili’nin kurduğu Erken Hitit Döneminde¹¹⁹ gelişerek Hitit İmparatorluk Döneminin sonuna kadar kullanılır.¹²⁰ Ayrıca Boğazköy’de bulunan bir tablette, Hitit Kralı’nın ikinci defa Babil Kralından bir kabartma zanaatkarı talebinde bulunduğu ifadesi yer alır.¹²¹ Bu ifade üzerine Hitit sanatında yerel zanaatkarların yanı sıra etkileşimde olduğu ülkelerin zanaatkarlarının da çalıştığı anlaşılır. Boğazköy Hattuşa’da çift başlı kartal tasviri, mühürler üzerinde Asur Ticaret Kolonileri Çağından itibaren yer alır. Hitit İmparatorluğu’nun kurulması ile kullanımına devam edilen bu tasvirin mühürler dışında kaya kabartması olarak Yazılıkaya Açık Hava Tapınağında uygulandığı görülür. Çift başlı kartal Hattuşa ’da bulunan eserlerde genellikle tanrı, tanrıça ve kralların altında taşıyıcı unsur olarak tasvir edilmiştir. Az sayıdaki örnekte ise tek ya da pençelerinde bulunan birer hayvanla birlikte tasvir edildiği görülür.

---

¹¹⁷ Andreas Schachner, “Hititler Öncesi Boğazköy”, 2. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, Mayıs 2011, Ed. Önder İpek, (Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları,2012),87-90.

¹¹⁸ Jürgen Seeher, “Hattuşa-Boğazköy, Hitit Devletinin Başkenti-Kentin Gelişimi ve İmparatorluk Metropolü Oluşu”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob, (Deustschland: Kunst und Ausstellunshalle der Bundesrepublik, 2002),461.

¹¹⁹ Hititler hakkında geniş bilgi için bk. Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2019)

¹²⁰ Kutlu Emre, “Hitit Sanatı”, *Tarih Öncesi Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeo Atlası*, Ed. Necmi Karul, (İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınevi,2011),284.

¹²¹ Charles Burney, *Historical Dictionary of the Hittites*, (Oxford: The Scarecrow Press,2004),318.

Örnek: 1.21

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy / Hattuşa

Eserin Malzemesi: Bilinmiyor

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Jürgen Seeher'in, "Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya" adlı çalışmasından alınmıştır.¹²²

Resim 1.38: Hattuşa mührü üzerinde çift başlı kartal¹²³ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün tutamak kısmı yuvarlak ve delikli olup baskı kısmındaki ara konik ve üzeri yatay yivlerle süslüdür. Baskı kısmının çevresi, üzerinde yatay çizgiler bulunan iç içe geçmiş üç daireden oluşur. Çift başlı kartal başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar "V" şeklinde iki yana açık olup pençeleri iridir. Kuyruk kısmı kısa ve iki yana ayrıktır.

¹²² Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*,172.

¹²³ Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*,172.

Örnek: 1.22

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy / J/19, tapınak terası altında, yağmur oluğundaki döküntülerde.

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,7 cm X 2,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: Rainer Michael Boehmer ve Hans Gustav Güterbock'in, "Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939,1952-1978 (Boğazköy-HattuşaXIV)" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹²⁴

Resim 1.39: Hattuşa mühür ¹²⁵

Eserin Tanımı: Mühür kartalın sağ başının yarısından itibaren yatay olarak kırıktır. Mührün sağlam kısmı ve dönemin örnekleri üzerinden tanımlandığında, çift başlı kartalın başları ve pençelerinin yandan gövde kısmının ise cepheden verildiği görülür. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Baş kısımlarında bu döneme ait tek örnek olan uçları kıvrık ince uzun birer sorguç bulunur. Bu sorguçların başların arasında birleştiği görülür. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup kanat telekleri belirgindir. Pençelerinde ise birer hayvan (tavşan?) tutar.

¹²⁴ Boehmer ve Güterbock, *Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939,1952-1978 (Boğazköy-HattuşaXIV)*, 27.

¹²⁵ Boehmer ve Güterbock, *Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939,1952-1978 (Boğazköy-HattuşaXIV)*, Tafel VI-61.

Örnek: 1.23

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Erken Hitit Dönemi M.Ö. 1650/1600

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/Aşağı şehir J/20, k/1a Batı katmanı 4 a

Eserin Malzemesi: Serpantin

Eserin Ölçüleri: 2,75 cm. X 2,1 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kurt Bittel'in, "Hattusha The Capital of the Hittites" adlı çalışmasından alınmıştır.¹²⁶

Resim 1.40: Hattuşa mühür¹²⁷

Eserin Tanımı: Mührün¹²⁸ tutamak kısmı yuvarlak ve delikli olup baskı kısmındaki ara koniktir. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatları baş hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı üçgen şeklindedir. Bacakları "V" şeklinde iki yana açık pençeleri ise iridir. Kuyruk kısa ve yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartal mührün yarısında görülen zencereğin üzerinde bulunur.

¹²⁶ Kurt Bittel, *Hattusha, The Capital of the Hittites* (New York: Oxford University Press, 1970), Plate 7.

¹²⁷ Bittel, *Hattusha, The Capital of the Hittites*, Plate 7.

¹²⁸ Bk. Thomas Beran, *Die Hethitische Glyptik von Boğazköy, I. Teil (Boğazköy- Hattuşa; V)* (Berlin: Gebr. Mann, 1967), 21.

Örnek: 1.24

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Dönemi: IV. Tuthaliya /Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/Nişantepe

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 4,5 cm X 5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Suzanne Herbordt, Daliah Bawanypeck ve David Hawkins'in, "Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹²⁹

Resim 1.41: IV. Tudhaliya dönemi silindir mühür ¹³⁰

Eserin Tanımı: Hitit Kralı IV. Tudhaliya'ya ait silindir mühürde bulunan ana sahne Yazılıkaya B odasında görülen Tanrı Şarruma ve IV. Tudhaliya'nın tasvir edildiği kabartmayı anımsatır. Mührün üzerinde hiyeroglif ve çivi yazısının kullanıldığı görülür. Alt kısmında taşıyıcı unsur olarak köşelerde birer demon ve ortada çift başlı kartal tasviri bulunur.

¹²⁹ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, (İstanbul: Tubitak Yayınları,2002),20; Suzanne Herbordt, Daliah Bawanypeck ve David Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, (Mainz: Verlag Philipp Von Zabern, 2011) 192-193.

¹³⁰ Herbordt, Bawanypeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 40.

Resim 1.42: IV. Tudhaliya dönemi silindir mühür üzerinde çift başlı kartal ¹³¹

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup boyun kısmında bir halka bulunur. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar başının üzerinde iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların altında Yazılıkaya A Odasındaki çift başlı kartalda olduğu gibi çıkıntılar mevcuttur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde kuyruğa doğru inen dikey yivler bulunur. Bacaklar iki yana açık ve iridir. Pençeler ise iri ve zemin üzerindedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup üçe ayrıktır.

---

¹³¹ Herbordt, Bawanypeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 40.

Örnek: 1.25

Eserin Adı: Mühür (2 adet)

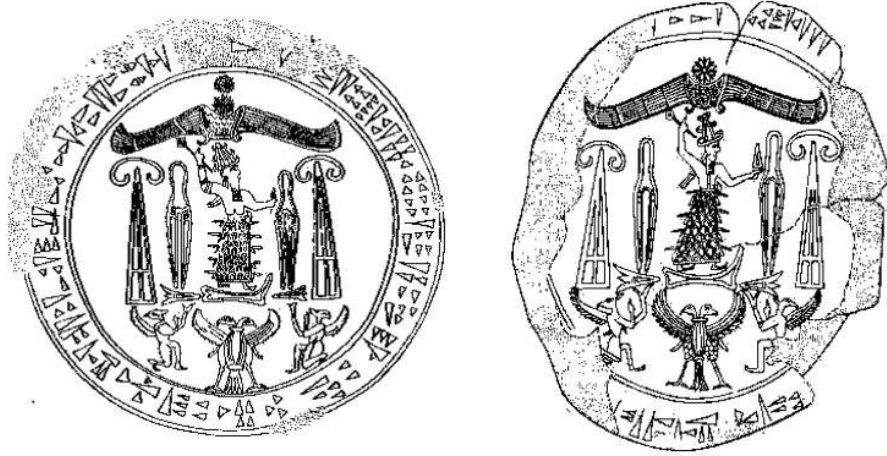
Eserin Dönemi: IV. Tuthaliya /Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/Nişantepe

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 6 cm X 4,8 cm / 6 cm

Eserin Korunduğu Yer: Suzanne Herbordt, Daliah Bawanyeck ve David Hawkins'in, "Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹³²

Resim 1.43: Nişantepe mühürleri ¹³³

Eserin Tanımı: IV. Tuthaliya 'ya ait mührün on adet aynı baskısından bulunmuştur. Bu mühürlere sekizi iyi durumdadır. ¹³⁴ Mührün baskı kısmının kenarında iç içe geçmiş iki daire arasında çivi yazısı yer alır. Baskının ortasında Dağ tanrısı yanlarında ise hiyeroglif yazı bulunur. Tanrının üzerinde kanatlı güneş kursu vardır. Tanrının altında taşıyıcı unsur olarak kullanılan birer demon ve ortalarında çift başlı kartal tasviri bulunur.

¹³² Herbordt, Bawanyeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, 190-189.

¹³³ Herbordt, Bawanyeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 36,34.

¹³⁴ Bk. Herbordt, Bawanyeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, 190-189.

Resim 1.44: Nişantepe mühürleri üzerinde görülen çift başlı kartal¹³⁵

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup boyun kısmında halka bulunur. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar başının üzerinde iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların altında Yazılıkaya A Odasındaki çift başlı kartalda olduğu gibi çıkıntılar mevcuttur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde kuyruğa doğru inen dikey yivler bulunur. Bacaklar iki yana açık ve iridir. Pençeler ise iri ve zemin üzerindedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹³⁵ Herboldt, Bawanyeck ve Hawkins, *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 36.

Örnek: 1.26

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

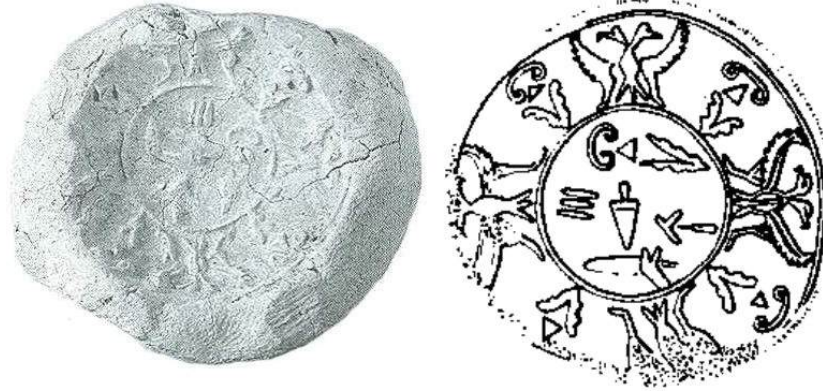
Mührün üzerindeki hiyeroglif yazıda DOMINUS – ziti yazmaktadır.¹³⁶

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/Nişantepe

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 2,3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Suzanne Herbordt'ın, “Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa” adlı çalışmasından alınmıştır.¹³⁷

Resim 1.45: Nişantepe mühür¹³⁸

Eserin Tanımı: Mührün kenarlarında karşılıklı duran dört adet çift başlı kartal tasviri yer alır. Kartalların aralarında ve mührün orta kısmında hiyeroglif yazı vardır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı olan kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar baş hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla ieklindedir. Bacakları iki yana açık ve iridir. Pençeler zemin üzerinde ve iridir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik olup üçe ayrıktır.

¹³⁶ Suzanne Herbordt, *Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*. (Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2005), 220.

¹³⁷ Herbordt, *Die Prinzen ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, 220.

¹³⁸ Herbordt, *Die Prinzen ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 48.

Örnek: 1.27

Eserin Adı: Silindir Mühür

Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/ Nişantepe

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 2,3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Hans Gustav Güterbock'ın, "Hieroglyphensiegel Aus Dem Tempelbezirk Boğazköy V Funde aus den Grabungen1970" adlı çalışmasından alınmıştır.¹³⁹

Resim 1.46: Nişantepe mühür üzerinde çift başlı kartal¹⁴⁰

Eserin Tanımı: Mühürde soldan itibaren sfenksin üzerinde duran Av Tanrısı, aslan, boğa ve iki çift başlı kartal görülür. İki adet çift başlı kartal taşıyıcı unsur olarak aslan ve boğanın altında bulunur. Aslan Ana Tanrıça Hepat'ın, boğa ise Fırtına Tanrısı Teşub'un kutsal hayvanıdır. Bu mühürde çift başlı kartal üzerinde görülen aslan ve boğa Hitit panteonunun baş tanrıları olan Ana Tanrıça Hepat ile Fırtına Tanrısı Teşub'u temsil etmektedir.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatları baş hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların altında Yazılıkaya A Odasındaki çift başlı kartalda olduğu gibi çıkıntılar mevcuttur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık ve iridir. Pençeler zemin üzerinde ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹³⁹ Hans Gustav Güterbock, "Hieroglyphensiegel Aus Dem Tempelbezirk" *Boğazköy V, Funde aus den Grabungen1970*, Ed. Kurt Bittel, Hans, Gustay Güterbock, Günter Neumann, Peter Neve, Heinrich Otten ve Ursula Seidl (Berlin: Gebr Mann Verlag,1975), 39.

¹⁴⁰ Güterbock, Hieroglyphensiegel Aus Dem Tempelbezirk, Nr.22.

Örnek: 1.28

Eserin Adı: Yüzük Mühür

Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

Mührün üzerinde bulunan hiyeroglif yazıdan Kunilara'ya ait olduğu anlaşılır. ¹⁴¹

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy/Nişantepe

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 2,4 cm X 0,9 cm

Eserin Korunduğu Yer: Suzanne Herbordt'ın, "Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹⁴²

Resim 1.47: Yüzük Mühür üzerinde çift başlı kartal ¹⁴³

Eserin Tanımı: İki adet çift başlı kartal mührün orta kısımda bulunan hiyeroglif yazının yanlarında yer alır. Bu uygulamada çift başlı kartalın sınırlandırma motifi olarak kullanıldığı görülür.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatları baş hizasında iki yana açık ve kanat teleklerinin sadece uç kısımları belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık ve iridir. Pençeler zemin üzerinde ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹⁴¹ Bk. Herbordt, *Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, 144.

¹⁴² Herbordt, *Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 14.

¹⁴³ Herbordt, *Die Prinzen- ve Beamtensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*, Tafel 14.

Örnek: 1.29

Eserin Adı: Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı A Odası

Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi M.Ö 1370/1200

Eserin Bulunduğu Yer: Boğazköy

Eserin Malzemesi: Kireç Taşı

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Boğazköy / Çorum

Resim 1.48: Yazılıkaya ana sahne ¹⁴⁴

Eserin Tanımı: Yazılıkaya taç giyme, özel günlerde yapılan törenler ve yerel bayramların kutlandığı tanrılara ayrılan önemli bir kült merkezidir.¹⁴⁵ Yapımına III. Hattuşili döneminde başlanıldığı ve oğlu IV. Tudhalia döneminde bitirildiği kabul edilen ¹⁴⁶ Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı A ve B odası olarak adlandırılan iki doğal bölümden oluşur. A Odasında altmış üç adet tanrı ve tanrıça kabartması tasviri bulunur. Batı yönünde tanrılar doğu yönünden ise tanrıçalar kuzey yönündeki ana sahneye doğru arka arkaya bir geçit töreni gibi yürür vaziyette gösterilmiştir.

¹⁴⁴ Jürgen Seeher, *Hattuşa Rehberi, Hitit Başkentinde Bir Gün* (İstanbul: Ege Yayınları, 2006),145.

¹⁴⁵ Volkert Haas, *Geschichte der Hethitischen Religion* (Köln: Brill,1994),888.

¹⁴⁶ Ali Dinçol, "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, c.1(İstanbul: Görsel Yayınları,1982),79.

Resim 1.49: Yazılıkaya ana sahne çizimi ¹⁴⁷ (E. Akurgal,2007)

Kuzey duvarında soldan sağa doğru iki dağ üzerinde elinde buğday başağı tutan Tahıl Tanrısı Kumarbi,¹⁴⁸ iki dağ üzerinde Şuwaliyat/Taşmisu,¹⁴⁹ kutsal dağ tanrıları Namni ve Hazzi'nin üzerinde kutsal boğasıyla Fırtına Tanrısı Teşub,¹⁵⁰ dört dağın üzerine basan bir aslanın üzerinde Tanrıça Hepat,¹⁵¹ iki dağ üzerine basan bir aslan üzerinde baş tanrı çiftinin oğlu Şarruma,¹⁵² çift başlı kartal üzerinde ise Teşub'un büyük kızı Mezulla ve Teşub'un torunu Zintuhi bulunur.¹⁵³

¹⁴⁷ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları* (İstanbul: Net Turistik Yayınları, 2007),454.

¹⁴⁸ Hans Gustav Güterbock, *Kumarbi Efsanesi* (Ankara: T.T.K Yayınları,1946),24.

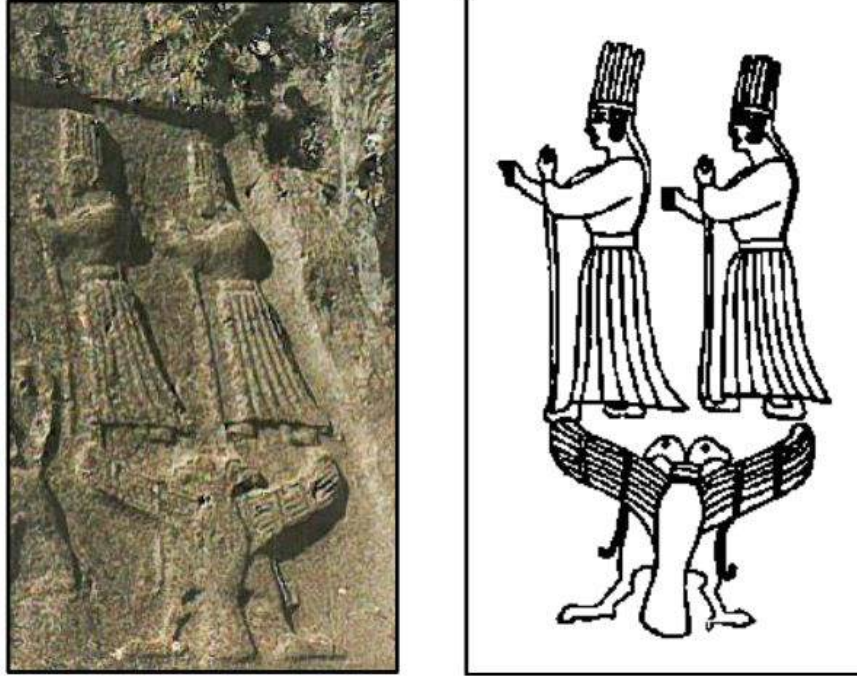
¹⁴⁹ Emmanuel Laroche, "Le Panteon de Yazilikaya", *Journal of Cuneiform Studies* (1952):121.

¹⁵⁰ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi,1972),150.

¹⁵¹ Laroche, *Le Panteon de Yazilikaya*, 118.

¹⁵² Dinçol, *Hititler*, 80.

¹⁵³ Hans Gustav Güterbock, *Les Hieroglyphes de Yazılıkaya a Propos D'un Travail Recent* (Paris: Institut Français d'Etudes Anatoliennes, 1982),42; Seeher, *Taş Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*,155.

Resim 1.50: Mezulla ve Zintuhi'yi taşıyan çift başlı kartal ¹⁵⁴

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup boynunda üç adet halka bulunur. Eğri gagalı kartalın gözleri iri başları ise kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar baş hizasında iki yana açıktır. Kanatların iki dikey yivle üç bölüme ayrıldığı görülür. Bu bölümlerde yatay yivler yer alır. Kanatların altından bacaklarına doğru ucu kıvrık bir şerit iner. Bacaklar iki yana açık ve iridir. Pençeler zemin üzerinde ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹⁵⁴ Seeher, *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*, 64.

1.2.3.3 Alacahöyük

Alacahöyük, Çorum iline bağlı Alaca ilçesine 15 km, Boğazköy/ Hattuşa'nın 25 km kuzeydoğusunda yer alır.¹⁵⁵ 250 m çapında dairesel bir alandaki yerleşim yerinde, Geç Kalkolitik Çağ'dan itibaren tabakalaşma görülürken, III. Kültür katı Erken Tunç Çağı (Hatti), II. Kültür katı Asur Ticaret Kolonileri Çağı ile Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlenir. Alacahöyük'ün, Arinna'nın Güneş Tanrıçasının¹⁵⁶ kült merkezi olan Arinna kenti olduğu çivi yazılı metinler ışığında artık kabul görmüştür. Arinna'da kültü olan diğer önemli tanrı ve tanrıçalar ise Tanrıça Mezulla, Tanrıça Zintuhi, Fırtına Tanrısı ve Tanrı Hulla'dır. Tanrıça Mezulla, baş tanrıça Arinna'nın Güneş Tanrıçası ile baş tanrı Fırtına tanrısının kızıdır. Tanrıça Zintuhi ise kız torunlarıdır.¹⁵⁷

Resim 1.51: Alacahöyük Sfenksli Kapı¹⁵⁸

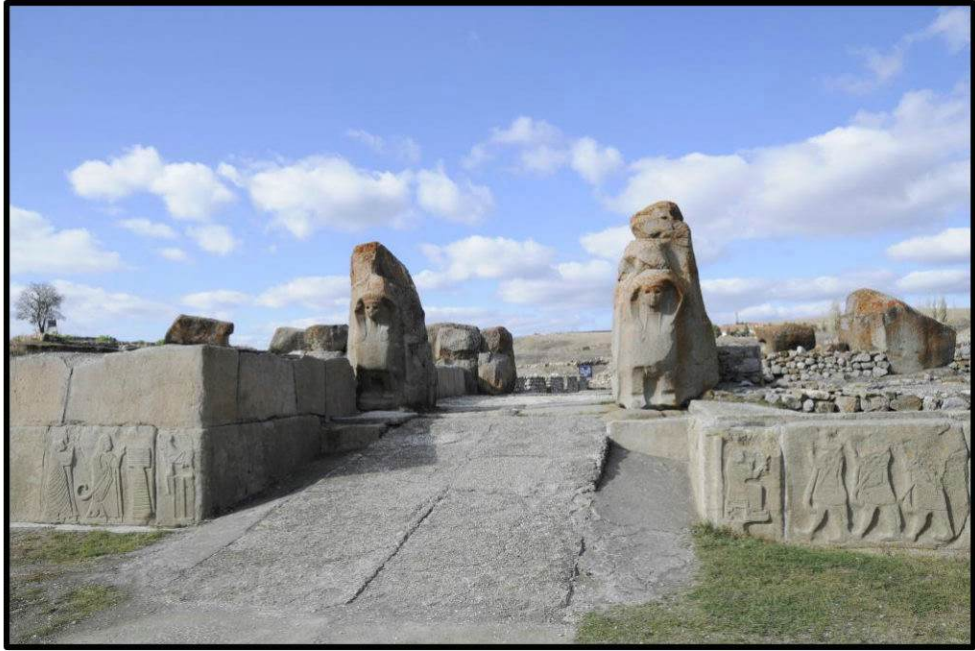
¹⁵⁵ Tahsin Özgüç, "Alaca Höyük-İmparatorluğun Çekirdek Bölgesinde Bir Kült Merkezi" *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob (Bonn: Kunst ve Ausstellungshalle der., 2002a), 468.

¹⁵⁶ Bk. Özlem Sir Gavaz, "Hitit Metinlerinde Arinna'nın Güneş Tanrıçası", *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, sy.1 (2010): 91-105.

¹⁵⁷ Dinçol, *Hititler*, 77.

¹⁵⁸ Türkiye Kültür Portalı, *Alacahöyük Ören Yeri*, erişim tarihi: 05 Şubat 2020, www.kulturportali.gov.tr/turkiye/corum

Alacahöyük'ün iki giriş kapısı bulunur.¹⁵⁹ Bu kapılardan şehrin güneydoğusunda yer alan Sfenksli kapı Hitit sanatının en görkemli eserlerinden biridir. Sfenksli kapı, diğer Hitit dönemi kapılarında olduğu gibi bütün yerleşmeyi kapsayan koruyucu bir özellik taşır.¹⁶⁰ Sfenksler antik Mısır'da da kutsal mekanların koruyucusu olarak bilinir.¹⁶¹ Asur Saraylarının önemli kapılarında görülen Şedu ve Lamaşşu gibi yaratıkların da kötü ruhlu kişileri geri çevirdiğine ve onları yaptıran kralların yolunu güvende tutarak koruduklarına inanılırdı. Sfenksli kapıyı diğer Hitit kapılarından ayıran en önemli özelliği ise AN.TAH.ŞUM.^{SAR}¹⁶² bayramının tasvir edildiği kabartmaların (ortostat) bulunmasıdır.

Resim 1.52: Alacahöyük Sfenksli Kapı girişi¹⁶³

Çift başlı kartal Arinna kentinin kapılarını koruyan Sfenkslerle birlikte tasvir edilmiştir. Sfenksle birlikte tasvir edilerek kapının koruyuculuğu arttırılmıştır. Kartalın başlarının şehrin içine ve dışına doğru bakması her iki yönden gelebilecek tehlikelere karşı şehri güvende tuttuğunu gösterir.

¹⁵⁹ Hatçe Baltacıoğlu, “Alaca Höyük Sfenksli Kapı Hitit İmparatorluk Çağı Kabartmaları”, *İdol Dergisi*, sy. 30 (2006):24.

¹⁶⁰ Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, çev: Beral Madra (Ankara: T.T.K.Yayımları, 2007), 295.

¹⁶¹ Veli Sevin, *Yeni Assur Sanatı I: Mimarlık* (Ankara: T.T.K.Yayımları,1999),53.

¹⁶² AN.TAH.ŞUM.^{SAR} bayramı, Hititlerin kutladığı önemli bayramlarından biridir. İlkbaharda kutlanan ve adını bir bitkiden alan bayram 38 gün sürmektedir. AN.TAH.ŞUM.^{SAR}, bitkisi zambakgillerden soğanlı bir bitki olup, bu bitkinin çiğdem, safran, geyik körmeni veya crocus olduğu düşünülmektedir. Özlem Sir Gavaz, *Hitit Krallarının Kült Gezileri* (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012), 91-92.

¹⁶³ Alacahöyük, Sfenksli Kapı, erişim tarihi: 5 Nisan 2020, www.turkishmuseums.com

Örnek: 1.30

Eserin Adı: Alacahöyük Sfenksli Kapı

Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi M.Ö 1370/1200

Eserin Bulunduğu Yer: Alacahöyük / Çorum

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: 1,25 cm x 1,65 cm

Eserin Korunduğu Yer: Orjinali Anadolu Medeniyetler Müzesi

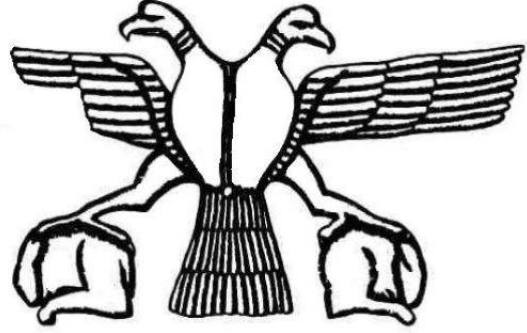
Resim 1.53: Sfenks üzerinde çift başlı kartal tasviri ¹⁶⁴

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal doğu sfenksin bulunduğu taş kütesinin iç kısmında alçak kabartma olarak yer alır. Çift başlı kartalın üzerinde üst yarısı bulunmayan şehrin içine doğru yönelmiş bir insan tasviri bulunur. Bu tasvirin alt yarısında görülen uzun eteğinden ve dönemin örneklerinden bir tanrıça olduğu anlaşılır. ¹⁶⁵ Batı sfenksin iç kısmında şehrin dış tarafına yönelmiş yine sadece ayak ve eteğinin alt kısmı görülen bir tanrıça mevcuttur. Muhtemelen bu tanrıçada bir çift başlı kartal üzerinde durmaktadır. ¹⁶⁶

¹⁶⁴ Alacahöyük, Sfenksli Kapı, erişim tarihi: 10 Nisan 2020, www.kvmgm.ktb.gov.tr

¹⁶⁵ Bahadır Alkım, "Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti" *III. Türk Tarih Kongresi* (Ankara: T.T.K Yayınları,1948),615; Hamit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok, *Alaca Höyük Kazıları 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Raporlar* (Ankara: T.T.K Yayınları,1966),19; Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı* (İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1992),131.

¹⁶⁶ Robert Alexander, "A Great Queen on the Sphinx Piers at Alaca Hüyük", *Anatolian Studies* 39 (1989):151.

Resim 1.54: Alacahöyük çift başlı kartalı ¹⁶⁷

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlarında üçer adet halka vardır. Eğri gagalı ve iri gözlü kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Başlarının arasında ise tanrıçanın ¹⁶⁸ ayağı görülür. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kartalın sol kanadının yarısı tahrip olmuştur. Kanatlarının üzerinde uzun yatay yivler vardır. Hafif silik olan iki dikey yivle kanatlar üç kısma ayrılır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup kenarlarında kısa çizgiler mevcuttur. Bacakları ve pençeleri iki yana açık ve iridir. Pençelerinin altında sırt sırta duran iki tavşan tasviri yer alır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruk iki yatay yivle üç kısma bölünmüş araları ise dikey yivlerle süslüdür.

¹⁶⁷ Alacahöyük, Sfenksli Kapı Çift Başlı Kartalı, erişim tarihi: 10 Nisan 2020, www.kvmgm.ktb.gov.tr

¹⁶⁸ Yazılıkaya A odasında çift başlı kartal üzerinde duran Mezulla ve Zintuhi Alacahöyük'te (Arinna) kültü olan iki tanrıça olması ve sfenksli kapıda görülen çift başlı kartalın tasvirleri farklı olsa bile aynı anlamı taşır. Alacahöyük sfenksli kapıda karşılıklı bulunan çift başlı kartallar? ve üzerinde bulunan tanrıçalar bu benzerlikler ışığında Mezulla ve Zintuhi olmalıdır. Sfenksin verdiği kentin koruyuculuk işlevine ek olarak bu tanrıçaların kutsallığı ve çift başlı kartalın gücü de eklenmiş ve kentin koruyucu etkisi artırılmıştır. Fakat IV. Tudhaliya mühürlerinde de görüldüğü üzere sadece taşıyıcı unsur olarak kullanılması doğrultusunda, bir tanrı ya da tanrıçanın kutsal hayvanı olarak nitelendirilmesi mümkün görülmemektedir. Daha çok korumanın yanında her yönden gelebilecek kötü unsurlara karşı dikkat ve gücü temsil etmelidir.

1.2.3.4 Acemhöyük

Resim 1.55: Acemhöyük /Aksaray ¹⁶⁹

Aksaray iline bağlı Yeşilova Beldesinde bulunan Acemhöyük, Yavuz Sultan Selim Han'ın Çaldıran Muharebesi sonrasında İran'ın Azerbaycan Bölgesinden getirilen Türkmenlerin höyüğün çevresine yerleştirilmesiyle bu ismi almıştır. Eski adı Hitit ve Akad yazılı belgelerinde geçen Asur kenti Puruşhattum'dur. Acemhöyük Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir'den oluşur. Yapılan kazılarda Erken Tunç Çağı ve Asur Ticaret Kolonileri Çağına ait 12 katın bulunduğu ve Aşağı Şehrin ise Asur Ticaret Kolonileri Çağında iskan edildiği saptanmıştır.¹⁷⁰ Ayrıca Acemhöyük dönemin en gözde maden üretim merkezi idi. Çift başlı kartal Acemhöyük kazısından çıkan mühürleri üzerinde görülür.

¹⁶⁹ Acemhöyük, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020, www.turkeireiseleiter.com

¹⁷⁰ Nimet Özgüç, "Acemhöyük Kazısı" *Anatolia/Anadolu X* (1968b):8-9; Aliye Öztan, "Acemhöyük (1962-1988-1989-)", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan ve Harun Taşkıran (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012), 59.

Örnek: 1.31

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Acemhöyük / Aksaray

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Nimet Özgüç'ün, "Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁷¹

Resim 1.56: Acemhöyük mühür üzerinde çift başlı kartal¹⁷² (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mühürün merkezinde ortalarında nokta bulunan üçlü zencerek yer alır. Zencereğin aralarında kalan boşluklarda üç adet çift başlı kartal tasviri vardır. Çift başlı kartalın başları yandan gövdesi cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kanatlar baş hizasında iki yana açıktır. Kartalın kuyruk ve pençeleri yoktur.

¹⁷¹ Nimet Özgüç, "Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları", *Bellekten XLI*, (1977): 380.

¹⁷² Özgüç, *Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları*, Levha XX-52.

Örnek: 1.32

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Acemhöyük III. Yapı Katı O-A/44 Yanmış Oda

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 2,1 cm x 1,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum / New York (Env. No: 36.70.32)

Resim 1.57: Acemhöyük mühür¹⁷³ (Çizim, M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mührün¹⁷⁴ ortasında yer alan çift başlı kartalın çevresi iç içe yapılmış üç farklı şeritle çevrilidir. Bu şeritler dıştan içe doğru iç içe iki çizgi, zencerek ve sekiz ilmekten oluşur. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Başlar kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar ince ve iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹⁷³ The Met Museum, erişim tarihi: 15 Ocak 2020, www.metmuseum.org

¹⁷⁴ Bk. Nimet Özgüç, Acemhöyük Kazısı, 15; The MET Museum, *Sealing With Stamp Seal Impression: Double-Headed Eagle And Geometric Borders*, erişim tarihi: 15 Ocak 2020, www.metmuseum.org

Örnek: 1.33

Eserin Adı: Mühür

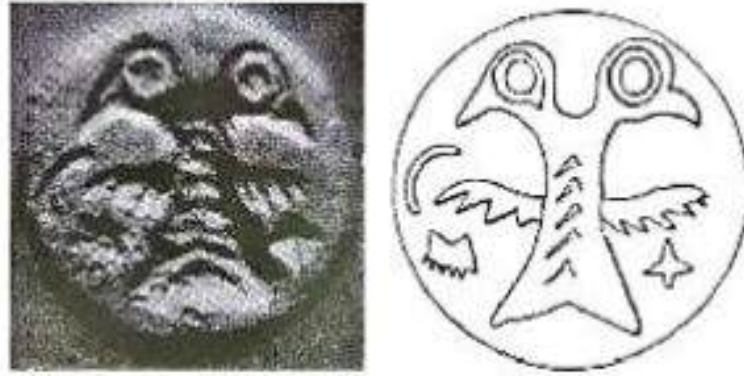
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Acemhöyük III. Yapı Katı

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Nimet Özgüç'ün, "Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁷⁵

Resim 1.58: Acemhöyük mühür¹⁷⁶

Eserin Tanım: Mührün üzerinde bulunan çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı ve iri gözlü kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatları kısa ve boyun hizasında iki yana açıktır. Sol kanadın üzerinde ay altında yıldız yer alır. Sağ kanadın altında ise yarısı silik yıldız görülür. Göğüs kısmı üçgen şeklinde olup üzerinde yatay yivler bulunur. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde ve ikiye ayrıktır.

¹⁷⁵ Özgüç, *Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları*, 380.

¹⁷⁶ Özgüç, *Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları*, Levha XX-51.

1.2.3.5 Alişar Höyük / Yozgat

Resim 1.59: Alişar Höyük ¹⁷⁷

Alişar Höyük, Yozgat iline bağlı Sorgun ilçesinde bulunan Alişar Köyü'nün 2,5 km kuzeyindedir.¹⁷⁸ Höyük geniş bir ovanın ortasında yer alır. M.Ö 4000 ile M.Ö 1000 (Bakır Çağı) arasında iskan görmüştür. M.Ö 3000'de Erken ve Orta Tunç çağında surlarla çevrili bir şehirdir. 520 m uzunluğa 350 m genişliği ve 30 m yüksekliği ile Anadolu'da bulunan büyük höyüklerden biridir. Höyüğün kuzeyinden ve batısından Alişar Özü Çayı geçer.

Asur Ticaret Kolonileri Çağında önemli bir ticari merkez olan Alişar Höyük'de, Aşağı Şehir 10T katı Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve 11T katı Kültepe Kanış/ Karum II. III.-IV. yapı katları ile çağdaştır.¹⁷⁹ Çift başlı kartal Alişar Höyük üzerinde yapılan çalışmalarda mühürler üzerinde görülür.

¹⁷⁷ Alişar Höyük, Yozgat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020, www.yozgat.ktb.gov.tr

¹⁷⁸ Ronald Lee Gorny, *Alişar Höyük in The Second Millennium B.C. (Volume One)*, (Chicago: University of Chicago, 1990),9.

¹⁷⁹ Nimet Özgüç, "Alişar Eri Buluntalarının Tarihlenmesi", *Arkeoloji Araştırmaları*, (Ankara: T.T.K.Yayımları, 1945), 90.; Metin Akyurt, *MÖ İI. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*, (Ankara: T.T.K. Yayımları,1998),67.

Örnek: 1.34

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Alishar Höyük/ II. Yapı Katı

Eserin Malzemesi: Bilinmiyor

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetleri Müzesi / Ankara

Resim 1.60: Alishar Höyük mührü üzerinde çift başlı kartal ¹⁸⁰

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın¹⁸¹ başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar “V” şeklinde iki yana açık ve incedir. Pençeler ise iri ve iki yana açıktır. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir.

¹⁸⁰ Erich Schmidt, *The Alishar Höyük Seasons of 1928 And 1929*, (Chicago: University of Chicago, 1932), 136.

¹⁸¹ Schmidt, *The Alishar Höyük Seasons of 1928 And 1929*, Resim 9.

Örnek: 1.35

Eserin Adı: Mühür

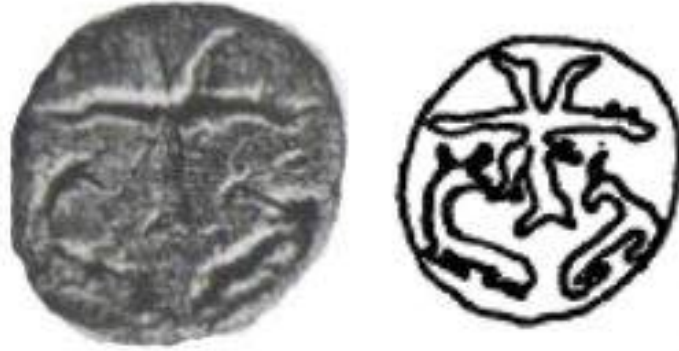
Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi M.Ö 1370/1200

Eserin Bulunduğu Yer: Alishar Höyük/ 40-1.20m derinlikte. U 26

Eserin Malzemesi: Steatit

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Anadolu Medeniyetleri Müzesi / Ankara

Resim 1.61: Alishar Höyük mühür¹⁸²

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın¹⁸³ başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kuyruk kısmı ikiye ayrık ve gövdeye bitişiktir. Bacakları iki yana açıktır. Pençeleri altında sırt sırta duran, başları birbirine dönük iki adet boynuzlu hayvan (geyik- dağ keçisi ?) görülür

¹⁸² Von Der Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-1932*, (Chicago: University of Chicago,1937), Fig.249.

¹⁸³ Bk. Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-1932*, 224.

1.2.3.6 Karahöyük

Karahöyük, Konya il merkezinin 7 km. güneybatısında yer almaktadır. Höyük on bir tepecikten oluşan yerleşimi ile 1000 x 500 m genişliğinde bir alana sahiptir. Konya Karahöyük 'ün I. Yapı katı Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na tarihlendirilirken, Kültepe Karum Ib katı ile de çağdaştır. ¹⁸⁴

Örnek: 1.36

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Karahöyük

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sedat Alp'in, "Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹⁸⁵

Resim 1.62: Karahöyük mühür ¹⁸⁶

Eserin Tanımı: Mührün çevresinde ortalarında noktalar bulunan zencerek yer alır. Çift başlı kartal mührün ortasında, başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu ve başları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeleri ise iridir. Kuyruk kısmı uzun ve üzerinde dikey yivler bulunur.

¹⁸⁴ Sedat Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1994), 258.

¹⁸⁵ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, 35.

¹⁸⁶ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Levha 70.

Örnek: 1.37

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Karahöyük/ I. Kat

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sedat Alp'in, "Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁸⁷

Resim 1.63: Karahöyük mühür¹⁸⁸

Eserin Tanımı: Mühür beş kap kapağı ve bir kil topağına üzerinde görülür. Mührün ortasında daire içinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalı iç içe yapılan iki şerit kuşatır. İç kısımda ki kuşağın sağ yarısı zencerek sol yarısı dalga şeklindedir. Dış kısımda ise sol yarısı zencerek sağ yarısı dalga şeklinde tam tersinin uygulandığı görülür. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı ince ve kısadır. Bacakları "V" şeklinde iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹⁸⁷ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, 36-37.

¹⁸⁸ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Levha 195.

Örnek: 1.38

Eserin Adı: Mühür

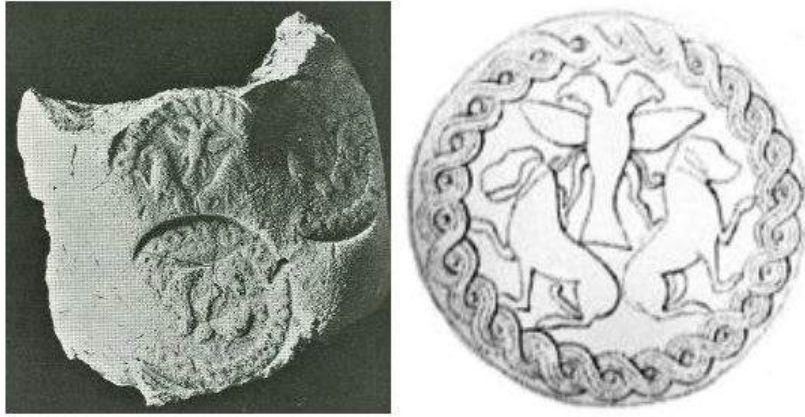
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı M.Ö (1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Karahöyük/ I. Kat L Çukuru

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sedat Alp'in, "Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁸⁹

Resim 1.64: Karahöyük mühür¹⁹⁰

Eserin Tanımı: Bir kap kapaması üzerinde bulunmuş mühürün kenarları zencerek ile çevrilidir. Çift başlı kartal mührün ortasında, başları ve pençeleri yandan gövdesi cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartalın başları iri ve kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların altında sırt sırta oturan iki aslan bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise aslanların sırtı üzerindedir. Kanatlarının altından bacakları üzerine doğru inen ucu kıvrık bir şerit bulunur. Bu şerit Yazılıkaya A Odasında bulunan çift başlı kartal tasvirinde de görülür. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir.

¹⁸⁹ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, 187.

¹⁹⁰ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Şekil 111.

Örnek: 1.39

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Karahöyük/ I. Kat

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: 1,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sedat Alp'in, "Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁹¹

Resim 1.65: Mühür üzerinde çift başlı kartal ¹⁹²

Eserin Tanımı: Bir kil topağı üzerine basılmış sekiz yapraklı yonca şeklindeki mührün çevresi sekiz adet dalga şekli ile çevrilidir. Mührün sol kısmı yoktur. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Başları iri ve sivri gagalıdır. Başların arasında ince çizgilerle yapılmış hayat ağacı bulunur. Kanatları boyun hizasında iki yama açıktır. Göğüs kısmı iridir. Kuyruk kısmı kısa, köşeli ve dikine yivlerle belirtilmiştir. Pençeler iki yana açıktır.

¹⁹¹ Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, 36.

¹⁹² Alp, *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Levha 72.

1.2.3.7 Aççana Hyk / Alalakh

Hatay'ın Reyhanlı ilçesine bağlı Varış Köyünde bulunan Aççana Hyk, Amik Ovası'nda ve Asi nehri kenarında yer alır. Eski ismi Alalakh olan kent 22 hektarlık bir genişliğe sahip bir yerleşke olup, M.Ö 2000'de bölgesel bir krallık olarak bilinen Mukış'in başkentidir. Bulunduğu konum itibarı ile hem bir geçiş noktası hemde kültürlerarası köprü durumundadır. Başkent Alalakh'ta yapılan kazı çalışmaları sonucunda Doğu Akdeniz, Yakın Doğu ve Anadolu kültürleri arasında gelişen ilişkiler tespit edilmiştir.¹⁹³ Asi Nehri'nin kenarında bulunan Alalakh nehir taşımacılığı ile de dönemin Samandağ bölgesinde yer alan Sabuniye liman kenti gibi deniz ticaret akışının sağlandığı kentlere bağlı bir yapısı bulunur. Çift başlı kartal tasviri bu yerleşimde mühürler üzerinde görülür.

Resim 1.66: Aççana Hyk/ Alalakh ¹⁹⁴

¹⁹³ Aşlıhan Yener ve Murat Akar, " Aççana Hyk, Antik Alalakh Kenti alışmaları 2012" *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, sy.11, (2013),1.

¹⁹⁴ Aççana Hyk/ Alalakh, erişim tarihi: 10 Mart 2020, www.asor.org

Örnek: 1.40

Eserin Adı: Silindir Mühür

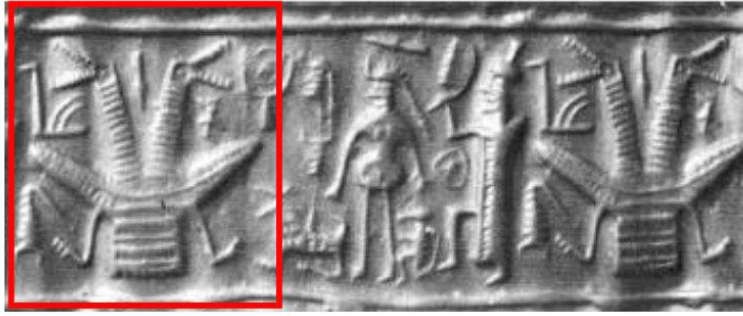
Eserin Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1750)

Eserin Bulunduğu Yer: Açıana Höyük/ VI. Tabaka

Eserin Malzemesi: Siyah Taş

Eserin Ölçüleri: 3,1 cm x 1,6 cm

Eserin Korunduğu Yer: Dominique Collon'un, "First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East" adlı çalışmasından alınmıştır. ¹⁹⁵

Resim 1.67: Açıana Höyük silindir mühür ¹⁹⁶ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Silindir mühürde görülen tasvirler oldukça basit bir üslupta yapılmıştır. Çift başlı kartalın bu mühürde sınırlandırma motifi olarak uygulanmış olduğu görülür. Ortada iki insan tasviri yer alır. Üzerlerinde bulunan giysileri ve başlıkları farklıdır. Yanlarında köpek, maymun? ve akrep görülür. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal iki boyunlu olup boyunları uzundur. Boyunları üzerinde halka şeklinde çizgiler bulunur. Gaga kısımları açık olan kartalın gözleri iridir. Gagalarda sivri kısa dişler görülür. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Bacaklar "V" şeklinde iki yana açıktır. Kuyruk kısmı dikdörtgen şeklinde olup üzerinde yatay çizgilerler bulunur.

¹⁹⁵ Dominique Collon, *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East* (Chicago: The University of Chicago Press, 1987), 42.

¹⁹⁶ Collon, *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*, 142.

Örnek: 1.41

Eserin Adı: Silindir Mühür

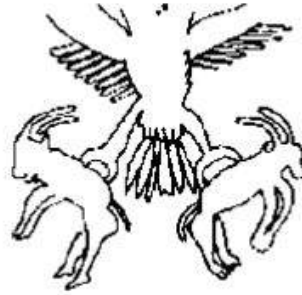
Eserin Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi (M.Ö 1370/1200)

Eserin Bulunduğu Yer: Açıana Höyük/ IV. Tabaka

Eserin Malzemesi: Pişmiş Toprak

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Dominique Collon'un, "First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East" adlı çalışmasından alınmıştır.¹⁹⁷

Resim 1.68: Açıana Höyük silindir mühür¹⁹⁸

Eserin Tanımı: Kartalın baş kısımları yoktur. Boyun yapısı ile mührün dönemi ve üslubu açısından çift başlı kartal olduğu düşünülür. Kartalın gövdesi cepheden pençeleri yandan verilmiştir. Kanatlar baş hizasında iki yana açıktır. Kanatların altında kanat telekleri görülür. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacakları ve pençeleri iki yana açık olup iridir. Pençelerinde sırt sırta iki boynuzlu (dağ keçisi- geyik) hayvan tutar. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

¹⁹⁷ Dominique Collon, *The Seal Impressions From Tell Atchana/Alalakh* (Kevelaer: Butzon und Bercker, 1975), 121.

¹⁹⁸ Collon, *The Seal Impressions From Tell Atchana/Alalakh*, 219.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ TÜRK SANATINDA KULLANILAN ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİ

2.1 TÜRK SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında dünya kavramı en yüksekte Gök Tanrı ile gök, en alta yer ve ortada insanoğlu olarak tanımlanır. Türk Kağan'ı ise insanlığın hükümdarı olarak görülür. Türklerin inançlarında Gök Tanrı dini, Atalar kültü ve tabiat güçlerine inanmak önemli bir yer edinmiştir.¹⁹⁹

Resim 2.1: Altay ve Sibirya Şamanlarına ait kartal tasvirleri²⁰⁰

Kartal, bozkır hayatı sürdüren Türklerde göklerin hakimi olarak nitelendirilen ve kutsallık atfedilen önemli bir hayvandır. Ayrıca kartal, gök ile yer arasındaki elçi, kehanet bildiren, Gök Tanrı ve güneşin temsilcisi olarak da bilinirdi.²⁰¹ Kartal, Şamanların gök ve yer tanrıları ile iyi ve kötü ruhlar arasındaki bağlantıyı sağlayan kuşlarından biridir. “Şaman” ya da “Kam” adı verilen bu din adamları ruhlar, insanlar ve tanrılar arasındaki bağlantıyı sağlamakla görevlidir. Ayrıca ilk Şamanın kartaldan türediğine de inanılır.²⁰² Gök Tanrı ile iletişime geçen Şamanlara ve yeryüzündeki temsilcisi olan hükümdarlara büyük saygı gösterilirdi.²⁰³ Şamanlar, şifacı ve kahin olmalarının yanı sıra bağlı buldukları topluluğun inançlarında yer alan gelenek ve törenleri de yerine getirir. Şamanların bu uygulamalarda kullandığı “manyak” adı verilen giysi üzerinde kendi erk

¹⁹⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken, 2010), 292.

²⁰⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1989), 587,597.

²⁰¹ Wilhelm Radloff, *Türkler* (İstanbul: Örgün Yayınları, 2008),339.

²⁰² Ögel, *Türk Mitolojisi*,596.

²⁰³ Jean Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (İstanbul: Kocabalçık Yayınevi,2005),183.

hayvanını temsil eden kartalın tüyleri ve pençeleri de kullanılır. Yine Şamanların kullandığı davullar üzerinde hayat ağacı ile birlikte kartalda yer alır.

Resim 2.2: Şaman giysisi ve Şaman davulu (Moğolistan Ulusal Müzesi) ²⁰⁴

Orta Asya’da M.Ö. 3000’ den itibaren görülen kurgan geleneğinin M.Ö. 2000/1000 deki temsilcileri Ural Altay kökenli Kimmerler ve İskitlerdir. Kimmerler (M.Ö.2000/1000), merkezi Kırım olmak üzere Avrasya bozkırları, Karadeniz’in Kuzeyinde ve Kafkasya bölgesinde yaşamıştır. İskitler (M.Ö. 900/300) ise Orta Asya’dan M.Ö. 900’de Kimmerlerin yaşadığı bölgelere göç etmiştir. Volga boylarındaki Srubna Kültürünün (M.Ö. 1300/800) “Ahşap Mezar Yapıları” üzerinde yapılan arkeolojik çalışmalar Kimmerler ve İskitler arasındaki kurgan kültürü bağının en önemli örneğidir. Ayrıca Kimmer ve İskit eserlerinin benzerliği ve ayrılmazlığı da dikkat çekicidir. İskitler, aynı coğrafyada yaşadıkları Hunlarda da görülen kurgan geleneğini Karadeniz’in kuzeyine ve Kuzey Kafkasya’ya taşımıştır. En önemli İskit kurgan grupları M.Ö. 800/M.S. 100 arasına tarihlenen Ural, Altay, Volga, Kuban Kırım Tamam, Dinyeper, Don, Kiev, Poltava, Moğolistan’ın kuzeyi, Kazakistan ve batıda Romanya, Ukrayna ve Macaristan da bulunur. ²⁰⁵

²⁰⁴ Şaman giysisi ve Şaman davulu, erişim tarihi: 10 Nisan 2020, www.ethnoflorence.wordpress.com

²⁰⁵ M. Taner Tarhan, *Kimmerler ve İskitler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002),905-906.

Resim 2.3: Kelermes Kurganı ayna
(British Museum / Londra)²⁰⁶

Resim 2.4: Başadar Kurganı koşum takımı parçası
(Hermitage Museum / Rusya)²⁰⁷

Türk kurgan kültüründe kartalla ilgili en eski örnek Altay Dağları'nın yakınında Kurot Irmağı'nın Ursul Nehri'ne döküldüğü yerde bulunan Kurot kurganından açığa çıkartılan ve M.Ö 3000'nin sonlarına tarihlendirilen kartal pençesidir.²⁰⁸ Karadeniz'in kuzeyinde bulunan Kelermes kurganı, İskit sanatını yansıtan en önemli eserlerin bulunduğu kurganlardan biridir. M.Ö 700' e tarihlenen Kelermes kurganında kartal ve kartal başlı karışık varlık (grifon) tasvirlerinin kullanıldığı altından yapılmış süs eşyaları, ok kılıfı, gümüş ayna ve altın plakalar gibi eserler bulunmuştur.²⁰⁹ Yine aynı bölgede bulunan Krasnoye, Melgunov Litoi, Znamya ve Nartan kurganları da Kelermes kurganı ile aynı döneme tarihlendirilmiş olup eserler bakımından aynı üsluba sahip kurganlardır. Ursul Nehri kenarında bulunan diğer bir kurgan olan Başadar kurganında ise M.Ö 600/700 yüzyıla tarihlenen kartal tasvirli ahşap üzerine altın kaplama eyer süsü bulunmuştur.²¹⁰ Ukrayna Kerç yakınlarındaki Kul Oba, Solokha ve Chertomlyk kurganları M.Ö 400 tarihlendirilen İskit kurganları olup, Kelermes kurganı ve Pazırık kurganı buluntularıyla benzer üslupta tasvirlerin bulunduğu kurganlardır. Ayrıca Ursul Nehri kenarında bulunan Başadar kurganından açığa çıkarılan, M.Ö.400/300'e tarihlenen kaplan tasvirleri ile bezenmiş ahşap bir tabut üzerinde de kartal tasviri bulunur.²¹¹

²⁰⁶ Kelermes Kurganı Ayna, erişim tarihi: 30 Mart 2020, www.flickr.com

²⁰⁷ The State Hermitage Museum, *Carved Plaque in the Shape of an Eagle, from a Saddle Pommel*, erişim tarihi: 30 Mart 2020, www.hermitagemuseum.org

²⁰⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi* (Ankara: T.T.K Yayınları, 1984),17.

²⁰⁹ Mikhail Yu Treister, *Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics* (London: Brill, 2001), 69; Soren Tillisch, "Scythians a Name Given Them by the Greeks", *British Archaeological Reports Limited*, Vol. 1748 (2008):25-28.

²¹⁰ I. Sergei Rudenko, "The Mythological Eagle, The Gryphon, The Winged Lion, and The Wolf in the Art of Northern Nomads", *Artibus Asiae Vol.21* (1958):103.

²¹¹ Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, 38.

Kurganlardan çıkan kartal tasvirli eserlerin bazılarının kulaklı ve yelesi olarak da tasvir edilmesi kartalın gücünü ve ihtişamını arttırmıştır.

Resim 2.5: Melgunov Litoi Kurganı altın kemer üzerinde bulunan kartal plaka (Hermitage Museum / Rusya)²¹²

Resim 2.6: Pazırık Kurganı ahşap ve deriden yapılmış kartal başı (Hermitage Museum / Rusya)²¹³

Altay Dağlarının Pazırık bölgesinde ki, Pazırık kurganlarında bulunan altın elbiseli adamların giysilerinde ve kişisel eşyalarında, koşum takımlarına ait parçalarda ve eyer örtülerinde kartal tasvirleri yer alır. Ayrıca bir kısmında derinin de kullanıldığı ahşaptan oyulmuş altın ve tunçtan dökme tekniği ile yapılmış kartal başları da bu kurganlardan çıkan eserler arasındadır.

Hunlar ise, Çin yıllıklarında ilk kez M.Ö. 318'de devletlerarası mücadelelerin yaşandığı dönemde Orta Asya'da ismi güçlü bir devlet olarak geçer. Bu dönemde Orhun ve Selenga ırmaklarının havzası olan Ötüken, Hun Devletinin merkezi konumundadır. Hunlar da ölümden sonra yaşam inancıyla Kimmerler ve İskitler gibi kurgan geleneğini benimsemiştir. Altay Dağları eteklerinde bulunan Pazırık Vadisinde ki kurganlarda Türk sanatına ait eserler bulunmuştur. Kurgan kültürü halklarının (Kimmerler, İskitler ve Hunlar) Orta Asya'dan Avrupa'ya yaptıkları göçler ile geleneklerini taşıdıkları anlaşılır. Hunlarda kartal, gök tanrı ile ilişkilendirilir. Avrupa Hun İmparatorluğunda (375/469) ise kartal Gök Tanrı olarak kabul edilir ve Tuğrul olarak adlandırılır. Yine Avrupa Hun İmparatorluğuna hükmeden Atilla döneminde kartal, imparatorluğun arması olarak

²¹² The State Hermitage Museum, *Plaque (Belt)*, erişim tarihi: 30 Mart 2020, www.hermitagemuseum.org

²¹³ The State Hermitage Museum, *Finial in the Form of a Large Griffin's Head with a Stag's Head in its Beak*, erişim tarihi: 30 Mart 2020, www.hermitagemuseum.org

kullanılırdı. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun bayrağında ve Atilla'ya ait olduğu bilinen kalkan üzerinde dönemin kartal arması yer alır. Ayrıca Macar Arpad Sülalesi kartal boyundan gelmekte olup, Orta Avrupa' da kurulan Macar Krallığı da kartalı devlet arması olarak kullanmıştır.²¹⁴

Resim 2.7: Bir Hun Liderine ait altın taç
(Moğolistan Ulusal Müzesi)²¹⁵

Resim 2.8: Pazırık Kurganı kartal ve geyik mücadelesi
(Hermitage Museum / Rusya)²¹⁶

Türk mitolojisinde baş tanrı Ülgen'in yedi oğlundan birinin ismi kartal anlamında kullanılan Karakuş'tur.²¹⁷ Diğer Türk lehçelerinde kartala; Batı Oğuzca (Türkiye Türkçesi) “Karakuş”, Gagavuzca “Karakuş”, Yeni Uygurca “Karakuş”, Tuvaca “Karakuş”, Karaçay-Balkar “Karakuş”, Kazakça “Karakuş, Bürkit”, Karayca “Karakuş”, Kırgızca “Karakuş, Bürküt”, Azeri Türkçesi “Garaguş”, Türkmençe “Bürgüt”, Özbekçe “Burkut”, Altayca “Mörküt, Mürküt”, Başkurtça “Karagoş”, Nogayca “Karagus, Bürkit”, Tatarca “Karagu” denilir. Tavşan avlaması ve tavşan avında kullanılmasından dolayı kartal “Tavşancıl” olarak da adlandırılır.²¹⁸

Kartal Türk destanları içerisinde yurdu koruyan bir varlık olarak da geçer. Kan Kapçıgay destanında yurdu koruyan demir kartallar ve demir kurtlar vardır. Kartal gökyüzünü kurtlar ise yeryüzünü korumakla görevlidir. Destanda kartallar, ülkeye bolluk ve bereket veren kutsal kavak ağacının üzerindedir. Maaday Kara destanında ise Maaday Kara'nın yurdunda altın ve gümüş yapraklı, ölümsüz, bereketli kavak ağacının üzerinde

²¹⁴ Ögel, *Türklerde Kartal ve Kartal Arması*, 118; Ögel, *Türk Mitolojisi*, 592.

²¹⁵ Altın Taç, erişim tarihi: 09 Mayıs 2020, www.nmgbw.com

²¹⁶ Pazırık Kurganı Eyer Örtüsü, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020, www.flickr/mystra

²¹⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000), 28.

²¹⁸ Özlem Civelek, “Karakuş”, *Av ve Avcılık Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun (İstanbul: Kitabevi, 2008), 96-97.

koruyucu iki kartal bulunur.²¹⁹ Yine Katan K k şin destanında sonsuz bereket ve ölümsüzlük unsuru kavak ağacı üzerinde koruyucu iki kartal yer alır.²²⁰ Kırğızların Manas Destanında anlatılan kırk yiğit, bazı ulu hayvanların ruhlarını taşıyan hayvanların isimleri ile anılır. Manas Destanında, Manas'ın kırk yiğidinden birinin ismi “Altın Kartal” olarak ifade edilir.²²¹

Oğuznameler içerisinde kartal Dede Korkut Kitabı, Şecere-i Terakime ve Yazıcıoğlu Oğuznamesinde geçer. Kartal bu Oğuznamelerde hükümdarlığı, gücü, yiğitliği ve erdemi temsil eder. Dede Korkut kitabında, Salur Kazan yağmacılarla savaşırken ona yardıma gelen Kazılık Koca'nın oğlu Bey Yiğenek'ten “ kartal erdemli” olarak bahseder.²²² Yine kitapta Kam B re oğlu Bamsı Beyrek için büyüyüp olgunlaştığı anlatılırken “ Kartal gibi erdemli bir güzel yiğit oldu” ifadesi kullanılır.²²³ Kartal Şecere-i Terakime'de “Bürküt” olarak geçer. Kanlı Yavlı'nın Hanlığını anlatan bölümde Kanlı Yavlı'dan Őöyle bahsedilir: “ O çok cesur, yiğit ve kahramandı. Dört tarafındaki yurtların hepsini savaşarak alıp kendisine bağladı. Onun zamanında kurt koyuna, kaplan geyiğe, kartal tavşana ve doğan keklilđe zorbalık yapmadı.”²²⁴ Ebu Gazi Bahadır Han Şecere-i Terakime'de, Karkın Boyu'nun ongun²²⁵ kuşunun “su kartalı” olduğunu belirtir. Metinde kartal “su b rk ti” şeklinde geçerken eserin  zbek Bilimler Akademisi Doğu El Yazmaları Enstitüsü 171 numaralı Taşkent nüshasında ise “sur b kti” olarak ifade edilir.²²⁶ Yine Ebu Gazi Bahadır Han eserinde Oğuz boylarının yırtıcı kuşlardan oluşan ongunlarını şu şekilde aktarır; “Kayı boyu Őunkar (Şahin), Alka Evli boyu K ykenek ( akır), Kara Evli boyu Göbek Sarı ( aylak), Bayat boyu Uki (Baykuş), Yasır boyu Kırđu (Atmaca), Yazır boyu Turumtay (Torumtay), Kınık boyu C rre Kargı ay (Ak Kartal), Ava boyu Tuygun (Şahin), B ğd z boyu İtalg  (Şahin), İğdir boyu Kargı ay (Kartal),  regir boyu Bıku (Atmaca), Ala Yuntlu boyu Yagalbay, Salur boyu Bürküt (Kartal),  avuldur boyu Buğdayık (Anka),  epni boyu H may, Be enek boyu Toganak (Ala Şahin), Bayındır boyu Laçın (Şahin), Karkın boyu Su B rk ti (Kartal), Begdili boyu

²¹⁹ İbrahim Dilek, *Altay Destanları II* (Ankara: T.D.K Yayınları, 2007a),238.

²²⁰ Dilek, *Altay Destanları III*, 260.

²²¹ Anonim, *Manas Vol II* (Frunze: y.e.y., 1958),148.

²²² Sadettin  z elik, *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin* (Ankara: Gazi Kitabevi,2005),444.

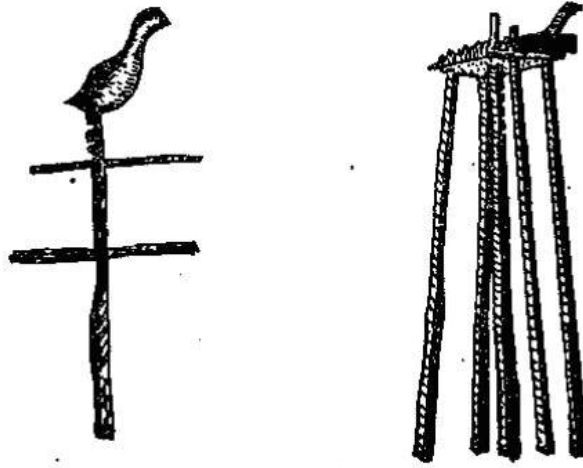
²²³  z elik, *Dede Korkut Araştırmalar*, 462.

²²⁴ Zühal Kargı  lmez, *Şecere-i Terakime* (Ankara: Simurg Yayınları,1996), 255.

²²⁵ Ongun ya da T z, içinde atalarının ruhunu barındırđına inanılan ve kutsal sayılan, kendilerinin de bundan türediklerini düşündükleri nesnelere verilen anlamdır. Ongunlar genellikle kendi boylarını koruduğuna inanılan kutsal bir hayvan türü ya da atalarının ruhunu temsil eden bir cisimdir. Boylar ongunları ile tanınır ve bilindiği için arma olarak da kullanılmıştır.

²²⁶  lmez, *Şecere-i Terakime*, 72.

Bahri, Kızık boyu Sarıca, Avşar boyu Cürre Laçın (Beyaz Doğan), Döger Boyu Kökçen (Atmaca), Dodurga boyu Kızıl Karçığay (Kızıl Kartal).”²²⁷ Yazıcıoğlu Oğuznamesi’nde ise kartal Yapurlı, Döger, Dodurga ve Yazır boylarının ongunu olarak yer alır.²²⁸ Türk boyları, içinde kendilerini koruyan bir ruhu barındıran ve kutsal saydıkları hayvanları ongun olarak görür. Ayrıca bu ongunların ataları olduğuna da inanırlar. Yine bu ongunlar her boyun tanınmasını sağlayan bayraklarda da bulunur.

Resim 2.9: Yakut Türklerine ait dünya direği üzerinde bulunan kartal tasviri²²⁹

Yakut (Saha) Türklerinde her boyun bağlı olduğu bir hayvan atası vardır. Kartal, Yakut Türklerinde soylu sınıfının atası²³⁰ ve ongunudur. Gök Tanrı’nın timsali olan kartal hayat ağacının üzerinde tasavvur edilir.²³¹ Kartalın adıyla yemin etmekten korkan Yakutlar, yalan yere yemin edenlerin ocağının söneceğine ve neslinin tükeneceğine inanırdı. Bir Yakut evinin çevresinde kartal görürse et ile beslemek, yanlışlıkla kartal öldürürse Şaman tarafından törenle gömdürmek zorundadır. Çocuk sahibi olamayan kadınlar çocuğunun olması için kartaldan yardım isterdi. Eğer isteği gerçekleşirse doğan çocuğa kartaldan türemiş anlamında “hotoy törütteh” denilirdi.²³² Yakut Türkleri kutsal saydıkları kartalın sağ kanadının güneşi, sol kanadının ise ayı temsil ettiğine inanırdı.

²²⁷ Ölmez, *Şecere-i Terakime*, 159.

²²⁸ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı “Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili”* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982), 50.

²²⁹ Bahaeddin Ögel, “Türklerde Kartal ve Kartal Arması”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, (1972): 218.

²³⁰ Ögel, *Türk Mitolojisi*, 34.

²³¹ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, 133.

²³² Wilhelm Radloff, *Türklük ve Şamanlık* (İstanbul: Örgün, 2009), 337-338.

Güneş ve ay için ilkbahar ve sonbaharda şölenler düzenlenirdi.²³³ Kartal mevsimlerin döngüsünü de belirleyen bir ruhu temsil ederdi. Kartalın kanadını sallamasıyla buzlar erir ikinci defa salladığında ilkbahar gelirdi.²³⁴

Göktürklerin (552/743) inançları da Gök Tanrı dinine dayanmakta idi. Kartal, bu dönemde gücü, adaleti, hakimiyeti ve hükümdarlığı ifade ederken ölümsüzlüğü ve yeniden doğuşu da simgeler. Göktürkler döneminde kartal, Moğolistan’da ki Bilge Kağan (683/734) ve kardeşi Kül Tigin (684/731) için yaptırılan anıtlıklarda bulunan eserler üzerinde yer alır. Bilge Kağan (683/734) Anıtlığında okunan yazılarda kartalla ilgili doğrudan yazılmış bir bilgi olmayıp sadece “uçup gitmek” (Kül Tigin Yazıtı) ifadesinin kullanıldığı bilinir. Uçup gitmek sözcüğü, Türklerin inancında yaşamını yitiren kişiler için kullanılan tanrıya ulaştı anlamındaki “uçmağa vardı” ile aynı anlamdadır. Bu ifadeler ölen kişinin ruhunu göğe taşıyan ve tanrıya ulaştıran varlıklardan biri olması nedeniyle kartal ile de ilgidir. Bilge Kağan (683/734) Anıtlığında bulunan eserler arasında üzerinde kartal olan altından yapılmış bir taç vardır. Kartal, tacın ön kısmında kanatları iki yana açık şekilde durur ve gagasında değerli bir taş (amētis?) tutar. Bu kartal tasviri Kül Tigin (684/731) için yaptırılmış anıtlıkta bulunan mermer büstün başlık kısmında ki kartal tasviri ile benzerdir.²³⁵ Altın tacın alt kısmında bulunan aralıklı deliklerden tacın bir başlığa applike edilerek de kullanılmış olabileceği anlaşılır.²³⁶ Zira İskit ve Hun dönemi kurganlarında bulunan başlıklar üzerinde benzer applike edilmiş örnekleri vardır. Yine bu tipteki başlıkları M.Ö 600 ‘lerde Asya’da (Çin, Moğolistan, Mançurya, Hindistan, Pakistan, Tayland, Singapur, Kore, Malezya, Japonya gibi) doğan Budizm²³⁷ inancında yer alan Tanrı/Tanrıça heykelleri üzerindeki başlıklara da işlendiği ve günümüzde de bu uygulamanın devam ettiği görülür.

---

²³³ Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1972),46.

²³⁴ İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 18.

²³⁵ Aslanapa, *Türk Sanatı*,8; Bu konuda bk. İlhami Durmuş, “Bilge Kağan ve Kül Tigin Külliyyelerinin Türk Tarih ve Kültürü Açısından Değeri”, *Orhun Sempozyumu*, (2002a):1- 10; İbrahim Çeşmeli, “Kök Türklerde İkonografik Açıdan Kuş Figürleri”, *Art Sanat*, sy.4 (2015):70.

²³⁶ Bu tartışma hakkında bk. Hasan Bahar, “ Bilge Kağan Tacı Üzerine Düşünceler”, *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, (2014): 405-430; Anıl Yılmaz, “ Bilge Kağan’a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm’e Yaklaşımı”, *Art-Sanat* (2019):1-22.

²³⁷ Günay Tümer, “ Budizm” *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 06 Mayıs 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm>

Resim 2.10: Bilge Kağan Anıtlığında bulunan altın taç (Moğolistan Milli Tarih Müzesi) ²³⁸

Resim 2.11: Kül Tigin Anıtlığında bulunan mermer büst (Moğolistan Milli Tarih Müzesi) ²³⁹

Resim 2.12: Pazırık Kurganı Altın Elbiseli Adam başlıklarında görülen Dünya Ağacı üzerinde bulunan kartal tasviri (Kazakistan Milli Müzesi) ²⁴⁰

Resim 2.13: Pazırık kurganında bulunan kartal başının başlık üzerine applike edilmiş resmi ²⁴¹

²³⁸ Kül Tigin Anıtlığında Bulunan Büst, Kore Ulusal Müzesi Moğol Steplerinde “Nomad” İmparatorlukları Sergisi 2018, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020, www.museum.go.kr

²³⁹ Çeşmeli, *Kök Türklerde İkonografik Açından Kuş Figürleri*, 78.

²⁴⁰ Altın elbiseli adam başlığı ayrıntısı için bk. erişim tarihi: 09 Mayıs 2020, <https://zen.yandex.ru/media/id/5a7b6c358139baa69401669f8-chudo-sveta-zolotoi-chelovek-5aaa248648c85e021062ccea>

²⁴¹ Pazırık Kurganında Bulunan Kartal Başının Başlık Üzerine Applike Edilmiş Resmi, erişim tarihi: 10 Mayıs 2020, www.pinterest.ca

Resim 2.14: Budizm’de sekiz büyük Bodhisattva’dan biri olan Maitreya, 7. Yy (Swat vadisi, Kuzeybatı Pakistan)²⁴²

Resim 2.15: Akchoba, M.S 17. Yy (Zanazabar Müzesi, Ulan Batur, Moğolistan)²⁴³

Uygurlarda (744/1368) kartal, Göktürklerde olduğu gibi hükümdarları ve beyleri temsil eder. Ongun olarak da kabul edilen kartal önemli bir türeme simgesi olarak görülür.²⁴⁴ Türk mitolojisinde geçen Karakuş, Uygur sanatında sık kullanılan bir tasvirdir. Karakuş’un gövde kısmı, kol ve bacakları insan şeklinde olup başı, kanatları ve pençeleri kartal biçimindedir. Karakuş’ta bulunan sivri kulaklar, kurganlarda bulunan kartal tasvirleriyle de benzerlik gösterir. Uygur sanatında kartal, göğe yükselmek için kullanılan bir binek ya da çocuk kaçıranı de tasvir edilir.²⁴⁵ Uygurların etkisiyle Budist ve Hint mitolojisinde de yer edinen efsanevi kartal Karakuş, Garuda olarak isimlendirilir. Garuda fiziksel görünüm olarak Karakuşla aynı özelliklere sahiptir.²⁴⁶ Türk şamanlarının türeyişinde olduğu gibi hayat ağacının dalları arasında bulunan bir yumurtadan çıkar ve tanrının binek hayvanı olarak kabul edilir.

Uygur dönemine ait Irk Bitig adlı 9. Yy.’a tarihlenen fal kitabında, falcılıkla ilgili bilgiler verilirken kartalla ilgili fallara da değinilir. “Altın kanatlı yırtıcı bir kartalım. Vücudumun tüyleri henüz tam büyümemiş olmakla birlikte, deniz kıyısında yatarak dileğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum. Onca güçlüyüm. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.”²⁴⁷

²⁴² Maitreya, erişim tarihi: 09 Mayıs 2020, <https://id.pinterest.com/pin/355643701828160629/>

²⁴³ Yılmaz, *Bilge Kağan’a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm’e Yaklaşımı*,13.

²⁴⁴ Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, 134.

²⁴⁵ Ayşegül Demirbulak, “Erken Devir Türk Sanatının Kaynakları” *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.3 (2014): 8.

²⁴⁶ Yaşar Çoruhlu, *Erken Devir Türk Sanatı*, (İstanbul: Kabalcı Yayınevi,2007),269.

²⁴⁷ Talat Tekin, *Irk Bitig* (Ankara: T.D.K. Yayınları, 2013),27.

Bu falda kartalın gücüne vurgu yapılarak, altın kanatlarıyla ne kadar değerli olduğu ve iyi yönde bir fal olarak değerlendirildiği görülür. “ Bir şahin, su kuşu avlamaya gitmiş. (Ama) Yırtıcı bir kartal yerinden uçup karşısına çıkmış, der. Öylece biliniz: (Bu fal) kötüdür” ²⁴⁸ Bu fal ise kartal ve şahinin bir av için karşı karşıya geldiğinde bu karşılaşmanın iyi sonuçlanmayacağı için kötü sayıldığını ifade eder.

---

²⁴⁸ Tekin, *Irk Bitig*,31.

2.2 ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN TÜRK SANATINDAKİ UYGULAMALARI

Türk topluluklarında kartal, sosyal ve kültürel anlamda önemli bir yer tutmuştur. Kartaldan türemiş olan çift başlı kartal ise, kartalın ifade ettiği anlamı daha da güçlendirmiştir. Orta Asya'da çift başlı kartal tasviri, ilk olarak Bactria Margiana yerleşimlerinde (M.Ö 3000/1500) görülürken, atlı göçebe bozkır Türk topluluklarının ölü gömme geleneklerine bağlı olarak kurganlarda, özel koleksiyonlarda ve dini inanışlarının zamanla değişmesi sonucu da duvar resimleri üzerinde tespit edilmiştir.

Orta Asya Türk kültüründe görülen kurganlar, ölümden sonraki yaşama verilen önemi yansıtır. Zira ölen kişinin sonraki hayatında yanında olması gereken eşyalardan atına kadar herşey en ince ayrıntısına kadar düşünülmüştür. Çift başlı kartal kurganlarda hem ölen kişiye ait eşyalarda hemde at koşum takımları üzerinde yer alır. Çift başlı kartal Şamanizm'de yer ile gök arasında duran demir kapının koruyucusudur. Gök Tanrı'yı temsil eden çift başlı kartal, koruyuculuk unsurunun yanı sıra Türk toplulukları için hakimiyeti, gücü ve adaleti de ifade eder. Çift başlı olması bir denge unsuru olarakda görülmüş, gece gündüz, doğu batı, yer gök, yaz kış gibi aynı zamanda zıtlıkları da temsil etmiştir.

Harita 2.1: Orta Asya ²⁴⁹

²⁴⁹ Orta Asya Haritası, erişim tarihi 10 Mayıs 2020, www.tr.maps-russia.com

2.2.1 Türk Kurgan Kültürü

Kurganların bulunduğu coğrafi alanlara bakıldığında, bozkır kuşağı adı verilen bölgelerde yoğun olarak görülür.²⁵⁰ Çin Seddinden Tuna Nehrine kadar 7000 km’lik geniş bir alanda yer alan kurganlar, batıda Kuban, Volga, Poltova, Macaristan, Ukrayna, Romanya²⁵¹ ve doğuda Ural, Altay, Moğolistan, Pazırık, Aragol, Şibe, Katanda, Berel, Başadar, Noin Ula ve Tüekta bölgelerinde yoğunlaşır. Bu bölgelerdeki kurganlardan çıkan eserler üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortak bir sanat anlayışı olduğu anlaşılır. Bu da kurganlarla birlikte kültürel bir birliğin yayılımını ve devamlılığını gösterir.

Harita 2.2: İskit Kurganları²⁵²

Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz’in Kuzeyinde yaşayan Kimmer, İskit ve Hun kültürlerinde görülen kurgan geleneği, bozkır topluluklarına has bir yapıdır. Ölümden sonra ki yaşamın var olduğuna dair inancı temsil eder. Kurgan, kişilerin sosyal statülerine göre farklılık gösteren ve öteki dünyada yaşamlarını sürdüreceklerine inandıkları üzeri toprak yığını ile örtülü mezarlardır.²⁵³ Kurgan kelimesinin iki anlamı vardır. İlki korumak anlamında kullanılan “korugan” kelimesinden gelir. Diğer bir anlamı ise “hisar”

²⁵⁰ Boris Pitrowsky, “The Schytian World: A Dynamic Culture on the Steppes Of Eurasia 2500 Years Ago”, *The Unesco Coirier* (1976):4.

²⁵¹ İvan Artemenko ve Vasily Bidzilia, “Four Ukranian Archaeologists Present Their Latest Finds& The Golden Cup of Gaimanov”, *The Unesco Coirier* (1976):17-18.

²⁵² Said Mübin Çalış, “Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri” *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.1 (2017): 47.

²⁵³ Emel Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006),132.

anlamında dışardan gelecek saldırılara karşı yapılan bir savunma sistemidir.²⁵⁴ Her iki anlamda da koruyuculuk manasının olduğu anlaşılır. Anadolu’da yaşayan Karyalı tarihçi ve yazar Herodotos, İskitler hakkında vermiş olduğu bilgilerde krallarına ait kurganları nasıl ve nerelere yaptıklarını şu şekilde açıklar; “ Kralları öldüğü zaman ceset imparatorluğun en uzak ülkesi olan Gerrhos ülkesine arabayla götürülür... O bölgede eni ve boyu dörtgen biçiminde olan büyük bir mezar kazarlar ve hazır olduğu zaman ölüyü getirirler... Mezarın içine çimen yayılır kral üzerine konur sazlarla örtülür... Bu tören tamamlanınca herkes mezarın üstüne kürekle toprak atar ve en yüksek tümseği yapmak için birbirleriyle yarış ederler.”²⁵⁵ Ayrıca dağlar ve tepeler Gök tanrıya ibadet edilen ve dini törenlerin yapıldığı yüksek yerler olduğu için kurganlarda yükseklik açısından kutsal dağa benzetilerek ölen kişinin ruhu ile gökler arasında bir bağlantıyı da işaret eder.²⁵⁶

Kurganlara yerleştirilmiş olan eşyalar ve gömülen kişilerin günümüze kadar çoğunlukla yapısal bütünlüğünü koruduğu görülür. Bunun en önemli etkeni kurganlarda bulunan eserlerin altın başta olmak üzere demir, bronz, fildişi ve kemik gibi sağlam hammaddelerden yapılmış olmasıdır.²⁵⁷ Bunun yanında kurganlarının çoğunun donmuş halde bulunması da uzun süre korunmasını sağlayan bir diğer etkidir. Bozkır sanatının ayırt edici özelliklerinden biri olan hayvan tasvirleri kurganlara yerleştirilen eşyalar üzerine ustalıkla işlenmiştir. Bozkır insanının doğa ile bir bütün halinde yaşadığı için bazı hayvanlara kutsiyet yüklediği anlaşılır.²⁵⁸ Kurganlarda bulunan eserler incelendiğinde kartal, geyik, aslan, kaplan, kurt gibi hayvanlar ve bunlardan türetilmiş karışık varlıkların tasvirinin çoğunlukta olduğu görülür. Çift başlı kartal kurganlardan çıkan altın kemerler, kemer tokaları, kılıçlar, sadaklar ve at koşum takımları üzerinde yer alır.

---

²⁵⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları,2001),763; Kürşat Koçak, ”Kuzey Kafkasya ve Kuzey Karadeniz'deki İskit Kurganlarının Ortaya Çıkışı”, *Karadeniz Dergisi*, sy.25 (2014): 68.

²⁵⁵ Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev: M. Ökmen (İstanbul: Remzi Kitabevi,1993),312-313.

²⁵⁶ Wilhelm Barthold, “Farsça Ark-Erk, Kal’e Cidatel”, *T.T.K Belleteni*, sy. 49 (1949): 327-330.

²⁵⁷ Tamara Talbot Rice, *The Scythians* (New York: F.A. Praeger, 1957), 92-95; Çalış, Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri, 45.

²⁵⁸ Tamara Talbot Rice, *Ancient Arts of Central Asia* (New York: Thames and Hudson,1963), 12.

Örnek: 2.1

Eserin Adı: Kemer Tokası

Eserin Dönemi: İskit M.Ö 800

Eserin Bulunduğu Yer: Arzhan II (Arjan) Kurganı- Tuva

Eserin Malzemesi: Altın

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: The State Hermitage Museum/ Rusya

Resim 2.16: Arzhan II kurganı altın kemer tokası ²⁵⁹ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Arzhan II kurganı, Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Tuva'da bulunur. İskit kültürünün erken evresi olarak tarihlendirilen kurganda bulunan eserler arasında çift başlı kartal tasvirli altın kemer tokası yer alır. Kemer tokasının kartalın başları ve boyunları kullanılarak yapıldığı görülür. Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Eğri gagalı kartalın başları ve gözleri iridir. Başları üzerinde kısa tepelikleri bulunur.

²⁵⁹ Altın Kemer Tokası, erişim tarihi: 27 Mayıs 2020, <https://www.dainst.blog/190JahreDAI/en/the-gold-of-the-scythians/>

Örnek: 2.2

Eserin Adı: Giysi Süsü

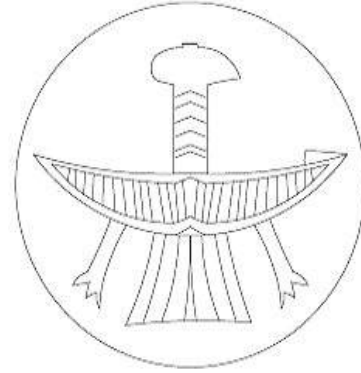
Eserin Dönemi: M.Ö 800/700

Eserin Bulunduğu Yer: Moğolistan/ Çin

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: 4,1 cm X 4,4 cm

Eserin Korunduğu Yer: Michael Dunn Koleksiyonu/ New York

Resim 2.17: Giysi süsü olarak kullanılan bronz parça ²⁶⁰ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Kurganlarda bulunan giysiler ve süs eşyaları üzerine, değerli madenlerden işlenmiş küçük parçaların apliance edildiği veya düğme olarak kullanıldığı görülür. Bu parçalar arasında kartal, aslan, geyik, dağ keçisi gibi hayvanlar sık kullanılan örnekler arasında yer alır.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup baş kısımları birbirine yapışıktır. Boyun kısmı uzun ve üzerinde yatay çizgiler mevcuttur. Kanatlar iki yana boyun hizasında açıktır. Kanatlar üzerinde dikey yivler yer alır. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup üzerinde dikey yivler bulunur.

²⁶⁰ Emma Bunker, *Nomadic Art Of The Eastern Eurasian Steppes* (New York: The Metropolitan Museum Of Art, 2002), 156.

Örnek: 2.3

Eserin Adı: Kemer Parçası

Eserin Dönemi: İskit M.Ö 700

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Altın

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: The Brithis Museum/ Londra

Resim 2.18: İskit Dönemi altın kemer ²⁶¹ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Kemer üzerinde aslan ve çift başlı kartalın sadece baş kısımlarının tasvir edildiği görülür. Aslanlar kemerin orta kısmında bulunur. Çift başlı kartallar ise kemerin alt ve üst kenarlarında karşılıklı olarak yer alır.

Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Eğri gagalı kartalın başları ve gözleri iridir. Kartalın gözlerinde ve aslanların arasında daire şeklinde oyuklar mevcuttur. Bu oyuklardan kemerin değerli taşlarla süslü olduğu anlaşılır.

²⁶¹ The Brithis Museum, *İskit Dönemi Altın Kemer*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, www.pinterest.com

Örnek: 2.4

Eserin Adı: Kılıç Kını

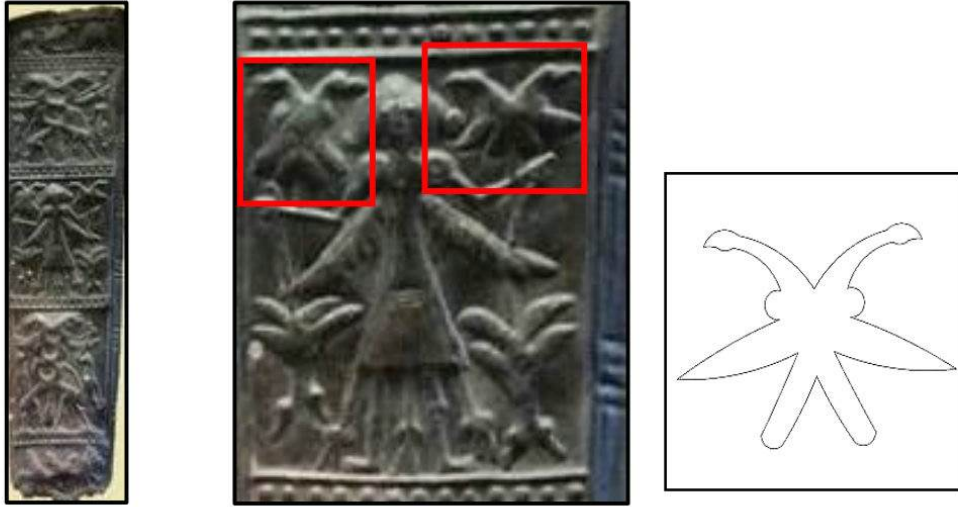
Eserin Dönemi: İskit M.Ö 700

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: The Louvre Museum/ Paris

Resim 2.19: İskit dönemi kılıç kını ²⁶² (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Bronz kılıç kını noktalı yatay bantlarla beş bölüme ayrıldığı görülür. Üçüncü bölümde bulunan kadın (Tanrıça ?) tasvirinin kollarının üzerinde iki adet çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlar “V” şeklindedir. Hafif eğri gagalıdır. Kanatlar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı uzun ve ikiye ayrıktır.

²⁶² The Louvre Museum, *İskit Dönemi Kılıç Kını*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, www.pinterest.co

Örnek: 2.5

Eserin Adı: Koşum Takımı Parçası

Eserin Dönemi: M.Ö 600

Eserin Bulunduğu Yer: Tuekta Kurganı

Eserin Malzemesi: Ahşap

Eserin Ölçüleri: 9,2 cm X 11,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: The State Hermitage Museum/ Rusya (Env. No: 2179-28)

Resim 2.20: At koşum takımı parçası ²⁶³ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Ahşap üzerine tek parça işlenmiş çift başlı kartalın sadece baş ve boyun kısmı görülür. Kartalların başı aynı yöne yandan verilmiş olup başın bir tanesi diğerine göre küçüktür. Eğri gagalı kartalın gözleri iridir. Kartal sivri kulaklı ve dolgun yanaklıdır. Baş kısmında ki tepe tüyleri geriye doğru kıvrımlıdır. “S” şeklindeki boyun kısmı, altındaki yatay parçaya bağlıdır.

²⁶³ The State Hermitage Museum, *Eyer Parçası*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, www.hermitagemuseum.org

Örnek: 2.6

Eserin Adı: Kısa Kılıç

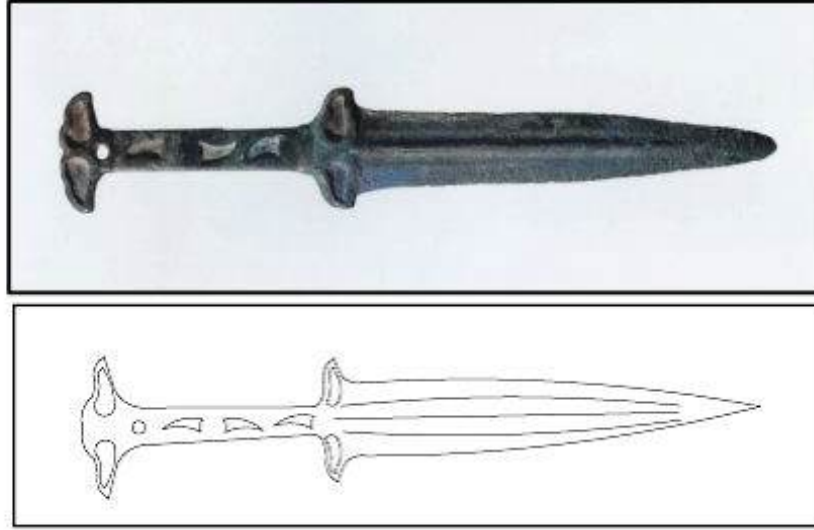
Eserin Dönemi: M.Ö 600

Eserin Bulunduğu Yer: Moğolistan/Çin

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: 24,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: J.J. Lally Koleksiyonu/ New York

Resim 2.21: Kısa kılıç ²⁶⁴ (Çizim: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Kılıcın kabza kısmının süslenmesinde kullanılan çift başlı kartalın sadece başlarının tasvir edildiği görülür. Kabza üzerinde iki adet çift başlı kartal vardır. Çift başlı kartalın başları yandan verilmiş olup başları birbirine yapışıktır. Kartalın başlarında ve kabza üzerinde oyuklar mevcuttur. Bu oyuklardan kılıcın değerli taşlarla süslü olduğu anlaşılır.

²⁶⁴ Bunker, *Nomadic Art Of The Eastern Eurasian Steppes*, 92.

Örnek: 2.7

Eserin Adı: Koşum Takımı Parçası

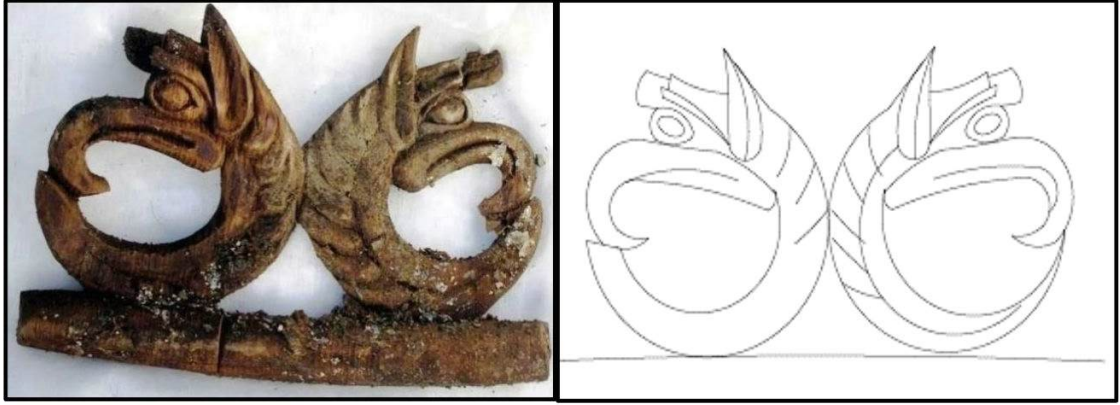
Eserin Dönemi: M.Ö 500

Eserin Bulunduğu Yer: Pazırık Kurganı

Eserin Malzemesi: Ahşap

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: The State Hermitage Museum/ Rusya

Resim 2.22: At koşum takımı parçası²⁶⁵ (Çizimi: M.Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Ahşap üzerine tek parça işlenmiş çift başlı kartalın sadece baş ve boyun kısmı görülür. Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Boyunları, altında bulunan yatay parça üzerinden kıvrılarak gaga ile birleşir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartalın gözleri iridir. Başlarında tepesinden itibaren boyuna kadar inen yeleleri bulunur.

²⁶⁵ Eyer Parçası, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, <https://www.heise.de/tp/features/Skythi-aus-dem-Eis-3407681.html>

Örnek: 2.8

Eserin Adı: Koşum Takımı Parçası

Eserin Dönemi: M.Ö 500/400

Eserin Bulunduğu Yer: Pazırık Kurganı III

Eserin Malzemesi: Ahşap

Eserin Ölçüleri: 16,7cm X 6 cm

Eserin Korunduğu Yer: The State Hermitage Museum/ Rusya (Env. No: 1685-198)

Resim 2.23: Eyer parçası ²⁶⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Ahşap üzerine oyulmuş çift başlı kartalın sadece baş kısımlarının kullanıldığı görülür. Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Kartal eğri gagalı, sivri kulaklı ve sarkık gerdanlıdır. Gözleri iridir. Başlarında ise kısa yeleler bulunur.

²⁶⁶ Thr State Hermitage Museum, *Eyer Parçası*, erişim tarihi: 26 Mayıs 2020, www.hermitagemuseum.org

2.2.2 Yakut (Saha) Türkleri

Yakut (Saha) Türkleri, Rusya Federasyonu'na bağlı federe bir cumhuriyet olup Sibirya bölgesinde yaşamaktadır. Yakutlar, Hun Türklerinin bir kolu olan Kurıkan boyuna mensuptur. Orhon Abidelerinde adı geçen Yüç (Üç)-Kurıkan boyuna bağlı olduklarını ifade etmek için Us-Saha (Üç Saha) adını kullanırken, özellikle Lena vadisinde yaşayanlar Uraanhay-Sahalar (Orman Sahaları) olarak kendilerini adlandırır.²⁶⁷

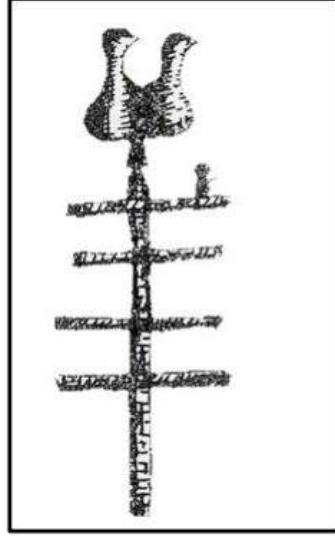
Resim 2.24: Şaman tasvirlerinde çift başlı kartal ²⁶⁸

Çift başlı kartal, Kuzey Buz Denizi'nin doğu kıyılarında yaşayan Yakutların kültüründe önemli bir yer tutar. Yakutların inançlarında üç alem vardır. Bunlar yer, yeraltı ve gök unsurlarıdır. Ayrıca bir insanın üç canı olduğuna inanılırdı. Öldüğünde canlardan biri mezarda kalır, diğeri yeraltına iner üçüncüsü ise göğe çıkardı. Yakut şamanları ölümlerin ruhlarının bu yolculuklarında yer alırdı. Şamanlar, transa geçerek yapacağı uygulamanın türü ve amacına göre değişen törenlerde, yerle göğün merkezinden geçen “direk” de denilen bir eksen kullanırdı.²⁶⁹ Bu direğin gök ile birleştiği yerde çift başlı kartal yer alır. Ayrıca şamanların çift başlı kartalı törenlerde kullandıkları eşyaları üzerine de tasvir ettikleri görülür.

²⁶⁷ Baymirza Hayıt, “Yakut (Saha) Türkleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, (1985):308.

²⁶⁸ Ögel, *Türk Mitolojisi*, 597.

²⁶⁹ İbrahim Sarı, *Şamanizm*, (Antalya: Net Medya Yayıncılık,2017), 194.

Resim 2.25: Yakut Türkleri ve Dolganlar da kullanılan gök direği ²⁷⁰

Sibirya ve Altay topluluklarının çoğunda görülen gök direkleri, genellikle çadırlarının yanlarına dikilirdi. Direklerin üzerinde ağaçtan yontulmuş kartal ve çift başlı kartal yer alır. Yakutlar bu direklerin üzerinde bulunan çift başlı kartalı Öksökö olarak adlandırır. Yakutlar ile aynı kültür ve inanışa sahip olan Dolganlar da gök direklerini kullanmış, üzerinde bulunan çift başlı kartalı gök kuşu olarak ifade etmiştir. Direklerin üzerinde enlemesine merdiven basamağı gibi kısa parçalar çakılıdır. Bu parçaların sayıları yedi ile dokuz arasında değişir. Direk üzerine yerleştirilen çift başlı kartalın koyu kırmızı renge boyandığı da görülür. Yakutlar ve Dolganların bu gök direklerini hayat ağacı gibi tasavvur ettiği de anlaşılır. Zira inançlarında yerle göğü birleştiren hayat ağacıdır. Dünya ağacı olarak da adlandırılan hayat ağacının dalları göğe kadar uzanır. Bu ağacın tepesinde bulunan çift başlı kartal kanatları ile göğe açılan kapıyı koruyan bir varlıktır. ²⁷¹

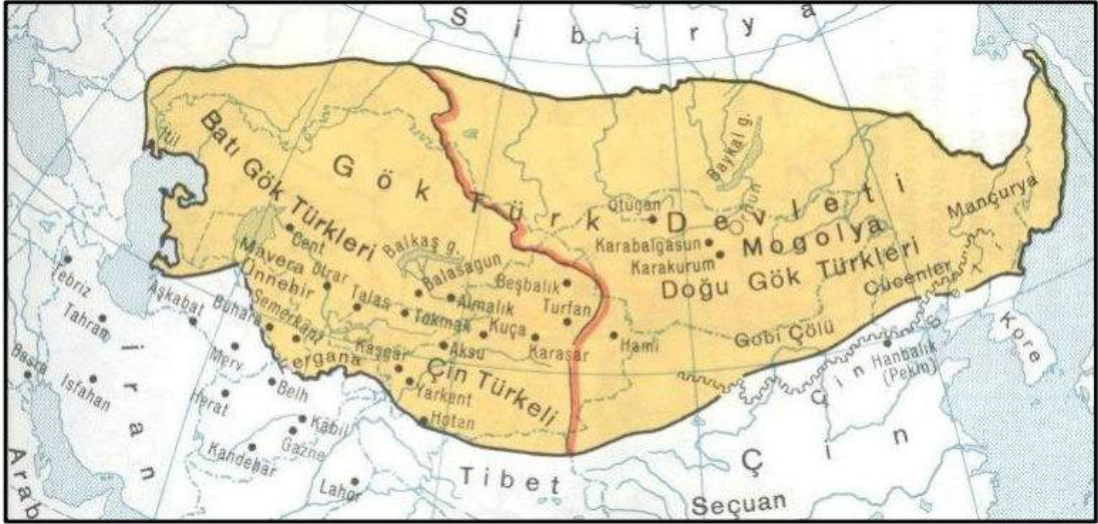
2.2.3 Göktürk Devleti (552/743)

Orhun nehrinin batısında bulunan Ötüken'de kurulan Göktürkler (Kök Türk) (552/743), Mançurya'dan Karadeniz sahillerine kadar uzanan bir alanda Türk adını kullanan ilk siyasi birliktir. Çin kaynakları Göktürklerin Asya Hunlarının soyundan geldiğini belirtir. Göktürklerinde diğer Türk bozkır topluluklarında olduğu gibi Gök Tanrı inancını ve şaman geleneklerini devam ettirdikleri görülür. Dönemin kitabelerinde ve

²⁷⁰ Ögel, *Türklerde Kartal ve Kartal Arması*, 218.

²⁷¹ Ögel, *Türk Mitolojisi*, 597-598.

Türk heykel sanatının öncülleri olan balballar üzerinde yapılan çalışmalar, Göktürklerin kültür ve sanat anlayışını yansıması açısından önemlidir. Bilge Kağan ve Kül Tigin anıtlıkları ile Orhun abideleri üzerindeki yazıtlardan bu dönemin hakkında bilgi edinilmeye çalışılsa da, anıtlıkların soyulup tahrip edilmesi ve çoğu parçanın kaybolması nedeniyle yeterli veriye ulaşılamaz.

Harita 2.3: Göktürk Devleti²⁷²

Genel olarak Göktürkler hakkındaki bilgiler Çin kaynaklarından elde edilir.²⁷³ Herodotos'un İskit kurganları ve ölü gömme gelenekleri hakkında verdiği bilgileri Çin kaynakları neredeyse aynı geleneği sürdüren Göktürkler hakkında da vermektedir. Göktürkler de ölümden sonraki yaşam inancı ile kurgan kültüründe olduğu gibi törenler düzenlerdi. Ölen kişinin mezarının üzerine yaşamı sırasında öldürdüğü kişi sayısınca insan şeklinde tasvir edilmiş balballar konulurdu. Bazı mezarlarda balbalların yüze hatta bine kadar ulaştığı görülür. Bu balballar ölen kişinin hayatta iken öldürdüğü kişileri temsil etmesinin yanı sıra, ölümden sonra kendisine hizmet edeceği düşünülerek yapılmıştır. Çoğunluğu tahrip olan balballar üzerinde yapılan çalışmalarda saçları, bıyıkları, elbise, kemer, küpe, başlık, ellerindeki eşya ve silahlarının ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiği görülür.

²⁷² Göktürk Devleti, Harita, erişim tarihi: 15 Mayıs 2020, www.pinterest.com

²⁷³ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 7-9.

Örnek: 2.9

Eserin Adı: Kemer Tokası

Eserin Dönemi: 500/750

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bronz ?

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Hakasya Abakan Müzesi / Rusya

Resim 2.26: Kemer Tokası ²⁷⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunların göğüs üzerinde birbirinin üzerinden geçerek “V” şeklinde ayrıldığı görülür. Sivri gagalı ve iri gözlü olan kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmının ortasında bir boşluk yer alır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kuyruk kısmı ikiye ayrıktır. Kuyruğun gövdeye bağlandığı yerde birer halka bulunur. Kuyruğun altında iki adet püskül görülür. Bu tasvir iki ayrı kartalın göğüs göğüse durarak boyunların birbirine geçmesiyle oluşan bir görünüme de sahiptir.

²⁷⁴ Kemer Tokası, Hakasya Abakan Müzesi, erişim tarihi: 15 Mayıs 2020, www.pinterest.com

2.2.4 Tuna Bulgar Devleti (681/1018)

Bulgarlar, Hun İmparatorluğunun yıkılması ile (454) Tuna boylarında kalan Türk Ogurları ve Slav kavimlerinin birleşerek oluşturduğu bir topluluktur. Bu topluluk Kırım, İdil Nehri ve Hazar Denizine kadar olan bölgede Büyük Bulgar Hanlığı (630/665) kurdular. 35 yıl hüküm süren Büyük Bulgar Hanlığı yıkılışı ile kuzey, doğu ve batıya doğru yönelen bu topluluklar Bulgar ismini kullanarak diğer topluluklar arasına karışmış ve yeni devletler kurmuştur.

Harita 2.4: Tuna Bulgar Devleti ²⁷⁵

Tuna Bulgar Devleti (681/1018) bugünkü Bulgaristan'ın temelini oluşturur. Bir Türk Devleti olarak kurulmuş olan Tuna Bulgar Devleti bir Hristiyan/Slav devleti olarak yıkılmıştır. Türklerin Kıpçak kolunun Bulgar boyundan olan Tuna Bulgarları, yönetim biçimi, devlet teşkilatlanması ve kültürel anlamda Türk Devleti niteliğinde hüküm sürmüştür.²⁷⁶ Balkanlarda ve Orta Avrupa'da güçlü bir siyasi varlığı bulunan Tuna Bulgarları'nın, Kurum Han (803/8014) ve Omurtag Han (814/831) dönemlerinde en parlak çağını yaşadığı görülür.²⁷⁷ Tuna Bulgar sanatının en yüksek devri eski Türkçede isminin anlamı "Kartalçık" olan Omurtag Han dönemidir. Omurtag Han babası Kurum Han anısına Madara'da yaptırdığı anıt üzerindeki atlı süvari tasviri ²⁷⁸ ile Bulgaristan'ın güneyinde bulunan Starazagora'da (Eski Zağra) görülen kabartmalar üzerindeki tasvirlerin Orta Asya Türk sanatını temsil etmesi açısından önemlidir. Starazagora'da 700/800 yıllara tarihlenen kabartmalar üzerinde çift başlı kartal, karşılıklı duran iki sülün, aslan ve kartal başlı grifon ²⁷⁹ tasvirleri görülür.

²⁷⁵ Tuna Bulgar Devleti Haritası, erişim tarihi: 20 Mayıs 2020, www.tarihportali.org

²⁷⁶ İbrahim Sarı, *Büyük Türk Tarihi*, (Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2017), 911-912.

²⁷⁷ Nuri Yüce, "Bulgar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgar>

²⁷⁸ Bu konuda bk. Ali Ahmetbeyoğlu, "Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri", *Tarih Dergisi*, sy.36 (2011): 35-54.

²⁷⁹ Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, 261,262.

Örnek: 2.10

Eserin Adı: Kaya Kabartması

Eserin Dönemi: 700/800

Eserin Bulunduğu Yer: Bulgaristan/ Starazagora

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Bulgaristan Ulusal Arkeoloji Müzesi

Resim 2.27: Tuna Bulgarları Dönemi çift başlı kartal²⁸⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tek parça taş üzerine işlenmiştir. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup baş kısımları birbirine yapışıktır. Kartal eğri gagalı ve iri gözlüdür. Kanatlar baş hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları balık pulu şeklinde işlenmiştir. Göğüs kısmı damla şeklinde ve üzeri balık pulu görünümündedir. Bacaklar ve pençeler iri olup zemin üzerindedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

²⁸⁰ Çift Başlı Kartal, erişim tarihi: 10 Haziran 2020, www.pinterest.com

Örnek: 2.11

Eserin Adı: Duvar Resmi

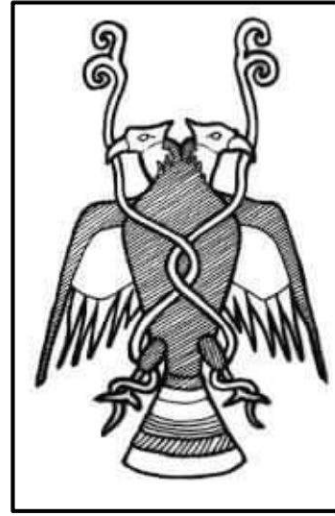
Eserin Dönemi: 700/900

Eserin Bulunduğu Yer: Ming-Öy Tapınağı

Eserin Malzemesi: Resim

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Sorçuk / Doğu Türkistan

Resim 2.28: Ming-Öy tapınağı çift başlı kartal tasviri²⁸⁴ (Çizim: P. Androudis)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartal sivri kulaklı ve iri gözlüdür. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar ve pençeler iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup yatay yivlerle altı parçaya bölünmüştür. Çift başlı kartalın gagasında iki yılan tuttuğu görülür. Bu yılanlar pençelerden itibaren göğüs üzerinde birbirine dolanarak gagaların arasından geçer. Ayrıca Ming-Öy tapınağı tavanında bulunan bu çift başlı kartal renkli ve gerçekçi olarak yapılan ilk örneklerdir. Başları, kanatları, bacakları, pençeleri ve kuyruğunun bazı bölümleri ile yılanlar beyaz renktedir. Göğüs kısmı ve kuyruk üzerinde ise kahverenginin kullanıldığı görülür. Kuyrukta mavi renkte uygulanmıştır.

²⁸⁴ Qurban Weli, *Qızıl Ming Oy Resimliri Hikayısı* (Urumchi: Xelq Neshriyatı, 1985), 18.

Örnek: 2.12

Eserin Adı: Duvar Resmi

Eserin Dönemi: 700/900

Eserin Bulunduğu Yer: Ming-Öy Tapınağı

Eserin Malzemesi: Resim

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Sorçuk / Doğu Türkistan

Resim 2.29: Ming-Öy tapınağı çift başlı kartal tasviri ²⁸⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövdesi cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartalın, başları yeleli, gözleri nokta şeklindedir. Kanatları kapalıdır. Kuyruk kısmı uzun yelpaze şeklinde olup yatay olarak dokuz parçaya bölüldüğü görülür. Çift başlı kartalın pençelerinden başlayarak gövdenin kenarından devam eden ve gagalarından geçen iki yılan tasviri yer alır. Kartalın gövdesinin tamamı ve kuyrukta kahverengi ile renklendirilmiştir. Kartalın gagası, kuyruğun uç kısmı, bacaklar, pençeler ve yılanlarda beyaz renk kullanılmıştır. Yine kuyruk üzerinde mavi renkte vardır. Bu duvar resmindeki çift başlı kartal Orta Asya'da görülen kahverengi ya da siyah tonlarındaki kartal türlerine benzerlik gösterir.

²⁸⁵ Weli, *Qızıl Ming Oy Resimliri Hikayisi*, 18.

Örnek: 2.13

Eserin Adı: Duvar Resmi

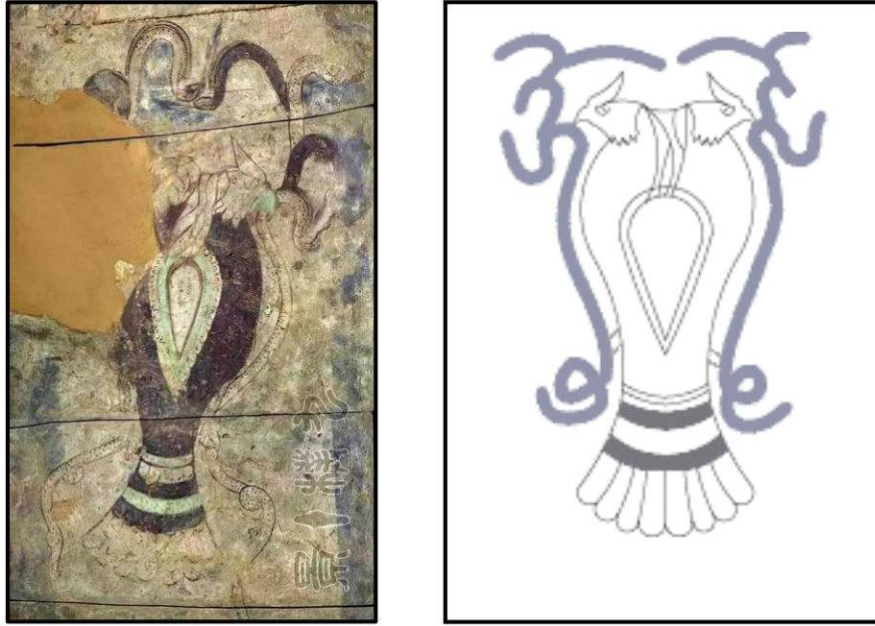
Eserin Dönemi: 700/900

Eserin Bulunduğu Yer: Sincan / Doğu Türkistan

Eserin Malzemesi: Resim

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Sincan / Doğu Türkistan

Resim 2.30: Uygur duvar resmi ²⁸⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın tepe teleği diktir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs üzerinde yine bir damla şekli görülür. Kanatları kapalıdır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup yatay çizgilerle altı bölüme ayrılır. Çift başlı kartal gagalarında siyah ve beyaz renkte iki yılan tutar. Kartalın başları beyaz göğüs kısmı siyahtır. Kuyruk ve göğüs üzerindeki damlada beyaz ve yeşil tonunda renkler uygulanmıştır.

²⁸⁶ Sincar Duvar Resimleri, erişim 30 Kasım 2020, <https://wemp.app/posts/ec112b61-9c2e-4927-a7f4-ee9c498180a2>

Örnek: 2.14

Eserin Adı: Duvar Resmi

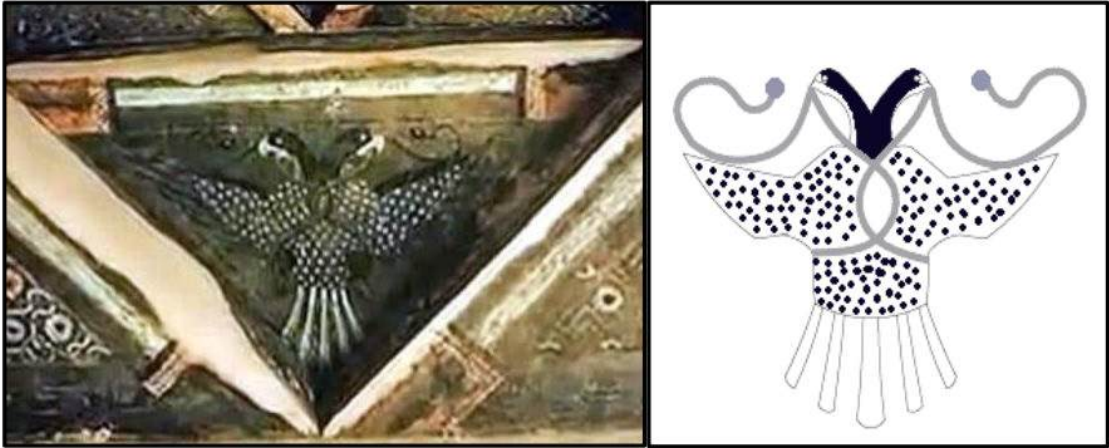
Eserin Dönemi: 700/900

Eserin Bulunduğu Yer: Turfan Bölgesi

Eserin Malzemesi: Resim

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Çin

Resim 2.31: Tufan Bölgesi duvar resmi ²⁸⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatları baş hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs ve kanatların üzerinin balık pulu şeklinde işlendiği görülür. Bacaklar ve pençeler iki yana açıktır. Kuyruk yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartalın gagasında iki yılan tuttuğu görülür. Bu yılanlar pençelerden itibaren göğüs üzerinde birbirine dolanarak gagaların arasından geçer. Kartal ve tuttuğu yılan koyu (kahverengi / siyah) renktedir. Gözleri, gagası, göğüs, kanatlar ve kuyruk kısımlarında açık renk (beyaz) kullanıldığı görülür. Göğüs kısmı ve kanatları benekli.

²⁸⁷ Tufan Bölgesi, erişim 10 Haziran 2020, www.tr.pinterest.com

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK İSLAM SANATINDA ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİ

3.1 TÜRK İSLAM SANATINDA KARTAL TASVİRLERİ

İslam dininin 622’de Arabistan’da yayılmaya başlamasıyla birlikte, ilk yüzyıl içinde etkisi Suriye, Mısır, İran, İspanya ve Kuzey Afrika’yı kapsayan geniş bir bölgeye ulaşır.²⁸⁸ Yayıldığı bölgelerde bulunan farklı kültürlere sahip toplulukların, etnik yapılarını, gelenek ve göreneklerini İslam dinin etkisiyle birden ortadan kaldırmadığı görülür. Bu toplulukların İslam öncesi yaşantılarının bir kısmını koruyup aynen devam ettirerek, bir kısmına da İslami nitelik kazandırarak kendi sosyal ve kültürel yapısına uygun bir biçimde yorumladığı anlaşılır.²⁸⁹ Böyle büyük bir coğrafyada, farklı tarihlerde oluşan İslam Sanatı kültüre, coğrafyaya, kullanılan malzemelere ve kronolojiye bağlı olarak değişiklikler de gösterir.

Kartalın, İslamiyet’in doğduğu topraklarda ki ilk ifadesi Hz. Muhammed’in katıldığı savaşlarda kullandığı sancağı “Ukab”dır.²⁹⁰ Ukab’ın anlamı kartaldır. Beyaz renkte sancakların kullanıldığı savaşların yanı sıra siyah renkte yünlü bir kumaştan yapılmış olan Ukab²⁹¹ daha özel bir anlam içerir. Ukab, İslamiyet’in yayılma safhasında ki tüm kabileleri bu sancak altında birleştiren ayrı bir öneme sahipti. Hz. Muhammed’in katıldığı tüm savaşlarda Ukab adlı bu özel sancağın yer alması ile zamanla İslam’ın bayrağı olma ayrıcalığını da taşıdığı görülür. Zira Hz. Muhammed’in vefatından sonra dört halife dönemlerinde Ukab sırasıyla devralınarak muhafaza edilir. Emevi ve Abbasi dönemlerinde de halifelere geçen Ukab, Bağdat’ın Moğollar tarafından işgali ile Mısır’a götürülür. Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim Han, Mısır fethinden sonra dönüşünde kutsal emanetler ile birlikte Ukab’ı İstanbul’a getirerek Topkapı Sarayında muhafaza edilmesini sağlar. Günümüzde Ukab, Topkapı Sarayı Müzesinde kutsal emanetlerle birlikte yeşil atlas bir kumaş torba içinde muhafaza edilir. Dönem dönem onarım ve

---

²⁸⁸ Suut Kemal Yetkin, *İslam Ülkelerinde Sanat* (İstanbul: Cem Yayınevi,1984),7.

²⁸⁹ Suut Kemal Yetkin, *İslam Sanatı Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,1954),12; Gönül Öney, “İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı”, *İslam Sanatında Türkler*, (İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1976), 119; Doğan Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982),10-11.

²⁹⁰ İlhan Şahin, “Sancak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sancak>

²⁹¹ Sargon Erdem, “Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine”, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1990):76.

bakım geçirse de bütünlüğünü koruyamadığı görülür. Ukab'ın, Hz. Muhammed'in ve İslamiyet'in bayrağı hükmünde olması ve halen Türk İslam topraklarında kutsal emanet olarak yüzyıllarca korunmasının ehemmiyetinin yanında; Türk kültür ve inanışlarında Gök Tanrı ile özdeşleşen kartal ismini taşıması da Türk İslam tarihi ve sanatları açısından önemli bir tespittir. Nitekim İslam sanatını teşkil eden her dönemde sıklıkla kartal²⁹² ve kuş türlerinin tasvirleri yer alır.

Resim 3.1: Ukab Sincak-ı Şerif (Topkapı Sarayı Müzesi/ İstanbul)²⁹³

Orta Asya'dan itibaren Türk kültüründe önemli bir yeri olan av geleneğinin İslami dönemde de yer aldığı bilinir. Bu dönemde devletin ileri gelenleri için süreklilikli avlar düzenlenirdi. Bu avlar için özel olarak yetiştirilen kartal, şahin, atmaca gibi avcı kuş türleri tercih edildiği, eserler üzerinde ki av sahnelerinin bulunduğu tasvirlerden anlaşılır. İslamiyet'ten önce ve sonrada avcı kuşları yetiştirme ve avlanma geleneği devam ederken²⁹⁴ Emevi (Hırbet El Mefcer Sarayı 727/730 - Kasrul Hayrul Garbi Sarayı 727/730) ve Abbasi (Balkuvara Sarayı / 854) saraylarında bulunan duvar resimlerinde süreklilikli av sahneleri ve avcı kuşların yer aldığı örnekler mevcuttur.

İslam Dininin ilk dönemleri yayılım aşamasında olduğu için sanatsal anlamda mimari üzerinden değerlendirilirken özellikle cami mimarisi ön plandadır. Dört Halife döneminden sonra kurulan Emevi Devleti (661/750) dini ve sivil mimari yapılarını

²⁹² Bu konuda bk.Ögel, *Türklerde Kartal ve Kartal Arması*, 208.

²⁹³ Ukab Sincak-ı Şerif, erişim tarihi: 15 Haziran 2020, www.nermintaylan.blogspot.com

²⁹⁴ Nalan Türkmen, "Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri", *Türkoloji Dergisi*, sy.1 (2009):79.

Helenistik (M.Ö 323/30), Bizans (330/1453) ve Sasani (224/651) etkileri ile imar etmiştir. Dini mimaride camiler ön planda iken sivil mimaride daha çok sarayların yer aldığı görülür. Kubbetüs Sahra, Mescidi Aksa, Şam Emevi Cami ve Kurtuba Ulu Cami gibi yapılarda hüsnü hat, bitkisel motifler ve geometrik şekiller süsleme için tercih edilmiştir. Kusayr Amra (711/715), Hırbetü'l Mefcer (724/743) ve Maşatta Sarayı (734/744) saraylarında ise mozaik tekniğinde yapılan süslemeler, geometrik şekiller ve bitkisel motiflerin yanında, belden üst kısımları çıplak dansöz heykelleri, duvar resimlerinde ise astrolojik semboller, meslek erbabları, yıkanan kadınlar, av sahneleri, geyik, aslan ve tazılardan oluşan hayvan tasvirleri kullanılmıştır.²⁹⁵ Kusayr Amra Sarayının en önemli duvar resimleri arasında Altı Kral adı verilen bölüm yer alır. Bu duvar resminde ayakta bulunan altı kişi, Altı Kralı temsil eder ve başları üzerinde Grekçe ve Arapça yazılar bulunur. Yazılardan bu kişilerin Sasani Şahı Kisra, Habeş Kralı Negüs-Necaşi, Vizigot Kralı Roderik ve Bizans İmparatoru Kayser olduğu anlaşılır. Yazıları tam okunamayan diğer iki kişinin ise Türk Hakanı²⁹⁶ ile Çin ya da Hindistan Hükümdarı oldukları düşünülmektedir.²⁹⁷ Yine Ürdün'de bulunan Hırbetü'l Mefcer sarayının divan kısmının kubbe kasnağında kartal tasvirleri yer alır.

Resim 3.2: Kusayr Amra Sarayı duvar resimlerinde Altı Kral ²⁹⁸

²⁹⁵ Emel Esin, " İslam Sanatı", *Türk Ansiklopedisi*, c. 20 (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972), 280-281.

²⁹⁶ Emel Esin İslam Sanatı isimli kitabında Kusayr Amra Sarayı duvarına resmedilen Altı Kral'dan Türk olanın 707/712'de Kuteybe'nin savaştığı Kültigin olduğunu belirtmektedir. Bu görüşle ilgili bk. Esin, *İslam Sanatı*, 281.

²⁹⁷ Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu* (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları,1988),37; Ulaş Töre Sivrioğlu, "Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Figürler", *History Studies*, sy. 5 (2013),195.

²⁹⁸ Sivrioğlu, *Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Figürler*, 195.

Ürdün Arkeoloji Müzesinde bulunan 8. yüzyıl Emeviler dönemine tarihlenen mangal ya da tütsülük olarak kullanılan parçanın ayak kısımlarına kulaklı dört adet kartal tasviri işlenmiştir. Kabın kenarlarında bulunan sahneler Kusayr Amra Sarayı duvar resimlerinde yer alan erotik içerikli tasvirlerle benzemektedir. Üst kısmın köşelerinde dört adet çıplak kadın figürü bulunmakta ve elinde bir kuş tutmaktadır.²⁹⁹ Ayak kısımlarına tekerlek yerleştirilmiş olan kartalların kanatları açık ve saldırgan bir yüz ifadesine sahiptir. Ayrıca bu eser üzerinde kullanılan kulaklı kartal, Orta Asya ve Selçuklu sanatında kullanılan kulaklı kartala benzemektedir.

Resim 3.3: Emeviler dönemi mangal (tütsülük) üzerinde bulunan kulaklı kartal tasviri (Ürdün Arkeoloji Müzesi)³⁰⁰

Endülüs Emevileri (711/1031)³⁰¹ yıkıldıktan sonra orada kalan, Osmanlı arşivlerinde “Müdeccen” İspanyolların ise “Mudejar” olarak tanımladıkları Müslüman Araplar da kartal tasvirlerini kullanmaya devam etmiştir.³⁰² Bu döneme ait tespit edilen kartal tasvirli eserlerden günümüze ulaşanları İspanya, İtalya ve Fas’da bulunan yerel ve ulusal müzelerde sergilenmektedir. Bu eserlerin ikisi abdest havuzu olarak adlandırılır. 10. yüzyıla tarihlendirilen abdest havuzunun ilki Fas’da bulunan Dar Si Said Müzesinde sergilenmektedir. İspanya’da bulunan Medinetü’z-Zehra atölyelerinde üretilmiştir.

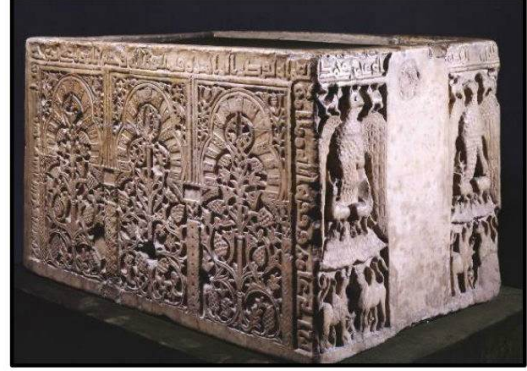
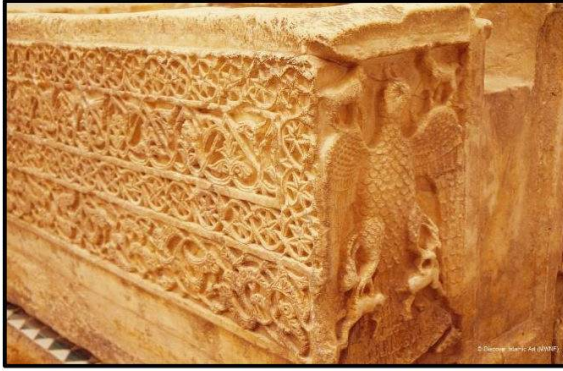
²⁹⁹ Museum With No Frontiers, “Brazier”, *Diccover Islamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁰ Museum With No Frontiers, “Brazier”, *Diccover Islamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰¹ Mehmet Özdemir, “Endülüs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>

³⁰² Müdeccen, bulunduğu bölgeye yerleşip kalan, uyum sağlayan anlamında olup, 15. Yy’da İspanyolların geri aldığı Endülüs şehirlerinde Hıristiyan hakimiyeti altında yaşamaya devam eden Müslümanlar için kullanılmıştır. İspanyolcaya Mudejar olarak geçmiştir. Bk. Mehmet Özdemir, “Müdeccenler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudeccenler>

Dikdörtgen şeklinde mermerden oyulmuş havuzun kısa yüzlerinde iki adet kartal tasviri yer alır. Kartalın pençelerinde iki ceylan, kanatlarının üzerinde birer dağ keçisi bulunur.³⁰³ İkinci abdest havuzu Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesinde bulunmakta olup 10. yüzyıla tarihlendirilir. Mermerden oyulan eserdeki kartal tasviri Fas’da bulunan örnekteki ile aynı özelliktedir.³⁰⁴

Resim 3.4: Endülüs Emevi dönemi abdest havuzları
(Fas Dar Si Said Müzesi³⁰⁵- Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi³⁰⁶)

Endülüs Emevi dönemi Portekiz Silves Municipal Arkeoloji müzesinde bulunan bir başka eser üzerinde görülen kartal tasviri 10. yüzyıla tarihlendirilir. Fildişinden yapılan parça üzerindeki kartalın kanatları açık, baş ve gövde kısmı yandan verilmiştir. Bu parçanın arka yüzünde ise geyik tasviri bulunur.³⁰⁷ Ayrıca Portekiz’de Lizbon Kent Müzesinde sergilenen 10. yüzyıla tarihlenen kireç taşından yapılmış bir mimari parça üzerinde kartal tasviri yer alır. Bu parça eksik olup üzerinde kartal tasvirinin sadece göğüs kısmından altı görülür.³⁰⁸ İspanya ‘da bulunan Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesinde sergilenen seramik tabak üzerinde de kartal tasviri bulunur. Tabağın iç yüzeyinde bulunan

³⁰³ Museum With No Frontiers, “Ablutions Basin”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁴ Museum With No Frontiers, “Ablutions Basin”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁵ Museum With No Frontiers, “Ablutions Basin”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁶ Museum With No Frontiers, “Ablutions Basin”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁷ Museum With No Frontiers, “Ornamental Plaque”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³⁰⁸ Museum With No Frontiers, “Ornamental Pilaster”, *Diccover İslamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

dip kısmına arma şeklinde işlenmiş kartalın, yine tabağın dış kısmında da tamamını kaplayacak şekilde tasvir edildiği görülür.³⁰⁹

Resim 3.5: Endülüs Emevi dönemi tabak³¹⁰
(Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi)

Resim 3.6: Fildişi parça³¹¹
(Portekiz Silves Municipal Müzesi)

Abbasi Devleti'nin (750/1258) kurulmasıyla, halifelik Emevilerden Abbasilere geçer ve hilafet merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınır. Abbasilerin iktidara geçme hususunda destek olan Horasan Türklerinden oluşan hassa orduları ile birlikte Türk İslam tarihi ve sanatı etkilerinin yoğunlaştığı bir dönemdir.³¹² Emevilerde olduğu gibi Abbasilerde de dini yapılarda camiler ön planda iken sivil mimaride saraylar tercih edilmiştir. Samarra Ulu Cami, Ebu Dülef Cami, Tolunoğlu Ahmed Cami süslemeleri geometrik şekiller ve bitkisel motifler ağırlıklıdır. Ühaydır Sarayı, Atşan Sarayı, Kasrül Aşık, Hakan Sarayı, Cevşakül Sarayı ve Belkuvara Saraylarında geometrik şekiller, bitkisel motiflerin yanında Emevi saraylarında görülen tasvirler kullanılmıştır. Özellikle Hakan Sarayı tasvirleri Kusayr Amra sarayı tasvirleri ile benzerlik gösterir. Çift hörgüçlü deve kervanları, inci dizileri arasında kuş tasvirleri, içki sürahilerini kaselelere boşaltan rakkaseler, sırtında buzağı taşıyan bir insan ve uzun sakallı elinde baston bulunan insan gibi tasvirler duvar resimleri üzerinde yer alır. Bazı insan tasvirleri üzerinde yazılar bulunur. Okunabilenlerin çeşitli lakablar olduğu, bu insan tasvirlerinin de Türk Beylerine ait olduğu

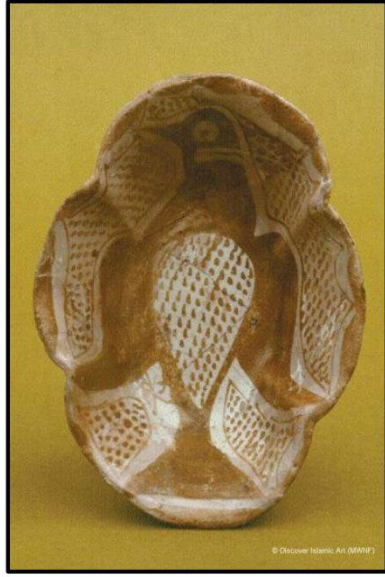
³⁰⁹ Museum With No Frontiers, "Dish", *Discover Islamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³¹⁰ Museum With No Frontiers, "Dish", *Discover Islamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³¹¹ Museum With No Frontiers, "Ornamental Plaque", *Discover Islamic Art*, erişim 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³¹² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#sanat>

düşünülmektedir.³¹³ Yine Abbasi dönemi seramikleri üzerinde bulunan kartal tasvirleri de Orta Aysa Türk sanatı etkilidir.³¹⁴ Abbasi dönemine ait en erken tarihli kartal tasviri Kopenhag David Koleksiyonunda bulunan 9/10. yüzyıla tarihlenen cam şişe üzerindedir.³¹⁵ Diğer bir örnekte ise İtalya'nın Roma şehrinde, Doğu Sanatları Müzesinde 10. yüzyıla tarihlenen tabağın iç kısmında bir kartal tasviri yer alır.³¹⁶ Buluntu yeri İran olan eserin üzerindeki kartal tabağı dolduracak büyüklükte yapılmıştır.

Resim 3.7: Kartal tasvirli tabak ³¹⁷
(Doğu Sanatları Müzesi/Roma)

Resim 3.8: Kartal tasvirli şişe ³¹⁸
(Kopenhag David Koleksiyonu)

İdil (Volga) Bulgar Devleti (865-1437) ilk Türk İslam devleti olup, en uzun hüküm süren Türk devletlerinden biridir. Hunların hakim olduğu geniş coğrafyanın batı toprakları üzerinde Ogur Türk boylarının birleşmesiyle İdil nehri çevresinde kurulmuştur. Bu bölge yapılan deniz taşımacılığı ile Kafkasya, Çin, İran, Türkistan ve Harizm'e bağlanmakta idi. Orta Asya Türk inançlarını devam ettiren İdil Bulgarları, İran ve Harizm'den gelen Müslüman tüccarların etkisiyle İslam dinini benimsemeye başlar.

³¹³ Yıldız, Abbasiler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#sanat>

³¹⁴ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 160.

³¹⁵ Kopenhag David Koleksiyonu, *Cam Şişe*, erişim tarihi; 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk/en/collections/islamic

³¹⁶ Museum With No Frontiers, "Small Bowl With Eagle", *Discover Islamic Art*, erişim tarihi; 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³¹⁷ Museum With No Frontiers, "Small Bowl With Eagle", *Discover Islamic Art*, erişim tarihi; 30 Haziran 2020, www.islamicart.museumwnf.org

³¹⁸ Kopenhag David Koleksiyonu, *Cam Şişe*, erişim tarihi; 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk/en/collections/islamic

Gerek tüccarların ve Müslüman olan halkın etkisi gerekse Hazarlara karşı müttefik bulma gayesi ile Abbasi halifeliğine bağlanarak 922’de İslam dinini kabul eder ve kadılık müessesesi kurularak camiler, medreseler ve saraylar inşa edilir.³¹⁹ İdil Bulgarları zanaatkarlıkta İskitler ve Hunlar kadar usta bir topluluktur. Ticaret merkezi olması nedeniyle farklı kültürlerle iç içe olan bir toplum olması hem süslemede hem de üretim teknikleri bakımından çeşitlilik göstermiştir. İdil Bulgarları İslam Dinini kabul etse dahi sanatında Orta Asya Türk kültürüne ait tasvirleri kullanmaya devam etmiştir. Bunun en güzel örneği kartal tasvirleridir.

Resim 3.9: İdil Volga Bulgarları dönemi kartal tasvirli tabak / Kab
(Hermitage Museum/ Rusya- Yücel-Sazak 2012)³²⁰

İdil Bulgarlar sanatına ait eserlerden devlet yöneticilerinin altın kemerlerde, mühürlerde, kişisel süs eşyalarında aslan, geyik, kurt gibi hayvanların yanı sıra kartal tasvirleri de işlenmiştir. Özellikle İdil Bulgarlarının inanışlarında “Kab” adını verdikleri ve yanlarında taşıyabilecekleri büyüklükte yapılmış daha çok koruyucu nitelikte olan eşyaların yer alması dikkat çekicidir. Taştan, ahşaptan ve madenden yaptıkları Kabların bazıları tasvirlidir. Genellikle Kabların üzerinde Orta Asya Türklerinde olduğu gibi kutsal görülen hayvanların ya da hakimiyeti ifade eden tasvirler bulunur. Kab olarak nitelendirilen ve Hermitaj Müzesinde sergilenen altın ile süslenmiş gümüş bir tabak üzerindeki tasvirlerden biriside kartaldır. Daire şeklinde ki bu tabağın orta kısmında bir

³¹⁹ Ahmet Taşağıl, “ İdil Bulgar Hanlığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idil-bulgar-hanligi>

³²⁰ Gözde Sazak, “Peterburg Ermitaj Devlet Müzesindeki Doğu Avrupa Türk Bakiyelerinden İdil-Bulgar Türklerine Ait Eserlerin İncelenmesi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2 (2014): 189.

Alp³²¹ (kahraman), geyik³²² ve kartal tasvirleri görülür. Kartalın bu tabaktaki tasviri Altay bölgesi Başadar Kurganında bulunan at koşum takımlarının parçalarında bulunan kartal tasvirlerinin duruşuyla aynıdır. 10. yüzyıla tarihlenen tabak üzerinde ki tasvirler incelendiğinde İdil Bulgarlarının Türk kültür, sanat ve inanışlarını devam ettirdiklerini gösterir. Ayrıca İslam dinini kabul etmeleri ve canlı bir ticarete sahip olmaları ile de yeni bir sanat ortamı oluşmuştur. Böylece kendi kültüründe bulunan hayvan, bitki, geometrik şekiller, mitolojik tasvirlerin kullanımı sanatsal³²³ birikimlerinin sadece bir kısmını teşkil etmiştir. İslam sanatına da uzak kalmayarak Türk İslam sanatı içerisinde de eserler üretmiştir.

Karahanlı Devleti (840/1212) merkezi Balasagun olmak üzere zamanla sınırları Türkistan, Horasan ve Maverünnehir'e kadar genişletmiştir. Orta Asya geleneklerine bağlı olarak kurulan Karahanlılar, İslam dinini kabul ederek Orta Asya'da kurulan ilk Türk İslam Devleti'dir.³²⁴ Karahanlılar İslam Dinini kabul etmeleriyle birlikte özellikle mimari alanda yenilikler getirirken yapılarında taş temel, duvarlarında ise kerpiç ve tuğla kullanmıştır. Tuğlaların kullanımında ise farklı dizilimler ile süslemeler oluşturulmuştur.³²⁵ Özellikle Karahanlı dönemi taş süslemelerinde kullanılan hayvan tasvirleri Orta Asya hayvan tasvirlerinin devamı niteliğindedir. Ebul Muzaffer Behramşah tarafından 1129-30 tarihinde yaptırılan Tirmiz sarayında kuşlar, kartal başlı grifon, aslanlar ve süvariler gibi tasvirler yer alır. Göktürk ve Uygur dönemlerinde

---

³²¹ Alp, Türk lehçelerinde “kahraman, gazi, yiğit, cesur, zorlu” anlamında kullanılmıştır. Alplik dünyada gösterdikleri yiğitlik üzerine kazanılan bir unvandır. Türk Alp kıyafetlerinde baş kısmında kutluk göstergesi olan başa bağlanan bant, kol kısımlarında çift kolluk, bel kısmında kuşak, ayaklarında ise çift tozluk ya da çizme ile tasvir edilir. Bu konuda bk. Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, 268-270; Orhan Fuat Köprülü, “Alp”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alp> ; Recep Yaşa, “Türk Kültüründe Alp”, *Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, erişim 26 Haziran 2020, www.kocaelitarihsempozyumu.com

³²² Tabakta görülen hayvan, çift tırnaklı tasvir edildiği için geyik olarak tanımlanmıştır. Geyik olarak tanımlanırsa bu eser üzerinde kartalın kullanıldığı bir av sahnesi mevcuttur. Fakat tırnaklar dışında bu hayvan tasviri Altay Pazırık kurganlarında bulunan geyik boynuzlarından yapılmış başlık takılan at tasvirlerine de benzemektedir. Tabağın yorumlanmasında Rus Arkeologlar tam bir fikir birliği sağlayamasa da tamamen Türk kültürünü yansıtan bir eserdir. Bu konuda bk.Sazak, *Peterburg Ermitaj Devlet Müzesindeki Doğu Avrupa Türk Bakıyelerinden İdil-Bulgar Türklerine Ait Eserlerin İncelenmesi*, 177-198.

³²³ Liliya Sattarova ve İskender İzmaylov, “İdil Bulgar Devleti'nde Sanat (X-XIII. Yüzyıllar)”, *Türkler Ansiklopedisi*, c.4 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 43-54.

³²⁴ Abdülkerim Özaydın, “Karahanlılar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karahanlılar>

³²⁵ Bu konuda bk. Emel Esin, “Karahanlı Sanatı”, *Türk Ansiklopedisi*, c.12 (Ankara: Milli Eğitim Basımevi,1973), 278,279; Üstün Alsaç, *Türk Mimarlığı* (İstanbul: İletişim Yayınları,1992),9;

hükümdarlığın ve adaleti temsil eden kartal, Karahanlılar döneminde de aynı anlamda devam eder.³²⁶

Resim 3.10: Kartal süslemeli şişe³²⁷
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu)

Resim 3.11: Kartal tasvirli kumaş³²⁸
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu)

Gazneli Devleti (963/1186) Afganistan, Hindistan ve Horasan’da hüküm süren İslam dinini kabul eden bir Türk İslam devletidir.³²⁹ Gaznelilerin İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte Karahanlılar’dan sonra Türk İslam sanatının ikinci önemli dönemini oluşturur. Konumu nedeniyle Gazneliler İran ve Hint kültürü arasında da köprü vazifesi gördüğü anlaşılır. Kartal Gaznelilerde de kutsal sayılmış ve hükümdarlığı temsil etmiştir. Öyle ki Gazneli Mahmud (998/1030) Türklerin en önemli hakan soyu olan Karahanlılara kendi etnik yapılarının temelini oluşturan kartal hediye etmiştir.³³⁰ Gazneliler dönemine kartal tasvirli ilk örnekler Christian Ludvig David özel koleksiyonunda yer alan eserler üzerindedir. Bunlar, Afganistan’da bulunan muhtemelen Gazne Saraylarından birinin mimari parçası olan 1100 tarihli mermer parça³³¹ ve Afganistan 11/12 yüzyıla tarihlenen ahşap kutu³³² üzerindedir. Yine aynı koleksiyonda bulunan 11/12 yüzyıla tarihlenen

³²⁶ Yaşar Çoruhlu, “ İslamiyetin Kabulünden Sonraki Türk Sanatında Hayvan Üslubunun İzleri”, *Türkistan’ın Sesi*, sy.26 (1990), 12.

³²⁷ David Koleksiyonu, Şişe, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³²⁸ David Koleksiyonu, Kumaş, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³²⁹ Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazneliler>

³³⁰ Emel Esin, *Türk Sanatında İkonografik Motifler* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi,2003),179.

³³¹ David Koleksiyonu, Mermer Blok, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³³² David Koleksiyonu, Ahşap Kutu, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

kumaş³³³ ile pirinçten yapılmış gümüş ve bakır işlemeli 12/13 yüzyıla tarihlenen şişenin ağız kısmında³³⁴ beş adet kartal tasviri yer alır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin (1040/1308) kuruluş döneminde, Abbasi (750-1258)³³⁵ halifeliği giderek gücünü yitirmeye başlamış ve Büveyhi etkisi altına girmişti. İslam medeniyeti Abbasilerin döneminde bir taraftan mezhep çatışmaları ile uğraşırken bir taraftan da yeniden güç kazanan Bizans İmparatorluğu ile uğraşmak durumunda kalmıştır. Tam da bu dönem de Oğuz boylarının İslamiyeti kabul ederek Büyük Selçuklu'ya katılmaları ve Sultan Alparslan'ın Malazgirt'te (1071)³³⁶ Bizans İmparatorluğunu yenilgiye uğratmasıyla birlikte hem İslam Medeniyetinin karşılaştığı sıkıntılar yatışmış hemde Türk İslam tarihi ve sanatı Anadolu topraklarında yeni bir yön kazanmıştır.³³⁷ Büyük Selçuklu'ya bağlı olarak Anadolu, Suriye, Irak, Kirman, Horasan Selçukluları ve Zengiler, Böriler, İldenizler, Salgurlular gibi Atabeylikler de yer alır. Bu Atabeylikler farklı coğrafyalarda olmaları neticesinde yerel sanat anlayışının yanında Türk İslam sanatı eserleri de üretmişlerdir. Büyük Selçuklu dönemi sanatı Karahanlılar ve Gaznelilerde olduğu gibi dini ve sivil mimarinin gelişerek ilerlediği bir dönemdir. Süsleme bakımından insan tasvirleri, bitkisel motifler ve geometrik şekillerin yanı sıra hayvan tasvirlerinin de kullanıldığı görülür. Fakat Moğol istilaları sonucu günümüze az sayıda eser ulaştığı için mimari anlamda inceleme olanağı bulabilirken süslemeler bakımından fazla veri bulunmamaktadır. Bulunan eserler de yurt dışındaki müzelerde ve özel koleksiyonlarda yer alır.

Büyük Selçuklu döneminde kartalın öneminin Tuğrul Bey, Çağrı Bey, Togan Han, Beytu, Bağrı Bey, Sungur Bey gibi kartal ve kartal türünde ki yırtıcı kuş isimlerine sahip devlet yöneticilerine verilmesinden anlaşılmaktadır.³³⁸ Hakimiyet, asalet ve koruyucu olarak inanılan kartalın Büyük Selçuklu Devleti idaresindeki topraklarda bulunan tasvirleri sınırlı sayıdadır. Bu döneme ait ilk örnek İran'da, Harrekan Bölgesinde 1068/69 yılına tarihlenen birinci kümbetde hayat ağacı üzerinde ki kartal tasviridir. American

---

³³³ David Koleksiyonu, Kumaş, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³³⁴ David Koleksiyonu, Şişe, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³³⁵ Bk. Yıldız, “ Abbasiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler>

³³⁶ Bk. Ali Sevim, “ Malazgirt Muharebesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/malazgirt-muharebesi>

³³⁷ Osman Turan, “ Türkler ve İslamiyet”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 4 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 295,296.

³³⁸ Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,1992),43.

Numismatic Society Kataloğunda yer alan 1072/1100 tarihli ve Suriye kökenli bakır sikke üzerinde de kartal tasviri görülür.³³⁹ Londra Victoria Albert Müzesinde 11. yüzyılın sonuna tarihlendirilen Büyük Selçuklu dönemi kumaşında tasvir edilen kartal küçük daireler içerisinde kanatları açık şekilde işlenmiş, yine kumaş üzerinde hayat ağacı, grifon, güvercin ve atmaca gibi tasvirlerde yer almıştır. Christian Ludvig David özel koleksiyonunda yer alan 11/12 yüzyıla tarihlenen kufî yazılı kumaş üzerinde de kartal tasviri mevcuttur.³⁴⁰ 11 ve 12. yüzyıla ait Horasan tunç buhurdanlıklarının bazı örneklerinin kartal şeklinde yapıldığı görülür.³⁴¹ 12. yüzyıl İran ya da Afganistan kökenli buhurdanlığın tepesinde kartal avının üzerinde tasvir edilmiştir.³⁴² İran coğrafyasının 12. yüzyılına tarihlenen ve The Met Museum’da sergilenen plaka üzerinde de kartal tasviri bulunur.³⁴³ Ayrıca bu plaka Orta Asya Türk kurganlarında bulunan elbise ve kemer gibi kişisel eşyalar üzerinde kullanılan kartal tasvirli plakalara benzerlik gösterir.

Resim 3.12: Büyük Selçuklu kumaşı³⁴⁴
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu)

Resim 3.13: Buhurdanlık³⁴⁵
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu)

Büyük Selçuklu dönemi Boston Güzel Sanatlar Müzesinde sergilenen 12. Yy. İran kökenli bir kabartma üzerinde yaban kazına (ördek) saldıran kartal tasviri görülür. Bu

³³⁹ The American Numismatic Society , “Bakır Sikke” erişim 30 Haziran 2020, www.numismatics.org

³⁴⁰ Kopenhag David Koleksiyonu, Kumaş, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁴¹ Çoruhlu, *İslamiyetin Kabulünden Sonraki Türk Sanatında Hayvan Üslubunun İzleri*,12,13.

³⁴² Kopenhag David Koleksiyonu, Buhurdanlık, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁴³ Osman Eravşar ve Haşim Karpuz, *Büyük Selçuklu Mirası-Müzeler*, (İstanbul: Kristal Matbaacılık.2013),163.

³⁴⁴ Kopenhag David Koleksiyonu, Kumaş, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁴⁵ Kopenhag David Koleksiyonu, Buhurdanlık, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

eserde olduğu gibi kartalın bir hayvanla mücadele sahnesi Orta Asya Türk sanatında da sık kullanılır. ³⁴⁶ 12. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen İran veya Orta Asya bölgesine ait kapaklı gümüş sürahinin boyun ve gövde kısmında avının üzerinde gösterilmiş kartal tasviri mevcuttur. ³⁴⁷ Ayrıca aynı bölgede bulunan bronzdan yapılmış maşanın sap kısmı kartal şeklinde yapılmıştır.

Resim 3.14: Kartal tasvirli kabartma ³⁴⁸
(Boston Güzel Sanatlar Müzesi)

Resim 3.15: Gümüş sürahi ³⁴⁹
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu)

İlk Türk Beylikleri, Anadolu’da Büyük Selçuklu’nun, 1071’de Alp Arslan’ın Malazgirt zaferi sonrasında kurulmaya başlar. Büyük Selçuklu’nun gerek devlet geleneği, gerekse sosyal ve kültürel geleneklerin devamı bu dönemde Saltuklular (1071/1202), Mengücekerler (1080/1228), Sökmenliler (1110/1207), Demleçoğulları (1085/15. Yy.), İnalıoğulları (1093/1183), Artuklular (1102/1409), Danişmendliler (1080/1178) ve Çaka (11. Yy) gibi beyliklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle gerçekleşir. Sonrasında bu beyliklerin de birliği ile Süleyman Şah tarafından İznik başkent yapılarak Anadolu Selçuklu Devleti (1075/1080) kurulur. Anadolu’nun coğrafi, siyasi, sosyal ve kültürel şartları içinde gelişen Anadolu Selçuklu sanatı, Moğollar tarafından yıkılmasından sonra bile bu devletin varisi konumunda olan Aydınoğulları (1299/1403), Candaroğulları (1291/1461), Dulkadiroğulları (1339/1521), Eratna (1335/1381), Karamanoğulları (1256/1483) ve Osmanlıoğulları (1299/1922) gibi beylikler ile varlığını devam ettirmiştir. Koruyucu, hakimiyet, hükümlanlık gibi mahiyetleri Türk kültüründen itibaren aynen devam eden

³⁴⁶ Eravşar ve Karpuz, *Büyük Selçuklu Mirası-Müzeler*, 75.

³⁴⁷ Kopenhag David Koleksiyonu, Kapaklı Gümüş Sürahi, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁴⁸ Eravşar ve Karpuz, *Büyük Selçuklu Mirası-Müzeler*, 75.

³⁴⁹ Kopenhag David Koleksiyonu, Kapaklı Gümüş Sürahi, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

kartal tasviri, Anadolu Selçuklu ve beylikler döneminde dini, askeri ve sivil mimarının yanı sıra maden, taş, ahşap, dokuma gibi malzemelerden yapılmış eserler üzerinde de kullanıldığı görülür.³⁵⁰

Resim 3.16: Denizli Ak Han³⁵¹
(Fotoğraf: Ahmet Kuş)

Resim 3.17: Diyarbakır Selçuklu Burcu³⁵²

Beylikler dönemi mimarisinde Artuklu Beyliği dönemi Diyarbakır Melikşah (Nur) Burcu (1089) ve Selçuklu Burcunda (1089), Türk ve İslam Eserleri Müzesinde sergilenen 12/13 Yy Artuklu dönemine tarihlenen kemer alınlığı şeklinde iki adet mimari parçada, Saltuklu Beyliği dönemi Tercan Mama Hatun Türbesinde (13. Yy) ve Emir Saltuk Kümbeti (12. Yy) yapılarında kartal tasvirli örnekler bulunur. Maden eserlerde ise kartal tasvirli örneklerin bulunduğu eserler arasında iki adet Artuklu dönemi aynası yer alır. İlk ayna 12/13. yüzyıla tarihlenen ve Christian Ludvig David özel koleksiyonunda bulunan tunçtan yapılmış aynadır. Orta kısmında güneşi sembolize eden kartal tasviri, çevresinde gezegenleri ifade eden yedi adet büst, bu kuşağın çevresinde de on iki burç ve en dış kuşakta ise nesih kitabe bulunmaktadır. Diğer ayna³⁵³ ise Victoria Albert müzesindedir. 12/13. yüzyıla tarihlenen ayna üzerinde kartal kanatlarına tutunup uçmaya hazır bir insanla tasvir edilmiştir. Cizre Ulu Camine ait bir çift kapı tokmağı üzerinde de kartal tasviri mevcuttur. Christian Ludvig David özel koleksiyonu ve İstanbul Türk ve

³⁵⁰ Nejat Diyarbekirli, *Hun Sanatı* (İstanbul: MEB Yayınları,1972), 125.

³⁵¹ Denizli Ak Han, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.turkishhan.org

³⁵² Diyarbakır Selçuklu Burcu, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.diyarbakirkulturturizm.org

³⁵³ Ahmet Çaycı, *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002),64; Lütfiye Gökteş Kaya, "Anadolu Maden Sanatı İçinde Artukluların Yeri", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, c.2 (Mardin: Mardin Valiliği Kültür Yayını,2008),127; Kopenhag David Koleksiyonu, *Ayna*, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, <http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/metal/art/4-1996>

İslam Eserleri Müzesinde bulunan kapı tokmakları karşılıklı iki ejder tasvirinden oluşur. Bu ejderlerin kuyruk kısmı kulaklı kartal başı şeklindedir. El Cezeri'nin "Kitab fi ma'rifeti'l-ḥiyeli'l-hendesiyye" isimli eserinde bulunan tasvirlerin birinde bu kapı tokmağının tasviri belirlenmiş ve 13. yüzyıla tarihlendirilmiştir.³⁵⁴

Resim 3.18: Artuklu bronz ayna³⁵⁵
(Christian Ludvig David koleksiyonu)

Resim 3.19: Cizre Ulu Cami kapı tokmağı³⁵⁶
(Christian Ludvig David koleksiyonu)

Resim 3.20: Kitabe³⁵⁷
(Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesi)

³⁵⁴ Ufuk Arıs Baş, "Kökenini Orta Asya'da Bulduğumuz Sanat Eserleri: Kapı Tokmakları", *Sanatsal Mozaik Dergisi*, (1996): 15-56; Kopenhag David Koleksiyonu, Cizre Ulu Cami Kapı Tokmağı, erişim 30 Haziran 2020, <http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/late-abbasids/art/38-1973>

³⁵⁵ Kopenhag David Koleksiyonu, *Ayna*, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁵⁶ Kopenhag David Koleksiyonu, Cizre Ulu Cami Kapı Tokmağı, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk

³⁵⁷ Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesi, Kitabe, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.turkiyenintarihi.eserleri.com

Anadolu Selçuklu dönemi mimarisinde Şanlıurfa Kalesi Urfa Kapısında (Rum Kapısı-1183/1184), Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde bulunan 12. Yy mermer kitabe üzerinde, İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne Nusaybin'den getirilen 13. Yy mimari parça üzerinde, Leon de Laborde tarafından çizimi yapılan ve bugün yerinde bulunmayan Konya Kalesi Kapısında (1221), Kayseri Karatay Han Avlu kapısı (1240) üzerinde ve Denizli'de Akhan'da (1253), kartal tasvirli örnekler bulunmaktadır.

Resim 3.21: Kubad Abad Sarayı çini ³⁵⁸
(Konya Karatay Müzesi)

Resim 3.22: Huand Hatun Hamamı çini ³⁵⁹
(Kayseri Arkeoloji Müzesi)

Anadolu Selçuklu dönemi çinileri üzerinde de kartal tasvirleri yer alır. Konya Karatay Medresesi Müzesinde sergilenen Kubad Abad Sarayı çinisinde (1219/1236), Akşehir Gündük Minare Cami (1226/1227) minare kaidesi üzerinde bulunan çinilerde, Kayseri Huand Hatun Hamamı çinilerinde (1236-1238), Akşehir Selçuk Sarayı (13. Yy) çinilerinde, Antalya Müzesinde bulunan Selçuklu sarayı (13. Yy) çinilerinde ve Konya Alaeddin Sarayı (1156/1192) çinilerinde kartal tasviri vardır ³⁶⁰ Yine Anadolu Selçuklu dönemi ve Konya Mevlana Müzesinde bulunan ve 13. yüzyıla tarihlenen küre şeklinde bir buhurdanlık ³⁶¹ üzerinde tavşan avlayan kartal tasviri yer almaktadır.

İmadeddin Zengi'nin 1127 yılında Musul valisi olarak tayin edilmesiyle kurulan Musul Atabegliği, merkezi Musul ve Halep olmak üzere Suriye ve Doğu Anadolu

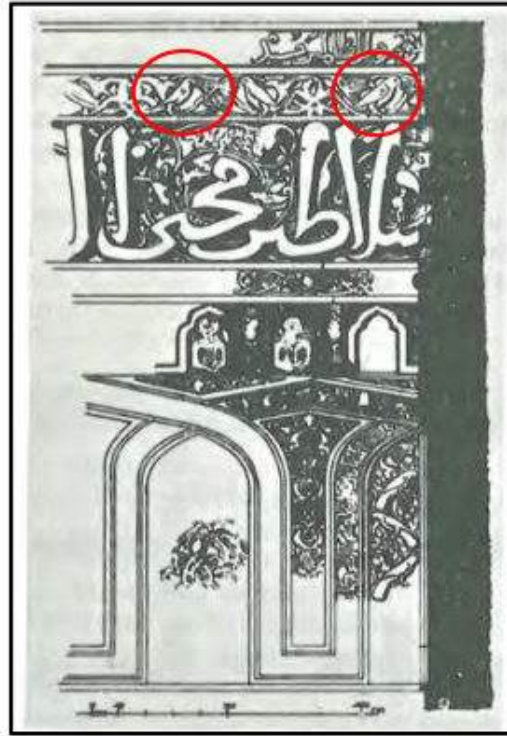
³⁵⁸ Kubad Abad Sarayı Çini, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.pinterest.co.uk

³⁵⁹ Yurdagül Özdemir, "Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014), 84.

³⁶⁰ Bu konuda bk. Şerare Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişimi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1972)

³⁶¹ Ülker Erginsoy, "Konya'da 13. Yüzyıla Ait Bir Buhurdanlık", *Sanat Tarihi Yıllıkları Dergisi*, sy.11 (1981):59-81.

bölgesinde hüküm süren Türk İslam hanedanlığıdır. ³⁶² Zengiler dönemi (1127/1233) sanatı bulunduğu bölgenin yerel ve Selçuklu gelenekleri ile şekillenerek gelişmiştir. Mimaride ve diğer el sanatlarında yazı, geometrik şekiller ve bitkisel motifler ağırlıklıdır. Kartal tasviri Bedreddin Lü'lü tarafından Musul'da yaptırmış olduğu Karasaray'ın (1255) ayakta kalan üç tonozlu holün duvarları üzerinde görülür. Duvarın üst kısmında yaklaşık 60 metre uzunluğunda yapılmış sülüs kitabesi üzerinde kıvrılmış dalların uç kısımlarında hayvan, kuş ve kartal başları tasvir edilmiştir. Bu kitabenin altında kabartma şeklinde yapılmış kaftanlı insan tasvirleri bulunurken, nişler arasında ise kanatları açık şekilde tasvir edilen kartal yer alır. ³⁶³ Ayrıca Zengiler, sarı zemin üzerinde doru (kızıl) kartal amblemleri bir bayrağa sahipti. Kendisinden sonra devam eden Eyyubiler ve Memlükler de bu bayrağı kullanmaya devam etmiştir. ³⁶⁴

Resim 3.23: Karasaray süslemeleri / Musul ³⁶⁵

³⁶² Aslanapa, *Türk Sanatı*, 90; Gülay Ögün Bezer, "Zengiler", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler>

³⁶³ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 92,93.

³⁶⁴ Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devlet* (İstanbul: Çağ Yayınları,1987),10.

³⁶⁵ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 92.

Eyyubi Devleti (1171/1462) Mısır, Yemen, Hicaz, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da hüküm süren bir Türk İslam Devleti'dir.³⁶⁶ Türk İslam sanatı içerisinde Eyyubiler, Zengilerin devam ettirdiği Selçuklu sanat anlayışı ile yerel üslupların birleştiği bir zemini oluşturmaktadır. Mimari eserlerin sayısının az olması ve sonraki dönemlerde yapılan değişiklikler ve onarımlar nedeniyle özgün durumlarını kaybetmiştir. Mevcut örneklerle dayanarak iç ve dış mimari tezyinat hakkında yorum yapılmaktadır. Bitkisel motifler, geometrik şekiller ve yazının sıkça kullanıldığı süslemelerde insan ve hayvan tasvirleri de bulunur. Ahşap ve madeni eserler Eyyubiler dönemi el sanatlarında önemli yer teşkil etmiştir.³⁶⁷ Kartal ise bu dönemde Zengilerde olduğu gibi Eyyubi Devleti'nin de bayrağı üzerinde yer alır. Devleti temsil eden bu bayrak Mısır fethinde önemli bir yeri olan ve fetihden kısa süre sonra Fatımilerin veziri ve Zengilerin Mısır komutanı Selahaddin Eyyubi tarafından da kullanılmaya devam eder.³⁶⁸ Kahire kalesinin batı duvarında bulunan arma şeklindeki kartal tasviri günümüzde halen Selahaddin'in Kartalı olarak anılmaktadır. Kartalın baş kısmı tahrip olmasına rağmen duruşu Orta Asya kartal tasvirlerine benzemektedir.

Resim 3.24: Kahire Kalesi batı duvarı üzerinde bulunan kartal tasviri

³⁶⁶ Ramazan Şeşen, “ Eyyubiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#2-sanat>

³⁶⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 92; Engin Beksaç, “ Eyyubiler Sanatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#2-sanat>

³⁶⁸ Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*, 204.

Memlük (Kölemenler) Devleti (1250/1517) Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinde hüküm süren Eyyubi ordusunda bulunan Türk emirler tarafından kurulan Türk İslam devletidir.³⁶⁹ Memlükler Selçuklu, Zengi, Eyyubi ve Orta Asya Türk sanatı etkisinde, mimari ve el sanatlarında önemli eserler bırakmışlardır.³⁷⁰ Eserlerinde geometrik şekiller, bitkisel motifler, yazı, insan ve hayvan tasvirleri kullanan Memlükler, maden, seramik, cam, dokuma gibi alanlarda ürettikleri eserler günümüzde özel koleksiyonlarda ve önemli müzelerde sergilenmektedir.

Resim 3.25: Memlük dönemi kase
(The MET Museum³⁷¹)

Resim 3.26: Memlük dönemi gümüş sikke
(Christian Ludvig David özel koleksiyonu³⁷²)

Memlük sanatında kartal tasviri mimariden ziyade genellikle değerli madenlerden yapılmış kullanım kaplarında, cam eşyalarda, dokumalarda ve sikkeler üzerinde ki örneklerde yer alır. Memlük Sultanları Muhammed Kalavun (1293/1294, 1299/1309, 1310/1341), Salih Salah Zeyneddin Hacı (1381/1382, 1389/1390), Berkük (1390/1399), Kayıtbay (1468/1496) renk olarak kartal tasvirini kullanmış ayrıca renklerini sikkelerine de bastırmıştır. Renk bu dönemde sadece sultanlar için kullanılmamış, görevlendirilen emirler ve saray görevlileri içinde belirleyici bir unsurdur. Muhammed Kalavun'un (1293/1294, 1299/1309, 1310/1341) sakiliğini yapan Tokuztemir üstte sultanın renki kartal, altında ise göreviyle ilgili renk olan kadehi kullandığı bilinir. Yine Silahdarın kılıç,

³⁶⁹ İsmail Yiğit, "Memlükler", TDV İslam Ansiklopedisi, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler>

³⁷⁰ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 96.

³⁷¹ The MET Museum, "'Footed Bowl With Eagle Emblem" erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.metmuseum.org/art/collection/search/444717

³⁷² Kopenhag David Koleksiyonu, *Sikke*, erişim 30 Haziran 2020, www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/mamluks/coins/c225?back=1&show=faq

camedanın bohça, devadarın yazı takımı, çaşnıgirin sofrası, alemdarın bayrak renklerini kullandığı gibi esnaf loncaları da kendilerine ait renk kullanmakta idi.³⁷³ Kartal bu dönemde renk olarak sultanların kullandığı hükümdarlık sembolü olmuştur.

Resim 3.27: Memlük dönemi tabak
(The MET Museum ³⁷⁴)

Resim 3.28: Memlük dönemi şişe
(Şam Ulusal Müzesi ³⁷⁵)

Memlük sanatına ait kartal tasvirli örnekler arasında The MET Museum’da 13. yüzyıla tarihlenen camdan ayaklı kase üzerinde,³⁷⁶ El Melikü’n Nasır Muhammed b. Kalavun adına basılan 1310/1341 tarihli bakır sikke üzerinde,³⁷⁷ Şam Ulusal Müzesinde bulunan 1341/1345 ‘e tarihlenen seramik şişe üzerinde görülür. Ayrıca İtalya Museo Nazionale, Florence’ de bulunan 13/14. yüzyıl küre şeklindeki pirinç buhurdanlık üzerinde gezegenlerin merkezinde,³⁷⁸ Kahire İslam Eserleri Müzesinde bulunan 13/14.yüzyıla tarihlenen gümüş ve bakır işlemeli pirinç leğen (abdest kabı) ile gümüş

³⁷³ Renk: Eyyubiler ve Memlüklerde sultanların ve emirlerin kendilerine mahsus özel işaret ve armalarına renk, çoğuluna rünük adı verilmiştir. Rünük, aslen Farsça dilinde, ranakarabicized veya renkten gelmektedir. Nebi Bozkurt, “Renk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/renk--arma> ; Mesut Gül, “Memluklarda Siyasi Sembolizmin Sanata Yansımalarına Bir Örnek: Renk/Runik”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.2 (2017), erişim 30 Eylül 2020, http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/memluklerde-siyasi-sembolizmin-sanata-yansimasina-bir-ornek-renk-runik_246 ; Digital Library, “Coinage Of The Mamluk Sultans Of Egypt And Syria” erişim 30 Eylül 2020, <http://numismatics.org/digitalibrary/ark:/53695/nnan55713>

³⁷⁴ The MET Museum, Fragment of a Bowl, erişim 30 Haziran 2020, www.metmuseum.org

³⁷⁵ Şam Ulusal Müzesi, *Şişe*, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;sy;Mus01;33;en&pageD=N

³⁷⁶ The MET Museum, “Footed Bowl With Eagle Emblem” erişim tarihi: 30 Haziran 2020, www.metmuseum.org/art/collection/search/444717

³⁷⁷ el-Melikü’n-Nâsır Muhammed b. Kalavun Dönemi Sikke, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, <https://tr.pinterest.com/pin/644155552934945137/>

³⁷⁸ Leo Mayer, *Saracenic Heraldry*, (London: Oxford University Press,1933),324.

tepside,³⁷⁹ The MET Museum’da bulunan tabak³⁸⁰ üzerinde bulunmaktadır. Atina Benaki Müzesinde sergilenen 13/14 yy’a tarihlenen kumaş parçası üzerine arma şeklinde applike edilmiş,³⁸¹ Kahire İslam Eserleri Müzesinde bulunan ve 14. Yy a tarihlenen altın ve gümüş işlemeli pirinç vazunun gövde kısmında³⁸² ve Hamburg Musuem Für Kunst Und Gewerbe’da bulunan 14. Yy’ın ortalarına tarihlenen gümüş işlemeli leğen üzerinde de kartal tasviri yer alır.³⁸³ Ayrıca Christian Ludvig David özel koleksiyonunda bulunan Yemen Valisi Eşref İsmail adına bastırılmış 1376/1400 tarihli gümüş sikke üzerinde de kartal kuş cinsi bir hayvanı avlarken tasvir edilmiştir.³⁸⁴ Memlükler de Zengiler ve devamında Eyyubilerde olduğu gibi aynı bayrağı kullanmaya devam etmiştir.³⁸⁵ Günümüzde Mısır’ın devlet bayrağında da kartal tasviri bulunur.

3.2 ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİNİN İSLAM SANATINDAKİ UYGULAMALARI

Orta Asya Türk sanatının İslam sanatına olan etkileri 9. yüzyılda Abbasiler dönemine kadar devam ettiği görülür. Abbasilerle birlikte halifeliğin merkezinin Bağdat’a taşınmasıyla, 8. yüzyılda Şam merkezli Emevi sanatında yer alan antik dönem etkileri yerini Orta Asya Türk sanatına bırakır. Abbasilerin hizmetinde yer alan Türk askerleri için kurulan Samarra şehri, dönemin Orta Asya Türk sanatına yön vermesi açısından önemlidir. İslam sanatında çift başlı kartal tasviri ilk olarak Endülüs Emevi Devleti (756/1031-1492) ve Büveyhi Devleti (932/1062) dönemlerinde 10. ve 11. Yüzyıla tarihlenen ipek kumaşlar üzerinde bulunur.

³⁷⁹ Kahire İslam Eserleri Müzesi, *Gümüş Tepsi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://meoc.hypotheses.org/5637>

³⁸⁰ The MET Museum, Fragment of a Bowl, erişim 30 Haziran 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452869>

³⁸¹ Maria Sardi, “Mamluk Textiles”, *Islamic Art, Architecture and Material Culture*, Ed. Margaret Graves (England: Hadrian Books, 2012), 7-14.

³⁸² Kahire İslam Eserleri Müzesi, Vazo, erişim 30 Haziran 2020, http://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;eg;Mus01;18;en&pageD=N

³⁸³ Mayer, *Saracenic Heraldry*, 237.

³⁸⁴ Kopenhag David Koleksiyonu, *Sikke*, erişim 30 Haziran 2020, <http://www.davidmus.dk/en/collections/islamic/dynasties/mamluks/coins/c225?back=1&show=faq>; Diğer Memlük Dönemi kartal tasvirli eserler için bk. <https://search.openedition.org/results?q=Mamluk+emblems+eagle&s=Mamluk+Emblems+Online+Corpus&pf=HO>

³⁸⁵ Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*, 10.

Örnek: 3.1

Eserin Adı: Endülüs Kumaşı

Eserin Dönemi: Endülüs 10/11. yüzyıl

Eserin Bulunduğu Yer: San Zoilo Manastırı / İspanya

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 275 cm X 208 cm

Eserin Korunduğu Yer: San Zoilo Manastırı / İspanya- Palencia

Resim 3.29: Sant Zoilo Manastırında bulunan Endülüs kumaşı ³⁸⁸

Eserin Tanımı: İspanya’da Sant Zoilo Manastırında bulunan kumaşın ön yüzü, mavi zemin üzerine beyaz olarak çift taraflı dokunmuştur. San Zoilo 4. yüzyılda Roma İmparatoru Diocletianus (284/305) döneminde ölen bir Aziz’dir. San Zoilo’nun kalıntılarının üzerinin örtülmesi için kullanılan kumaşın çözüğü beyaz atkısı ise mavi renktedir. Üzerinde otuz altı adet çift başlı kartal tasviri bulunur. Kumaşın üst kısmındaki kartalların boyunlarının olduğu kısımdan geçen, iki sıra halinde birbirini dokuz kez tekrar eden Arapça kufi yazı görülür. Üst kısımdaki yazı alt kısma yansıma olarak yapılmıştır. Mavi ile beyaz renklerin kullanıldığı ve bütün olarak korunan ender örneklerden biridir.³⁸⁹

³⁸⁸ Sant Zoilo Manastırında Bulunan Endülüs Kumaşı, erişim, 20 Eylül 2020, www.tr.pinterest.com

³⁸⁹ Pascal Androudís, “ Double Headed Eagles On Early (11th-12th C.) Medieval Textiles: Aspects Of Their Iconography and Symbolism”, *Nis and Byzantium XIV* (2015),329-330, erişim 20 Eylül 2020, https://www.academia.edu/6368910/Double_Headed_Eagles_on_early_11th_12th_c_medieval_textiles_Aspects_of_their_iconography_and_symbolism

Resim 3.30: Endülüs kumaşı üzerinde çift başlı kartal (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın baş kısımları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Boyun kısmı kalın olup üzerinde hayat ağacına benzeyen bitkisel bir motif ile noktalardan oluşan şerit şeklinde bir halka bulunur. Bu noktalı şeridin kartalın gövdesi ve kanatlarının çevresini de süslediği görülür. Kartal sivri kulaklı, sarkık gerdanlı ve eğri gagalıdır. Çift başlı kartalın başları, boyunlarından itibaren başlayan ve noktalardan oluşan bir hale ile çevrilidir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarında daire içinde hayat ağacına benzeyen bitkisel bir motif bulunmakta olup alt kısımlar dikey süslemeler ile işlenmiştir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler gövdeye doğru çekilmiş olup pençeler arasında sekiz yapraklı bir çiçek bulunur. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruk uçları kıvrık olup kuyruk telekleri belirgindir.

Örnek: 3.2

Eserin Adı: Endülüs Kumaşı

Eserin Dönemi: Endülüs 11/12. yy

Eserin Bulunduğu Yer: İspanya

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 62,9 cm X 45,7 cm / 56,5 x 52 cm

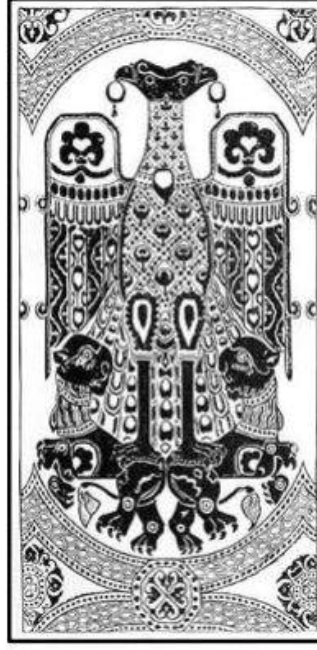
Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum- New York / Vich Katedrali- İspanya/
Cooper Hewitt, Smithsonian Desing Museum- Washington

Kumaşın boyutları parçalarının farklı müzelerde sergilenmesinden dolayı tam olarak tespit edilememiştir. Diğer bazı kumaş örneklerinde de olduğu gibi bölünerek farklı müzelerde sergilendiği anlaşılır. The MET Museum ve Smithsonian Desing Museum'da bulunan parçaları üzerinde ki tasvirlerin tahribat dolayısı tanımlaması güç olmakla birlikte, Vich Katedralinde bulunan parça tanımı için daha uygun durumdadır. Vich Katedralinde bulunan kumaş parçası San Bernardo Calbo'nun mezarında bulunmuştur. San Bernardo Calbo (1180/1243), 1233'de Vich piskoposu olmuş ve aziz olarak kutsanmış bir din adamıdır.

Resim 3.31: Endülüs dönemi kumaş parçaları ³⁹⁰

³⁹⁰ Androudis, Double Headed Eagles On Early (11th-12th C.) Medieval Textiles: Aspects Of Their İconography and Symbolism, 319-320; The MET Museum, "Textile", erişim 25 Eylül 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/468062?searchField=All&sortBy=Relevance&p;ft=double+headed+eagle&offset=60&rpp=20&pos=74> ; Cooper Hewitt, "Fragment", erişim 25 Eylül 2020, <https://collection.cooperhewitt.org/objects/18130721/>

Resim 3.32: Endülüs kumaşı üzerinde çift başlı kartal (Çizim: P. Androudís, 2015)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı kartala gergin bir yüz ifadesi verilmiştir. Gagalarında daire şeklinde hilale benzeyen bir nesne tutmaktadır. Türk İslam dönemine ait gaga kısmında daire şeklinde nesne bulunan diğer örnekler Boyun kısmı kalın ve üzerinde küçük bitkisel motifler yer alır. Boyun ile gövdeyi ayıran kısımda noktalardan oluşan bir halka bulunur. Bu halkanın ortasında gagalarda görülen daire şeklinde hilal yer alır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup iki kısma ayrılmıştır. Üst kısımda hayat ağacı bulunur. Kanatların alt kısımları üzerinde kıvrımlar olan dikey şeritlerle süslenmiştir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kartalın bacakları kapalı olup pençeleri ile birer aslanı tutar. Aslanlar sırt sırta durmakta ve baş kısımları geriye dönük, birbirlerine bakar vaziyettedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk telekleri küçük damla sıraları ile işlenmiştir. Çift başlı kartalın alt ve üst kısımlarında birbirine bağlı yarım kemerler bulunmaktadır. Kumaşın çözgüsü krem atkısı ise kahverengidir.

Örnek: 3.3

Eserin Adı: Endülüs Kumaşı

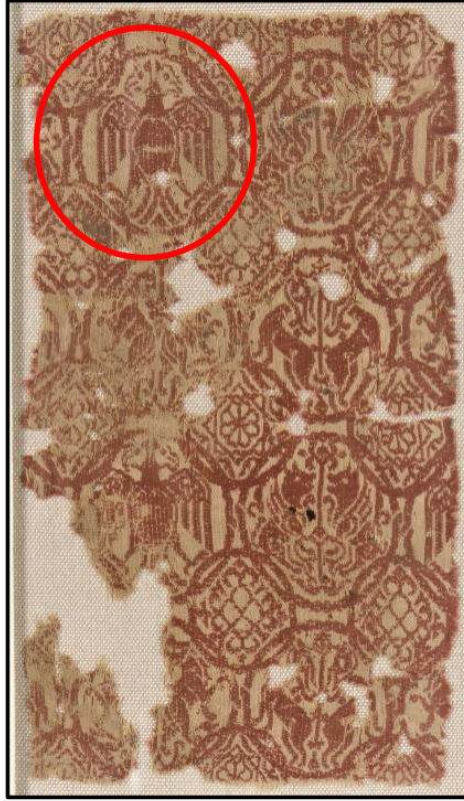
Eserin Dönemi: Endülüs 13. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: İspanya

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 10,5 cm X 5,7 cm

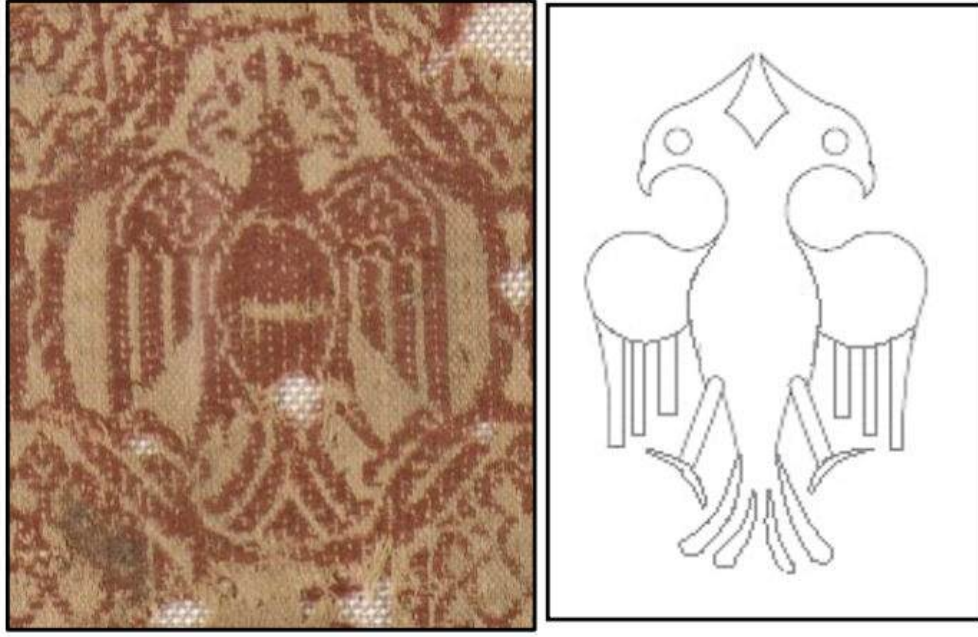
Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum- New York

Resim 3.33: Endülüs dönemi kumaş ³⁹¹

Eserin Tanımı: Boyutlarından küçük olduğu anlaşılan ipek kumaşın çözgüsü krem atkısı ise kahverengidir. Kumaş çift taraflı dokunmuştur. Kumaş üzerinde bulunan motifler birbirini kesen daireler içinde verilmiştir. Çift başlı kartal dışında aslan ve aslan gövdeli kanatlı grifonlar bulunur. Grifonlar yüz yüze aslanlar ise sırt sırta başları birbirlerine dönük verilmiştir. Grifonların ve aslanların arasında hayat ağacına benzeyen bitkisel bir motif bulunur.

³⁹¹Endülüs Dönemi Kumaş, The MET Museum, erişim 20 Eylül 2020, www.metmuseum.org

Resim 3.34: Endülüs kumaşı üzerinde çift başlı kartal ve çizimi (M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup, boyun kısmı kalındır. Sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı olan kartal eğri gagalıdır. Baş kısımları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve iki kısma ayrılmıştır. Üst kısımda hayat ağacına benzeyen bir motif bulunur. Alt kısımda kanat telekleri dikey çizgilerle işlenmiştir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

hakimiyetindeki İran'ın Kirman bölgesi Çağrı Bey'in oğlu Kavurd'a verilmişti. Bu bölgeye 1042/43 yılında başlayan Selçuklu akınları 1048'de Kavurd'un Kirman'ı alarak Büveyhilerin hakimiyetine son vermesiyle sonuçlanmıştır. Kavurd'un Kirman'da ki Selçuklu hakimiyeti ile Kirman Selçuklu Devleti'nin temelleri atılmış oldu.

Bağdat'ta ise Abbasi halifesi Kaim Biemrillah Büveyhilerin baskısı altında idi. Abbasi halifesi bu baskılardan ve karışıklıklardan dolayı Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den yardım istemiştir. Sultan Tuğrul Bey 1055'de İslam dünyasının o dönemde merkezi olan Bağdat'a girerek 110 yıllık Büveyhilerin Bağdat hakimiyetine son vermiştir.³⁹⁴

İslam sanatında çift başlı kartal tasviri Büveyhiler döneminde iki adet ipek kumaş üzerinde yer almaktadır. Bu kumaşlar İran'ın Rey kentinde 1924-1925 yılında yapılan mezar alanı kazılarında bulunmuştur. Mezarlık alanında Büveyhi kumaşlarının yanı sıra Abbasi, Selçuklu, Mısır ve Suriye ipekli kumaşları da açığa çıkarılmıştır. Bu tür ipekli kumaşlar bölgede hanedan üyelerinin ve soyluların definlerinde giysi, kefen ya da cenaze örtüsü olarak kullanılmaktadır.³⁹⁵ Kumaşlar üzerinde bulunan çift başlı kartal tasvirlerinin göğüs kısımlarında yer alan insan tasvirlerinin Türk kültüründe yer alan göğe yükseliş temasına benzemektedir. Yine İranlıların Simurg, Arapların ise Zümrüd-ü Anka adını verdikleri efsanevi kuş ile de benzerlikleri bulunmaktadır. Simurg bilgeliği ve İran mitolojisinde babası Sam tarafından terkedilen Zal'ı yetiştiren efsanevi bir kuş olarak bilinir. Anka ise Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn'le birlikte göğe yükselip yıldızlara ulaşan, boynunda beyaz tüylerden oluşan bir halka bulunan efsanevi kuş olarak tanımlanmıştır.³⁹⁶ Bu kumaşlar Türk, İran ve Arap kültürlerinin de içinde bulunduğu benzer özellikleri barındırması açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

---

³⁹⁴ Erdoğan Merçil, “ Büveyhiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler>

³⁹⁵ Androudis, Double Headed Eagles On Early (11th-12th c.) Medieval Textiles: Aspects Of Their Iconography And Symbolism, 320.

³⁹⁶ Sargon Erdem, “Anka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anka>

Örnek: 3.4

Eserin Adı: Büveyhi Kumaşı

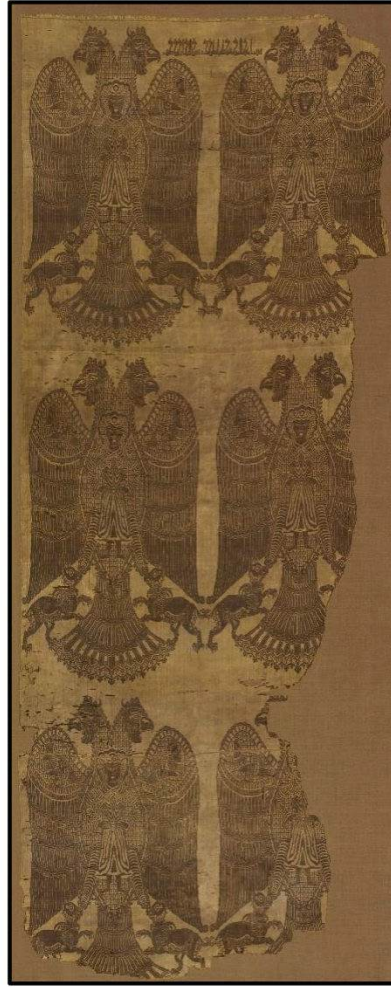
Eserin Dönemi: Büveyhiler 932/1062

Eserin Bulunduğu Yer: İran / Rey

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 170 cm X 65 cm

Eserin Korunduğu Yer: The Cleveland Museum Of Art/ Amerika – Ohio

Resim 3.35: Büveyhiler dönemi kumaş ³⁹⁷

Eserin Tanımı: Çift taraflı olarak dokunan kumaşın çözgüsü krem atkısı ise kahverengidir. Kumaş, üzerinde üst üste ikişerli dizilen altı çift başlı kartal tasvirlerinden oluşur.

³⁹⁷ The Cleveland Museum Of Art, *Buyid Textile*, erişim tarihi: 10 Eylül 2020, <https://www.clevelandart.org/art/1962.264>

Resim 3.36: Büveyhiler dönemi kumaşı üzerinde çift başı kartal ve  izimi (P. Androudis, 2015)

Çift başı kartalın başı ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal  ift boyunludur. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın tepe telekleri belirgindir. Kanat kısımları gaga hizasında gövdeye bitişik olarak iki yana açıktır. Kanatları iki bölüme ayrılmıştır. Kanatların  st kısımlarında karşılıklı duran birer kartal tasviri yer alır. Kanatlarda ki kartalların gövde kısmı sağa ve sola yandan verilmiş olup baş kısımları geriye dönük şekilde birbirine bakar vaziyette işlenmiştir. Kanatlarında ise “al-rahman” yazılıdır. Çift başı kartalın kanatlarının alt kısımları ise yatay olarak dört bölüme ayrılmış olup araları dikey çizgiler ile doldurulmuştur. Göğüs kısmı damla şeklinindedir. G ğ s n orta kısmını kaplayacak şekilde yapılmış bir insan tasviri bulunur. Ayakta ve cepheden tasvirin kollarında ise “al-barakah / bereket” yazmaktadır. Bacakları iki yana açık olan kartal pençelerinin arasında karşılıklı duran birer grifon tutmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup yatay süslemeler ile dört bölüme ayrılmıştır. Kartalın baş kısımları, gövde kısmının kenarları, bacak kenarları ve kuyruk uçlarında kanatlı rumi ve tepelik rumiler ile çevrilidir. Bu uygulama çift başı kartala bir dantel işlemesi görünümü kazandırmıştır.

Örnek: 3.5

Eserin Adı: Büveyhi Dönemi Kumaş

Eserin Dönemi: Büveyhiler 932/1062

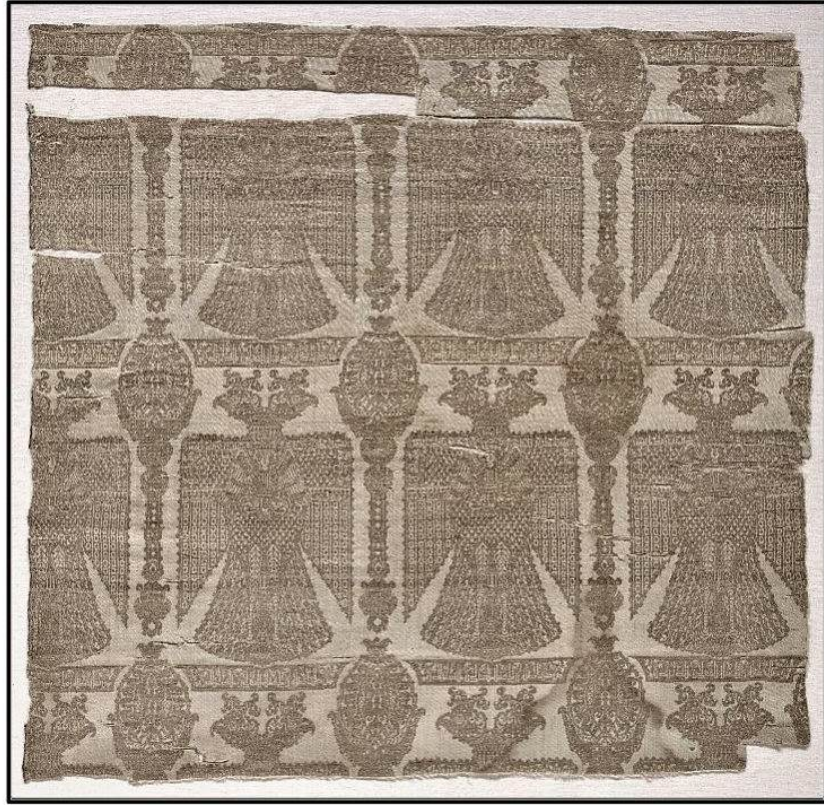
Eserin Bulunduğu Yer: İran /Irak

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 47,6 cm X 49, 5 cm

Eserin Korunduğu Yer: The Cleveland Museum Of Art/ Amerika – Ohio

İpek kumaşın, altta ve üstte ikişer çift başlı kartalın bulunduğu bir parçası da Montreal Museum of Fine Arts Collection'da yer almaktadır.

Resim 3.37: Büveyhiler dönemi kumaş ³⁹⁸

³⁹⁸ The Cleveland Museum Of Art, *Textile*, erişim 10 Eylül 2020, <https://www.clevelandart.org/art/1953.434>

Resim 3.38: Büveyhiler dönemi kumaşı üzerinde çift başı kartal ve  izimi (P. Androudis, 2015)

Eserin Tanımı: Kumaştaki tasvirler fildişı zemin üzerine kahverengi ile işlenmiştir. Çift başı kartal tasvirlerinin yanlarında birbirinden ayıran hayat ağacı yer almaktadır. Çift başı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı kartalın, uçlarında kısa kıvrımlar bulunan kulakları mevcuttur. Bu kulaklar boynuzu da andırmaktadır. Boyunların birleştiği kısımda bir inci dizisi mevcuttur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatlar ince yatay süslemeler ile iki bölüme ayrılmıştır. Kanatların alt kısmı dikey süslemeler ile işlenerek kuyruk hizasında son bulur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde kanatlı bir insan tasviri yer alır. Pençeler zemine basar vaziyette dik bir duruş şeklinde işlenmiştir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinindedir.

3.3 TÜRK İSLAM SANATINDA ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRLERİ

Orta Asya'nın bozkırlarında oluşan zengin Türk Kültürü, dünyanın farklı coğrafyalarına yayılırken içinde bulunan geleneksel uygulamaların ve inanışların büyük kısmı bu süreçte varlığını korur. Gök Tanrı inancına sahip Türk boyları İslam dinini benimsemelerinin sonucunda bile bu gelenek ve inanışlarından tamamen kopmamış İslam dinine uygun bir biçimde yaşamaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra evrensel bir din olan İslam dini de sadece bir ulusa veya bir ırka bağlı kalmayarak bulunduğu coğrafyanın dışına çıkmış ve başka toplulukların İslam dinine katılmasını sağlamıştır. İslam dini temelinde bu özellikleri ve hoşgörülü yaklaşımı ile Türkler gibi İslam dinini kabul eden farklı toplumların öncesinde sahip oldukları inanış ve geleneklerini de tamamen reddetmeyerek içinde barındırmıştır.³⁹⁹ Bütün ilahi dinlerde olduğu gibi İslam dini de kendinden önceki din ve inanışları eksik ya da bozulmuş olarak yorumlasa da kendinden önceki kültürlerde bulunan yerel öğretileri yeniden şekillendirerek de kendi bünyesinde sürdürmüştür.⁴⁰⁰

Türkler, İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte sadece İslamiyet'in siyasi ve askeri gücünü arttırmakla kalmamıştır. Kültürel ve sanatsal alanlarda da Türk İslam sanatının oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Gerek mimari süslemelerde gerekse günlük yaşamlarında kullandıkları eşyalar üzerinde Orta Asya etkisi görülmektedir. Özellikle Oğuz boylarının ongunu olan bazı hayvanlar Türk İslam sanatında uzun süre varlıklarını korumuştur.⁴⁰¹ Çift başlı kartala ait ilk örnekleri ise Gazneliler döneminden itibaren görmek mümkündür.

---

³⁹⁹ Günümüzde hurafe ya da batıl inanç olarak nitelendirilen, toplum üzerinde oldukça etkili ve tarihi temellere dayanan nazar, kurşun dökme, su dökerek uğurlama ve türbelere, çalılara, ağaçlara bez veya çaput bağlama gibi inanışların çoğu, Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle de devam eden unsurlardır. Bu konuda bk. Durmuş Tatlıoğlu, "Türkmen İrımaları (Halk İnançları)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (2000):151-166; Abdulkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 3 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) 392-399; Mustafa Ünal, "Evrensel Dinlerin Şamanizm'e Yaklaşımı", *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007), 97-109.

⁴⁰⁰ Bu konuda bk. Mehmet Azimli, *Cahiliyye'yi Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015)

⁴⁰¹ Selçuk Mülayim, "Anadolu'da Hayvan Üslubunun Bir Örneği", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları Dergisi*, (1984):326.

3.3.1 Gazneli Devleti (963/1186)

Günümüzde Afganistan, Hindistan ve İran topraklarında bulunan Horasan'da hüküm süren Gazneli Devleti (963/1186), Orta Asya Türk sanatını İslamiyeti kabul etmeleriyle de devam ettirerek eserleri üzerine yansıtmıştır. Gazne sanatından günümüze kalan az sayıda ki eserden Sultan I. Mesud dönemi Leşgeri Bazar (1030/1041) ile Sultan III. Mesud dönemi Gazne (1112) sarayları, dönemin mimari süslemeleri belirlerken kullanılan motifler ve tasvirler Orta Asya Türk sanatının özelliklerini taşımaktadır.⁴⁰²

Harita 3.3: Gazneli Devleti⁴⁰³

Gaznelilerin sanatı, Büyük Selçuklu ve Hindistan Türk sanatını etkilemiş, özellikle figürleri ve bitkisel motifleri ise Anadolu Selçuklu sanatına tesir etmiştir. Özellikle Leşgeri Bazar ve Gazne saraylarının tasvir üslubunu Anadolu Selçuklu dönemi Kubadabad sarayı süslemeleri ile de devam ettiği görülür. Gazneliler döneminden kalan kabartmalarda geleneksel av sahneleri, kurt ve tavşan gibi av hayvanları, hayat ağacı ve saray eğlenceleri tasvir edilmiştir.⁴⁰⁴ Ayrıca aslan ve sfenkerin kanatları ile kuyruklarında da rumiler kullanılmıştır.⁴⁰⁵ Çift başlı kartal günümüze ulaşan eserler arasında Gazne Sarayında bulunan mimari parçalar üzerinde yer alır.

⁴⁰² Gönül Öney, "Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri", *Sanat Tarihi Dergisi* 3, (1984): 123; Valentina Laviola, "Drinking From a Golden Cup, Eating From a Silver Dish. Metalwork in Islamic Iranian Sources (11th-12th Century)", *Annali, Sezione Orientale* 77, (2017): 202.

⁴⁰³ Gazneli Devleti Harita, erişim, 20 Eylül 2020, www.altayli.net

⁴⁰⁴ Öney, *Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri*, 130-132.

⁴⁰⁵ Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı* (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1987), 104-105.

Katalog No: 1

Eserin Adı: Mimari Parça

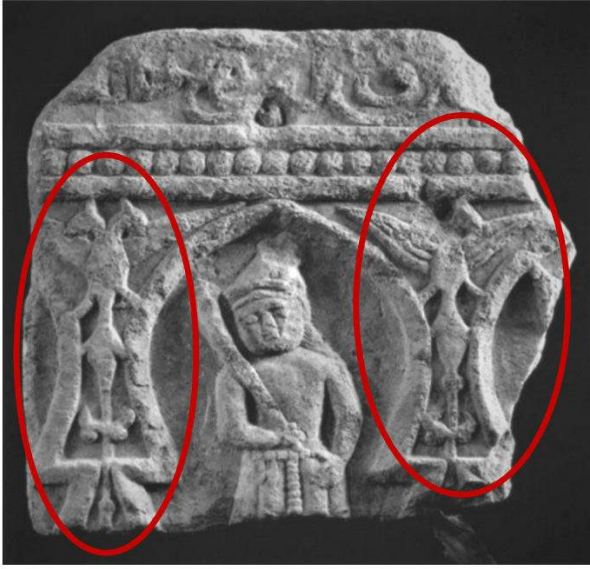
Eserin Dönemi: Gazneliler Dönemi (963/1186) / 11. Yy Başı 12. Yy Sonu

Eserin Bulunduğu Yer: Gazne Sarayı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: 58 cm X 51 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kabil Ulusal Müzesi / Afganistan

Resim 3.39: Gazne sarayı mimari parça ⁴⁰⁶ ve çizimi (M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Eserin üzerinde sivri kemerlerin aralarında kalan boşlukları dolduracak şekilde iki adet çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve sivri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar baş hizasında uzanarak açılmış olup sivri kemerler üzerinde sonlanır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açık ve kemerlere dayanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde başlayıp daralarak devam eder. Kemerin orta kısmında Türk Alp tasviri yer alır.

⁴⁰⁶ Öney, *Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri*, LI, Resim 3a; Islamic Ghazni, “Dado With Antropomorphic Decoration”, *Archives of the Italian Archaeological Mission in Afghanistan*, erişim 15 Eylül 2020, http://ghazni.bradypus.net/islamic-dado_panels

Katalog No: 2

Eserin Adı: Mimari Parça

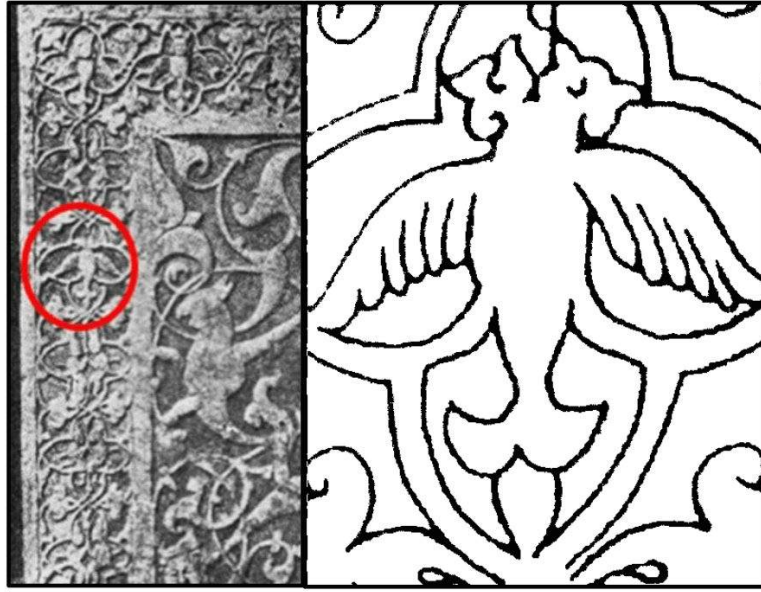
Eserin Dönemi: 11. Yy Başı 12. Yy Sonu / Gazneliler Dönemi (963/1186)

Eserin Bulunduğu Yer: Gazne Sarayı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Kabil Ulusal Müzesi / Afganistan

Resim 3.40: Gazne sarayı süslemelerinde çift başlı kartal ⁴⁰⁷ ve çizimi (G. Öney, 1984)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı kartal sarkık gerdanlı ve sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık olup pençeleri yoktur. Bacaklar çift başlı kartalı çevreleyen dört yapraklı bitki motifinin çizgisi ile birleşir. Kuyruk kısmı palmet şeklindedir.

⁴⁰⁷ Öney, *Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri*, LVIII, Resim 12; Islamic Ghazni, “Dado Panels”, *Archives of the Italian Archaeological Mission in Afghanistan*, erişim 15 Eylül 2020, http://ghazni.bradypus.net/islamic-dado_panels

3.3.2 Büyük Selçuklu Devleti (1040/1308)

Türkler'in İslami dönemde İran merkezli kurdukları en büyük hanedanlardan biri olan Büyük Selçuklular (1040/1308), 10. yüzyılın ortalarından itibaren kısa sürede büyüyerek güneyde Arap yarımadası, doğuda Orta Asya'nın iç kısımları ve batıda Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya hükmetmiştir.⁴⁰⁸ Bu süreçte Büyük Selçuklu Devleti eski Türk devlet geleneğini sürdürmeye devam etmiştir. Devlet yönetiminin başında Sultan bulunurken, hakim olunan bölgelere Sultanın erkek çocukları Melik unvanı ile yönetmiştir. Yanlarına ise eğitimlerine ve yönetimlerine destek olması için görevlendirilen Atabeyler (Atabeg) bulunmaktadır.⁴⁰⁹ Büyük Selçuklu yönetiminde ve Selçuklu adıyla anılan bölgeler Kirman (İran) (1048/1187), Anadolu (1075/1308), Suriye (1079/1117) ve Irak (1092/1194)'dır.⁴¹⁰ Bu bölgelerde yerli sanat geleneklerinin yanı sıra İslam öncesi Türk sanat gelenekleri ile de kaynaşarak yeni bir " Selçuklu Üslubu" oluşturmuştur. Selçuklular bu üslubu sadece İslam coğrafyasına taşımakla kalmamış, etkisi yüzyıllar sürececek olan bir sanat geleneğinin de temellerini atmıştır.⁴¹¹

Çift başlı kartal Büyük Selçuklunun İslamiyet'i kabulü ile de devam ettirdiği Orta Asya kültürüne ait önemli tasvirlerden biridir. Büyük Selçuklu dönemine ait çift başlı kartal tasvirlerini kumaşlar üzerinde, bir adet gümüş tabak ve ilaç şişesi üzerinde bulunur. Fakat özellikle kumaşların sergilendiği müzeler ve özel koleksiyonlar eserlerin tam dönemi belirleyememiş sadece kısıtlı örnekler üzerinden yüzyıl olarak ifade etmiştir. Selçuklu ibaresinin geçmemesi ve yapılan az sayıdaki çalışma Büyük Selçukluya ait günümüze tanımlanabilen az eserin ulaştığı kanısını yaratmıştır.

Çift başlı kartalın Büyük Selçukluya ait bayrak ya da sancak üzerinde bulunduğu dair bir bilgi mevcut olmayıp,⁴¹² günümüzde Büyük Selçuklu bayrağı olarak hazırlanmış uygulamalarda birbirinden farklı çift başlı kartalların kullanılması da dikkat çekicidir. Fakat Kazakistan'da yeni ortaya çıkan bir kumaş parçası üzerinde yapılacak çalışma sonucundaki verilerde konunun aydınlatılması hususunda önem arz etmektedir. Kazak araştırmacı Jolimbek Mekiş'in bu kumaşla ilgili açıklamasına göre Kazakistan'ın Oral şehrinde köklü bir aile olan Emirovlar tarafından korunan eser ilk olarak Rusya

⁴⁰⁸ Gönül Öney, " Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve Gelişen Figür Üslubu", *Sanat Tarihi Dergisi*, s. 13, (2004): 61.

⁴⁰⁹ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Ankara: T.T.K Yayınları,1995),497; İlber Ortaylı, *Türklerin Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015),164.

⁴¹⁰ Faruk Sümer, " Selçuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular#irak-selcuklulari>

⁴¹¹ Öney, *Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve Gelişen Figür Üslubu*, 61.

⁴¹² Göksu, *Çift Başlı Kartal ve Selçuklular*,117-141.

Hermitage Museum ekipleri tarafından incelenmiş ve 11. yüzyıl Büyük Selçuklu bayrağı olarak tanımlanmıştır. Ekipler üzerinde çalışmak için müzeye götürmek istese de Emirov ailesi eseri teslim etmemiştir. Emirov ailesi eseri iki yıl önce Kazakistan'da bulunan Astana Müzesine teslim etmiştir. Türk İslam tarihi ve kültürü açısından önemli olan bu eser hakkında daha fazla ayrıntı olmayıp Astana Müzesi tarafından kumaşın incelenerek bilgilerin teyit edilmesi gerekmektedir.

Resim 3.41: Kazakistan'da bulunan Büyük Selçuklu dönemine tarihlenen kumaş (Bayrak ?) ⁴¹³

⁴¹³ Saffet Alp Yılmaz, "Kazakistan'da Büyük Selçuklu Bayrağı (Çift Başlı Kartal) Keşfedildi", *Bilimdili*, erişim 20 Eylül 2020, <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/kazakistanda-buyuk-selcuklu-bayragi-ciftbasli-kartal-kesfedildi/>

Katalog No: 3

Eserin Adı: Gümüş Tabak

Eserin Dönemi: Büyük Selçuklu 12/13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: İran

Eserin Malzemesi: Gümüş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Azerbaycan Müzesi /Tebriz

Resim 3.42: Büyük Selçuklu Dönemi gümüş tabak ⁴¹⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup baş kısımları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartalın gözleri iri ve tepe telekleri belirgindir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar iki yana açık olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açık ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk telekleri belirgindir. Kartalın başları, kanatların üst kısımları, gövdesi ve bacaklarında bulunan kısa tüyler balık pulu şeklinde işlenerek kartal hacimlendirilmiştir.

⁴¹⁴ Hasan Baltacı, "Türk Mitolojisinin Plastik Sanat Eserlerine Yansıması", *JIIA*, s. 10 (2020):93.

Katalog No: 4

Eserin Adı: Büyük Selçuklu Kumaşı

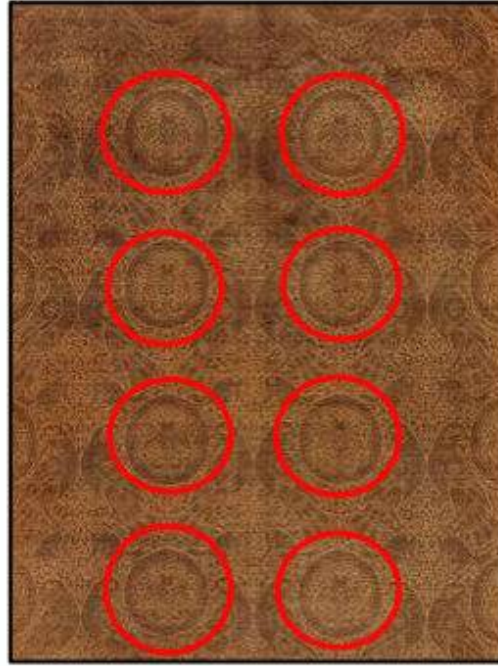
Eserin Dönemi: Selçuklu 12/13.yy

Eserin Bulunduğu Yer: İran / Orta Asya

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 127 cm X 84 cm

Eserin Korunduğu Yer: Abegg Stiftung Museum / İsviçre

Resim 3.43: Büyük Selçuklu Dönemi kumaş ⁴¹⁵

Eserin Tanımı: Kumaş çift taraflı olup, üzerindeki motifler ise altın sırma ve kahverengi ile dokunmuştur. Kumaşın zemini bitkisel motiflerden oluşurken daireler içerisinde çift başlı kartal ve birbirlerine dönük kuş tasvirleri yer almaktadır.

⁴¹⁵ Abegg Stiftung Museum, "Textile Collection", erişim 20 Eylül 2020, <https://abegg-stiftung.ch/en/collection/central-asia/>

Resim 3.44: Büyük Selçuklu Dönemi kumaş (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal tasviri, sekiz yapraklı gülbezek içerisine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Çift boyunlu olan kartal eğri gagalı, sarkık gerdanlı ve kulaklıdır. Başlar kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar omuz hizasında iki yana açık olup yatay bir çizgi ile ikiye ayrılmıştır. Kanatların alt kısımlarında bulunan kanat telekleri belirgin işlenmiş ve pençeler üzerinde sonlanır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup boyun kısmında bir halka ve halkanın ucunda palmet bulunur. Pençeler iki yana açık olup kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı ikiye ayrıktır. Kuyruğun uç kısımları ise içe doğru kıvrıktır.

Katalog No: 5

Eserin Adı: Büyük Selçuklu Kumaşı

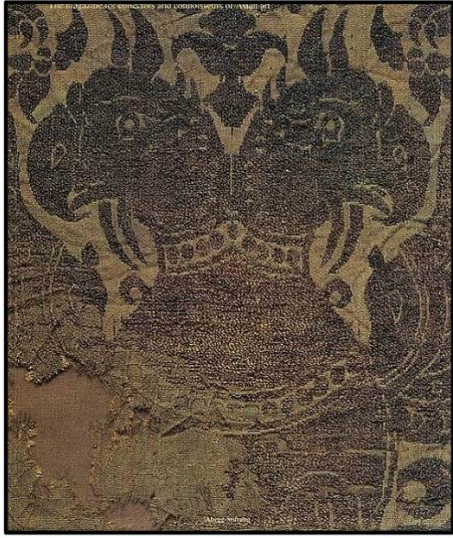
Eserin Dönemi: Büyük Selçuklu 12/13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: İran

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Abegg Stiftung Museum / İsviçre

Resim 3.45: Büyük Selçuklu Dönemi kumaş (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Abegg Stiftung Museum’da korunan kumaş parçasının bir bölümü tahrip olmuş durumdadır. Kumaş üzerindeki motifler altın yaldız ve kahverengi ile işlenmiştir. Çift başlı kartalın başları ve gövdesinin bir kısmı tanımlanabilir durumdadır.⁴¹⁶ Çift başlı kartalın başları yandan verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyun kısımlarında inci dizileri şeklinde bir halka bulunur. Sivri kulaklı, eğri gagalı kartalın gaga altında kısa tüyler bulunur. Gözleri, kaşları ve burun delikleri belirgin olup kartala sert bir ifade verilmiştir. Kartalın başları arasında tepelik rumi görülür. Gövde kısmının mevcut durumundan damla şeklinde olduğu anlaşılır. Göğüs kısmında boyun kısımlarında olduğu gibi bir inci dizisi bulunur. Kanatların durumundan baş kısımların üzerine doğru iki yana açık olduğu anlaşılır.

⁴¹⁶ Abegg Stiftung Museum, “Textile Collection”, erişim tarihi: 20 Eylül 2020, <https://www.orientations.com.hk/backissue/volume-35-number-4/>

Katalog No: 6

Eserin Adı: Tasvirli Şişe

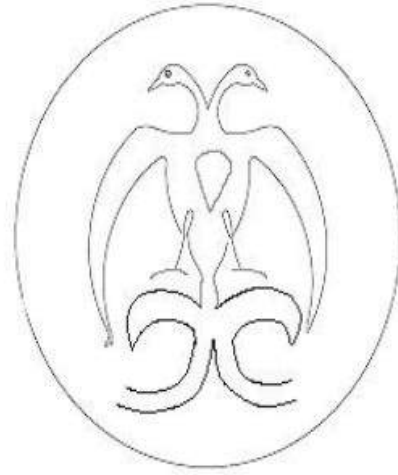
Eserin Dönemi: Büyük Selçuklu 12/13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Suriye

Eserin Malzemesi: Seramik

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 24,5 cm X Çap 16,6 cm

Eserin Korunduğu Yer: Louvre Museum/ Paris

Resim 3.46: Büyük Selçuklu Dönemi şişe (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: İlaç şişesi, gövde kısmını çevreleyen üç çift başlı kartal tasvirinden oluşmaktadır. Sıraltı tekniği ile krem zemin üzerine siyah, turkuaz, kahverengi ve kırmızı renkle işlenen çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanat uçları kuyruk hizasında kıvrılarak yanında bulunan diğer çift başlı kartalın kuyruğunda sonlanmaktadır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup ortasında yine damla şeklinde bir boşluk bırakılmıştır. Bacaklar kısa pençeler ise iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yanlarda bulunan kartalların kanat uçlarının kıvrılarak birleşmesinden oluşur.

Katalog No: 7

Eserin Adı: Büyük Selçuklu Kumaşı

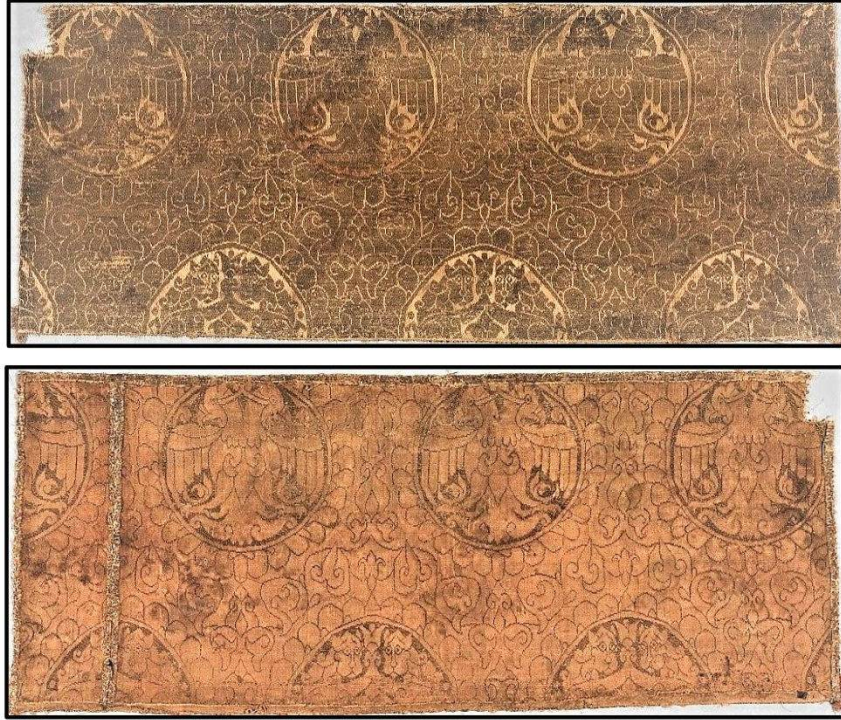
Eserin Dönemi: Büyük Selçuklu 13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: İran ?/ Anadolu ?

Eserin Malzemesi: Kumaş

Eserin Ölçüleri: 49,5 cm X 20 cm

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum / Amerika- Newyork

Resim 3.47: Büyük Selçuklu Dönemi kumaş ⁴¹⁷

Eserin Tanımı: The MET Museum’da korunan eserin kökeni tam belirlenememiş olup Türkiye ya da İran olarak tanımlanmıştır. Kumaş çift taraflı olup, kumaş üzerindeki motifler altın sırma ve kahverengi ile dokunmuştur. Kumaşın zemini bitkisel motiflerden oluşurken daireler içerisinde çift başlı kartal ve birbirlerine dönük aslan tasvirleri yer alır. Üst sırada yan yana çift başlı kartal alt sırada yarısı bulunmayan aslan tasvirleri görülür.

⁴¹⁷ The MET Museum, “Textile”, erişim tarihi: 10 Eylül 2020, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/457970?&exhibitionId=%7b74efaf7-a808-4ede-bf58-279e018c9f63%7d&oid=457970&pkgids=353&pg=0&rpp=20&pos=205&ft=*&offset=20

Resim 3.48: Büyük Selçuklu Dönemi kumaş (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup baş kısımları kanatlara doğru eğiktir. Sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı olan kartalın eğri gagası kanatlar üzerinde son bulur. Kartalın başlarının arasında tepelik rumi görülür. Tepelik ruminin altından ikiye ayrılan kısımlar kartalın göz kenarlarında son bulur. Kanatlar iki yana açık olup üst kısım yatay çizgilerle alt kısım ise dikey çizgilerle ikiye ayrılmıştır. Kanatların iç kısımlarında gövdeye doğru uzanan bitkisel kıvrımlar mevcuttur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerine palmet işlenmiştir. Pençeler iki yana açık ve kuyruk uçları üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup pençelere doğru uzanmakta ve uçları dışa doğru kıvrılmaktadır.

3.3.3 Anadolu'da Kurulan I. Dönem Türk Beylikleri

Büyük Selçuklu Devletinin kuruluşunda ve Anadolu'nun Türkleşme sürecinde büyük etkileri olan ilk Türk beylikleri, Sultan Alp Arslan'ın 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'nun fethi ile görevlendirilen Türkmen beyleri tarafından kurulmuştur. Türk İslam kültür ve medeniyetinin Anadolu'da yaygınlaşmasında da önemli yeri olan bu beylikler, kurucularının isimleri ile adlandırılmıştır. Saltuklular (1071/1202) Erzurum ve çevresinde, Danişmendliler (1071/1178) Sivas, Amasya, Kayseri ve Malatya çevresinde, Dilmaçoğulları (1085/ 1394) Bitlis ve Erzen'de, İnalğulları (1093/1183) Diyarbakır'da, Mengüceklar (11/13. yy) Erzurum ve Kemah bölgesinde, Çaka Beyliği (11. yy) İzmir ve çevresinde, Artuklular (1102/1409) Diyarbakır ve Mardin çevresinde, Sökmenliler (1100/1208) ise Van gölü ve çevresinde, kurulan ilk Türk beyliklerindedir.⁴¹⁸ Anadolu'ya yerleşen Türk beylikleri yerli halkla birlikte, yeni bir kültür ve sosyal yapının gelişmesini başlattılar. Bu beylikler hakim oldukları bölgelerde cami, medrese, imaret, zaviye, kervansaray, yol, çarşı, hamam ve kümbet gibi mimari eserler inşa ettirdi.

Çift başlı kartal, Anadolu'da kurulan ilk Türk Beyliklerinde Mengüceklı Beyliği ile Artuklu Beyliği'ne ait eserler üzerinde tasvir edilmiştir..

Harita 3.4: Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri ⁴¹⁹

⁴¹⁸ Ali Sevim ve Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi* (Ankara: TTK Yayınları, 1989),44.

⁴¹⁹ Anadolu'da Kurulan İlk Türk Beylikleri Harita, erişim, 20 Eylül 2020, www.sosyalbilgiler.org

Katalog No: 8

Eserin Adı: Divriği Ulu Cami

Eserin Dönemi: Ahmed Şah 1228/1229

Eserin Bulunduğu Yer: Divriği Ulu Cami Batı Kapısı

Divriği Ulu Cami, Şehinşah'ın torunu ve Süleyman Şah'ın oğlu Ahmed Şah tarafından, darüşşifa ise eşi Melike Turan tarafından yaptırılmıştır. Külliye'nin mimarı Ahlatlı Hürrem (Horşah) Şah'tır.⁴²⁴

Eserin Malzemesi: Volkanik Tuf Taşı

Eserin Ölçüleri: Sağ 105 X 41

Eserin Korunduğu Yer: Sivas / Divriği

Resim 3.49: Divriği Ulu Cami batı kapısının sağında bulunan çift başlı kartal ⁴²⁵

Eserin Tanımı: Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası cami, darüşşifa ve türbeden oluşan bir külliye'dir. Çift başlı kartal, caminin batı kapısının sağ ve sol yanlarına iki adet tasvir edilmiştir.

⁴²⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Ulu Cami (Divriği Ulucamii)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulucami#18-divriği-ulucamii>

⁴²⁵ Divriği Ulu Cami, erişim 20 Eylül 2020, www.flickr.com

Resim 3.50: Batı kapının sağında bulunan çift başlı kartal çizimi (N.Özel, 2018) ⁴²⁶

Batı kapısının sağında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Kartalların başları iri, gözleri nokta şeklindedir. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın sol baştaki gaga ucunda yuvarlak bir dolgu mevcuttur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatlar aşağı doğru incelerken iner ve kanat uçları pençelerin üzerinden kıvrılarak ejder başı ile son bulur. Ejder sivri kulaklı, badem gözlü ve yukarı bakar durumda ve ağzı açıktır. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Gövde ile kuyruğun birleştiği kısımda hilal bulunur. Her iki çift başlı kartal tasvirinin üzerinde de deliklerden oluşan bir süsleme kullanıldığı görülür. Bu tür bezemeler Samarra⁴²⁷ alçılarında da mevcuttur.

⁴²⁶ Nilifer Özel, "Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Sdelçuklularında Çift Başlı Kartal", *TOJDAK*, sy.8 (2018):555.

⁴²⁷ Bk. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148; Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, 24; Divriği Kaymakamlığı, *Batı Kapı*, erişim 26 Temmuz 2020, http://www.divrigiulucamii.com/tr/Bati_Kapi_3.html

Katalog No: 9

Eserin Adı: Divriği Ulu Cami

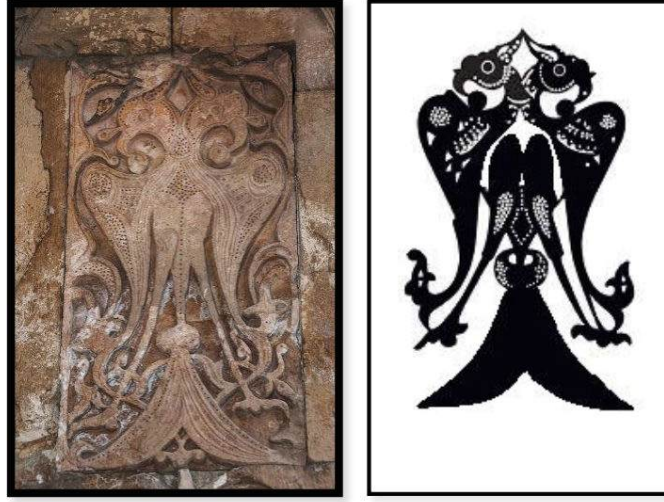
Eserin Dönemi: Ahmed Şah 1228/1229

Eserin Açığa Çıktığı Yer ve Tabaka: Divriği Ulu Cami Batı Kapısı

Eserin Malzemesi: Volkanik Tuf Taşı

Eserin Ölçüleri: Sol 135 X 90

Eserin Korunduğu Yer: Sivas'ın Divriği İlçesi

Resim 3.51: Batı kapının solunda bulunan çift başlı kartal ⁴²⁸ ve çizimi

Eserin Tanımı: Batı kapının solunda bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Sivri kulaklı olan kartalın kulak uçları birbirine bitişiktir. Kartalların başları iri, gözleri nokta şeklindedir. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gaga uçlarında yuvarlak birer dolgu mevcuttur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat uçları pençelerin üzerinden kıvrılarak ejder başı ile son bulur. Ejder sivri kulaklı, badem gözlü ve ağız kısmı açıktır. Bacaklar iki yana açık, kuyruk kısmı ise ikiye ayrıktır. Gövde ile kuyruğun birleştiği kısımda hilal bulunur. Ayrıca bu çift başlı kartalın karşısında Mengüceklî Beyliği'nin temsil eden şahin tasviri yer alır. Başu öne eğik olan şahinin ⁴²⁹ Mengücek Beyliği'nin Anadolu Selçuklu Devletine olan saygısını ve bağlılığını gösterdiği ifade edilmektedir.

⁴²⁸ Divriği Ulu Cami, erişim 20 Eylül 2020, www.flickr.com

⁴²⁹ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148; Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, 24.

3.3.3.2 Artuklu Beyliği (1102/1409)

Artuklular (1102/1409) , 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Diyarbakır ve Mardin çevresinde kurulmuş bir Türk beyliğidir. Kurucusu Oğuzların Döğer boyuna mensup Eksük oğlu Artuk Bey'dir. Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın kumandanlarından biri olan Artuk Bey, Anadolu'nun fethine de katılmıştır. Artuk Bey'in 1091'de vefatı sonrasında oğlu Muinüddin Sökmen 1102'de Hısn-ı Keyfa, oğlu İlgazi 1106'da Mardin, torunu Belek Behram 1112'de Harput Artukluları olarak üç bölgede hakimiyetini sürdürürler.⁴³⁰ Artuklu idaresinde ki bölgelerde Türk, Arap ve Kürt gibi farklı etnik kökene sahip Müslümanlar ile Rum, Ermeni, Süryani ve Yahudiler gibi farklı dinlere sahip halklar birlikte yaşamıştır. Bu durum ticari faaliyetleri çeşitlendirip arttırdığı gibi kültürler arası etkileşimi de sağlamıştır.⁴³¹ Vergilerin diğer komşu ülkelere göre az alınması ülkeye göç sağladığı gibi halkın yaşam seviyesinin de yüksek olduğunu göstermektedir. Nitekim Artuklu hükümdarları ülkenin ticari ve sosyal hayatını canlı tutmak için büyük çarşılar, kervansaraylar, hanlar, hamamlar, köprüler, camiler, medreseler, külliyeler gibi dini ve sivil mimari eserlerin yapılmasını sağlamıştır. Özellikle medrese ve camiler Anadolu'da Artuklu Beyliği döneminde yapımına başlanmış ve gelişerek de devam etmiştir.⁴³² Diyarbakır surlarında bulunan Yedi Kardeş ve Ulu Beden Burçları Artukluların askeri mimari alanında yaptıkları görkemli bir eserdir. Mimarinin yanı sıra Artuklu sikkelerinde özellikle kartal, çift başlı kartal, aslan ve insan tasvirleri ile Oğuzların Kayı boyu tamgasının da sık kullanıldığı görülür. Yine El Cezeri'nin "Kitab fi ma'rifeti'l-hiyeli'l-hendesiyye" kitabı tasvirli ve mekanik alanında yazılan en önemli eserdir. Artuklular aynalar, taslar, güğümler ve ünlü kapı tokmakları gibi madeni eserleri ile de tanınmaktadır. Bu madeni eserler Selçuklu, Musul ve Atabegler'in maden sanatına benzerlik gösterir.⁴³³ Artuklu Sarayı kazılarında bulunan çiniler dönemin çini sanatı hakkında yeterli fikir vermemekle birlikte Selçuklu üslubunda olduğu görülür.

---

⁴³⁰ Selim Kaya, "Artuklularda İktisadi Faaliyetler ve Sosyo-Kültürel Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1,(2019): 68; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#1>

⁴³¹ Ejder Okumuş, "Artuklularda Din Toplum İlişkileri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, s.26 (2008):241,242; Kaya, Artuklularda İktisadi Faaliyetler ve Sosyo-Kültürel Etkileri, 78.

⁴³² Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978):268-279.

⁴³³ Ara Altun, "Artuklu Sanatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#2-artuklu-sanati>

Katalog No: 10

Eserin Adı: Artuklu Sarayı Çini

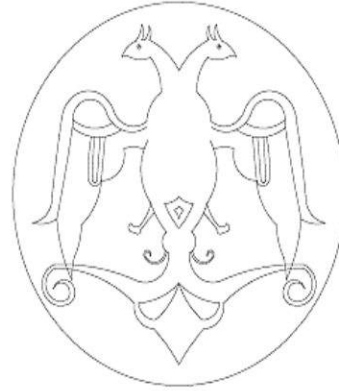
Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud (Nasıreddin Mahmud) - 1200/1222

Eserin Bulunduğu Yer: Diyarbakır İç Kale

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: 0,22 cm X 0,22 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.52: Artuklu Sarayı çift başlı kartal tasvirli çini ⁴³⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasvirli çini, Melik Salih Mahmud tarafından (1200/1220) yaptırılan sarayın havuz ve selsebilinden kalan çinilerden biridir. Ayrıca Artuklu Sarayı kazılarında bulunan çift başlı kartal tasvirli tek çini örneğidir. ⁴³⁵ Kare şeklindeki çini üzerinde bulunan çift başlı kartal, turkuaz sır altına siyah renkle tasvir edilmiştir. ⁴³⁶ Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, gövde ile bağlantı kısmında kalın bir halka bulunur. Başlar iri ve kanatlara doğru eğiktir. Kartal kulaklı ve hafif sarkık gerdanlıdır. Gözler nokta şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve uzundur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Orta kısmı bitkisel kıvrımlarla bezenmiştir. Kuyruk kısmının gövdeyle bağlandığı bölümde kalınlaşan bağlaç ve bağlaçdan pençelerin altına doğru uzanan ince bir kıvrım bulunur. Kuyruk kısmı iki yana açık ve uçları içe kıvrımlıdır.

⁴³⁴ Canan Parla, “Diyarbakır Surlarının Artuklu Dönemi Figürlü Kabartmaları”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, s.33, (2016): 17.

⁴³⁵ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 192.

⁴³⁶ Öney. *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 147.

Katalog No: 11

Eserin Adı: Diyarbakır Dış Kale Ulu Beden (Evli Beden) Burcu

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud (Nasıreddin Mahmud) 1208/1209

Eserin Bulunduğu Yer: Diyarbakır Kalesi

Eserin Malzemesi: Tuğla ve Bazalt Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Çapı 25.50 m

Eserin Korunduğu Yer: Diyarbakır Kalesi

Resim 3.53: Ulu Beden Burcu dış cephesi ⁴³⁷

Eserin Tanımı: Burç silindirik planlı bir yapı olup, üst kısımları tahrip olmuş durumdadır. Burcun ön yüzünde bulunan dış süslemesi, orta kısımda yer alan kitabe kuşağının dikdörtgen bölümün çevresinde simetrik olarak yerleştirilen tasvirlerden oluşur. Kitabe kuşağı alttan ve üstten silmeler ile çevrelenmiş olup, dikdörtgen bölümde üç satır, kenarlarında ise tek satır olmak üzere celi sülüs hatla yazılmıştır. Kitabenin dikdörtgen bölümünün alt ve üst köşelerinde karşılıklı duran ikişer sfenks, tek satırlık kitabenin sonlandığı yan kısımlarda ise birer adet olmak üzere iki sfenks (aslan?) tasviri yer alır. ⁴³⁸

⁴³⁷ Ulu Beden Burcu, erişim, 15 Mart 2020, www.islamicart.museumwnf.org

⁴³⁸ Bk. Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü”, *Anatolia*, sy. 13 (1971): 25; Şevket Beysanoğlu, *Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi I*, (Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 1987), 319; Ali Boran, “Diyarbakır Kalesi”, *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Ed. İrfan Yıldız (Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, 2011), 106.

Resim 3.54: Ulu Beden Burcu çift başlı kartal tasviri (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal tasviri, kitabenin dikdörtgen kısmının üzerinde yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, gövde ile birleştiği kısımda birer halka bulunur. Başların arasına mazgal penceresi vardır. Eğri gagalı, sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri nokta şeklinde oyuktur. Başlar kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar gaga hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısmı kanatlı rumiler ile sınırlandırılmış olup kanat telekleri belirgindir. Kanatların uç kısımları pençelerin üzerinde son bulur. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler iri ve kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir. Kartalın kuyruğunun uç kısımları iki yana doğru bitkisel bir kıvrımla devam ederek, pençenin altında son bulur. Çift başlı kartalın çerçevesini oluşturan dilimli ve sivri kemerli nişin üst kısmında, tek sıra halinde küçük bir konsol görülür. Konsolun alt kısmında mukarnasa benzeyen yan yana yedi adet damla şeklinde süsleme mevcuttur.

Katalog No: 12

Eserin Adı: Diyarbakır Dış Kale Yedi Kardeş Burcu

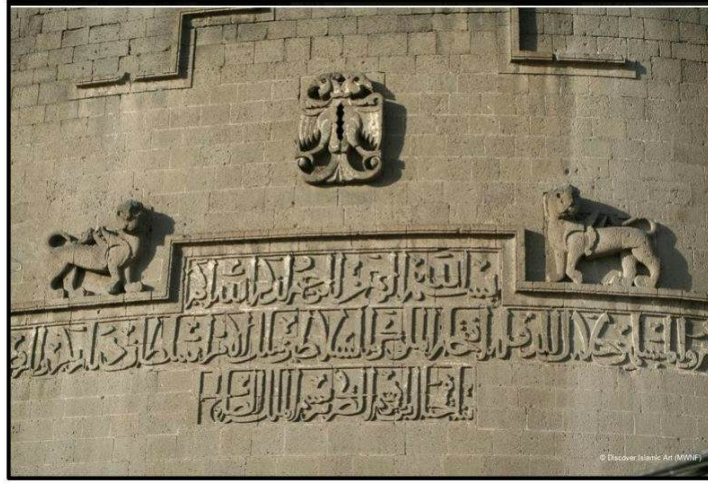
Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud (Nasıreddin Mahmud) 1208/1209

Eserin Bulunduğu Yer: Diyarbakır Kalesi

Eserin Malzemesi: Bazalt Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Diyarbakır Kalesi

Resim 3.55: Yedi Kardeş Burcu dış cephesi ⁴³⁹

Eserin Tanımı: Burç kalenin en büyük burçlarından biri olup silindirik planlı bir yapıdır. Burcun üst kısmı tahrip olmuştur. Dış süslemelerinde burcu orta kısmından yatay olarak saran bir kitabe kuşağı yer alır. Kitabe, kenarlarda tek sıra orta kısmında ise üç satırdan oluşan dikdörtgen bir bölümden oluşur. Celi sülüs hatla yazılan kitabenin üst kısmı silme dizisi ile çevrilidir. Kitabenin dikdörtgen bölümünün sağ ve sol kısımlarında karşılıklı duran kanatlı aslan tasviri bulunur. ⁴⁴⁰

⁴³⁹ Ulu Beden Burcu, erişim, 15 Mart 2020, www.islamicart.museumwnf.org

⁴⁴⁰ Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, 230-231; Boran, *Diyarbakır Kalesi*, 11-12.

Resim 3.56: Yedi Kardeş Burcu çift başlı kartal tasviri (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal tasviri kitabe kuşağının orta kısmında bulunan bölümün üst kısmına yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmına cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, gövde ile birleştiği kısımda birer halka bulunur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri nokta şeklinde oyuktur. Sivri kulakları birbirine uçlardan bitişiktir. Kanatlar omuz hizasında iki yana açık olup kanatların üst kısmı rumiler ile sınırlandırılmıştır. Kanat teleklerinin uç kısımları sivri dilimli olup pençeler üzerinde son bulur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs kısmının ortasında boyundan kuyruğa kadar uzanan, kenarları “S” kıvrımlarla işlenen ince bir boşluk yer alır. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler iri ve kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı gövdeye bitişik ve yelpaze şeklindedir. Kartalın kuyruğunun uç kısımları iki yana doğru bitkisel bir kıvrımla devam ederek, pençenin altında son bulur. Çift başlı kartalın üst kısmında üç dilimli kemer ve kademeli oluşturulmuş silme dizisi yer alır.

Katalog No: 13

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610.” yazılıdır. Arka yüzünde ortada: “El Melik El Salih Mahmud Bin Artuk El Melikül Adil Ebu Bekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,8 cm X 11.60 gr

Eserin Korunduğu Yer: Yapı Kredi Müzesi

Resim 3.57: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁴¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yelesi belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru açık uç kısımları ise pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir. Kartalın baş kısımları Orta Asya Türk kurganlarında çıkan yelesi kartalları andırmaktadır.

⁴⁴¹ Yapı Kredi Müzesi, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, <http://yapikredisanalmuze.com/sikkeler/0043/46> ; Bk. Yapı Kredi Yayınları, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, der. Şennur Şentürk, Günay Paksoy ve Oğuz Tekin (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2004) ; Yapı Kredi Yayınları, *Sikkeler Ne Anlatır?*, der. Şennur Şentürk (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2009)

Katalog No: 14

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde: “ El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebu Bekir El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 8,93 gr

Eserin Korunduğu Yer: Adnan Çolak'ın “Antik Dönem Sikkeler Kataloğu” adlı çalışmasından alınmıştır. ⁴⁴²

Resim 3.58: Melik Salih Mahmud dönemi sikke (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve yeledidir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup göğüs kısmında “IVI” tamgası⁴⁴³ görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı eksik basılmıştır. Göğüs ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴² Adnan Çolak, *Antik Dönem Sikkeler Kataloğu 2017*, (y.y.: Kişisel Yayın, 2017), 351.

⁴⁴³ Melik Salih Mahmud dönemi 1213/1214 tarihli bazı çift başlı kartal tasvirli sikkeler üzerinde “IVI” tamgası bulunmaktadır. Bu tamga Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyuna ait olup, Artuklu Meliklerinin bu soydan geldiklerini ifade etmektedir. Ali Emiri, *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*, der. Metin Yardımcı, ed. İbrahim Özçoşar ve Hüseyin Güneş (İstanbul: Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, 2006), 10, erişim, 23 Temmuz 2020, https://issuu.com/celalozel/docs/mardin_artuklu_melikleri_tarihi

Katalog No: 15

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe Bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde ortada: “El Melik El Salih Mahmud Bin Artuk El Melikül Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 3 cm X 12,76 gr

Eserin Korunduğu Yer: İzmir Arkeoloji Müzesi / Şevkullah Bal Özel Koleksiyonu

Resim 3.59: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁴⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve yeledir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Göğüs ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁴ Şevkullah Bal, Artukoğulları / Nasreddin Mahmud, erişim tarihi: 10 Temmuz 2020, <http://www.balcoins.com/sikkeler.php?sultan=NASREDD%DDN%20MAHMUD>

Katalog No:16**Eserin Adı:** Sikke**Eserin Dönemi:** Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe Bi Hısn Sene 610.” yazılıdır. Arka yüzünde ortada: “El Melik El Salih Mahmud Bin Artuk El Melikül Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor**Eserin Malzemesi:** Bakır**Eserin Ölçüleri:** 2,9 cm X 7, 28 gr**Eserin Korunduğu Yer:** Warden Family Collections / Amerika

Resim 3.60: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁴⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁵ CNG Coins, Islamic Coins, erişim tarihi: 10 Temmuz 2020, <https://www.cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=266428>

Katalog No: 17

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12,60 gr

Eserin Korunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Resim 3.61: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁴⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup ortasında “IV” tamgası silikte olsa görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁶ İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu 1*, (İstanbul: MEB Yayınları,1970),395.

Katalog No: 18

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,7 cm X 8,70 gr

Eserin Korunduğu Yer: Konya Etnografya Müzesi

Resim 3.62: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ve çizimi (R. Uykur, 2010) ⁴⁴⁷

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeleleri kısmen belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁷ Ramazan Uykur, “Artuklu Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu”,(Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010),91-92.

Katalog No: 19

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Jean Elsen Müzayede Evi / Belçika

Resim 3.63: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁴⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşelleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kuyruk kısmı siliktir. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal bulunur. Çift başlı kartalın çevresi noktalarla oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁸ Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=4056&lot=2264>

Katalog No: 20

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 8,56 gr

Eserin Korunduğu Yer: Stephen Album Rare Coins Company / Amerika

Resim 3.64: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁴⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁴⁹ Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, http://db.stevealbum.com/php/lot_auc.php?site=2&sale=26&lot=481&lang=1

Katalog No: 21**Eserin Adı:** Sikke**Eserin Dönemi:** Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor**Eserin Malzemesi:** Bakır**Eserin Ölçüleri:** Bilinmiyor**Eserin Korunduğu Yer:** Henry Chitwood Özel Koleksiyonu

Resim 3.65: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁵⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup orta kısmında “IVI” tamgası bulunur. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁵⁰ Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, http://hartekin.name.tr/news/artuklu_ii_nasreddin_mahmud_14/2011-08-19-99 ; Bk, Behzad Butak, *XI, XII. ve XII. Yıllarda Resimli Türk Paraları*, (İstanbul: Pulhan Matbaası,1947); Classical Numismatic Group, *CNG Auction 73*, (USA: y.e.y.,2006).

Katalog No: 22

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Behzad Butak’ın “ XI, XII. ve XII. Yıllarda Resimli Türk Paraları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.66: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁵¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yelesi belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup orta kısmında “IVI” tamgası silik de olsa görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁵¹ Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, http://hartekin.name.tr/news/artuklu_ii_nasreddin_mahmud_14/2011-08-19-99 ; Bk, Behzad Butak, XI, XII. ve XII. Yıllarda Resimli Türk Paraları.

Katalog No: 23

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 610 Miladi: 1213/1214

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 610” yazılıdır. Arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,9 cm X 12,22 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon, McCorgray’in “Urtuqid” sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.67: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁵² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup orta kısmında “IVI” tamgası görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrılmış olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁵² T.K. Mallon, McCorgray, *Nasıreddin Mahmud Sikke*, erişim 10 Temmuz 2020, <http://tkmallon-mccorgray.com/coins/islam/artuqid/artuqid.html>

Katalog No: 24

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 614 Miladi: 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe bi Hısn Sene 614” yazılıdır. Arka yüzünde ortada: “El Melikü El Salih Mahmud bin Artuk El Melikül Adil Ebu Bekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12 gr

Eserin Korunduğu Yer: Stanley Lane Pool’ün “Coins Of The Urtuki Turkumans Foes Of The Crusaders” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.68: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁵³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, eğri gagalı ve baş kısımlarında bulunan yeşilleri belirgindir. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁵³ Stanley Lane Pool, *Coins Of The Urtuki Turkumans Foes Of The Crusaders*, (Chicago; Argonat Publications, 1967), Plate V- 4,20-21.

Katalog No: 25

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud 1200/1222

Sikkenin tasvirli ön yüzünde bulunan yazılar silik olduğu için okunamamaktadır. Arka yüzünde bulunan yazılar silik olup sadece “El Melik...” okunabilmiştir.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bronz

Eserin Ölçüleri: 9,50 gr X 2,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Samsun Arkeoloji Müzesi

Resim 3.69: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ve çizimi (M. Polat, 2010) ⁴⁵⁴

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde bulunan dairenin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal iki boyunlu olup başları iri ve kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık yanaklıdır. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri siliktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruk uçları pençelerin altında içe kıvrıktır.

⁴⁵⁴ Mustafa Polat, “Samsun Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesinde Bulunan XII. Ve XV. Yüzyıllara Ait Beylikler Dönemi Sikkeleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010), 19.

Katalog No: 26

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 614 Miladi: 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 28 mm X 12,1 gr

Eserin Korunduğu Yer: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi

Resim 3.70: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁵⁵

Resim 3.71: Melik Salih Mahmud dönemi sikke çizimi (R. Uykur, 2011)

⁴⁵⁵ Ramazan Uykur, “ Artuklu Türkmenlerinin Sikkelerinde Görülen İktidar ve Güç Sembolü Hükümdar Portreleri”, *Erdem*, sy.59 (2011): 169-198.

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin⁴⁵⁶ ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı⁴⁵⁷ yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç⁴⁵⁸ bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanıldığı görülür.⁴⁵⁹ Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

---

⁴⁵⁶ Artuklu Beyliği dönemin güçlü beyliklerinden olmasına rağmen sikkelerinde hiç altın kullanılmamıştır. Çünkü altın para basımı genellikle hiçbir devlete bağlı olmayan kendini diğer devletlere kabul ettirmiş devletlerde görülür. Artuklular Hısnı Kayfa- Amid, Harput ve Musul olmak üzere üç Atabegliği bulunmakta ve bu Atabegliklerin dönem dönem Selçulu, İlhanlı ve Eyyubi gibi devletlere biat ettiği görülür. Bu nedenle basılan sikkelerde siyasi propaganda amaçlı tasvirler de yer alır. Yine Artuklular üzerinde İslam dinini yansıtan ayetleri kullanmakla birlikte Orta Asya, Yunan, Roma, Bizans, Sasani, İlhanlı, Eyyubi ve Selçuklu gibi etkilerin görüldüğü tasvirleri bir arada kullanmıştır. Yunan ve Roma tipinde giysili ve taçlı tasvirler, Hristiyanlık unsuru İsa ve Meryem tasvirleri, Selahaddin Eyyubi'nin ölümü gibi temaların bulunması sadece bu kültürlerden etkilendikleri için kullandıkları anlamına gelmemelidir. Hem Hristiyan bir coğrafyanın içinde bulunması hem de biat ettikleri devletlerde bastıkları sikkelerin tedavül görmesi için yapılan bir jest niteliği de taşımaktadır. Bu ilişkileri sayesinde Artuklu bulunduğu coğrafyada 300 yıl kadar hüküm sürebilmiştir. Bk. Ramazan Uykur, “ Artuklu Türkmenlerinin Sikkelerinde Görülen İktidar ve Güç Sembolü Hükümdar Portreleri”, *Erdem*, sy.59 (2011): 169-198.

⁴⁵⁷ Kartal ve insanın bir arada tasvir edildiği eserlere örnek olarak 2.-3. Yy Sasani dönemine ait kanatlarında insan başı bulunan mühürler ile Orta Asya Türk kültüründe 8. Yy Kültigin büstünün taç kısmında kartal verilebilir. Türk İslam sanatında ise The Cleveland Museum Of Art'da bulunan 10. yy Büveyhioğulları dönemine tarihlenen kumaş üzerinde çift başlı kartalın göğüs kısmında kanatlı ve bağdaş kurmuş insan tasviri işlenmiştir. Yine 12. yy Artuklu dönemine ait olduğu düşünülen Victoria and Albert Museum'da bulunan aynada kartalın göğüs kısmında kanatlarına tutunmuş şekilde bir insan tasviri yer alır. Sikke üzerinde bulunan kartal ve insan tasviri verilen örneklerde olduğu gibi göğe yükseliş temasının farklı bir yorumudur. Ayrıca çift başlı kartalın koruyucu ve ikili bir hakimiyeti temsil ettiğini göz önünde bulundurursak insan başları Anadolu Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus (1211/1220) ile Artuklu Meliki'ni (Melik Salih Nasıreddin Mahmud) de temsil ettiği düşünülebilir. Bk. Aslanapa, *Türk Sanatı*,8; The Cleveland Museum Of Art, Textiles, erişim 15 Temmuz 2020, <https://www.clevelandart.org/art/1953.434>; Victoria and Albert Museum, Mirror, erişim 15 Temmuz 2020, <http://collections.vam.ac.uk/item/O74298/mirror-ayine-mirror-unknown/>

⁴⁵⁸ Sikke üzerinde bulunan insan başı tasvirlerinin başındaki diadem olarak yorumlansa da Orta Asya Türk kültüründe Alp'lerin kutluğu temsil eden bu tür bir başlıklar kullanır. Bk. Esin, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, 268-270; Orhan Fuat Köprülü, “Alp”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alp> ; Recep Yaşa, “Türk Kültüründe Alp”, *Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015), 313-325.

⁴⁵⁹ Gönül Öney, çift başlı kartal tasvirlerinin bitkisel motiflerle birlikte kullanıldığında, bu bitkisel motiflerin hayat ağacı olarak tanımlanması gerektiği görüşündedir. Fakat bu sikke üzerinde kullanılan uygulama Türk Dügümü olarak ifade edilen, saadet düğümü, şifa düğümü, hayat düğümü ve sonsuzluk düğümü olarak da adlandırılan motifide anımsatmaktadır. Nitekim Türk düğümü sonsuzluk, sonsuz birliktelik, yeniden doğuş ve ebedi yaşam gibi anlamları taşımaktadır. Bk. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*,153; Necla Dursun, “Niğde Müzesi'ndeki Osmanlı Mühürleri” *History Studies*, (2019), 573-600.

Katalog No: 27

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12,60 gr

Eserin Korunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Resim 3.72: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁰ Artuk ve Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu* 1,394.

Katalog No: 28

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasireddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 11,39 gr / 30 mm

Eserin Korunduğu Yer: Şevkullah Bal Koleksiyonu (Env. No: 763)

Resim 3.73: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶¹ Şevkullah Bal, Artukoğulları / Nasireddin Mahmud, erişim 10 Temmuz 2020, <http://www.balcoins.com/sikkeler.php?sultan=NASREDD%DDN%20MAHMUD>

Katalog No: 29

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasireddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Stanley Lane Pool’ün “Coins Of The Urtuki Turkumans Foes Of The Crusaders” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.74: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶² Pool, *Coins Of The Urtuki Turkumans Foes Of The Crusaders*, Plate V-4.

Katalog No: 30

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 15,4 gr x 3 cm

Eserin Korunduğu Yer: American Numismatic Society Koleksiyonu

Resim 3.75: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶³ American Numismatic Society Koleksiyonu, Coin, erişim 10 Temmuz 2020, <http://numismatics.org/collection/1917.216.905?lang=tr>

Katalog No: 31**Eserin Adı:** Sikke**Eserin Dönemi:** Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor**Eserin Malzemesi:** Bakır**Eserin Ölçüleri:** Bilinmiyor**Eserin Korunduğu Yer:** Yusuf Baluken’in “Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.76: Melik Salih Mahmud dönemi sikke⁴⁶⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁴ Yusuf Baluken, *Nasıreddin Mahmud Dönemi Sikke*, erişim 10 Temmuz 2020, <https://diyarbakirhafizasi.org/sikkelerin-anlattigi-diyarbakir/>

Katalog No: 32

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Behzad Butak’ın “ XI, XII. ve XII. Yıllarda Resimli Türk Paraları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.77: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁵ Bk. Behzad Butak, XI, XII. ve XII. Yıllarda Resimli Türk Paraları; Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, http://hartekin.name.tr/news/artuklu_ii_nasreddin_mahmud_15/2011-08-19-100

Katalog No: 33

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasıreddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 3 cm X 12,02 gr

Eserin Korunduğu Yer: Classical Numismatic Group’a ait, “CNG Auction 84” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.78: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalarla oluşturulan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁶ Classical Numismatic Group, *CNG Auction 84*, (USA: y.e.y.,2010), 287, erişim 10 Temmuz 2020, https://issuu.com/cngcoins/docs/cng_mbs_84

Katalog No: 34

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 614- Miladi 1217/1218

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ duriba bi Amid sene 614 / El Melik El Salih Nasireddin ya veddin Mahmud bin Muhammed bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El İmam El Nasır Emirül Müminin / El Sultan El Galip İzzeddin ya veddin Keykavus bin Keyhüsrev bin Kılıç Arslan” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 3 cm X 13,39 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon, McCorgray’in “Urtuqid” sikke kataloğundan alınmıştır.

Resim 3.79: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup, baş kısımlarında uzun ve ince kıvrımlı sorguçları vardır. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarına iki insan başı yandan işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir. İnsan tasvirlerinin başlarında taç bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk yerine hayat ağacına benzeyen, kıvrımlı bitkisel motiflerin oluşturduğu bir süsleme kullanılmıştır. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁷ Nasireddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, <http://tkmallon-mccorgray.com/coins/islam/artuqid/artuqid.html>

Katalog No: 35

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri: 615 Miladi: 1218-1219

Sikkenin arka yüzünde orta kısımda: “El Melik El Salih Mahmud bin Artuk El Melik El Adil Ebubekir”, çevresinde: “El İmam El Nasır Emirül Müminin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,9 cm X 11,3 gr

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum / New York

Resim 3.80: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁶⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzüne tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kanatları boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları sarmal olarak işlenmiş olup kanat telekleri belirgindir Göğüs kısmı damla şeklinde olup göğüs kısmında “IVI” tamgası silikte olsa görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerde hilal görülür. Çift başlı kartalın çevresi noktalardan oluşan daire ile çevrilidir.

⁴⁶⁸ The MET Museum, Dirham, erişim 10 Temmuz 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/454763>

Katalog No: 36**Eserin Adı:** Sikke**Eserin Dönemi:** Melik Salih Mahmud / Hicri 617/ Miladi 1220/21

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: ” El Melik El Salih Nasreddin Mahmud bin Muhammed bin Kara Arslan bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içerisinde: “El Melik El Kamil / Duribe bi-Amid 617”, çevresinde: “ El İmam El Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor**Eserin Malzemesi:** Bakır**Eserin Ölçüleri:** 10 gr / 2,5 cm**Eserin Korunduğu Yer:** Diyarbakır Arkeoloji Müzesi

Resim 3.81: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ve çizimi (R. Uykur, 2010) ⁴⁶⁹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan üç yatay çizgiden oluşur. Kuyruğun ilk çizgisi pençelere kadar uzanarak içe kıvrıkken diğer iki çizgi kısadır. Kuyruk kısmının tersten duruşu hayat ağacını anımsatır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁶⁹ Uykur, *Artuklu Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu*, 97.

Katalog No: 37

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 617- Miladi 1220/1221

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: ” El Melik El Salih Nasreddin Mahmud bin Muhammed bin Kara Arslan bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içerisinde: “El Melik El Kamil / Duribe bi-Amid 617”, çevresinde: “ El İmam El Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,4 cm X 8,13 gr

Eserin Korunduğu Yer: Yusuf Baluken’in “Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır” adlı çalışması ile Zeno.Ru ‘nun Doğu Paraları adlı veri tabanından alınmıştır.

Resim 3.82: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁷⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan iki yatay çizgiden oluşur. Kuyruk kısmının tersten duruşu hayat ağacını anımsatır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁰ Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=55527>; Bk. Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır, erişim 10 Temmuz 2020, <https://diyarbakirhafizasi.org/sikkelerin-anlattigi-diyarbakir/>

Katalog No: 38

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 617- Miladi 1220/1221

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: ” El Melik El Salih Nasreddin Mahmud bin Muhammed bin Kara Arslan bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içerisinde: “El Melik El Kamil / Duribe bi-Amid 617”, çevresinde: “ El İmam El Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Keunker Numısmatik Koleksiyonu/ Münih

Resim 3.83: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁷¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan üç yatay çizgiden oluşur. Kuyruk kısmının tersten duruşu hayat ağacını anımsatır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷¹ Nasıreddin Mahmud, Sikke, erişim 10 Temmuz 2020, <http://hartekin.name.tr/news/resimli/1-0-7>

Katalog No: 39

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 617- Miladi 1220/1221

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “El-Melik El-Salih Nasıreddin Mahmud Bin Muhammed Bin Kara Arslan Bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içinde: “El-Melik El-Kamil”, çevresinde: “Duribe Bi-Amid Sene 617”, en dış kısımda ise: “El-İmam El-Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 9,05 gr / 2,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Şevkullah Bal Koleksiyonu (Env. No:438)

Resim 3.84: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁷² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan iki yatay çizgiden oluşur. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷² Şevkullah Bal, Artukoğulları / Nasıreddin Mahmud, erişim 10 Temmuz 2020, <http://www.balcoins.com/sikkeler.php?sultan=NASREDD%DDN%20MAHMUD>

Katalog No: 40

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Salih Mahmud / Hicri 617- Miladi 1220/1221

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “El-Melik El-Salih Nasıreddin Mahmud Bin Muhammed Bin Kara Arslan Bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içinde: “El-Melik El-Kamil”, çevresinde: “Duribe Bi-Amid Sene 617”, en dış kısımda ise: “El-İmam El-Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 7,68 gr / 24 mm

Eserin Korunduğu Yer: Girland Kültür ve Sanat Galerisi (Env. No: 70)

Resim 3.85: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁷³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan üç yatay çizgiden oluşur. Kuyruk kısmının tersten duruşu hayat ağacını anımsatır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷³ Girland Kültür ve Sanat Galerisi, İslami Sikkeler, erişim 11 Temmuz 2020, <http://www.girlandsanat.com/>

Katalog No: 41**Eserin Adı:** Sikke**Eserin Dönemi:** Melik Salih Mahmud / Hicri 617- Miladi 1220/1221

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ El- Melik El-Salih Nasıreddin / Mahmud bin Muhammed bin Kara Arslan bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde Mührü Süleyman içerisinde: “El- Melik El- Kamil/ duriba bi-Amid 617”, çevresinde: El- İmam El- Nasır Ahmed Nasıreddin Mahmud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor**Eserin Malzemesi:** Bakır**Eserin Ölçüleri:** 9,17 gr / 27 mm**Eserin Korunduğu Yer:** American Numismatic Society Koleksiyonu

Resim 3.86: Melik Salih Mahmud dönemi sikke ⁴⁷⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: : Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde daire üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmi iki yana doğru uzanan üç yatay çizgiden oluşur. Kuyruğun ilk çizgisi pençelere kadar uzanarak içe kıvrıkken diğer iki çizgi kısadır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁴ American Numismatic Society Koleksiyonu, Coins, erişim 11 Temmuz 2020, <http://numismatics.org/collection/1949.163.156?lang=tr>

Katalog No: 42

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231)- Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde:“El-Melik-ül-Mes’ud Rük-n-üd-Din Mevdud Bin Mahmud Bin Artuk / Duribe bi Amid Senete 621” yazılıdır. Arka yüzünde: “El-Melik-ül-Kamil / El-Melik El-Eşref Musa / Lailaheillallah Muhammedun Resullullah El-imam-ül-Nasır Lidinullah Emir-ül-mü’minin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12,92 gr

Eserin Korunduğu Yer: Stephen Album Rare Coins Koleksiyonu / Amerika

Resim 3.87: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ⁴⁷⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan üç yatay çizgiden oluşur. Kuyruk kısmının tersten duruşu hayat ağacını anımsatır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁵ Rukneddin Mevdud, Sikke, erişim 11 Temmuz 2020, https://www.icollector.com/ARTUQIDS-OF-AMID-KAYFA-Rukn-al-Din-Mawdud-1222-1232-AE-dirham-12-92g-Amid-AH621-VF_i25485538

Katalog No: 43

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231)- Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde:“El-Melik-ül-Mes’ud Rük-n-üd-Din Mevdud Bin Mahmud Bin Artuk / Duribe bi Amid Senete 621” yazılıdır. Arka yüzünde: “El-Melik-ül-Kamil / El-Melik El-Eşref Musa / Lailaheillallah Muhammedun Resullullah El-imam-ül-Nasır Lidinullah Emir-ül-mü’minin” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12,10 gr

Eserin Korunduğu Yer: İstanbul Arkeoloji Müzesi

Resim 3.88: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ⁴⁷⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁶ Artuk ve Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu* 1,395; Bk. Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır, erişim 11 Temmuz 2020, <https://diyarbakirhafizasi.org/sikkelerin-anlattigi-diyarbakir/>

Katalog No: 44

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231) Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “duriba bi-Amid sana / 621 / El- Melik El- Mesud / Rükneddin / Mevdud bin / Mahmud bin Artuk” yazılıdır. Arka yüzünde: El Melik El Kamil / El Melik / El Eşref / Musa / La İlahe İllallah / Muhammed Rasulallah / El- İmam El Nasır / li-dinillah Emir ülmüminin “ yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: American Numismatic Society Koleksiyonu

Resim 3.89: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ⁴⁷⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmi iki yana doğru uzanır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁷ American Numismatic Society Koleksiyonu, Coins, erişimi 11 Temmuz 2020, <http://numismatics.org/collection/1917.215.983?lang=tr>

Katalog No: 45

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231) Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ El- Melik El- Mesud Rükneddin Mevdud bin Mahmud bin Artuk / duribe bi-Amid sene 621” yazılıdır. Arka yüzünde: “ El- Melik El- Kamil El- Melik El- Eşref Musa / La İlahe İllallah Muhammed Rasulallah / El- İmam El- Nasır...” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 12 gr / 2,7 cm

Eserin Korunduğu Yer: Mardin Arkeoloji Müzesi

Resim 3.90: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ve çizimi (R. Uykur, 2010) ⁴⁷⁸

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁸ Uykur, *Artuklu Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu*, 99,100.

Katalog No: 46

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231) Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ El- Melik El- Mesud Rükneddin Mevdud bin Mahmud bin Artuk / duribe bi-Amid sene 621” yazılıdır. Arka yüzünde: “ El- Melik El- Kamil El- Melik El- Eşref Musa / La İlahe İllallah Muhammed Rasulallah / El- İmam El- Nasır...” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,9 cm

Eserin Korunduğu Yer: Niğde Müzesi (Env. No: T14.17.79)

Resim 3.91: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ve çizimi (H. Yanadur, 2018) ⁴⁷⁹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire üzerine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı kısmen siliktir. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁷⁹ Harika Yanadur, “Niğde Müzesinde Bulunan İslami Dönem Sikkeler”, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 38.

Katalog No: 47

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Rükneddin Mevdud (1222-1231) Hicri 621- Miladi 1224/1225

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “ El- Melik El- Mesud Rükneddin Mevdud bin Mahmud bin Artuk / duribe bi-Amid sene 621” yazılıdır. Arka yüzünde: “ El- Melik El- Kamil El- Melik El- Eşref Musa / La İlahe İllallah Muhammed Rasulallah / El- İmam El- Nasır...” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Kamil Eron Özel Koleksiyonu/ İzmir Müzesi

Resim 3.92: Melik Rukneddin Mevdud dönemi sikke ⁴⁸⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde kare üzerine dört yapraklı yonca şeklinin içinde bulunan daire üzerine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal iki boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğik ve sivri kulaklıdır. Boyun kısımlarının birleştiği yerde halka bulunmaktadır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanır.

⁴⁸⁰ Bk. Kamil Eron Koleksiyonu, erişim 11 Temmuz 2020, <http://www.eroncoins.com/> ; Rukneddin Mevdud, Sikke, erişim 11 Temmuz 2020, http://hartekin.name.tr/news/artuklu_ii_rukneddin_mevdud_18/2011-08-19-103

Katalog No: 48

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Şemseddin Salih (1312-1363) / Hicri: 753 - Miladi: 1352/1353

Sikkenin tasvirli ön yüzünde: “Duribe Mardin El-mülkü’l-llah / fi senete selase ve hamsine ve seb’imiete” yazılıdır. Arka yüzün orta kısmında: “Es-Sultanü’l-Melikü’s-Sâlih hallede mülkehu”, çevresinde: “Ebu Bekir / Ömer / Osman / Ali / La ilahe il’lallah Muhammedun Resulu’llah sallallahu aleyhe” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,50 gr

Eserin Korunduğu Yer: Tuğçe Gülhan’ın “Başlangıcından XIV. Yüzyıla Kadar Türk Sikkelerinde Hayvan Figürleri” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.93: Melik Şemseddin Salih dönemi sikke⁴⁸¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde dört yapraklı yonca şeklinin içine işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Boyunlardan çıkarak başlar arasında birleşen bitkisel bir motif bulunur. Sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı kartalın başları yeledidir. Boyun kısmında halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları kanatlı rumi şeklinde olup kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmi iki yana doğru uzanan palmet şeklinden oluşur. Kuyruğun uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁴⁸¹ Tuğçe Gülhan, “Başlangıcından XIV. Yüzyıla Kadar Türk Sikkelerinde Hayvan Figürleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2015),253.

Katalog No: 49

Eserin Adı: Mimari Parça

Eserin Dönemi: 13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Cizre

Eserin Malzemesi: Siyah Bazalt Taş

Eserin Ölçüleri: Sol Parça: 50 x 30 x 37cm / Sağ Parça: 45 x 30 x 37 cm

Eserin Korunduğu Yer: Diyarbakır Arkeoloji Müzesi (Env. No: 447-448)

Resim 3.94: Diyarbakır Müzesi mimari parça ⁴⁸² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal yan yana getirilen iki adet dikdörtgen şeklinde taş üzerine tasvir edilmiştir. Kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Sivri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın başları iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların sonlandığı bölümün yanlarında görülen kısım, bu bölgede tasvir edilen kartalların iki yana uzanan kuyruğuna benzemektedir. Kuyruk, pençeler ve kanatların uç kısımlarının işlenmiş olduğu alt kısımdaki taşlar bulunmamaktadır. ⁴⁸³ Taşların yan kenarları içe doğru kavislidir. Bu parçanın yapısı ve kartalların iri ve güçlü işlenmesi, ait olduğu mimari yapının duvar cephesinde kullanılmış ya da yerleştirilmek üzere yapıldığını göstermektedir.

⁴⁸² Saim Çiftçi, “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi’ndeki İslam Dönemi Taş Eserleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi,2015),151.

⁴⁸³ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 147.

3.3.4 Anadolu Selçuklu Devleti (1075/1308)

Anadolu Selçuklu Devleti (1075/1308) Süleyman Şah liderliğinde 1075’de İznik merkezli olarak kurulur. Bizans’ın İznik’i ele geçirmesi ve 1096 yılında başlayan Haçlı seferleri ile birlikte Sultan I. Kılıç Arslan başkenti Konya’ya taşır. Anadolu Selçuklu, 11. ve 13. yüzyıl arasında yaklaşık 200 yıl Anadolu’da önemli bir kültüre ev sahipliği yapar. Bu dönem doğuda Türk İslam batıda Bizans etkili gelenek ve kültürlerinin Anadolu’da birleştiği yeni bir kültür çağını oluşturur. Özellikle Sultan I. Alaeddin Keykubad döneminde (1220/1237) kurulan denge ve refah dönemi Anadolu Selçuklu Sanatının gelişmesini sağlaması açısından önemlidir. Farsça, Arapça ve Rumca bilen Sultan I. Alaeddin Keykubad ilim, kültür ve sanata önem vermiş, bu alanlarda çalışma yapanları da himaye etmiştir. Aynı dönemde Moğol istilasından kaçarak Anadolu’ya sığınan sanatkar, tüccar ve şairler de korunmuştur. Bu hoşgörü ortamının etkisiyle komşu ülkelerde bulunan sanatkarlar, Anadolu’ya gelerek eserler üretir. Ayrıca Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleriyle birlikte tasavvufun 12. yüzyılın ilk yarısından itibaren Ahmet Yesevi’nin öğretileri ile Anadolu’ya kadar ulaştığı görülür. Anadolu Selçuklu sanatını da etkileyen İslam tasavvufu 13. yüzyılda Mevlana, İbnü’l Arabi, Hacı Bektaşî Veli ve Yunus Emre gibi tasavvufçularla Anadolu’da yayılmaya devam eder.⁴⁸⁴

Harita 3.6: Anadolu Selçuklu Devleti⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Faruk Sümer, “Selçuklular”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 11 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular>

⁴⁸⁵ Anadolu Selçuklu Devleti Harita, erişim 30 Mayıs 2020, www.okulstore.com

Anadolu coğrafyası, bu zengin sanat ortamında camiler, medreseler, külliyeler, şifahaneler, hamalar ve türbelerle donatıldı. Ticaret ağının genişlemesiyle şehirleri birbirine bağlayan kervan yolları üzerinde kervansaraylar ve köprüler inşa edildi. Selçuklular, güneyde Antalya ve Alanya, kuzeyde Sinop limanları ile de deniz yolu üzerinden farklı kültür merkezlerine ulaştı. Dönemin ilk ve en görkemli kalelerinden biri olan Artuklu Diyarbakır kalesi gibi şehirleri korumak adına kaleler ve burçlar inşa edildi. Selçuklu sanatının abidesi olan bu kalelere hemen hemen her yeni sultan döneminde onarılıp yeni ilaveler yapıldı. Selçukluların İslamiyet’i kabul etmelerine rağmen sfenks, kanatlı aslan, çift başlı kartal, melek, siren, ejder, kartal, fil, balık, gergedan, Orta Asya tarzında bağdaş kurarak oturan insan gibi tasvirlerin eski gelenek ve kültürlerine bağlı kalarak mimariden el sanatlarına kadar geniş bir alanda da kullandığı görülür. Mimaride ve mimari süslemelerde görülen bu sentezin diğer yansıması taşınabilir el sanatlarıdır.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁶ Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, *Türkler*, c.7 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002): 807-819.

Katalog No: 50

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1192/1196 – 1205/1211)

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 1,8 cm X 1,46 gr

Eserin Korunduğu Yer: Zeus Numismatics Özel Koleksiyonu

Resim 3.95: Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi sikke ⁴⁸⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin arka yüzünde bulunan yazılar siliktir. Ön yüzünde ise inci dizisi şeklinde noktalardan oluşan daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Kartalın boyunlarının altından dolanarak başları arasında sonlanan küçük bir palmet vardır. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartal sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kanatların üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup pençeler altında sonlanır. Kuyruk ile gövde arasında bağlaç vardır.

⁴⁸⁷ Numis Bids, *Islamic Coins*, erişim tarihi: 03 Ağustos 2020, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=3523&lot=518>

Katalog No: 51

Eserin Adı: Kubadabad Büyük Sarayı Çini

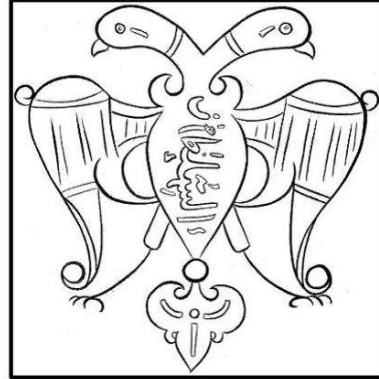
Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubat 1220/1236

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Büyük Saray

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı 22-24 cm Kalınlık 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.96: Kubadabad Sarayı çini ⁴⁸⁸ ve çizimi

Eserin Tanımı: Sekiz kollu yıldız şeklinde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah, turkuaz, kobalt ve mavi renkler kullanıldığı görülür. ⁴⁸⁹ Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Boyunların arasında tepelik rumi yer alır. Sivri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde düşey olarak “ Es Sultan” yazmaktadır. Gövde ile boyun kısmının birleştiği yerde hilal vardır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanat uçları ikiye ayrılarak kısa kısım gövdeye doğru kıvrıldığı görülür. Uzun kanat ucu ise pençeye kadar inerek dışa doğru kıvrımlıdır. Kanatların yanlarından çıkan ince dalların ucunda nar bulunur. ⁴⁹⁰ Palmet şeklindeki kuyruk kısmının gövde ile bağlandığı bölümde bağlaç vardır.

⁴⁸⁸ Kubad Abad Sarayı Çini, erişim, 20 Mayıs 2020, www.habitat.org.tr

⁴⁸⁹ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 150; Rüçhan Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000), 76.

⁴⁹⁰ Narın Türk süsleme sanatında ilk kullanımı Uygur dönemine ait Hoço, Bezeklik, Kızıl ve Sorçuk'da bulunan 8 ve 9. Yüzyıla ait duvar resimleridir. Nar çok taneli bir meyve olması ve her bir tanesinden yeniden yetiştirilebilmesi ile bolluğu ve bereketi temsil eder. Bu özelliği ile yeniden doğuş, çoğalma ve neslin devamı gibi anlamları da içerir. İslamiyet sonrası Türk sanatında da kullanılmaya devam edilen nar, bu dönemde bolluk ve bereket anlamının yanı sıra cennet ile ilişkilendirilerek bir kutsiyet atfedilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de cennet ve dünya nimeti olarak geçen narın, hadislerde ise şifa yönüne vurgu yapılarak insanoğlu için faydasına dikkat çekilmiştir. Özellikle Türk İslam dönemi mezar taşları üzerinde de tasvir

Katalog No: 52

Eserin Adı: Kubadabad Küçük Saray Çini

Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubat 1220/1236

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Küçük Saray

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı: 22-24 cm X Kalınlık: 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.97: Kubadabad Küçük Saray çini ⁴⁹¹ ve çizimi

Eserin Tanımı: Dört kollu yıldız biçiminde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de turkuaz zemin üzerine siyah kullanılmıştır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar uzun ve kuyruğa doğru incelerek iner. Kanatlar üzerindeki kısa yatay çizgiler bulunur. Bacaklar iki yana açık pençeler kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı palmet şeklindedir. Kuyruk ile gövdenin bağlandığı bölümde bağlaç bulunur.

---

edilen narın, cennete özgü meyvelerden biri olmasının yanı sıra cenneti de temsil ettiği anlaşılır. Bk. Ersel Çağlıtütüncügil, “ Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı”, *Tübar*, sy. 33 (2013): 61-92, erişim 23 Ağustos 2020, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/157138>

⁴⁹¹ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 87.

Katalog No: 53

Eserin Adı: Kubadabad Sarayı Çini

Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubat 1220/1236

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Sarayı

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı: 22-24 cm X Kalınlık: 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.98: Kubadabad Sarayı çini ⁴⁹² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sekiz kollu yıldız şeklinde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah ve mavi renkler görülür. Çift başlı kartal çininin ortasında beyaz zemin üzerinde siyah renk ile tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatlar uzun ve kuyruğa doğru incelerek iner. Kanat uçları pençelerin altında daire şeklinde sonlanır. Kanatlar üzerindeki kısa yatay çizgiler yer alır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde yatay olarak “ El Muazzam” ⁴⁹³ yazılıdır. Kuyruk palmet görünümünde olup gövde ile bağlandığı bölümde bağlaç bulunur. Çift başlı kartalın yanlarında karşılıklı iç içe iki daireden oluşan üçer adet güneş tamgası ⁴⁹⁴ vardır.

⁴⁹² Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 86.

⁴⁹³ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 86.

⁴⁹⁴ Orta Asya Türk kültüründe daire şeklindeki tamgalar güneşi temsil etmektedir. Özellikle Kün-Ay tamgası güneşi temsil eden daire ve ayı temsil eden hilalden oluşmaktadır. Ayrıca iç içe verilmiş daire formlarında görülür. Noyan Türkmenlerinin de sembolü olan bu tamga kağanlığı ve güneşi temsil eder. Bu konu hakkında bk. Nuray Bilgili, *Türk Kozmik Sembolleri Tamgalar* (İstanbul: Hermas Yayınları,2020)

Katalog No: 54

Eserin Adı: Kubadabad Sarayı Çini

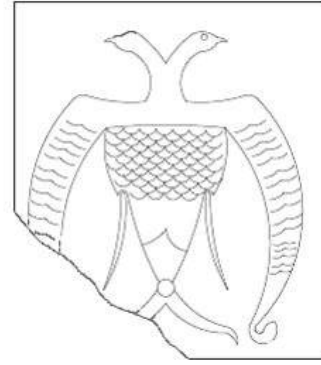
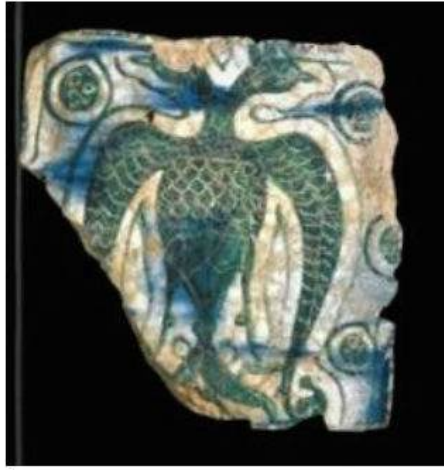
Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubad 1220/1237

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Sarayı

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı: 22-24 cm X Kalınlık: 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.99: Kubadabad Sarayı çini ⁴⁹⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çininin uç kısımları kırıktır. Çinide, sır altı tekniği uygulanarak, beyaz zemin üzerine siyah ve mavi renklerin kullanıldığı görülür.⁴⁹⁶ Çift başlı kartal beyaz zemin üzerinde siyah renkle tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup sivri gagalı ve sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatlar uzun ve kuyruğa doğru incelerek iner. Kanat uçları kuyruğun yanında dışa kıvrılır. Kanatlar üzerindeki kısa yatay çizgiler bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs üzerinde balık pulu şeklinde çizgiler bulunur. Kuyruk kısmı palmet şeklinde olup gövde ile bağlandığı bölümde bağlaç yer alır. Çift başlı kartalın yanlarında güneşi temsil eden daire içinde ☉ “Ant” tamgası görülür.⁴⁹⁷

⁴⁹⁵ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*,79.

⁴⁹⁶ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*,79,80.

⁴⁹⁷ Orta Asya Orhun ve Yenisey yazıtlarında kullanılan Türk runik alfabede daire içinde üç nokta “nt/nd” olarak okunur. Ant kelimesini de oluşturan bu harf Türk töresinde yemin etmek amacıyla yapılan törenlerde “ant” adı verilen kabı da temsil eder. Ant kadehi de denilen bu kabdan içilerek verilen söz üzerine ant içilmiş olur. Ayrıca Ant tamgası diğer Türk tamgalarında olduğu gibi zamanla birer motife dönüşerek üç noktadan oluşan çintemani gibi gücü ve hakimiyeti simgeleyerek Osmanlı döneminde de kullanılmıştır. Bk.

Katalog No: 55

Eserin Adı: Kubadabad Sarayı Çini

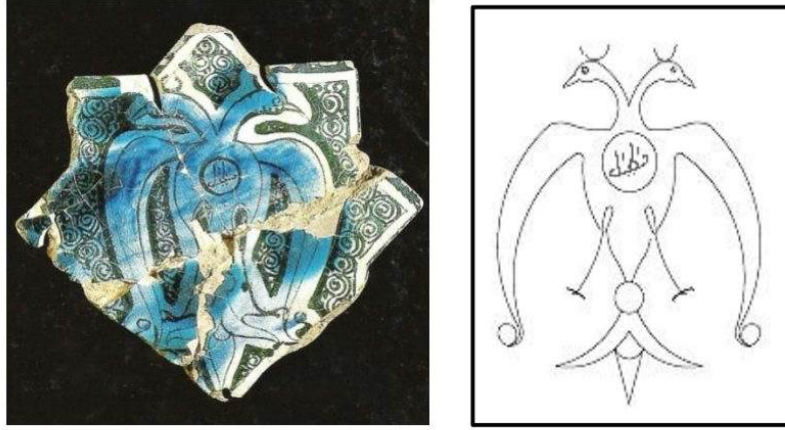
Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubad 1220/1237

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Sarayı

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı: 22-24 cm X Kalınlık: 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.100: Kubadabad Sarayı Çini ⁴⁹⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sekiz kollu yıldız şeklinde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah ve mavi renklerin kullanıldığı görülür. Çift başlı kartal beyaz zemin üzerinde mavi renkle tasvir edilmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatlar uzun ve kuyruğa doğru incelerek iner. Kanat uçları kuyruğun yanında dışa kıvrılır ve uçlarında küçük daireler vardır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde daire içinde “ kemal” yazısı okunmaktadır. Bacaklar iki yana açık, pençeler ise kuyruk üzerindedir. Kuyruk palmet şeklinde olup gövde ile bağlandığı bölümde bağlaç bulunur. Kartalın dışında kalan boşluklar sarmallarla⁴⁹⁹ doldurulmuştur.

İlhami Durmuş, “Türk Kültür Çevresinde Ant” , *Milli Folklor*, sy. 84 (2009): 97-105; Turgay Kürüm, “Avrasya’da Runik Yazı” erişim 23 Ağustos 2020, <http://www.antalyaonline.net/futhark/avrasya.htm>; Nuray Bilgili, “Türklerde Ant Kadehi İkonografisi ve Ant İçme Ritüeli”, erişim 23 Ağustos 2020, <http://ankaenstitusu.com/turklerde-ant-kadehi-ikonografisi-ve-ant-icme-ritueli/> ; Bilgili, Türk Kozmik Sembolleri Tamgalar.

⁴⁹⁸ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 81.

⁴⁹⁹ Orta Asya Türk kültürüne ait Ay Takviminde ayın döngüsü ve görünümüne göre zamanın ölçümü yapılmış sarmal, spiral ve dairesel sembollerde ay ile ilişkilendirilmiştir. Güneş gibi kutsal sayılan ay yenilenme, yeniden doğuş ve olgunlaşma gibi anlamları taşır. Özellikle Kırgızistan’da Tanrı Dağlarında

Katalog No: 56

Eserin Adı: Kubadabad Sarayı Çini

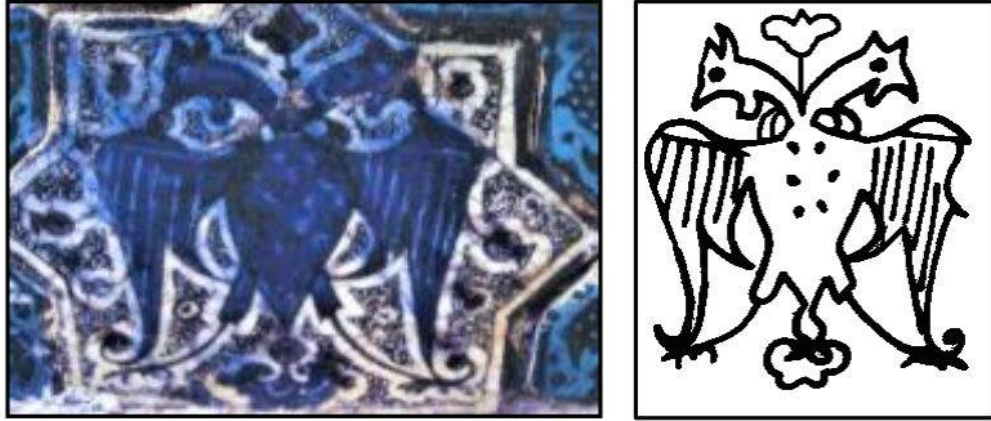
Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubad 1220/1237

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Sarayı

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: Çapı: 22-24 cm X Kalınlık: 2,5-3 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.101: Kubadabad Sarayı çini ⁵⁰⁰ ve çizimi

Eserin Tanımı: Sekiz kollu yıldız biçiminde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah ve mavi renklerin kullanıldığı görülür. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Boyunların arasında tepeli rumi bulunur. Kartal sivri gagalı, sarkık gerdanlı ve başları kanatlara doğru eğiktir. Gaga ucunda küçük birer daire şekli mevcuttur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde noktalar görülür. Gövde ile boyun kısmının birleştiği yerde hilal bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanat uçları ikiye ayrılarak kısa kısım gövdeye doğru kıvrılır. Uzun kanat ucu ise pençeye kadar inerek dışa doğru kıvrımlıdır. Kanatların yanlarından çıkan ince dalların ucunda nar bulunur. Bacaklar ve pençeler iki yana açıktır. Palmet şeklindeki kuyruk kısmının gövde ile bağlandığı bölümde bağlaç yer alır.

bulunan Saymalıtış kaya resimleri (M.Ö 5000) üzerinde sarmal şekilde işlenmiş ay çizimleri görülür. Bu çizimler Artuklu Melik Salih Mahmud'un 1213/1214 tarihli sikkelerinde bulunan çift başlı kartal tasvirlerinin kanatlarının üst kısımlarında görülen sarmallarla aynıdır. Bkz. Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev: Lale Arslan (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003), 167-193; Servet Somuncuoğlu, *Saymalıtış Gökyüzü Atları* (İstanbul: Ege Basım, 2011); Bilgili, Türk Kozmik Sembolleri Tamgalar.

⁵⁰⁰ Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, 80.

Katalog No: 57

Eserin Adı: Kubadabad Sarayı Hamamlı Köşk Çini

Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubad 1220/1237

Eserin Bulunduğu Yer: Kubadabad Sarayı Hamamlı Köşk

Eserin Malzemesi: Çini (Sırça)

Eserin Ölçüleri: 24 cm

Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum (Env. No: 1.6579)

Resim 3.102: Kubadabad Sarayı çini⁵⁰¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Kırık parçalardan dolayı biçimi belli olmayan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah ve mavi renklerin kullanıldığı görülür. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Boyunların arasında tepelik rumi bulunur. Sivri gagalı ve sarkık gerdanlı kartal eğri gagalıdır. Kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısmında ve yanlarında, dışa dönük gagalara doğru uzanan kıvrımlı çıkıntılar vardır. Kanat uçları ikiye ayrılarak kısa kısım gövdeye doğru kıvrıktır. Uzun kanat ucu ise kuyruğa kadar iner. Göğüs kısmı damla şeklinde olup göğüs ile boyun kısmının birleştiği yerde hilal görülür. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmının ucu kıvrık olup palmet şeklindedir.

⁵⁰¹ The MET Museum, *Count And Cosmos- The Great Age Of The Seljuqs*, erişim tarihi: 03 Ağustos 2020, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/642163?exhibitionId=%7b74efaf7-a808-4ede-bf58-279e018c9f63%7d&oid=642163&pkgids=353&pg=0&rpp=20&pos=203&ft=*%&offset=20

Katalog No: 58

Eserin Adı: Aspendos Sarayı Çini (Sırça)

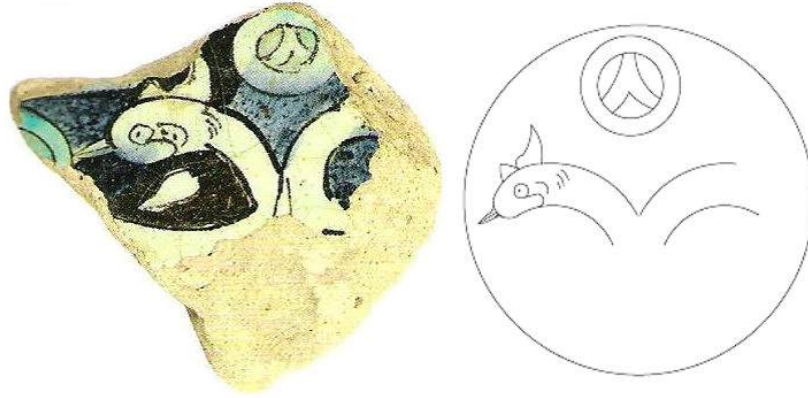
Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubat 1220/1236

Eserin Bulunduğu Yer: Aspendos Sarayı /Alanya

Eserin Malzemesi: Çini

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Antalya Müzesi

Resim 3.103: Aspendos Sarayı çini (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Anadolu Selçuklu döneminde Aspendos tiyatrosu saray olarak kullanılmıştır. Sultan I. Alaeddin Keykubat döneminde yapılan onarımlarla yenilenmiştir. Aspendos tiyatrosunun sahne kısımlarına ahşaptan bölmeler yapılarak bu bölmelerin iç kısımları çinilerle kaplanmıştır. Yapılan çalışmalarda bu çinilerden az sayıda örnek bulunmuştur.⁵⁰² Çini kırık olup şekli tespit edilememiştir. Çift başlı kartal siyah ve mavi zemin üzerine beyaz renkte tasvir edilmiştir. Çift başlı kartalın sağ kısımdaki başı tam olup sol kısımdaki başın sadece boyun kısmı görülür. Kartal çift boyunlu olup başlar yandan verilmiştir. Sivri gagalı ve sivri kulaklı kartalın gözleri daire içinde nokta şeklindedir. Boyunları arasında güneşi temsil eden daire içinde “人”⁵⁰³ tamgası bulunur.

⁵⁰² İsmail Ünal, “Antalya Bölgesindeki Çinili Eserler”, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sy. 14, (1974): 19-20.

⁵⁰³ Güneş tamgasının içinde bulunan ters Y şeklindeki bu tamganın kökü el anlamında “Y” kök damgasından türetilmiştir. “人” tamgası ise aç/iç/uç seslerini veren bir tamgadır. Türk runik alfabede sadece nesnelere değil eylemlerin de birer tamga özelliği göstererek kullanıldığı görülür. Ayrıca bu tamganın ters ya da düz Y olarak kullanımı tanrıya el açmak yakarmak anlamını taşır. Bu konuda bk. Kürüm, *Avrasya'da Runik Yazı*; Aytaç Bozkuyu, “Türk Tamgalarının Kökeni Üzerine I. İnceleme”, *Atayurt Dergisi*, erişim 23 Ağustos 2020,

Katalog No: 59

Eserin Adı: Alaeddin Sarayı Mimari Parça

Eserin Dönemi: Sultan I. Alaeddin Keykubad (1220/1237)

Eserin Bulunduğu Yer: Alaeddin Sarayı

Eserin Malzemesi: Alçı

Eserin Ölçüleri: 15 cm X 10 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya İnce Minareli Medrese Müzesi

Resim 3.104: Alaeddin Sarayı mimari parça⁵⁰⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Eser üç dilimli bir parça olup sol alt kısmı kırıktır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal iki boyunlu olup boyunları kalındır. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartal sivri kulaklıdır. Başlarda bulunan ince sorguçlar kıvrım kısmından birleşerek tepelik rumi görünümünü almıştır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısmı sade rumiye benzemekte olup alt kısımlar dikey yivlerle kanat teleklerini oluşturur. Göğüs kısmı iri ve damla şeklindedir. Kartalın kuyruk kısmı uzun ve iki yana geniş olarak kıvrılır. Kuyruğun uç kısmı ejder başı ile son bulur. Ejderin ağız kısmı açık ve kartalın pençesi ağız kısmına yakındır. Zeminde bulunan bitkisel kıvrımlar ejderin gövdesi ile birleşir. Gövde ile kuyruğun birleştiği kısımda hilal bulunur.

https://www.academia.edu/41955969/T%C3%BCrk_Tamgalar%C4%B1n%C4%B1n_K%C3%B6keni_%C3%9Czerine_I_inceleme

⁵⁰⁴ Öney. *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 149.

Katalog No: 60

Eserin Adı: Hunad Hatun Hamamı Çini

Eserin Dönemi: Anadolu Selçulu Dönemi / 1238

Hunad Hatun Hamamı, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın (1220/1237) ölümünden sonra eşi Mahperi Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Eserin Bulunduğu Yer: Kayseri Hunad Hatun Hamamı

Eserin Malzemesi: Seramik

Eserin Ölçüleri: Çapı 21,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kayseri Arkeoloji Müzesi (Env. No: 75-663)

Resim 3.105: Kayseri Hunad Hatun Hamamı çini ve çizimi (Y. Özdemir, 2014)⁵⁰⁵

Eserin Tanımı: Sekiz kollu yıldız biçiminde olan çinide, sır altı tekniği uygulanmıştır. Çini de beyaz zemin üzerine siyah, turkuaz ve mavi renkler kullanıldığı görülür.⁵⁰⁶ Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu ve başları kanatlara doğru eğiktir. Boyunların arasında tepeli rumi bulunur. Sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı kartal sivri gagalıdır. Kanatlar boyun hizsında iki yana açıktır. Kanat uçları ikiye ayrılarak kısa kısım dışa doğru kıvrık, uzun kanat ucu ise pençeye kadar inmektedir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı kısa olup palmet şeklindedir.

⁵⁰⁵ Özdemir, *Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi*, 84.

⁵⁰⁶ Rüstem Bozer, "Kayseri Hunad Hamamı Çinileri", *Sanat Tarihi Dergisi*, sy. 14 (2005),1-27.

Katalog No: 61

Eserin Adı: Konya Kalesi Mimari Parçası

Eserin Dönemi: 1221

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Kalesi

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: 125 cm X 94 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya İnce Minareli Medrese Müzesi

Resim 3.106: Konya Kalesi çift başlı kartal ve çizimi (N. Özel, 2018)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasviri taş levha üzerine yüksek kabartma olarak işlenmiştir.⁵⁰⁷ Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Boyun ve gövdenin birleştiği kısımda halka bulunur. Kanatlar gaga hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlardaki kısa tüyler balık pulu şeklindedir. Kanat telekleri uzun ve kuyruğa kadar iner. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar ve pençeler iki yana açık ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup yatay bir yivle ikiye bölünmüştür. Çift başlı kartal bu görünümü güçlü ve iridir.

⁵⁰⁷ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148.

Katalog No: 62

Eserin Adı: Mühür

Eserin Dönemi: Sultan II. Gıyaseddin Keyhusrev 1237/1246

Mührün ön yüzünde "Duribe bi- Konya fi senete Es Sultanül azam Gıyased dünya veddin Keyhüsrevbin Keykubat" yazılıdır. Arka yüzünde ise çift başlı kartal yer alır. Mühürde bulunan yazıdan mührün darp yerinin Konya ve Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait olduğu anlaşılır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Kurşun

Eserin Ölçüleri: 2-2,5 cm X 14,30 gr

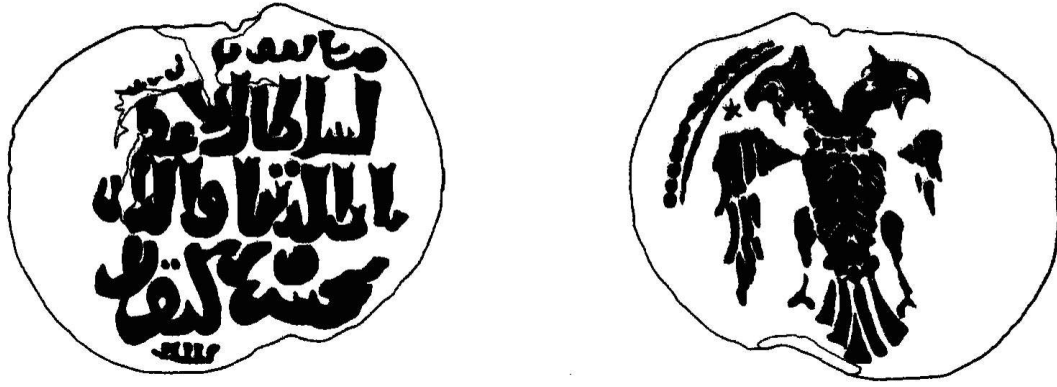
Eserin Korunduğu Yer: Antalya Müzesi / Bahadır Kalaycı Özel Koleksiyonu

Resim 3.107: Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait mühür ⁵⁰⁸

Eserin Tanımı: Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in resmi yazışmalarda kullandığı şahsi mührü olup sarayda ve sultanın yakınında basıldığı düşünülür. Selçuklu sultanlarına ait bilinen yedi mühürden bir olması açısından önemlidir. Üzerinde çift başlı kartal tasviri bulunan ilk ve tek örnektir.

⁵⁰⁸ Bahadır Kalaycı ve Bilhan Akçaşar, *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri* (Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2019), 17.

Resim 3.108: II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait mühür çizimi (B. Kalaycı, 2019)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal, hafif sarkık gerdanlıdır. Gaga kısımları açık işlenerek gergin bir ifade verilmiştir. Boyun ile gövdenin birleştiği kısımda noktalardan oluşan inci dizisi bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup kanat telekleri belirgin ve kanat uçları pençeler üzerinde sonlanmaktadır. Kartalın sol kanadının üzerinde yıldız bulunur. Kartalın sağ kanadı mührün ip kısmına denk geldiği için tahrip olmuştur.⁵⁰⁹ Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs ve bacaklar üzerindeki tüyler yatay çizgiler ile belirtilmiştir. Pençeler iki yana açık ve kuyruk üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup üzerinde dikey yivler bulunur. Kuyruk ile gövdenin birleştiği kısımda noktalardan oluşan bağlaç yer alır. Kartalın çevresi nokta dizisi ile çevrilidir.

⁵⁰⁹ Mühür kalıpları, demirden kısıkaç şeklinde olup kısıkaçın ağız kısımlarına yazı ya da tasvir işlenerek kullanılır. Kurşundan üretilmiş pul düşük ısıda eritilerek mühürlenecek olan eşya ya da yazışmanın ipliyle birleştirilerek mühürleme işlemi tamamlanır. Genellikle alıcı, mührün ipi dolayısıyla açarken bu mühür baskıları parçalanır. Çift başlı kartal tasvirli bu mührün ip kısmı mührün yüzeyinde kaldığı için parçalanmamış sadece bir kısmı tahrip olmuştur. Bizans'ın çift taraflı mühürlerinde de bu tip örnekler görülürken bazı mühürlerin ip kısmının içinden geçmesi için orta kısımlarına delikler açıldığı görülür. Bu konuda bk. Jean Clauda Cheynet, "Bizans Mühürleri. Bir Toplumun Görüntüleri", Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar, Ed. Annie Pralong (İstanbul: IFEA Kitap Yayınevi, 2011), 319-336, erişim 12 Eylül 2020, <https://books.openedition.org/ifeagd/1711>

Katalog No: 63

Eserin Adı: Sivas Gökmedrese (Sahibiye Medresesi)

Eserin Dönemi: Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev 1271

Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde vezir Fahreddin Ali bin Hüseyin Sahib Ata tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır. Medrese Sahibiye Medresesi olarak da anılır. Her iki yanda bulunan sağır nişlerin içinde sekiz köşeli yıldızın üzerinde yazan “amel-i üstad Kaluyanü'l-Konevi” yazısından yapının mimarının Kaluyan Konevi olduğu anlaşılır.⁵¹⁰

Eserin Bulunduğu Yer: Sivas Gök Medrese taç kapısı (Sol)

Eserin Malzemesi: Sırlı Tuğla

Eserin Ölçüleri: Sol 80 cm X 110 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sivas

Resim 3.109: Sivas Gök Medrese çift başlı kartal (sol)⁵¹¹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasviri, Sivas Gök Medrese taç kapısının girişinde, sağ ve sol kısımlarında bulunan minarelerin üzerinde bulunur. Her iki yanda da bulunan sağır nişlerin içinde sekiz köşeli yıldızın üzerinde yer alan hayat ağacı tasvirinin üstünde yer alır. Palmiyeye benzeyen hayat ağacının yapraklarının uç kısımlarında nar tasvirleri yer alır.

⁵¹⁰ Özkan Ertuğrul, “Gökmedrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 23 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmedrese--sivas> ; Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal, 154.

⁵¹¹ Sivas Gök Medrese, erişim, 20 Mayıs 2020, www.pinterest.com

Resim 3.110: Sivas Gök Medrese çift başlı kartal (sol) (Çizim: M. Göz, 2021)

Hayat ağacının üst yaprakları arasında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan, gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Baş kısımları birbirine yapışık olan kartalın gözleri nokta şeklinde verilmiş olup kısa gagalıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları noktalarla doldurulmuş kanat uçları ise pençeler üzerinde sonlanmaktadır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs kısmının üzerinde de kanatlarda olduğu gibi noktalar yer alır. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı palmet şeklindedir.

Katalog No: 64

Eserin Adı: Sivas Gökmedrese (Sahibiye Medresesi)

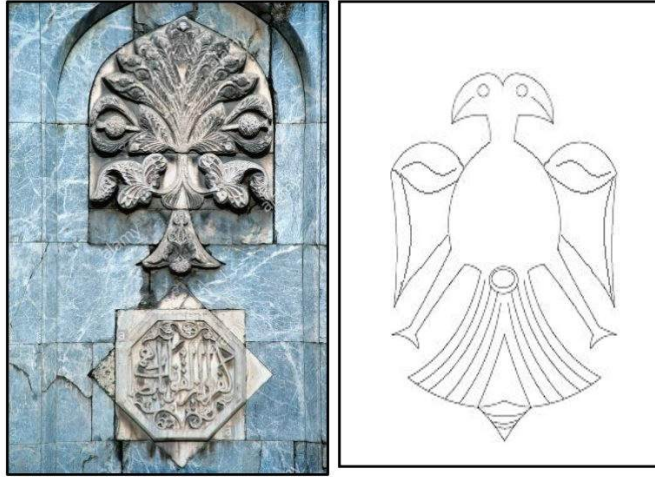
Eserin Dönemi: Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde (1271) vezir Fahreddin Ali bin Hüseyin Sahib Ata tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır. Medrese Sahibiye Medresesi olarak da anılır. Her iki yanda bulunan sağır nişlerin içinde sekiz köşeli yıldızın üzerinde yazan “amel-i üstad Kaluyanü'l-Konevi” yazısından yapının mimarının Kaluyan Konevi olduğu anlaşılır.⁵¹²

Eserin Bulunduğu Yer: Sivas Gök Medrese taç kapısı (Sağ)

Eserin Malzemesi: Sırlı Tuğla

Eserin Ölçüleri: Sağ 80 cm X 110 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sivas

Resim 3.111: Sivas Gök Medrese taç kapısı (sağ) çift başlı kartal⁵¹³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Hayat ağacının üst yaprakları arasında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan, gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Baş kısımları birbirine yapışık olan kartalın gözleri nokta şeklinde verilmiş olup kısa gagalıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımları noktalarla doldurulmuş kanat uçları ise pençeler üzerinde sonlanmaktadır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs kısmının üzerinde de kanatlarda olduğu gibi noktalar yer alır. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı palmet şeklindedir.

⁵¹² Özkan Ertuğrul, “Gökmedrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 23 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmedrese--sivas> ; Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal, 154.

⁵¹³ Sivas Gök Medrese, erişim, 20 Mayıs 2020, www.pinterest.com

Katalog No: 65

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Mesud (Gıyaseddin Mesud / 1282-1296 / 1302-1308)

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 0,8 gr X 14 mm

Eserin Korunduğu Yer: İzmir Arkeoloji Müzesi'ne Kayıtlı Kamil Eron Özel Koleksiyonu

Resim 3.112: Sultan II. Mesud Dönemi sikke ⁵¹⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön ve arka yüzünde yazı görülmez. Ön yüzünde bulunan çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Sivri kulaklı ve hafif sarkık gerdanlı kartal sivri gagalıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı ve kuyruk kısmı siliktir. Arka yüzünde aslan ve güneş tasviri bulunur.

⁵¹⁴ Kamil Eron ve Gültekin Teoman, "II. Mesud'a Ait 5 Adet Sikke", *Anadolu Nümitmatik Bülteni*, sy. 1 (2007): 5; Bk. Kamil Eron Koleksiyonu, erişim tarihi: 11 Temmuz 2020, <http://www.eroncoins.com/>

Katalog No: 66

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Mesud (Gıyaseddin Mesud / 1282-1296 / 1302-1308)

Sikkenin tasvirli ön yüzünde çift başlı kartal, arka yüzünde ise “Es Sultanül Azam Gıyased dünya veddin Mesud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 1,95 gr

Eserin Korunduğu Yer: İzmir Arkeoloji Müzesi’ne Kayıtlı Kamil Eron Özel Koleksiyonu

Resim 3.113: Sultan II. Mesud Dönemi sikke ⁵¹⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Ön yüzünde daire içinde bulunan çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kuyruk kısmı iki yana açık kalın bir çizgiden oluşur.

⁵¹⁵ Yılmaz İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, (İstanbul: Turcalibris Kitabevi, 2010), 465.

Katalog No: 67

Eserin Adı: Rahle

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu Dönemi - Hicri 678 Miladi 1278/1279

Rahlenin yazı kuşağının bir yüzünde “Vakf haza’r-rahl ale’t-türbetü’l-mutahharat-i Sultanü’l- Arifin” diğer yüzünde ise “Celalü’l-Hak ve’d-dîn kaddesallahu sırrehu abde Cemalud-din el-hadimü’s-sahi fi sene 678” yazılıdır. Anlamı “Bu rahleyi ariflerin sultanı, dinin ve hakkın celali yani Hazret-i Mevlana Celaleddin Rumi’nin -Tanrı sırlarını kutsal eylesin- pak türbesine onun hizmetkarlarından ve sahibinin hizmetkarlarından Cemalüddin 678 yılında vakfetti.”⁵¹⁶

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Mevlana Dergahı

Eserin Malzemesi: Ceviz Ağacı

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 94,5 cm - Eni 42,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Mevlana Müzesi

Resim 3.114: Anadolu Selçuklu Dönemi ahşap rahle⁵¹⁷

Eserin Tanımı: Anadolu Selçuklu dönemi ahşap işçiliğinin en güzel eserlerinden biri olan rahlenin dışında hatayi, rumiler ve yazı kuşakları bulunurken iç yüzeyleri lakeli olup üzerinde çift başlı kartal ve 14 aslan tasviri yer alır. Çift başlı kartal rahlenin kitaplık kısmının iç yüzeyinde karşılıklı iki adet tasvir edilmiştir.

⁵¹⁶ Konya Mevlana Müzesi, *Rahle*, erişim tarihi: 3 Ağustos 2020, <http://www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/rahle-selcuklu-1279-env-no-332/> ; Selçuklu Mirası, *Ahşap Rahle*, erişim 03 Ağustos 2020, <http://www.selcuklumirasi.com/historical-items-detail/ahsap-rahle-1>

⁵¹⁷ Demet Karaçağ, “Mevlana Müzesi’ndeki Lakeli Selçuklu Rahlesi”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy.35 (2008): 171-185.

Resim 3.115: Anadolu Selçuklu Dönemi ahşap rahle ayrıntı (D. Karaağaç,2008)

Çift başlı kartal rahle yüzeyinin ortasında bulunmakta olup başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kartalın boyunları gövdede birbirine dolanarak kalp şeklini almış ve boyun uçları başlar arasında bulunan tepelik ruminin altında birleşir. Sivri gagalı, sivri kulaklı ve hafif sarkık gerdanlı kartalın gözlerinin kenarından sarkan ibikleri bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup yatay çizgilerle iki kısma ayrılır. Kanatların üst kısımlarında bulunan tüyleri balık pulu şeklindedir. Kanat uçları pençelerin üzerine kadar inmekte olup kanat telekleri dikey ve hacimlidir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde ters duran palmet yer alır. Bacaklar iki yana açık, pençelerin altında ise birer aslan yer alır. Kuyruk kısmı uzundur. Kuyruk uçları ikiye ayrılarak her biri birer yelpaze şeklini alır. Kuyruğun uçlarının altında birer aslan tasviri vardır. Çift başlı kartalın sağında ve solunda yedişer adet olmak üzere toplamda on dört aslan tasviri görülür. Bu aslanların her biri kıvrımlı kuyrukları ile çift başlı kartalla birleşir.

Katalog No: 68

Eserin Adı: Hacı Bektaşî Veli Türbesi (Pir Evi)

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu 13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Nevşehir / Hacı Bektaş

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Nevşehir Hacı Bektaşî Veli Müzesi

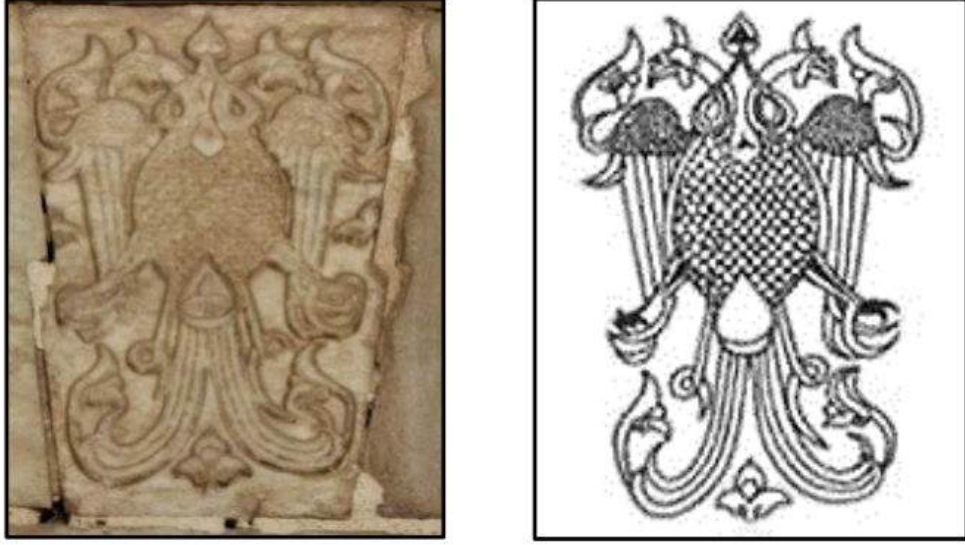

Resim 3.116: Hacı Bektaşî Veli Türbesi giriş kapısı ⁵¹⁸

Eserin Tanımı: Nevşehir ilinin Hacı Bektaş ilçesinde yer alan külliye, Hacı Bektaşî Veli'nin türbesi etrafında bulunan yapılardan oluşur. Hacı Bektaşî Veli türbesine Kırklar Meydanı'nın güneyinde bulunan kapıdan girilir. Bu kapının basık kemerinin üst kısmında bulunan kilit taşı üzerinde çift başlı kartal tasviri yer alır. ⁵¹⁹

⁵¹⁸ Hacı Bektaşî Veli Türbesi Giriş Kapısı erişim, 10 Eylül 2020, www.avanosarastirmalari.com

⁵¹⁹ Baha Tanman, "Hacı Bektaş-ı Veli Veli Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>

Resim 3.117: Hacı Bektaşî Veli Türbesi çift başlı kartal tasviri ve çizimi

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Kartalın boyunları gövde üzerinde birbirine dolanarak başları arasında bulunan tepelik rumi ile sonlanır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanatların üst kısımlarından kartalın başlarına doğru kıvrılan tepelik rumiler yer alır. Kanat uçları ise kıvrılarak pençeler altında son bulur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs üzerinde noktalar yer alır. Pençeler iki yana açık ve kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı uzun olup ikiye ayrılarak pençelerin altında tepelik rumi ile sonlanır. Kuyruğun ikiye ayrıldığı alt kısımda ortada palmet yer alır. Gövde ile kuyruğun birleştiği yerden aşağı uzanan kısa kıvrımlar görülür.

Katalog No: 69

Eserin Adı: Aksinne Mescidi Mihrabı

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu 13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Konya / Meram

Eserin Malzemesi: Alçı

Eserin Ölçüleri: 9 cm X 9 cm

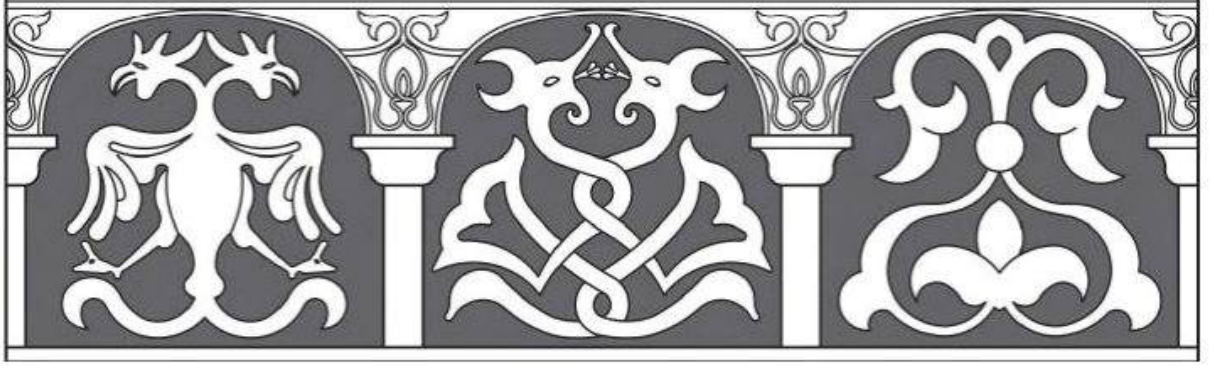
Eserin Korunduğu Yer: Konya Sahip Ata Vakıf Müzesi

Resim 3.118: Aksinne Mescidi Mihrabı (Ş. Dursun, 2019)

Eserin Tanımı: Aksinne Mescidi'nin mihrabı tamamen alçıdan yapılmıştır. Çift başlı kartal tasviri mihrabın ön yüzünde kenarları çevreleyen orta kısımdaki silme üzerine görülür. Mihrabı çevreleyen silme üzerinde, dönüşümlü olarak tekrar eden çift başlı kartal, ejder ve hayat ağacından oluşan tasvirler yer alır. Bu tasvirler, aralarında silindirik sütunlar ve üzerinde basık kemerlerle sınırlandırılmıştır.⁵²⁰

⁵²⁰ Anadolu Selçuklu dönemine ait Aksinne Mescidinde olduğu gibi mihrabları tamamen alçıdan yapılmış diğer örnekler ise Harput Ulu Cami (12. yy) ve Konya Sakahane Mescidi (13. yy ilk yarısı)'dir. Bu örneklerde bulunan alçı mihraplar üzerinde yazılı, geometrik ve bitkisel süslemeler kullanılırken, sadece Aksinne Mescidi alçı mihrabında figürlü süslemeye yer verilmiştir. Şükrü Dursun, "Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi", *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Ed. Osman Kunduracı ve Ahmet Yavuzılmaz (Konya: Litera Türk, 2019),973-1015.

Resim 3.119: Aksinne Mescidi mihrabı çizimi (Ş. Dursun, 2019)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Başlarında tepe telekleri bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı ikiye ayrıktır. Kuyruk uçları pençelerin alt kısmında içe kıvrılır.

Katalog No: 70

Eserin Adı: Delice Köşkü Mimari Parça

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu 13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Yozgat Delice Köşkü

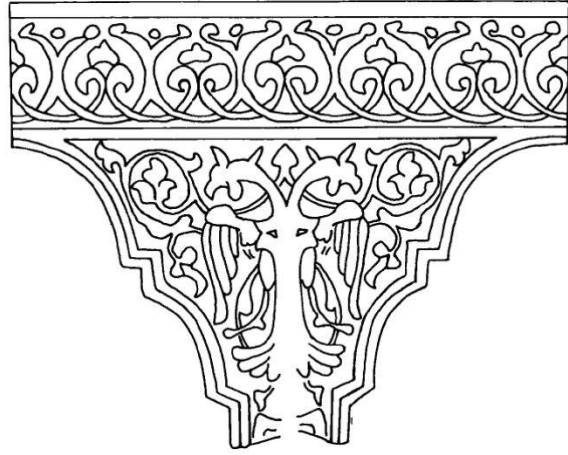
Eserin Malzemesi: Alçı

Eserin Ölçüleri: 16,5 cm X 9,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Yozgat Müzesi

Resim 3.120: Delice Köşkü mimari parça
(H. Karaduman,1995)

Resim 3.121: Delice Köşkü mimari parça çizimi
(H. Karaduman,1995)

Eserin Tanımı: Yozgat Delice Köşkü kurtarma kazısında açığa çıkarılan çift başlı kartal tasvirleri, nişlerin köşelerine ait olduğu düşünülen on adet alçı parça üzerinde tespit edilmiştir. Fakat bu alçı parçalarından sadece 92, 120, 121 ve 139 kazı envanter numaralı niş köşelikleri çift başlı kartal tasvirinin özelliklerini belirleyici niteliktedir.⁵²¹

Çift başlı kartal, bitkisel bir zemin üzerinde başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Boyunların arasında uçları kanatların üzerinde sonlanan tomurcuk bulunur. Göğüs kısmı uzundur. Kanatları boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler ise iki yana açık ve kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk telekleri belirgindir.

⁵²¹ Hüseyin Karaduman, "Delice Selçuklu Köşkü Kurtarma Kazısı", 5. Kurtarma Kazıları Semineri (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,1995),189-220.

Katalog No: 71

Eserin Adı: Felekabad Sarayı Mimari Parça

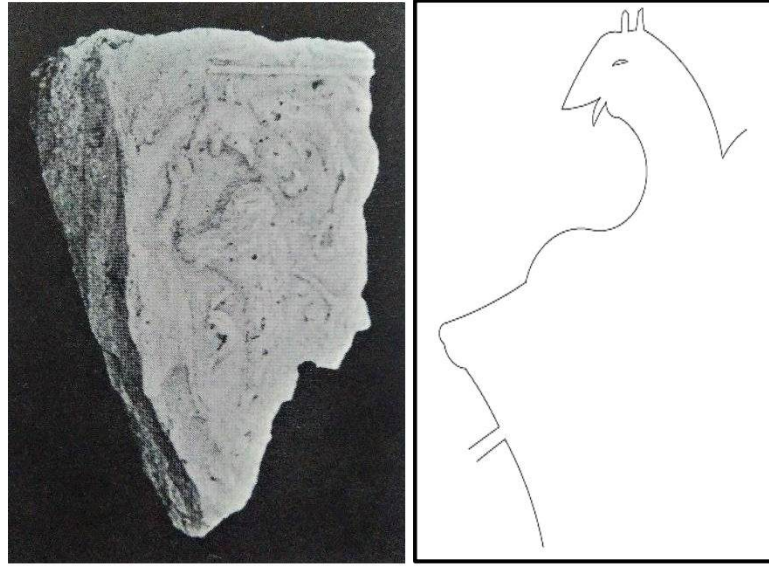
Eserin Dönemi: 13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Felekabad Sarayı

Eserin Malzemesi: Alçı

Eserin Ölçüleri: 12 cm X 15 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Karatay Medresesi Müzesi

Resim 3.122: Felekabad Sarayı alçı parçası⁵²² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Alçı parçasının yarısı kırıktır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Baş kısmı iri olup kalın boyunludur. Kartal sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Çift başlı kartalın sol tarafındaki baş ve gövde kısmı kırıktır. Kartalın başının hizasında kıvrık gövdeli bir balık⁵²³ tasviri yer alır.

⁵²² Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 149.

⁵²³ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 149; Şenay Alsan, “Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri”, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 164-165.

Katalog No: 72

Eserin Adı: Konya Kalesi Mimari Parçası

Eserin Dönemi: 13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Kalesi

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: 58 cm X 57 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya İnce Minareli Medrese Müzesi

Resim 3.123: Konya Kalesinden gelen mimari parça ⁵²⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasviri taş üzerine yüksek kabartma olarak işlenmiştir.⁵²⁵ Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunları kalın ve başlar kanatlara doğru eğiktir. Gözleri nokta şeklinde olan kartalın kısa ve eğri gagaları kanatlara değmektedir. Kartalların alın kısımlarından itibaren başlayan ve boyun ayrımında son bulan yeleleri mevcuttur. Göğüs kısmı iri ve damla şeklindedir. Kanatlar gaga hizasında iki yana açık ve uzundur. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanan kanatlı rumiyi andırır. Kuyruğu gövdeye bağlayan kısımda bağlaç bulunur.

⁵²⁴ Konya Kalesinden Gelen Mimari Parça, erişim, 15 Eylül 2020, www.turkiyenintarihieserleri.com

⁵²⁵ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148

Katalog No: 73

Eserin Adı: Anadolu Selçuklu Dönemi Kumaş

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu Dönemi / 13 yy

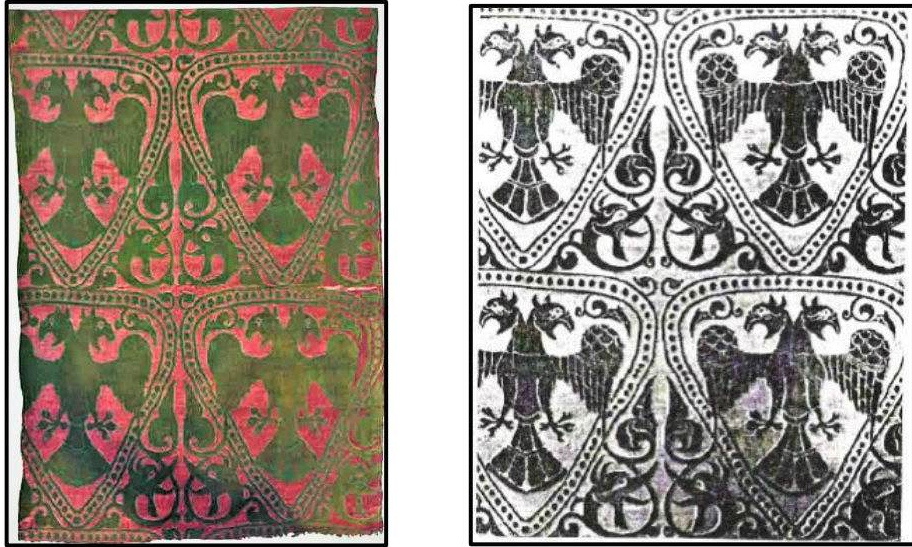
Eserin Bulunduğu Yer: Siegburg Saint Servatius Kilisesi

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Berlin Müzesi / Siegburg Saint Servatius Kilisesi

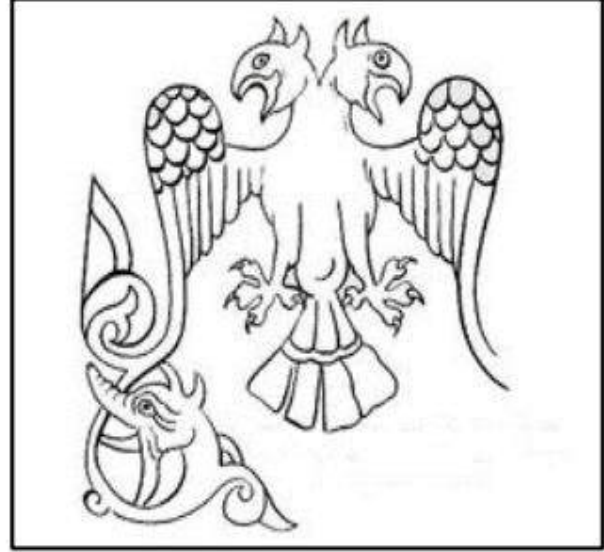
Eser Almanya Sieburg’da bulunan Saint Servatius kilisesinin değerli eşyaları arasında yer alır. Bu kumaşın bir parçası kiliseden alınarak Berlin’de bulunan Kunstgewerbemuseums Müzesi’ne getirilmiştir.

Resim 3.124: Siegburg Saint Servatius Kilisesi’nde bulunan kumaş⁵²⁶

Eserin Tanımı: Kumaş çift taraflı dokunmuş olup çözüğü krem rengi atkısı ise kırmızıdır. Kumaşların solması nedeniyle çözüğü kırmızıya atkısı ise kahverengiye dönüşmüştür.

⁵²⁶ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 150; Mehmet Önder, “Federal Almanya Müzelerinde Türk Eserleri”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 15 (1982): 130; Fikri Salman, “Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 4 (1998), 144-145.

Resim 3.125: Berlin Müzesi çift başlı kartal tasvirli kumaş⁵²⁷ ve çizimi⁵²⁸

Çift başlı kartal tasviri noktalardan oluşan damla şeklinde bir çerçevenin içine işlenmiştir. Bu görünümü ile bir kalkanı da andırmaktadır. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Sivri kulaklı ve eğri gagalı kartalın gagalar açıktır. Kanatlar gaga hizasında iki yana açık olup üst kısımlarındaki kısa tüyler balık pulu şeklindedir. Kanatların uçları bulunduğu çerçeve üzerinden kıvrılarak çıkmaktadır. Kanadın kıvrımlı kısmının üzerinde kanatlı rumi bulunmakta olup uç kısmı ejder başı ile sonlanır. Ejder sivri kulaklı, badem gözlü ve ağız kısmı açıktır. Kartalın bacakları kısa pençeleri ise iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup yatay bir çizgi ile iki kısma bölünür.

⁵²⁷ The MET Museum, *Count And Cosmos- The Great Age Of The Seljuqs*, erişim 03 Ağustos 2020, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/671393?&exhibitionId=%7b74efaf7-a808-4ede-bf58-279e018c9f63%7d&oid=671393&pkgids=353&pg=0&rpp=20&pos=207&ft=*&offset=20

⁵²⁸ Berlin Müzesi çift başlı kartal tasvirli kumaş çizimi, erişim 03 Ağustos 2020, www.megep.meb.gov.tr

Katalog No:74

Eserin Adı: Kayseri Döner Kümbet (Şah Cihan Hatun Kümbeti) Taç Kapı

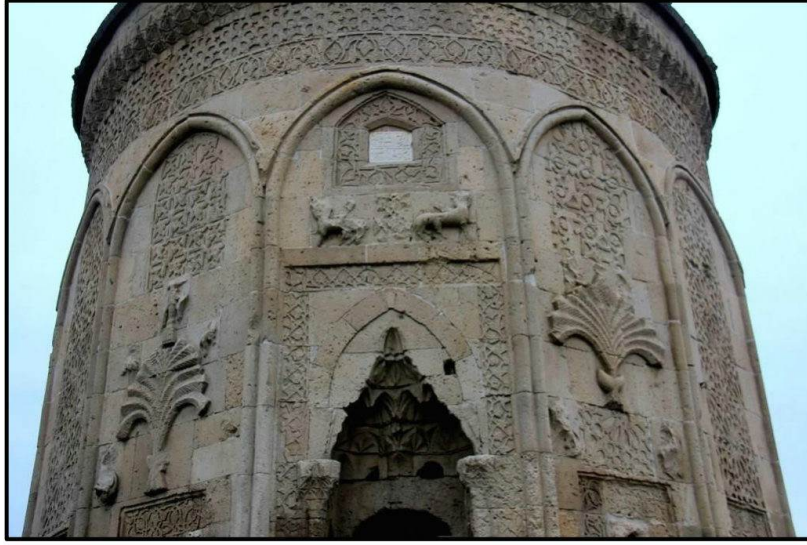
Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu 13. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: Kayseri

Eserin Malzemesi: Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Taç Kapı (Sağ) 120 cm X 100 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kayseri / Melikgazi

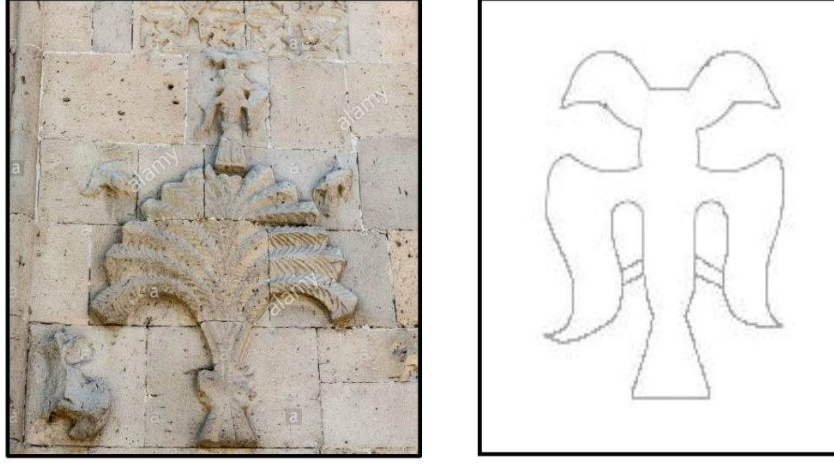

Resim 3.126: Döner Kümbet taç kapısı ⁵²⁹

Eserin Tanımı: Kümbet, kenarları pahlanmış kare kaide üzerine onikigen gövdesi ile silindirik bir yapıya sahiptir. Kümbetin giriş kapısının sağ ve sol kısımları ile doğu cephesinde hayat ağacı bulunmaktadır. İki adet çift başlı kartal, giriş kapısının sağında ve doğu cephesinde bulunan hayat ağaçlarının üzerinde tasvir edilmiştir.⁵³⁰

⁵²⁹ Döner Kümbet Taç Kapısı, erişim,20 Mart 2020, www.gezenek.com

⁵³⁰ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 154; Ayşegül Bekmez, “ 6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III”, *Kayseri Döner Kümbet: Tarihi, Banisi, Türk Sanatındaki Yeri*, ed. Kadir Budak ve Sabri Ege (İstanbul: İLEM,2017), 102; Ali Uzay Peker, “Ortaçağ Türbe Mimarisinin İçerdiği Anlamlar: Kayseri Döner Kümbet Örneği”, *Düşünen Şehir*, sy. 5 (2018): 58.

Resim 3.127: Döner Kümbet taç kapı (sağ) çift başlı kartal (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Döner Kümbet'in taç kapısının sağında bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Baş kısımları tahrip olmuş durumda olmasına rağmen hafif sarkık gerdan ve sivri gaga seçilebilmektedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup bir kısmı tahrip olmuştur. Göğüs kısmı uzundur. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır.

Katalog No:75

Eserin Adı: Kayseri Döner Kümbet (Şah Cihan Hatun Kümbeti) Doğu Cephesi

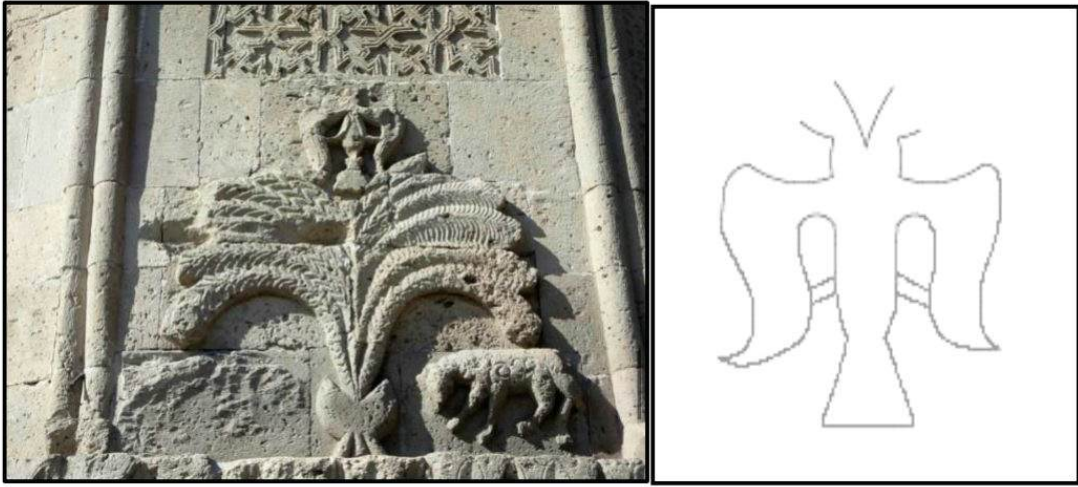
Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu 13. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: Kayseri

Eserin Malzemesi: Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Doğu Cephesi 120 cm X 100 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kayseri- Melikgazi

Resim 3.128: Döner Kümbet doğu cephesi çift başlı kartal ⁵³¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın baş kısımları tahrip olmuştur. Gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kuyruğa kadar uzundur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açılarak kanatlara tutunmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruk ile gövdenin birleştiği kısımda bağlaç yer alır. Kartal palmiye şeklinde yapılmış hayat ağacının üzerindedir. Hayat ağacının alt yapraklarının altında iki adet karşılıklı aslan tasviri yer alır. Sol kısımdaki aslan tasviri tahrip olmuştur.

⁵³¹ Döner Kümbet Taç Kapısı, erişim,20 Mart 2020, www.gezenek.com

Katalog No: 76

Eserin Adı: Kandil Zarfı

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu Dönemi /13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Konya Mevlana Dergahı

Eserin Malzemesi: Pirinç

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 24,5 cm Eni 14,5 cm

Eserin Korunduğu Yer: Konya Mevlana Müzesi (Env. No:400)

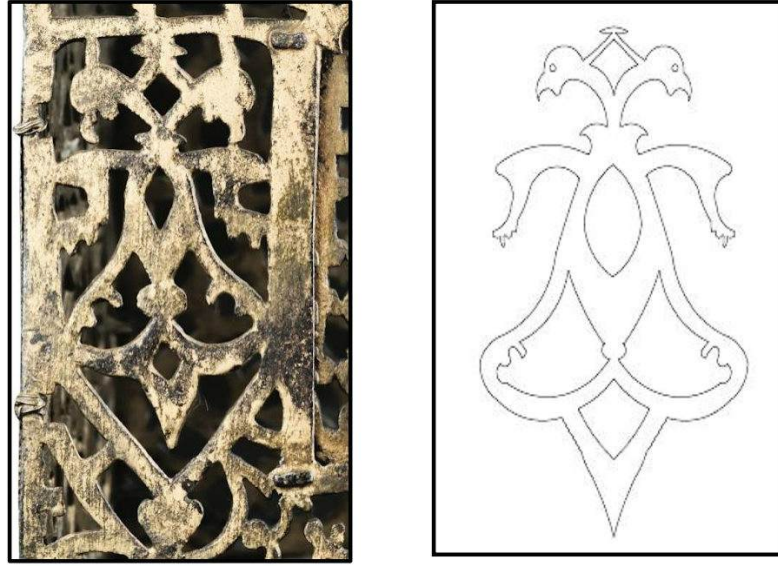

Resim 3.129: Konya Mevlana Müzesi Kandil Zarfı ⁵³²

Eserin Tanımı: Kandil zarfının gövdesi küp, üst kısmı ise pramit şeklinde olup türbe yapılarını anımsatır. Kandil zarfının ön yüzünün ortasında dilimli kemerli bir kapısı bulunur. Kapının kemeri üzerinde altı dilimli gülbezek, gülbezekin her iki yanında da iki ejder tasviri yer alır. Ejderlerin karşısında yürür vaziyette tasvir edilmiş aslanlar vardır. Aslanların kuyruk kısımları ejder tasviri ile son bulur. Kapı kısmının altında Hasan Bin Ali el Mevlevi tarafından yapıldığına dair yazı görülür. Yazıda “Amele Hasan bin Ali el-Mevlevi” yazmaktadır.⁵³³ Çift başlı kartal kapının sağ ve sol kısmında iki adet tasvir edilmiştir.

⁵³² Konya Mevlana Müzesi, Kandil, erişim 03 Ağustos 2020, <http://www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/kandil-pirinc-selcuklu-13-yy-env-no-400/>

⁵³³ Muharrem Çeken, “Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Sanatı”, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999), 20; Konya Mevlana Müzesi, Kandil, erişim 03 Ağustos 2020, <http://www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/kandil-pirinc-selcuklu-13-yy-env-no-400/>

Resim 3.130: Konya Mevlana Müzesi kandil zarfi ayrıntısı (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı ve sarkık gerdanlı kartal eğri gagalıdır. Başlar kanatlara doğru eğiktir. Boyunlardan çıkan dallar üst çerçevede birleşir. Boynunda halka mevcuttur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık olup kanatların orta kısımları boş bırakılmıştır. Kanat uçlarındaki telekler kısadır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup orta kısmında boşluk görülür. Pençeler iki yana açık ve kuyruk uçlarının üzerinde son bulur. Kuyruk kısmı iki yana açık palmet şeklindedir. Kuyruk ve gövdenin birleştiği kısımda bağlaç bulunur.

Katalog No: 77

Eserin Adı: Kemer

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu Dönemi /13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Deri, Gümüş ve Altın Kaplama

Eserin Ölçüleri: Uzunluk 88-90 cm X En 2,8 cm

Eserin Korunduğu Yer: British Museum / Londra – (Env. No: 1959,0722.1)

Resim 3.131: Anadolu Selçuklu dönemi kemer⁵³⁴

Eserin Tanımı: Deri kemer gümüş ve altın kaplama parçalarla süslüdür. Kemer üzerinde kemer tokası, iki adet plaka, altın kaplama küçük parçalar ve hançer asma yeri bulunur. Kemer tokasının yanındaki plakada birbirine saadet düğümleri ile bağlı daire içinde üç adet tasvir görülür. Sırt sırta duran başları birbirine dönük aslanlar (sfenks ?), çift başlı kartal ve yine sırt sırta duran başları birbirine dönük boynuzlu bir hayvan çifti yer alır. Kemerin uç kısmındaki levhada ise yatay olarak üç kısma ayrılmış üzerinde yandan tasvir edilmiş aslan (sfenks ?) dizileri mevcuttur. Bu plaka üzerinde de saadet düğümleri vardır.

⁵³⁴ The British Museum, Seljuq Belt, erişim tarihi: 03 Ağustos 2020, <https://www.bmimages.com/preview.asp?image=01613339341>

Resim 3.132: Anadolu Selçuklu Dönemi kemer ayrıntısı (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal daire içinde, başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu ve başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı kartal sivri kulaklıdır. Göğüs ve boyunun birleştiği kısımda halka bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup üzerinde noktalar görülür. Pençeler iki yana açık ve kuyruğun üzerinde durmaktadır. Kuyruk kısmı iki yana açık ve kısa yelpaze şeklindedir.

Katalog No: 78**Eserin Adı:** Harran Kapı**Eserin Dönemi:** Anadolu Selçuklu 13 yy sonu

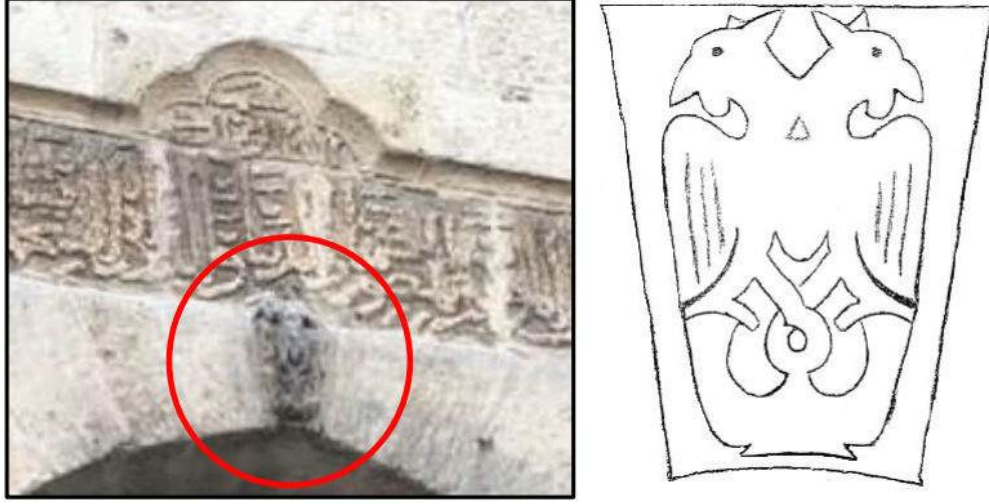
Kapının kuzey cephesinin üzerinde uzun enine bir kitabe kuşağı bulunur. Bu kitabede: “Efendimiz / Sultan / Melik / Muzaffer / Alim / Adaletli / Desteklenmiş ve Muzaffer olan / Din ve Dünyanın Yıldızı / Fetihlerin Babası / Şah Gazi Bin Sultan Melik / Adaletli / Allah’ın Rahmetine Muhtaç Olan Ebu Bekir Bin Eyyub’un Vilayette Yaptırdığı İmaretlerden Devlet-i Muzaffer Olan, Adaletli Eş-şibli’dir” yazılıdır. Bu kitabeye göre, yapı Eyyubilerden Sultan Melik Ebu Bekir’in oğlu Şahabeddin Gazi tarafından yeniden yaptırılmıştır.⁵³⁵

Eserin Bulunduğu Yer: Şanlıurfa Kalesi**Eserin Malzemesi:** Bazalt Taş**Eserin Ölçüleri:** 4,65 m X 3,30 m**Eserin Korunduğu Yer:** Şanlıurfa

Resim 3.133: Şanlıurfa Harran Kapı ⁵³⁶

⁵³⁵ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148; Hamdullah Közcü, *Urfa Mimarisinde Kabaltılar*, (Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2016), 63.

⁵³⁶ Közcü, *Urfa Mimarisinde Kabaltılar*, 63.

Resim 3.134: Harran Kapı çift başlı kartal (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal, Harran Kapı kitabe kuşağının altında, kapı kemerinin orta kısmında yüksek kabartma olarak yer alır. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlar kalındır. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartal sarkık gerdanlıdır. Başlar iri ve kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı kısa ve damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı bacaklardan çıkan şeritlerin kıvrılmasıyla oluşan düğümün ucunda yelpaze şeklinde yer alır. Kuyruk uçları yukarı doğru kıvrılarak pençelerin altında son bulur.

Katalog No: 79

Eserin Adı: Çifte Minareli Medrese (Hatuniye Medresesi)

Eserin Dönemi: Anadolu Selçuklu Dönemi 13 yy Sonları

Eserin Bulunduğu Yer: Erzurum- Yakutiye

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Erzurum

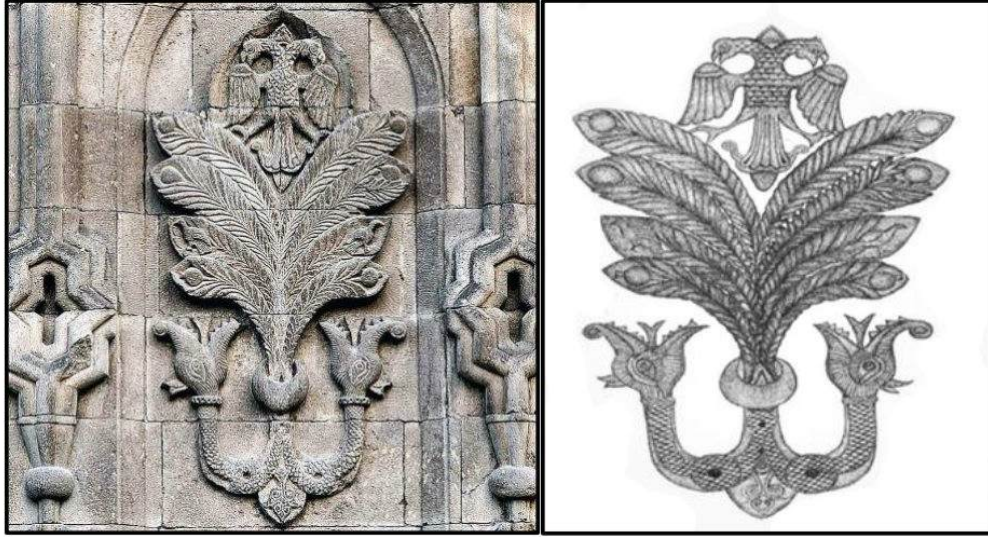

Resim 3.135: Çifte Minareli Medrese ⁵³⁷

Eserin Tanımı: Anadolu Selçuklu'nun Anadolu'da bulunan en büyük medresesi olan Çifte Minareli Medrese, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın kızı Hüdavend Hatun tarafından yaptırılmıştır. Taç kapının yanlarına eklenmiş olan payandalar üzerinde iki adet tuğladan yapılmış minare bulunur. Bu payandaların ön ve yan yüzlerinde silmelerle çevrili kısımların içinde dört adet hayat ağacı temalı tasvirler alır. Yalnızca sağ kısımdaki bölümde çift başlı kartal tasviri görülür. Diğer üç bölümde de tasvirler aynı olup çift başlı kartalın olduğu kısımlar tamamlanmamıştır. ⁵³⁸

⁵³⁷ Çifte Minareli Medrese, erişim, 10 Ağustos 2020, www.gezentigo.com

⁵³⁸ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 153; Rahmi Hüseyin Ünal, *Çifte Minareli Medrese* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989),55.

Resim 3.136: Çifte Minareli Medrese çift başlı kartal tasviri ⁵³⁹

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlar kalındır. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı ve boyun üzerinde ki kısa tüyler noktalar ile belirtilmiştir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk uçları üzerindedir. Kuyruk kısmı uzun olup yelpaze şeklindedir. Kuyruk uçları yukarı kıvrılarak pençeleri altında sonlanır. Kanat uçları, pençeler ve kuyruk kısmı hayat ağacının üst yaprakları arasındadır. Çift başlı kartalın altında bulunan hayat ağacı, palmiye yaprakları şeklindedir. Yaprakların uç kısımlarında nar ve kuş tasvirleri yer alır. Hayat ağacının altında iki yana kıvrılıp yukarı doğru bakan ejder tasvirleri bulunur. Ejderin ağzı açık ve badem gözlüdür. Yine ejderin dişleri ve çatalı dili belirgindir. Boğaz kısımlarında zincir görülür. Ejderin gövdesi pulludur. Hayat ağacı ile ejderin birleştiği kısımda hilal vardır.

⁵³⁹ Çifte Minareli Medrese Çift Başlı Kartal Tasviri, erişim, 10 Ağustos 2020, www.pinterest.com

3.3.5 Anadolu’da Kurulan II. Dönem Türk Beylikleri

Anadolu Selçuklu Devleti’nin zayıflamasıyla birlikte kurulan Karamanoğulları (1256/1483), Germiyanogulları (1260/1429), Candarogulları (1291/1461), Osmanogulları (1299/1922), Eratna (1335/1381) ve Dulkadirogulları (1339/1521) gibi beylikler ile Selçuklu Anadolu’da varlığını devam ettirmiştir.⁵⁴⁰ Bu Türk beylikleri, mimari ve el sanatlarında Selçuklu geleneğini kısmen korusa da bulunduğu konumlarından kaynaklanan ve çevre kültürleri de içinde süzen yeni bir yorum sunmuştur.

Anadolu’da II. Dönem Türk Beylikleri devrinin sanatı, Anadolu Selçuklu ile Osmanlı sanatı arasında temel üslup özellikleri bakımından farklılıklar gösteren kısa bir dönemi kapsar. Bu dönemde Karamanoğlu Beyliği gibi bazı bölgelerde Selçuklu sanatı geleneği sürerken, Osmanlı ve Saruhanogulları beyliklerinde olduğu gibi yeni denemeler ve uygulamalar da ortaya çıkmıştır.⁵⁴¹ Özellikle Selçuklu sanatından Osmanlı sanatına geçişte Batı Anadolu’da yerleşen Beylikler, Osmanlı mimarisinin temelini oluşturan eserler inşa etmiştir. Bu açıdan Anadolu Beyliklerinin Selçuklu ile Osmanlı arasında kültürel bir köprü olduğu anlaşılır. Ayrıca Doğu Akdeniz deniz ticareti sayesinde kurulan bağlar ile Memlûklerle olan ilişkiler ve sınır komşuluğu Beylikler dönemi sanatını zenginleştirmiştir.⁵⁴²

Beylikler döneminde de Selçuklu döneminde olduğu gibi rumiler ve kıvrık dallar sık kullanılmış, geometrik şekiller ve yazı da süsleme unsurları içerisinde yer almıştır. İnsan ve hayvan tasvirleri kitap sanatı dışında Selçuklu dönemine göre azalma göstermiştir.⁵⁴³ Çift başlı kartal bu dönemde Karamanoğlu, Germiyanoglu ve Aydınoğlu Beyliği sikkeleri üzerinde tasvir edilmiştir.

---

⁵⁴⁰ Erdoğan Merçil, “Anadolu Beylikleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-beylikleri>

⁵⁴¹ Selçuk Mülâyim, “ Anadolu Beylikleri Sanatı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-beylikleri#3-sanat>

⁵⁴² Mehmet Baha Tanman ve Sevgi Parlak, *Beylikler Devri Mimarisi ve Sanatı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi,2018),1.

⁵⁴³ Tanman ve Parlak, *Beylikler Devri Mimarisi ve Sanatı*, 7.

3.3.5.1 Karamanoğlu Beyliği (1256/1474)

Karamanoğulları (1256/1474) Karaman, Konya, Niğe, Mersin, Alanya ve Taşili y6relerinde h6k6m s6ren bir T6rk hanedan ve beyliğidir.⁵⁴⁴ Karamanoğulları Oğuzların Afşar boyuna mensup Nure Sofi tarafından kurulmuştur. Osmanlılara karşı g6çl6 konumda olan Karamanoğulları, Anadolu’da bulunan en b6y6k iki beylikten biridir. Karamanoğlu şemseddin Mehmed Bey (1261/1283) 13 Mayıs 1277’de Konya’da Selçuklular adına, “ Bug6nden sonra divanda, dergahta, bargahta, mecliste ve meydanda T6rkçeden başka dil kullanılmayacağına” dair bir ferman 6ıkarır. Bu fermanla devlet işlerinde kullanılan Arapça ve edebiyatta kullanılan Farsçanın hakimiyeti azaltılmıştır. Ayrıca T6rkçe’nin yaygınlaşması ile 6eşitli dillerden T6rkçe’ye 6nemli eserler 6evrilmiş ve yazılan eserlerin T6rkçe olmasına 6nem verilmiştir. Uluslararası ticaretin 6nemli bir kısmını denetimi altında tutan Karamanoğulları Kıbrıs, Venedik ve Cenevizliler ile 6nemli ticari anlaşmalar imzaladı. 6zellikle ipek halılar ve kilimler başta olmak 6zere her t6rl6 dokumanın ihraç edildiği g6r6l6r.⁵⁴⁵ Selçuklu y6netiminin ve k6lt6r6n6n yoğun olduğu b6lgelerde h6k6m s6ren Karamanoğulları, kendilerini Selçuklularla 6zdeşleştirdiklerinden dolayı onların k6lt6r mirasına sahip 6ıkmıştır. Selçuklu geleneğinin yanı sıra eserlerinde Osmanlı ve Meml6k etkileri de g6r6l6r. Ayrıca az sayıda ki mimari eserlerinde Haçlı seferleri kalıntılarında Kıbrıs Krallığı ile Rodos ve Suriye’de ki k6ç6k devletlerin Ortadoğu’ya getirdiği gotik etkiler de yer alır.⁵⁴⁶ Bu d6neme ait 6ift başlı kartal tasvirleri sikkeler 6zerinde g6r6l6r. Karamanoğulları’nın sikkeleri İlhanlı ve Meml6k sikkeleri tarzında olup s6slemeleri bakımdan zengindir. Bastranın ismi sikkeler 6zerinde nadir g6r6l6rken tarihide bulunmamaktadır.

---

⁵⁴⁴ Faruk S6mer, “Karamanoğulları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karamanogullari#1>

⁵⁴⁵ Aynur Durukan, “ Beylikler D6nemi K6lt6r Ortamından Bir Kesit”, *Turkish Studies*, sy.9 (2014):395-400.

⁵⁴⁶ M. Baha Tanman, “Karamanoğulları Mimari”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karamanogullari#2-mimari>

Katalog No: 80

Eserin Adı: Sikke

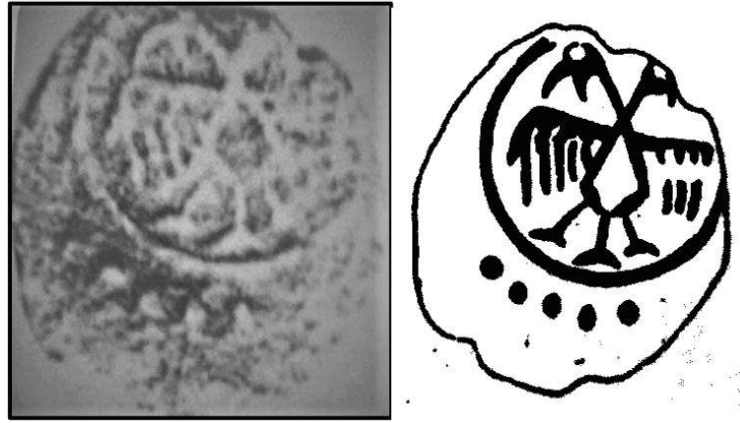
Eserin Dönemi: Karamanoğlu Beyliği Dönemi 1256/1474

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 1,4 cm X 1 gr

Eserin Korunduğu Yer: Gündegül Parlar'ın "Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşıdığı Anlamlara Bir Bakış" adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.137: Karamanoğlu Beyliği dönemi sikke ⁵⁴⁷

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla çevrili daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup iç kısmında boşluk bırakıldığı görülür. Bacaklar ve pençeler iki yana açıktır. Kuyruk kısmı ince olup kuyruk ucu ikiye ayrıktır.

⁵⁴⁷ Gündegül Parlar, "Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşıdığı Anlamlara Bir Bakış", Tüba-Ked, sy. 13 (2015): 16.

3.3.5.2 Germiyoanoğlu Beyliği (1260/1429)

Germiyoanoğulları (1260/1429), 13. yuzyıl sonlarında Batı Anadolu'da kurulan Kütahya merkezli kurulan ve Denizli, Uşak, Afyonkarahisar ile Manisa'nın doğusuna hakim bir Türk beyliğidir.⁵⁴⁸ Kurucusu I. Yakub Bey'dir. 14. yuzyılın ilk dönemlerinde Batı Anadolu'da güçlü beyliklerden biri olan Germiyoanoğlu Beyliği'nin teşkilatlanması da diğer beyliklerde görüldüğü gibi Selçukluların devamıdır. Beyliğin toprakları ailenin ortak malı olarak görülür ve I. Yakub Bey'e bağlı beyler tarafından onun adına idare edilirdi. Ankara'da bulunan Kızıl Bey Cami minberinin 1299 tarihli kitabesinde ki yazıttan Germiyoanoğlu Beyliği'nin hakimiyetinin Ankara'ya kadar uzandığı ve Selçuklu hakimiyetini tanıdıkları anlaşılır. Yine kitabelerde Germiyan beyleri sultanü'l-Germiyanıyye, el-emirü'l-kebir, sultanü'l-muazzam ve melikü'l-ümera gibi ünvanlarla anıldıkları bilinir.⁵⁴⁹ Ticarete önem veren Germiyoanoğlu Beyliği ihraç ettiği malları Menderes nehri ve Balat ile Ayasuluğ üzerinden de denizden sağlardı. Germiyan kumaşı olarak tanınan kıymetli dokumalar Osmanlı sarayına giden hediyeler arasında da yer alırdı. Denizli'de dokunan sarıklık kumaşlar ve Ak Alemlı denilen kumaştan hılat yapılırken, Akşehir'in kırmızı kumaşlarından ise sancak yapılırdı. Germiyoanoğlu Beyliğine bağlı askerlerin kıyafetleri kırmızı atlastan idi. Gümüş ve şap ticaretinin yanı sıra şecereli atlar da gemilerle ihracatı yapılanlar arasındadır.⁵⁵⁰ Ayrıca bu dönemde Batı Anadolu'da Bizans'ın gücünü kıran en önemli beyliktir. Germiyoanoğlu Beyliği ilk dönemlerinde kültür ve sanatta Selçuklu geleneğini sürdürse de sonraki dönemlerinde Osmanlı etkisinde eserler üretmiştir.⁵⁵¹ Bu dönemde görülen çift bağlı kartal tasvirli eserler sikkeler üzerindedir.

---

⁵⁴⁸ Durukan, *Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit*, 414.

⁵⁴⁹ Mustafa Çetin Varlık, *Germiyoanoğulları Tarihi (1300-1429)*, (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları,1974),96-97.

⁵⁵⁰ Varlık, *Germiyoanoğulları Tarihi (1300-1429)*, 120.

⁵⁵¹ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 209.

Katalog No: 81

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Germiyanoğlu Beyliği Dönemi 13/14 yy

Sikkenin arka yüzünde basım yerinin Kütahya olduğunu belirten “Duribe Kütahya” yazısı okunur.

Eserin Bulunduğu Yer: Kütahya

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 1-1,4 cm X 2,31 gr

Eserin Korunduğu Yer: Betül Teoman ve Gültekin Teoman’ın, “Germiyanoğulları Beyliği Sikkeleri” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.138: Germiyanoğlu Beyliği dönemi sikke⁵⁵² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Kartalın boyunları gövde üzerinde birbirine dolanarak başları arasında sonlanır. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı olan kartal sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kanatların üzerindedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup pençeler altında sonlanır. Kuyruk ile gövde arasında bağlaç yer alır.

⁵⁵² Betül Teoman ve Gültekin Teoman, “Germiyanoğulları Beyliği Sikkeleri”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III*, sy. 22 (2017): 193.

3.3.5.3 Aydınolu Beyliği (1300/1425)

Aydınolu Beyliği (1300/1425) Batı Anadolu'da kurulmuş, Büyük Menderes'ten itibaren İzmir ve Aydın çevresinde hüküm sürmüş bir Türk beyliğidir.⁵⁵³ Aydınoluğularının kurucusu Aydın Bey (1300/13007) öncesinde Germiyanoğlu Beyliğine bağlı idi. Ege kıyılarında önemli bir konuma sahip olan Aydınoluğulları, Umur Bey (1334/1348) döneminde artan denizcilik faaliyetleri ve güçlü donanması ile birlikte ticari açıdan da güçlü olduğu görülür.⁵⁵⁴ Öyle ki Büyük Menderes üzerinden gemi ve sandallar ile halı, ipekli kumaşlar, işlenmiş deri, meyankökü, balmumu, Kütahya şapı, safran ve susam gibi ürünler ihraç edilir, karşılığında kalay, kurşun, şeker, sabun gibi ürünler ithal edilirdi. Aydınolu Beyliği ticarete kendi sikkelerinin yanı sıra ticari faaliyetlerde ki işlemlerin kolaylaşması ve dış ticaretin artması için İtalyanların Jilyati (Gigliati) sikkeleri ile İslami sikkeleri de kullanmıştır.⁵⁵⁵

Aydınolu Beyliği sanatı da diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemi arasında geçiş özelliği taşır. Tire, Selçuk ve Birgi'de ki ilk dönem eserler Anadolu Selçuklu sanatını yansıtırken sonrasında yapılan eserler Osmanlı mimarisini etkileyen bir özellik taşır.⁵⁵⁶ Aydınolu Beyliği döneminde görülen çift başlı kartal tasvirli eserler ise sikkeler üzerindedir.

---

⁵⁵³ Erdoğan Merçil, "Aydınoluğulları", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aydinogullari>

⁵⁵⁴ Durukan, *Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit*, 422.

⁵⁵⁵ Zerrin Günal Öden, "Aydınoluğulları Beyliği", *Türkler c. 6*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 793-796.

⁵⁵⁶ Merçil, *Aydınoluğulları*.

Katalog No: 82

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Aydınolu Beyliği Dönemi - Hicri 822 Miladi 1419/1420

Sikkenin arka yüzünde “ hullide mülkühü duribe Tire (8)2(2)” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap: 1,3 cm X Ağırlık: 1,44 gr

Eserin Korunduğu Yer: Kamil Eron Özel Koleksiyonu

Resim 3.139: Aydınolu Beyliği dönemi sikke⁵⁵⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartalın başları iri ve gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Başları arasında ve kanatların üzerinde birer nokta görülür. Göğüs kısmı damla şeklinde ve orta kısmı boştur. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁵⁵⁷ Kamil Eron Özel Koleksiyonu için bk. Eron Coins, erişim 20 Temmuz 2020, <http://www.eroncoins.com/>; Teoman, Aydınolu Beyliği Darphanelerinde Basılan Sikkeler, 130-131.

Katalog No: 83

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Aydınöglu Beyliği Dönemi - Hicri 822 Miladi 1419/1420

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap: 1,6 cm X Ağırlık: 1,16 gr

Eserin Korunduğu Yer: Hasan Beden Özel Koleksiyonu (Env. No: 368)

Resim 3.140: Aydınöglu Beyliği dönemi sikke⁵⁵⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kartalın başlarının üst kısımları eksiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Orta kısmında nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kanatların üzerinde ve bacakların altında noktalar görülür.

⁵⁵⁸ Hasan Beden, “ Aydınöglu Beyliği”, *Beden Coins, Ortaçağ Anadolu Sikkeleri Koleksiyonu*, erişim 20 Temmuz 2020, <https://www.bedencoins.com/kategori/4>

Katalog No: 84

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Aydınöglu Beyliği Dönemi - Hicri 822 Miladi 1419/1420

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap: 1,2 cm X Ağırlık: 1,26 gr

Eserin Korunduğu Yer: Hasan Beden Özel Koleksiyonu (Env. No: 383)

Resim 3.141: Aydınöglu Beyliği dönemi sikke ⁵⁵⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartalın başları iri ve gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Orta kısmında nokta görülür. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁵⁵⁹ Hasan Beden, “ Aydınöglu Beyliği”, *Beden Coins, Ortaçağ Anadolu Sikkeleri Koleksiyonu*, erişim 20 Temmuz 2020, <https://www.bedencoins.com/kategori/4>

Katalog No: 85

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Aydınoğlu Beyliği Dönemi - Hicri 822 Miladi 1419/1420

Sikkenin arka yüzünde “ hullide mülkühü duribe Tire (82)2” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap: 1,5 cm X Ağırlık: 1,06 gr

Eserin Korunduğu Yer: Betül Teoman’ın, “Aydınoğulları Beyliği Darphanelerinde Basılan Sikkeler” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.142: Aydınoğlu Beyliği dönemi sikke ⁵⁶⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla çevrili dairenin içinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sol yöne bakan baş eksik olup sağ yöne bakan baş iridir. Eğri gagalı kartalın gözü nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Sağ kanadın üzerinde iki adet nokta görülür. Göğüs kısmı küçük ve daire şeklindedir. Orta kısmında nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı geniş ve yelpaze şeklindedir. Kuyruk telekleri belirgindir.

⁵⁶⁰ Betül Teoman, “Aydınoğulları Beyliği Darphanelerinde Basılan Sikkeler”, *ABAD/ Journal Of Anatolia And Balkan Studies*, (2018):130.

Katalog No: 86

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Aydınöglu Beyliği Dönemi - Hicri 822 Miladi 1419/1420

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap: 1,5 cm X Ağırlık: 1,51 gr

Eserin Korunduğu Yer: Gündegül Parlar'ın “Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşıdığı Anlamlara Bir Bakış” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.143: Aydınöglu Beyliği dönemi sikke ⁵⁶¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla çevrili daire içerisinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kartalın başlarının üst kısımları eksiktir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Orta kısmında nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Sağ kanadın ve bacakların altında noktalar bulunur.

⁵⁶¹ Parlar, *Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşıdığı Anlamlara Bir Bakış*,16-17.

3.3.6 14 ve 15 yy Orta ve Doğu Anadolu Bölgesinde Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirleri

Katalog No: 87

Eserin Adı: Mezar Taşı

Eserin Dönemi: Hicri 740 Miladi 1339/1340

Kitabede “merhum'e mazlum ulu Allah'ın rahmetine muhtaç Salihoğlu Hoca Muhammed 740 senesinin zilkade ayında” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Sivas Kabristanı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 86 cm En 43 cm

Eserin Korunduğu Yer: Sivas Gök Medrese

Resim 3.144: Sivas Müzesi mezar taşı ⁵⁶² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mezar taşı dikdörtgen şeklinde olup üst kısmı dilimli sivri kemerle son bulur. Çift başlı kartal dilimli sivri kemerin iç kısmını dolduracak şekilde yapılmıştır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Başlardan sol kısımdaki tahrip olmuştur. Kartal çift boyunlu olup çengel gagalı ve baş kısmı kanadın üzerindedir. Boyun kısmı Anadolu Selçuklu çift başlı kartal tasvirlerinin geç dönem örneklerinde olduğu gibi gövde üzerinde birbirine dolanmaktadır. Kanatlar iki yana açık ve yatay yivlerle kanat telekleri belirginleştirilmiştir. Pençeler iki yana açık ve kanatlara paralel işlenmiştir. Kuyruk kısmı iki yana açık olup kuyruk telekleri kıvrılarak bacakların altında sonlanmaktadır.

⁵⁶² Gönül Öney, “ Anadolu’da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 8 (1969), 285; Beyhan Karamağaralı, “Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy.2 (1970), 79,80.

Katalog No: 88

Eserin Adı: Mezar Taşı

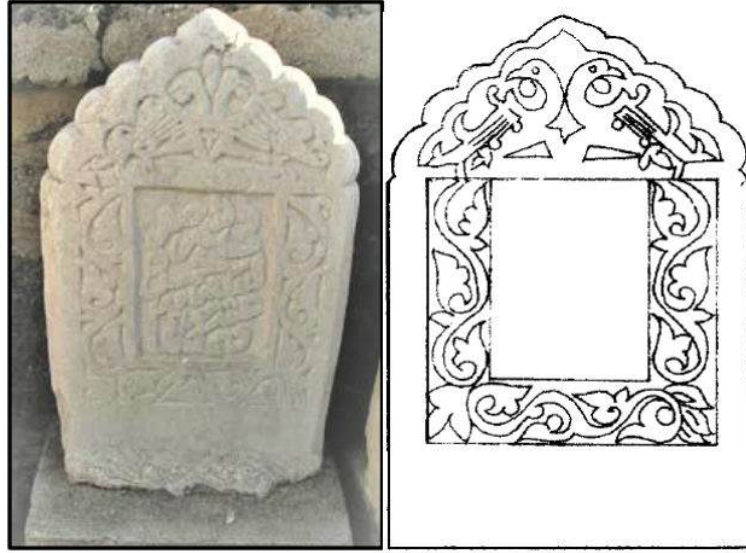
Eserin Dönemi: Hicri: 825 Sefer Ayı / Miladi: 1421

Eserin Bulunduğu Yer: Tokat Erenler Mezarlığı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 56 cm En 34 cm

Eserin Korunduğu Yer: Ankara Etnografya Müzesi (Env. No: 4)

Resim 3.145: Tokat Erenler mezarlığı mezar taşı ve çizimi ⁵⁶³

Eserin Tanımı: Mezar taşı dikdörtgen şeklinde olup üst kısmı dilimli sivri kemerle son bulmaktadır. Çift başlı kartal dilimli sivri kemerin iç kısmını dolduracak şekilde yapılmıştır.⁵⁶⁴

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup sivri gagası ve sarkık gerdanı bulunmaktadır. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların dış yüzeylerinde kemer kısmının dilimlerine denk gelecek şekilde karşılıklı üçer adet kıvrım bulunmaktadır. Göğüs kısmı üçgen şeklinde olup ortasında palmet vardır. Bacakları kanatların hizasında iki yana açık pençeleri ise mezar taşının alt kısmındaki çerçeveyi tutar vaziyettedir. Kuyruk kısmı bulunmamaktadır.

⁵⁶³ Lülüfer Küçükahmet, "Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Mezar Taşlarındaki Süslemeler", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi,2009),46-47.

⁵⁶⁴ Öney, *Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları*, 286; Karamağaralı, *Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında*, 75-109.

Katalog No: 89

Eserin Adı: Mezar Taşı

Eserin Dönemi: Hicri 826 / Miladi 1422

Kitabede “ 826 senesinin Muharrem ayının yirmi altısında” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Tokat Erenler Mezarlığı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 84 cm Genişlik 42 cm

Eserin Korunduğu Yer: Tokat Müzesi

Resim 3.146: Tokat Erenler mezarlığı mezar taşı ⁵⁶⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mezar taşı dikdörtgen şeklinde olup üst kısmı dilimli sivri kemerle son bulmaktadır. Çift başlı kartal kitabenin üzerinde sivri kemerin iç kısmını dolduracak şekilde yapılmıştır.⁵⁶⁶

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup kulaklı, çengel gagalı ve yeleleri belirgindir. Başları arasında tepeli rumi bulunmaktadır. Kanatlar iki yana açık kanat telekleri belirgindir. Kanat uçları uzunluğu kuyruk uçlarında son bulmaktadır. Göğüs kısmında tepeli rumi işlenmiştir. Bacaklar iki yana yatay olarak açık ve kuyruk üzerinde son bulmaktadır. Kuyruk kısmı iki yana yatay olarak açık ve uçları dışa kıvrımlıdır.

⁵⁶⁵ Ayşe Denkbalbant Çobanoğlu, “Niksar Melik Danişmend Gazi Türbesi Haziresi’nde Tespit Edilen Sırlı Tuğla Şahide”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, s.27 (2018): 76.

⁵⁶⁶ Öney, *Anadolu’da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları*, 285; Karamağaralı, *Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında*, 80,81.

Katalog No: 90

Eserin Adı: Kileci Mescidi Dolap Kanatları

Eserin Dönemi: 14/15 yy

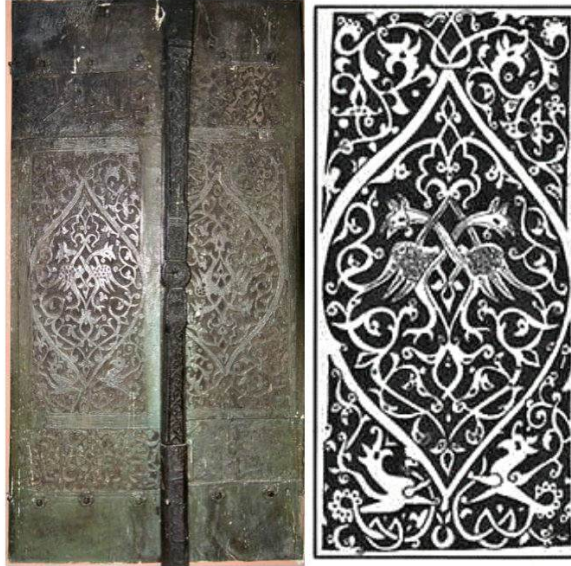
Eserin üzerinde kitabesi bulunmadığı için tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kartalın boyun kıvrımları nedeniyle tasvir 14. ve 15. yüzyıllar arasına tarihlendirilir.⁵⁶⁷

Eserin Bulunduğu Yer: Kileci Mescidi

Eserin Malzemesi: Ahşap

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Akşehir / Konya

Resim 3.147: Akşehir Kileci Mescidi dolap kanatları⁵⁶⁸

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal bitkisel motiflerden oluşan bir zemin üzerine tasvir edilmiş, ayrıca başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyun kısımları gövde ve kanatlar üzerinde birbirine dolanarak başları arasında bulunan tepelik rumi ile son bulur. Sivri kulaklı, sarkık gerdanlı kartalın gagası eğridir. Başlar kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup orta kısımda palmet bulunur. Pençeler iki yana açık ve kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı ikiye ayrık olup pençeler altında sonlanır. Çift başlı kartal, çevresinde şelbeli oval bir şemse içinde yer alır. Alt köşelerde karşılıklı birer ejder tasviri bulunur.

⁵⁶⁷ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 152.

⁵⁶⁸ Akşehir Kileci Mescidi Dolap Kanatları, erişim, 15 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Katalog No: 91

Eserin Adı: Mezar Taşı

Eserin Dönemi: 15 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 36 cm Genişlik 50 cm

Eserin Korunduğu Yer: Ankara Etnografya Müzesi (Env. No: 26)

Resim 3.148: Ankara Etnografya Müzesi mezar taşı ⁵⁶⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal yüksek kabartma şeklinde yapılmış olup oyukluklarla derinlik verilmiştir. Yüzeyin tahribatı nedeniyle tam bir tanımlama yapmak mümkün değildir. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Başlardan sol kısımdaki tahrip olmuştur. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlar üzerinde son bulur. Kanatlar iki yana açıktır. Gövde kısmı tahrip nedeniyle belirlenememektedir. Pençeler iki yana açık kuyruk kısmı ikiye ayrıktır.

⁵⁶⁹ Küçükahmet, *Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Mezar Taşlarındaki Süslemeler*,80.

Katalog No: 92

Eserin Adı: Mezar Taşı

Eserin Dönemi: 15 yy

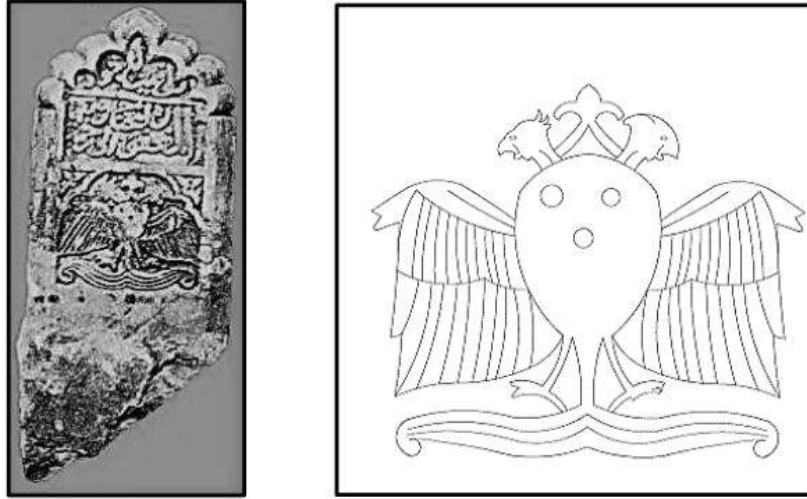
Kitabesinde “ Vefat eden merhume Ali ahin mağfiretine ve rahmetine muhtaçtır” yazmaktadır. Mezar taşının arkasında bulunan kitabede ki Yusuf kızı Hatice Hatun yazısından bir hanıma ait olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷⁰

Eserin Bulunduğu Yer: Tokat Erenler Mezarlığı

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 56 cm Genişlik 29 cm

Eserin Korunduğu Yer: Ankara Etnografya Müzesi

Resim 3.149: Tokat, Erenler mezarlığı mezar taşı⁵⁷¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Mezar taşı dikdörtgen şeklinde olup üst kısmı dilimli sivri kemerle son bulur. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyun kısımları gövde üzerinde birbirine dolanarak başları arasında bulunan tepelik rumi ile birleşir. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı olan kartalın tepe telekleri belirgindir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve geniştir. Pençeler iki yana açık olup kuyruğu üzerinde durur vaziyette verilmiştir. Kuyruk kısmı yatay olarak ikiye ayrık olup uçları dışa kıvrımlıdır.

⁵⁷⁰ Öney, *Anadolu'da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları*, 286; Karamağaralı, *Sivas ve Tokat'taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında*, 87.

⁵⁷¹ Tokat, Erenler Mezarlığı Mezar Taşı, erişim, 15 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Katalog No: 93

Eserin Adı: Zortul Kümbeti, Anonim Kümbet, Erciş Kümbeti ve Kara Yusuf kümbeti olarak da anılmaktadır.

Eserin Dönemi: 15 yy

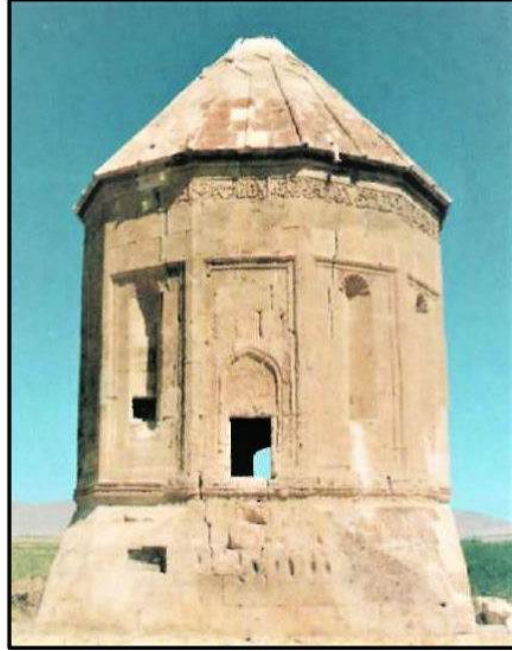
Kümbetin kitabesi mevcut olmadığı için tarihi ve kime ait olduğu bilinmemektedir. Üzerinde bulunan çift başlı kartal ve aslan tasvirlerinden önemli bir şahsa ait olduğu, bu şahsın da Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf (1390/1420) olduğu düşünülmektedir. 2011 yılında gerçekleşen Van merkez ve Erciş depreminde ağır hasar gören kümbet, Kültür ve Turizm Bakanlığı Van Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2018 yılında almış olduğu restorasyon kararı ile günümüze ulaşması sağlanmıştır.⁵⁷²

Eserin Bulunduğu Yer: Van/ Erciş Zortul Köyü

Eserin Malzemesi: Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: 44 cm X 45 cm

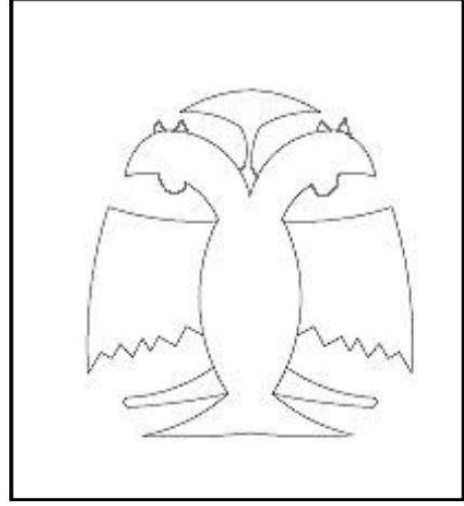
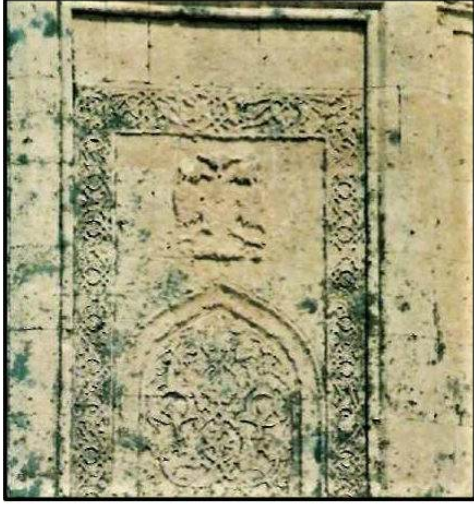
Eserin Korunduğu Yer: Van / Erciş

Resim 3.150: Zortul Kümbeti⁵⁷³

⁵⁷² Oktay Aslanapa, "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri", *Yıllık Araştırma Dergisi*, sy. 1 (1957),106; Mehmet Top, "Erciş Zortul Kümbeti", *Dünyada Van, Van Valiliği Kültür ve Sanat Dergisi*, sy. 16 (1999),23,24; Osman Aytekin, "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, sy.1 (2012), 1089.

⁵⁷³ Zortul Kümbeti, erişim, 20 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Resim 3.151: Zortul Kümbeti çift başlı kartalı (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Kümbet⁵⁷⁴ kenarları pahlamış kare kaide üzerinde onikigen gövdeye sahiptir. Çift başlı kartal kümbetin doğu kısmında bulunan pencere üzerinde yer almakta olup başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu ve başlar kanatlara doğru eğiktir. Sivri kulaklı olan kartal, sarkık gerdanlı ve eğri gagalıdır. Kartalın boyun kısımları gövde üzerinde birbirine dolanarak başları arasında bulunan tepeli rumi ile birleşir. Kanatlar iki yana açık ve pençeler üzerinde son bulur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana yatay olarak açıktır. Kuyruk kısmı kısa verilmiş olup iki yana uzanarak pençeler altında son bulur.

⁵⁷⁴ Bk. Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 154.

3.3.7 Zengi Devleti (1127/1233)

Zengiler (1127/1233), Musul ve Halep merkezli olmak üzere hüküm süren bir Türk İslam hanedanlığıdır. Zengiler dönemi, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın (1072/1092) Batıniler tarafından öldürülen, Halep valisi Kasımüddeve Aksungur'un oğlu Melik İmadeddin Zengi (1127/1146) ile başlar. Kasımüddeve Aksungur Sobyu boyundan İl Turgan'ın oğludur. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud b. Muhammed Tapar (1118/1131), Melik İmadeddin Zengi'yi (1127/1146) başta Musul olmak üzere idaresindeki eyaletlerin valiliğine atamış ayrıca oğlu Alparslan'a atabey olarak tayin etmiştir.⁵⁷⁵

Zengiler dönemi sanatı, Irak ve Suriye sanat geleneklerinin yanı sıra Selçuklu sanat geleneklerinin de uygulandığı bir dönemdir. Özellikle Selçuklu döneminde de kullanılan ve sonrasında “Zengi Düğümü” olarak adlandırılan düğümlü geçmeli süsleme düzeni başta Suriye olmak üzere devrin belirleyici özelliği olmuştur.⁵⁷⁶ Zengiler döneminden günümüze ayakta kalan mimari eserler üzerinde çift başlı kartal tasviri bulunmamaktadır. Çift başlı kartal tasvirini Melik II. İmadeddin Zengi (1170/1197) ve oğlu Melik Kutbeddin Muhammed (1197-1219) dönemi sikkeleri üzerinde görülür.⁵⁷⁷

---

⁵⁷⁵ Gülay Ögün Bezer, “Zengiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 25 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler> ; Gülay Ögün Bezer, “Zengi İmadüddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 25 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengi-imaduddin>

⁵⁷⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Zengiler Mimari”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 25 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler#2-mimari>

⁵⁷⁷ Ramazan Uykur, “Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri”, *Kalemişi Dergisi*, s.10 (2017): 119.

Katalog No: 94

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi (1170/1197) / Hicri 583 Miladi 1188

Sikkenin ön yüzündeki dairenin çevresinde sikkenin darp yeri ve darp yılının yazıldığı “ (Si)ncar sene selase ve semanine ve hamsemi’e (583) ” yazısı bulunur. Sikkenin arka yüzünde beş satır Arapça kufi yazı vardır. İmadeddin Zengi’nin ismi, unvanı, lakabı ve soyu bulunan yazıda “ El Melikül Alim, El Adil İmadeddin Zengi bin Mevdud” yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 9,40 gr

Eserin Korunduğu Yer: Mardin Arkeoloji Müzesi

Resim 3.152: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁷⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. Sikkenin arka yüzünde ki yazının sağ kısmında Zengilere ait tamga bulunur.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁷⁸ Uykur, *Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri*, 123.

Katalog No: 95

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Sikkenin arka yüzünde Melik II. İmadeddin Zengi'nin ismi, unvanı, lakabı ve soyu bulunan yazıda " El Melikül Alim, El Adil İmadeddin Zengi bin Mevdud" yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 7 gr

Eserin Korunduğu Yer: Mardin Arkeoloji Müzesi

Resim 3.153: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁷⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Dairenin çevresinde bulunan yazı okunamamaktadır. Sikkenin arka yüzünde beş satır Arapça kufi yazı ve yazının sağ kısmında Zengilere ait tamga bulunur.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların üst kısımları nokta ile doldurulmuştur. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁷⁹ Uykur, *Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri*, 123-124.

Katalog No: 96

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Sikkenin arka yüzünde Melik II. İmadeddin Zengi'nin ismi, unvanı, lakabı ve soyu bulunan yazıda " El Melikül Alim, El Adil İmadeddin Zengi bin Mevdud" yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 8 gr

Eserin Korunduğu Yer: Mardin Arkeoloji Müzesi

Resim 3.154: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. Dairenin çevresinde bulunan yazı okunamamaktadır. Sikkenin arka yüzünde Zengilere ait tamga bulunur.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁰ Uykur, *Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri*, 124.

Katalog No: 97

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 4,1 gr

Eserin Korunduğu Yer: Wayne G. Sayles Özel Koleksiyonu / Amerika

Resim 3.155: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke⁵⁸¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk kısmı siliktir.

⁵⁸¹ Wayne G. Sayles, "Islamic Coins" erişim 25 Eylül 2020, https://www.vcoins.com/en/stores/wayne_g_sayles_antiquarian/212/product/turkoman_zengid_imad_al_din_zengi_ii/852088/Default.aspx

Katalog No: 98

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 5,48 gr

Eserin Korunduğu Yer: Agora Auctions Müzayede Evi/Amerika

Resim 3.156: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan üç sıra dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Sikkenin arka yüzündeki yazı siliktir.

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk kısmı siliktir.

⁵⁸²Agora Auctions, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=1351&lot=240>

Katalog No: 99

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 5,3 gr

Eserin Korunduğu Yer: WorthPoint Collection /Amerika

Resim 3.157: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸³ WorthPoint Collection, "İslamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <https://www.worthpoint.com/worthopedia/zengid-atabegs-sinjar-imad-al-din-115600965>

Katalog No: 100

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,91 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.158: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke⁵⁸⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁴ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. William F. Spengler and Wayne G. Sayles, *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids*, (Wisconsin: Clion Cabinet, 1992).

Katalog No: 101

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,98 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve McCorgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.159: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁵ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No: 102

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 5,67 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke kataloğundan alınmıştır.

Resim 3.160: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açıktır. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁶ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No: 103

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 7,52 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.161: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke⁵⁸⁷ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁷ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No: 104

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 7,34 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.162: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke⁵⁸⁸ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer almaktadır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁸ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No: 105

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,64 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.163: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁸⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁸⁹ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No:106

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 8,70 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray'in "Zengid" sikke katalogundan alınmıştır.

Resim 3.164: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁹⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁹⁰ Zengid Atabegs of Sinjar, "Islamic Coins", erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. Spengler and Sayles, Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids.

Katalog No: 107

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,37 gr

Eserin Korunduğu Yer: Wayne G. Sayles Özel Koleksiyonu / Amerika

Resim 3.165: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁹¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁹¹ Wayne G. Sayles, "Turkoman Coins" erişim 25 Eylül 2020, https://www.vcoins.com/en/stores/wayne_g_sayles_antiquarian/212/product/zengid_of_sinjar_imad_aldin_zengi_ii/852016/Default.aspx

Katalog No: 108

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 7,40 gr

Eserin Korunduğu Yer: Wayne G. Sayles - Jean Elsen Özel Koleksiyonu / Amerika

Resim 3.166: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke ⁵⁹² (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁹² Jean Elsen Collections, “Zengid Coins”, erişim 25 Eylül 2020, <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=525&lot=1527>

Katalog No: 109

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik II. İmadeddin Zengi 1170/1197

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,55 gr

Eserin Korunduğu Yer: Wayne G. Sayles -Theselius Collection / Amerika

Resim 3.167: Melik II. İmadeddin Zengi dönemi sikke⁵⁹³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktardan oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların üst kısımları noktalar ile doldurulmuştur. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları yukarı doğru kıvrılır.

⁵⁹³ Wayne G. Sayles, “Islamic Coins”, erişim 25 Eylül 2020, https://www.vcoins.com/en/stores/wayne_g_sayles_antiquarian/212/product/zengid_of_sinjar_imad_aldin_zengi_ii_rare_date/953019/Default.aspx

Katalog No: 110

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi (1197/1219)

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 6,23 gr

Eserin Korunduğu Yer: Şevkullah Bal Özel Koleksiyonu (Env. No: 1325)

Resim 3.168: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke ⁵⁹⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşturulan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açıktır. Pençeler iki yana açık ve kuyruk üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları yukarı doğru kıvrılmaktadır.

⁵⁹⁴ Şevkullah Bal Özel Koleksiyonu, "Kutbeddin Muhammed Zengi", erişim 25 Eylül 2020, <http://www.balcoins.com/sikkeler.php?sultan=KUTBEDD%DDN%20MUHAMMED%20%20B%DDN%20II.%20ZENGE%DD&lang=en>

Katalog No: 111

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi (1197/1219)

Sikkenin arka yüzünde altı satır Arapça kufi olarak “ El İmamün Nasır lidinAllah Emirül Müminin, El Melikül Adil Seyfeddin Ebu Bekr bin Eyyub” yazmaktadır. Kenarında ise “ ve sittemi’e” 6 yazısı okunabilmektedir.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 4,1 gr

Eserin Korunduğu Yer: Mardin Arkeoloji Müzesi

Resim 3.169: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke ⁵⁹⁵ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Dairenin çevresinde bulunan yazı okunamamaktadır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açıktır. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılır.

⁵⁹⁵ Uykur, *Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri*, 124.

Katalog No: 112

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi (1197/1219)

Sikkenin arka yüzünde altı satır Arapça kufi olarak “ El İmamün Nasır lidinAllah Emirül Müminin, El Melikül Adil Seyfeddin Ebu Bekr bin Eyyub” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 14,42 gr

Eserin Korunduğu Yer: T.K. Mallon ve Mc Corgray’in “Zengid” sikke katalogundan alınmıştır.

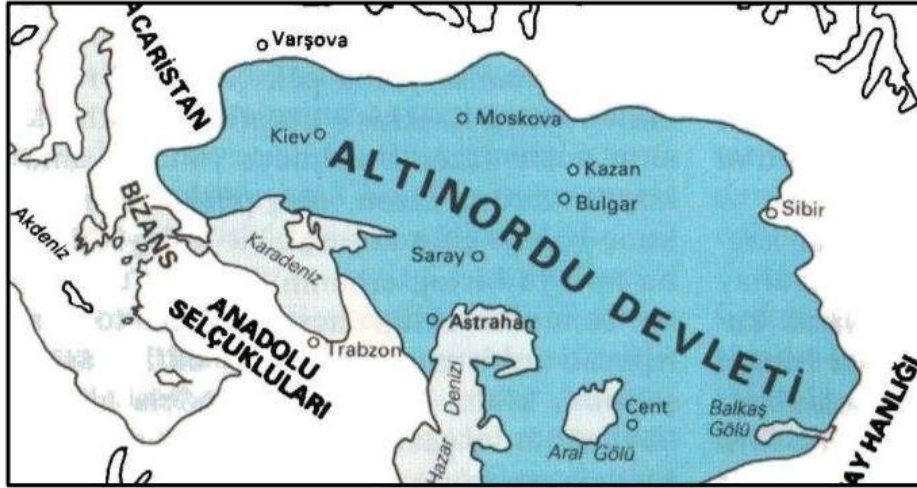
Resim 3.170: Melik Kutbeddin Muhammed Zengi dönemi sikke ⁵⁹⁶ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla oluşan dairenin iç kısmını dolduracak şekilde çift başlı kartal tasviri yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın gözleri iridir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Pençeler iki yana açık olup kuyruk uçları üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altına doğru kıvrılmaktadır.

⁵⁹⁶ Zengid Atabegs of Sinjar, “ Islamic Coins”, erişim 25 Eylül 2020, <http://grifterrec.org/coins/islam/zengid/zengid3.html> ; Bkz. William F. Spengler and Wayne G. Sayles, *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids*, (Wisconsin: Clios Cabinet, 1992).

3.3.8 Altın Orda Devleti (1222/1502)

Altın Orda Devleti'nin (1222/1502) temelleri Moğol Devleti'nin (1206/1227) kurucusu Cengiz Han'ın (1155/1227) oğlu Cuci Han (1169/1227) döneminde atılmıştır. Moğol geleneklerine göre Cengiz Han sağlığında fethettiği toprakları kendi oğulları arasında paylaştırdı. Cuci Han'a Batı Sibirya ve Altay Dağlarından itibaren İdil Ural bölgesi ve ötesi verildi. Ayrıca Cengiz Han Moğol atlarının bastığı her yeri fethetme hakkını da Cuci Han'a verdi. Altın Orda Devleti'nin genişlemesi Cuci Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Batu Han zamanındadır. Moğol birlikleri batıda Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve Sırbistan üzerine seferler düzenleyerek Adriyatik Denizine kadar ilerledi. Ayrıca İdil Bulgar Devleti ile Rus Knezlikleri hakimiyet altına alındı. Hakimiyet altına alınan bölgelerde nüfusun çoğunluğunu Kıpçaklar oluşturduğu için bölgeye Kıpçak Bozkırı (Deşt-i Kıpçak) adı verildi ve Altın Orda Devleti bu topraklarda kuruldu.⁵⁹⁷ Altın Orda Devleti Cengiz Han'ın töresi olarak kabul edilen Gök Tanrı inancını Berke Han (1256/1266) dönemine kadar devam ettirmiştir. Berke Han İslamiyeti kabul ederek devlet seviyesine çıkaran ilk Han'dır. İslamiyet Özbek Han /1312-1342) döneminde devlet dini olarak kabul edilmiştir.

Harita 3.7: Altın Orda Devleti ⁵⁹⁸

Altın Orda sanatında çift başlı kartal, Rus topraklarında basılan sikkeler üzerindedir. Canibek Han'ın (1342/1357) adına Saray'da bastırılan sikkeler üzerinde çift başlı kartal tasvirleri bulunur.

⁵⁹⁷ İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya* (İstanbul: Ötüken Neşriyat,2015),69,70.

⁵⁹⁸ Altın Orda Devleti Harita, erişim, 15 Ağustos 2020, www.tariharşivi.com

Katalog No: 113

Eserin Adı: Saray Yapısına Ait Mimari Parça

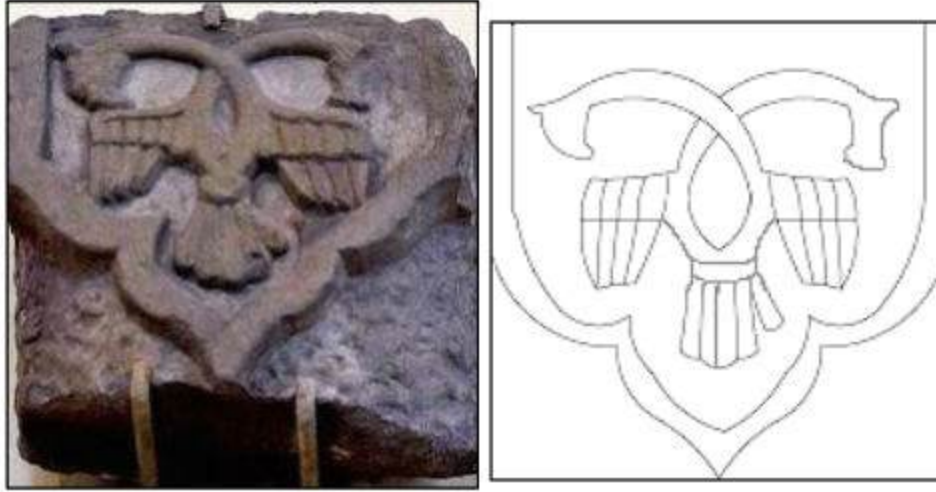
Eserin Dönemi: Altın Orda Dönemi 1242/1502

Eserin Bulunduğu Yer: Dağıstan / Rusya

Eserin Malzemesi: Taş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Rusya

Resim 3.171: Altın Orda Dönemi saray yapısına ait mimari parça⁵⁹⁹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Boyunlar gövde üzerinden başlayarak birbirinin üzerinden geçer. Eğri gagalı ve sivri kulaklı kartalın başları kanatlar üzerindedir. Göğüs kısmı damla şeklinde olup ortasında boyunların oluşturduğu boşluk yer alır. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Kuyruğun gövde ile birleştiği yerde bağlaç bulunur.

⁵⁹⁹ Nuray Bilgili, *Altın Ordu Devleti Çift Başlı Kartalı*, erişim 10 Haziran 2020, https://www.pinterest.ch/pin/343821752786746774/?nic_v2=1a4MISZ49

Katalog No: 114

Eserin Adı: Mühür ?

Eserin Dönemi: Altın Orda Dönemi 1271/1368

Eserin Bulunduğu Yer: Çin

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Çin Ulusal Müzesi

Resim 3.172: Altın Orda dönemi mühür ⁶⁰⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunludur. Kısa gagalı kartalın gözleri nokta şeklindedir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı daire şeklindedir. Göğüs üzerinde sekiz köşeli yıldız içerisinde Oz tamgası ⁶⁰¹ görülür. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartal üzerinde görülen boşluklarda değerli taşların olması muhtemeldir.

⁶⁰⁰ Altın Orda, Çift Başlı Kartal, erişim 10 Haziran 2020, <https://krutyvuss.livejournal.com/136610.html>

⁶⁰¹ Oz tamgası, dört kolu ile dört yönün hakimiyetini ve doğanın döngüsünü ifade eder. Yine ölümden sonraki yaşama atfen Oz'laşarak maddeden manaya geçişi ve tanrıya ulaşmayı da temsil eder. Bk. Tahsin Parlak, *Turan Yolunda Aral'ın Sırları* (Ankara: Türk dünyası İnsan Hakları Derneği, 2007),33.

Katalog No: 115

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Canibek Han Dönemi (1342/1357)

Eserin Bulunduğu Yer: Saray/Rusya

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Rus Devlet Müzesi

Resim 3.173: Canibek Han dönemi çift başlı kartal tasvirli sikke ⁶⁰² ve çizimi

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunlar birbirine yapışıktır. Eğri gagalı ve iri gözlü kartal sarkık gerdanlıdır. Baş kısımları iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık kanat telekleri belirgindir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁰² Ahmad Salpagarov, Janibek Han Sikke, erişim 10 Haziran 2020, <https://a-salpagarov.blogspot.com/2014/02/symbol.html>

Katalog No: 116

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Nogay Han Dönemi 13 yy.

Eserin Bulunduğu Yer: Tuna Bölgesi

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 1,8 cm x 2,1 cm

Eserin Korunduğu Yer: Bucuresti Özel Koleksiyonu / Romanya

Resim 3.174: Nogay Han dönemi çift başlı kartal tasvirli sikke ⁶⁰³ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal tek boyunlu olup boyun kısımları üstte köprü şeklinde bir hatla birleşir. Sivri kulaklı, eğri gagalı ve iri gözlü kartal sarkık gerdanlıdır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup ortasında boşluk görülür. Kanatlar omuz hizasında iki yana açıktır. Sikkenin alt kısımları siliktir.

⁶⁰³ Altın Orda, Sikke, erişim 10 Haziran 2020, <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=3354>

Katalog No: 117

Eserin Adı: Sikke

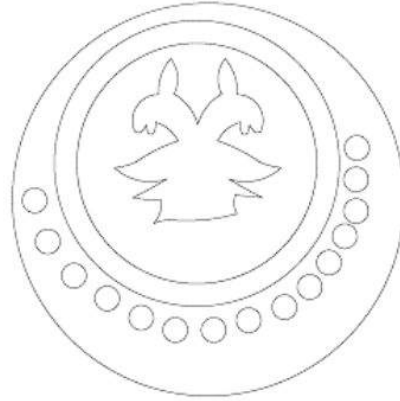
Eserin Dönemi: Altın Orda Dönemi 13/15 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Kırım

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: 2,12 gr

Eserin Korunduğu Yer: V.P Lebedev Özel Koleksiyonu / Rusya

Resim 3.175: Altın Orda Devleti dönemi çift başlı kartal tasvirli sikke⁶⁰⁴ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: çift başlı kartal sikkenin ön yüzünde başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Boyun kısımları üstte köprü şeklinde bir hatla birleşir Sivri kulaklı, eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartalın başları iridir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı kısadır. Pençeler iki yana açık ve iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir. Çift başlı kartalın çevresi daire ve noktalar dizisi ile çevrilidir.

⁶⁰⁴ Altın Orda, Sikke, erişim 10 Haziran 2020, <http://coins.ucoz.ru/forum/43-686-1>

3.3.9 Memlük Devleti (1250/1517)

İslam medeniyetinin Abbasiler Döneminde (750/1258) ilim, kültür ve ticaret merkezi olan Bağdat'ın 1258'de Moğollar tarafından yıkıcı işgali ile şehir tamamen harap olmuş, Abbasi halifeliği de son bulmuştur. 1260'da Ayn Calut'da Moğolları mağlup eden Memlük Devleti (1250/1517), İslam medeniyetinin hamiliğini üstlenmiş bunun yanı sıra başkentleri Kahire'yi de yeni bir ilim, kültür ve ticaret merkezi konumuna getirmiştir. Zira Moğol istilasından kaçan İslam alimleri, sanatkarlar ve tüccarlar Memlük sultanlarının himaye ve desteği ile Kahire'de zengin eserler üretmişlerdir. Ayrıca Memlük Devleti, Akdeniz ve Kızıl Deniz tüccarlarını himaye etmeleri ve Hindistan ticaret yolu üzerinde söz sahibi olmaları ile iktisadi açıdan iyi durumda idiler.⁶⁰⁵

Memlük Devleti'nin, mimari ve el sanatlarında Orta Asya Türk kültürü unsurlarının yanı sıra Kuran'dan alınan ayetler, Arapça ile yazılmış güç ve onur temalı kısa kelimeler ile geometrik şekiller ve bitkisel motifleri yoğun olarak kullanıldığı görülür. Orta Asya Türk kültüründe boyları temsil eden ve sonrasında devletleri de temsil ettiği görülen tamgalar Memlük Devleti döneminde renk olarak nitelendirilirken, bu dönemde daha çok şahısları temsil etmiştir. Dolayısıyla Orta Asya Türk kültürü içerisinde boyları temsil eden tamgalar Memlük Devleti döneminde kullanımı yaygın hale gelen renklerin temelini oluşturur. Bunda Memlüklerin kurucusu ve Kıpçak kökenli Bahri Memlüklerinin Kafkasya'dan gelmiş olmaları da etkilidir.⁶⁰⁶ Memlükler mimari ile dokuma, cam, maden işçiliği, çini, ahşap, taş işçiliği, kitap gibi el sanatlarında sıklıkla hayvan tasvirleri, geometrik şekiller ve bitkisel motifleri renk olarak kullanmıştır. Memlük sanatının ilk altın çağı Melik Nasır Muhammed (1293/1294- 1299/1309- 1310/1341) dönemidir.⁶⁰⁷ Bu dönemde Melik Nasır Muhammed kendisine renk olarak kartal ve çift başlı kartalı kullanır. Çift başlı kartal, Memlük sultanlarının diğer medeniyetlere gönderdikleri siyasi, dini ve ticari anlamdaki üstünlüklerini simgeleyen kumaşlar üzerinde de görülür. Çift başlı kartal Memlük eserleri üzerinde sık kullanılan bir tasvir olmakla birlikte günümüze ulaşan örnekler dünyanın önemli müzelerinde sergilenir.

⁶⁰⁵ Sumiyo Okumura, "Memlüklü Halılarında Türk Kültürünün İzleri", (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi,2003), 22-23.

⁶⁰⁶ Hayrunnisa Turan, "Kudüs'teki Memlük Türk Devleti Armaları (Renkler)", erişim 30 Eylül 2020, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1009839>

⁶⁰⁷ Aslanapa, *Türk Sanatı*, 96-100.

Katalog No: 118

Eserin Adı: Tütsü Kabı

Eserin Dönemi: Memlük Emiri Bedreddin Baysarı 1277/1279

The British Museum, bu tütsü kabının üzerinde bulunan yazıda adı geçen Memlük Emiri Bedreddin Baysarı'ya ait 1277/1279 tarihli bir eser olarak değerlendirmiştir.

Eserin Bulunduğu Yer: Mısır

Eserin Malzemesi: Pirinç ve Gümüş

Eserin Ölçüleri: Çap 18,40 cm

Eserin Korunduğu Yer: The British Museum/ Londra (Env. No: 1878,1230.682)

Resim 3.176: Memlük Emiri Bedreddin Baysarı dönemi tütsü kabı ⁶⁰⁸

Eserin Tanımı: İki yarım kürenin birleştirilmesiyle yapılan delikli tütsü kabının üzeri gümüş kakma ile bezenmiştir. İki yarım kürede daire içinde beşer adet olmak üzere on adet çift başlı kartal tasviri yer alır. Bazı çift başlı kartal tasvirlerinin üzerindeki gümüşlerde dökülmeler görülür.

⁶⁰⁸ The British Museum, *The Islamic World*, (USA: Thames &Hudson, 2018),128, erişim 30 Eylül 2020, <https://thamesandhudson.com/the-islamic-world-a-history-in-objects-9780500480403#gallery> ; The British Museum, "Burner", erişim 30 Eylül 2020, https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1878-1230-682

Resim 3.177: Memlük dönemi tutsü kabı üzerinde çift başlı kartal (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup baş kısımları kanatlara doğru eğiktir. Kartal sivri kulaklı, sarkık gerdanlı ve eğri gagalıdır. Boyun kısımlarının arasından geçerek başları arasında birleşen damla şeklinde bitkisel bir kıvrım bulunur. Göğüs kısmı kısa verilmiştir. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Kanat telekleri belirgin olan kartalın kanat uçları kuyruk hizasında sonlanır. Pençeler iri ve iki yana açık olup kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmi iki yana doğru uzanarak pençeler altında son bulur. Kuyruğun uç kısımları pençelerin altında son bulur. Göğüs ve kuyruğun birleştiği bölümde hilal vardır.

Katalog No: 119

Eserin Adı: Mimari Parça

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 13. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Suriye/ Mısır

Eserin Malzemesi: Mermer

Eserin Ölçüleri: Çap 46 cm

Eserin Korunduğu Yer: Kahire Arkeoloji Müzesi / Mısır (Env. No: 12752)

Resim 3.178: Memlük dönemi mimari parça⁶⁰⁹

Eserin Tanımı: Daire şeklindeki bu mermer parça muhtemelen bir saray mimarisinin ön yüzünde ya da iç kısmında kullanılmıştır. Üzerinde bulunan kırmızı boyadan renkli olduğunu anlaşılır. Eser üzerinde çift başlı kartal tasvirinin yanı sıra birbirlerine bitkisel kıvrımlarla bağlı, aslan başları, boğa başı ve kuş tasvirleri de yer alır.

⁶⁰⁹ Qantara Mediterranean Heritage, "Roundel With Double Headed Eagle", erişim 30 Eylül 2020, https://www.qantara-med.org/public/show_document.php?do_id=1090&lang=en#

Resim 3.179: Memlük Devleti dönemi mermer parça çizimi (M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Sivri kulaklı, sarkık gerdanlı ve yelesi olan kartalın gagaları eğridir. Kartalın boyun ve gövdesinin birleştiği kısımda karşılıklı yandan duran iki kuş tasviri yer alır. Bu kuşların kuyruk uçları boyunların altından geçerek kartalın başları arasında tepelik rumi ile sonlanır. Kanatlar iki yana açık olup kanat telekleri belirgindir. Kanatların üzerinde başları kartalın ağzı arasında duran aslan başları bulunur. Yine kanatların yanlarından başları pençelere doğru dönük ağzı açık aslan tasvirleri görülür. Sağ kanadın alt kısmında bitkisel kıvrımı tutan bir el tasvir edilmiştir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Göğüs kısmında kartalın bacaklarını ısırarak birer aslan başı vardır. Pençeler iki yana açık olup pençelerin altında ağızları açık aslan başları yer alır. Kuyruk ile gövdenin birleştiği kısımda bir boğa başı bulunur. Kuyruk boğanın ağzından başlayarak yelpaze şeklinde verilmiştir.

Katalog No: 120

Eserin Adı: Tabak

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 13 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Mısır

Eserin Malzemesi: Seramik

Eserin Ölçüleri: Çap 27,3 cm

Eserin Korunduğu Yer: The Museum Für Islamische Kunst /Berlin

Resim 3.180: Memlük Devleti dönemi çift başlı kartal tasvirli tabak ⁶¹⁰ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasviri tabağın iç yüzünün dip kısmını dolduracak şekilde siyah zemin üzerine krem renkle işlenmiştir. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri kulaklı sarkık gerdanlı kartalın gaga kısımları hafif eğridir. Kartalın gövdesinin yarısından itibaren başlayıp boyunların altından geçerek başları arasında birleşen damla şeklinin uç kısmında palmet motifi bulunur. Kanatlar iki yana açık, kanat telekleri belirgin ve kanat uçları kuyruk üzerinde sonlanır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açıktır. Kuyruk kısmı iki yana doğru uzanarak pençeler altında son bulur. Kuyruğun uç kısımları pençelerin altında son bulur. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç vardır.

⁶¹⁰ Hypotheses, “Mamluk Emblems”, erişim 30 Eylül 2020, <https://meoc.hypotheses.org/6187>

Katalog No: 121

Eserin Adı: Tabak Parçası

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 13/14 yy

Eserin Bulunduğu Yer: Mısır

Eserin Malzemesi: Seramik

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Kahire Arkeoloji Müzesi / Mısır

Resim 3.181: Memlük Devleti dönemi çift başlı kartal tasvirli tabak ⁶¹¹ (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartal tasviri tabağın iç yüzünün dip kısmını dolduracak şekilde siyah zemin üzerine krem renkle işlenmiştir. Tabağın kenarları ve sağ alt kısmı kırıktır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri kulaklı sarkık gerdanlı kartalın gaga kısımları hafif eğridir. Kartalın gövdesinden itibaren başlayıp boyunların altından geçerek başları arasında birleşen damla şeklinin uç kısmında palmet motifi yer alır. Kanatlar iki yana açık, kanat telekleri belirgin ve kanat uçları kuyruk üzerinde sonlanır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açıktır. Kuyruğun görünen kısmından yelpaze şeklinde olduğu anlaşılır. Gövde ve kuyruğun birleştiği bölümde bağlaç bulunur.

⁶¹¹ Hypotheses, “Mamluk Emblems”, erişim 30 Eylül 2020, <https://meoc.hypotheses.org/5192>

Katalog No: 122

Eserin Adı: Bardak

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 14. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Suriye / Mısır

Eserin Malzemesi: Cam

Eserin Ölçüleri: Yükseklik 20 cm

Eserin Korunduğu Yer: Doha İslam Eserleri Müzesi / Katar

Resim 3.182: Memlük dönemi cam bardak ⁶¹²

Eserin Tanımı: Kahverengi, yeşil, sarı, kırmızı ve mavi renklerin kullanıldığı bardak Memlük cam sanatının en önemli örneklerinden biridir. Eser üzerinde orta kuşakta Arapça harflerin arasına ejder başları yerleştirilmiştir. Alt kısımda ise dörder adet çift başlı kartal ve aslan arması sıralanır.

⁶¹² Arts Of The Islamic World, "Mamluk", erişim 30 Eylül 2020, <http://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2009/arts-of-the-islamic-world-109721/lot.96.html>

Resim 3.183: Cam bardak üzerinde bulunan çift başlı kartal tasviri ve çizimi
(Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup sivri kulaklı ve sarkık gerdanlıdır. Başlar kanatlara doğru eğik ve gaga kısımları kanatlara değmektedir. Kanatlar gaga hizasında uzanarak iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Pençeler iki yana açık olup birer ejder başı tutar. Kuyruk kısmı ikiye ayrılarak pençelerin altında birer ejder başı ile sonlanır. Kuyruk kısmında bağlaç bulunur.

Katalog No: 123

Eserin Adı: Kumaş

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 14. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: Mısır

Eserin Malzemesi: İpek

Eserin Ölçüleri: 51,4 cm X 92,7 cm / 44 cm X 84,8 cm

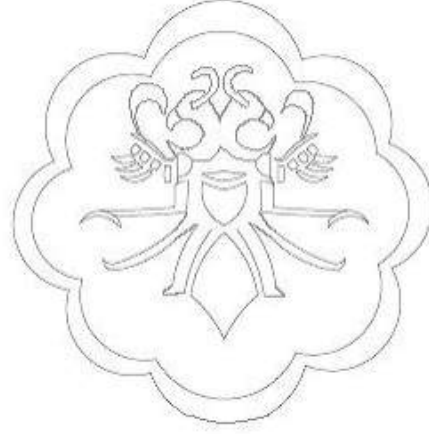
Eserin Korunduğu Yer: The MET Museum/ New York (Env. No: 448556)

Resim 3.184: Memlük dönemi kumaş⁶¹³

Eserin Tanımı: Kumaş üzerindeki motifler altın sırma ve kahverengi ile dokunmuştur. Dikey çizgilerle kuşaklara bölünen kumaş yan yana yazı ve tasvirlerden oluşur. Diğer kuşakta ise sekiz dilimli kartuş içerisinde çift başlı kartal ile birbirlerine dönük aslan tasvirleri yer alır. Müzede bu kumaşa ait farklı boyutlarda kumaş parçaları da mevcuttur. Bu kumaş parçalarının bütününe bir kaftanı oluşturduğu anlaşılır.

⁶¹³ The MET Museum, “Fragment Of a Coat”, erişim 30 Eylül 2020, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448556> ; University Of York, Mamluk Textiles”, erişim 30 Eylül 2020, <http://yorkfestivalofideas.com/2019/events/mamluk-textiles/>

Resim 3.185: Memlük dönemi kumaş ve çizimi (Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup eğri gagalı ve başlarında kıvrımlı tepelikleri bulunur. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Kanatların üzerinden çıkan ve kartallara doğru bakan kuş (ejder?) tasvirleri yer alır. Gövde kısmı kısa verilmiştir. Pençeler yatay olarak iki yana açık olup kuyruk üzerinde sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup kuyruk uçları pençelerin altında sonlanır.

Katalog No: 124

Eserin Adı: Kapaklı Kap

Eserin Dönemi: Memlük Dönemi 16. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Mısır

Eserin Malzemesi: Pirinç ve Gümüş

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Doha İslam Eserleri Müzesi / Katar

Resim 3.186: Memlük dönemi madeni kap ⁶¹⁴

Eserin Tanımı: Pirinç dökümden yapılmış kapaklı kabın üzerinde bulunan yazı ve motifler gümüş kakma ile yapılmıştır. Kabın gövdesinin alt ve üst kısımlarına zencerek işlenmiştir. Zencereklerin arasında kalan kısımda şemse içinde çift başlı kartal, saadet düğümü ve rumiler yer alır. Gümüş kaplamaların yer yer döküldüğü görülür.

⁶¹⁴ Pinterest, "Mamluk Box", erişim 30 Eylül 2020, <https://tr.pinterest.com/pin/427349452112077949/>

Resim 3.187: Memlük dönemi kap üzerinde çift başlı kartal ve çizimi
(Çizim: M. Göz, 2021)

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyunları kalındır. Sivri kulaklı, sarkık gerdanlı ve eğri gagalı olan kartalın başları kanatlara doğru eğiktir. Başları arasında kanatları üzerinden çıkan tepelik rumi bulunur. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar iki yana açık olup kanat telekleri belirgindir. Kanat uçlarında ejder ya da boynuzlu bir hayvan tasviri yer alır. Pençeler iki yana açık olup kuyruk hizasında sonlanır. Kuyruk kısmı iki yana açık ve kıvrımlı olup uç kısmı palmet şeklindedir.

3.3.10 İlhanlı Devleti (1256/1353)

Kurucusu Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın torunu Hülagü'dür. 1253'de Moğol Büyük Hanı Mengü (Möngke) kardeşi Hülagü'yü İran, Suriye, Irak, Mısır, Anadolu ve Kafkasya'yı kendisine tabi bir ilhan olarak hükmetmek üzere görevlendirir. Bunun üzerine Hülagü taşıdığı İlhan ünvanıyla, başkenti Tebriz olmak üzere İran'da İlhanlı Devleti'ni (1256/1353) kurmuştur. İlhanlı döneminde Gazan Han'ın (1295) hükümdarlığında İslamiyet kabul edilmiştir.⁶¹⁵ Gazan Han'dan önce devleti yöneten hükümdarların farklı dini inançları (Budizm, Hristiyanlık) nedeniyle İslam sanatı bakımından bir faaliyet görülmez. Gazan Han'ın İslamiyet'i resmen kabul etmesiyle birlikte özellikle Azerbaycan'ın güneyinde ve İran'da İlhanlı Dönemine ait İslam sanatı eserleri görülür. Anadolu'da ise Mardin, Erzurum, Tokat, Amasya ve Niğde gibi şehirlerde İlhanlı dönemine ait eserler bulunur.⁶¹⁶

Anadolu'nun büyük bir kısmı 1280' den sonra İlhanlıların atamış olduğu valiler tarafından yönetilmekteydi. Osmanlılar da dahil olmak üzere Anadolu Beyliklerinin çoğunluğu İlhanlılara vergi vermektedir. Yine 1330'lara kadar Anadolu'da bulunan kırktan fazla darphanenin İlhanlı hükümdarları adına sikke bastığı görülür.⁶¹⁷ İlhanlıların hükmettiği bölgelerde bastırılan sikkelerde farklılıklar olup dinleri, dilleri, etkileşimde oldukları ülkelerin kültürleri ve ticari yapısı doğrultusunda çeşitlilik gösterir. Bastırılan sikkeler üzerinde Uygur Türkçesi, Moğolca ve Arapça yazılar çoğunluktadır.⁶¹⁸ İlhanlıların İslamiyeti Gazan Han döneminde resmen tanımalarına rağmen Kurucu hükümdar Hülagü'den itibaren sikkeler üzerinde Kelime-i Tevhid'in olması dikkat çekicidir. Yine Ali İmran 26, Tevbe 33 ve Rum 34 gibi Kur'an-ı Kerim'den ayetlerde yer alırken on iki imam ve dört halifenin isimleri de görülür.

---

⁶¹⁵ Abdulkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#1>

⁶¹⁶ Engin Beksaç ve Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlı Sanatı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#2-sanat>

⁶¹⁷ Mustafa Yıldırım ve Ali Akyıldız, "Konya Müzesi Envanterinde Kayıtlı İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler", *İstem*, sy.29 (2017): 65-66.

⁶¹⁸ Gündegül Parlar, "İlhanlılarda Sikke Formları", *Türkler*, c.8 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002): 919-927.

Katalog No: 125

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Argun Han Dönemi 1284 /1291

Sikkenin ön yüzünde Uygur Türkçesi ile Argun Han'ın adı okunur durumdadır. Arka yüzünde Arapça "İla ilahe illallah Muhammedün resulullah" yazılı Kelime-i Tevhid yazmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Gümüş

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,94 cm X Ağırlık: 2,24 gr

Eserin Korunduğu Yer: Christian Rasmussen Özel Koleksiyonu (Env. No: A-2156.4)

Resim 3.188: Argun Han dönemi sikke⁶¹⁹ ve çizimi (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartal sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iri ve pençeler iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶¹⁹ Christian Rasmussen Collection, "Ilkhanid Coins", erişim 20 Ekim 2020, http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1275894611&query=pagenum%3D5%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DArghun&cgifunction=form

Katalog No: 126

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Gazan Han Dönemi 1295/1304

Sikkenin arka yüzünde “ padişahı cihan Gazan Han” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,8 cm X Ağırlık: 1,22 gr

Eserin Korunduğu Yer: Kamil Eron Özel Koleksiyonu

Resim 3.189: Gazan Han dönemi sikke ⁶²⁰ ve çizimi (Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Kartalın sola bakan baş kısmı net değildir. Sağa bakan başında ise kartalın sivri kulaklı olduğu görülür. Boyun kısmı gövde üzerinde birbirine dolanarak saadet düğümü şeklini alır. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar ince ve uzun pençeler ise iki yana açıktır. Kuyruk kısmı görülüyor.

⁶²⁰ Mustafa Kalkan, “ Ortaçağ Anadolu Devletlerine- Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy.1 (2020): 125.

Katalog No: 127

Eserin Adı: Yakutiye Medresesi (Hoca Yakut Medresesi)

Eserin Dönemi: İlhanlı Dönemi Hicri 710- Miladi 1310/1311

Yakutiye Medrese'si, taç kapısının üzerinde bulunan Arapça yazılmış tek satırlık kitabesine göre, İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Han (1304/1316) döneminde Gazan Han ve Bolugan Hatun adına 710'da Hoca Yakut Gazani tarafından yaptırılmıştır.⁶²¹

Eserin Bulunduğu Yer: Erzurum

Eserin Malzemesi: Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Sağ 2,50 m X 1,60 m

Eserin Korunduğu Yer: Erzurum / Yakutiye

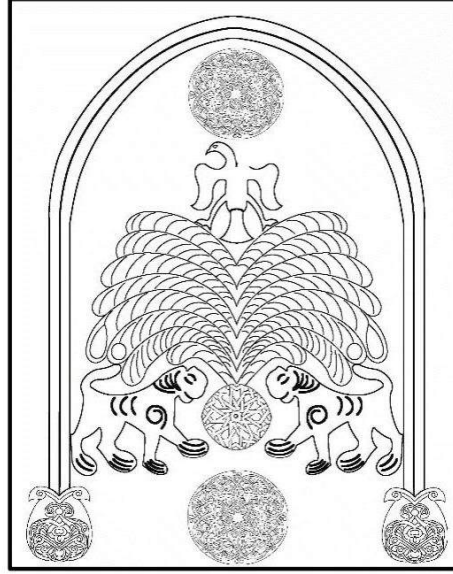

Resim 3.190: Yakutiye Medresesi taç kapısı (sağ) çift başlı kartal tasviri⁶²²

Eserin Tanımı: Yakutiye Medresesi taç kapısının sağ ve sol yanlarında aynı tasvirlerin işlendiği iki adet çift başlı kartal tasviri bulunmaktadır. Taç kapının sağ kısmında bulunan çift başlı kartal tasvirinin sağ başı, sol kısmında bulunan çift başlı kartalın ise sol başı yoktur.

⁶²¹ İlhan Akçay, "Yakutiye Medresesi", *Vakıflar Dergisi*, sy. 6 (1965), 146,147; Öney, Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal, 153; Ayşe Denknalbant, "Yakutiye Medresesi ve Kümbeti", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutiye-medresesi-ve-kumbeti>

⁶²² Yakutiye Medresesi Taç Kapısı (Sağ) Çift Başlı Kartal Tasviri, erişim 20 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Resim 3.191: Yakutiye Medresesi çift başlı kartal çizimi

Sivri kemerli sağır nişin içerisinde bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup sol kısımdaki baş boyundan itibaren tahrip olmuştur. Kıvrık gagalı kartalın baş kısmı kanatların üzerinde son bulmaktadır. Kanatlar iki yana açıktır. Dikey yivlerle kanat telekleri belirginleştirilen kartalın kanat uçları pençeler üzerinde son bulmaktadır. Gövde kısmı uzun verilmiş olup kısa tüyler balık pulu şeklinde işlenmiştir. Bacaklar iki yana açık durumda olup pençeler, altında bulunan hayat ağacının yaprakları üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup dikey yivlerle kuyruk telekleri belirgindir. Kartalın alt kısmında hayat ağacı bulunmaktadır. Hayat ağacının dalları altında karşılıklı duran iki aslan tasviri yer alır.

Katalog No: 128

Eserin Adı: Yakutiye Medresesi

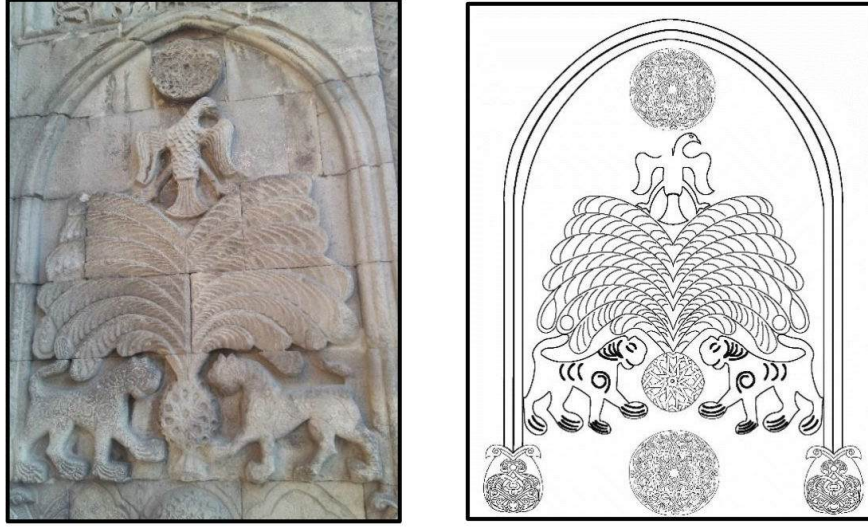
Eserin Dönemi: İlhanlı Dönemi Hicri 710- Miladi 1310/1311

Eserin Bulunduğu Yer: Erzurum

Eserin Malzemesi: Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: Sol 2,50 m X 1,60 m

Eserin Korunduğu Yer: Erzurum / Yakutiye

Resim 3.192: Yakutiye Medresesi (Sol) çift başlı kartal ⁶²³ ve çizimi

Eserin Tanımı: Sivri kemerli sağır nişin içerisinde bulunan çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup sol kısımdaki baş boyundan itibaren yoktur. Kıvrık gagalı kartalın baş kısmı kanatların üzerinde son bulmaktadır. Kanatlar iki yana açıktır. Dikey yivlerle kanat telekleri belirginleştirilen kartalın kanat uçları pençeler üzerinde son bulmaktadır. Gövde kısmı uzun verilmiş olup kısa tüyler balık pulu şeklinde işlenmiştir. Bacaklar iki yana açık durumda olup pençeler, altında bulunan hayat ağacının yaprakları üzerinde sonlanmaktadır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup dikey yivlerle kuyruk telekleri belirgindir. Kartalın alt kısmında hayat ağacı bulunmaktadır. Hayat ağacının dalları altında karşılıklı duran iki aslan tasviri yer alır.

⁶²³ Yakutiye Medresesi Taç Kapısı (Sol) Çift Başlı Kartal Tasviri, erişim 20 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Katalog No: 129

Eserin Adı: Hüdavent Hatun Kümbeti

Eserin Dönemi: İlhanlı Dönemi Hicri 712- Miladi 1312/1313

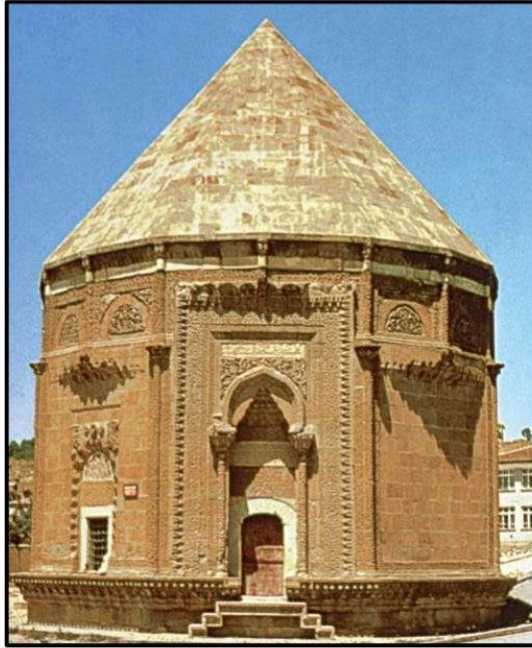
Kümbet, Anadolu Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Hüdavent Hatun tarafından İlhanlı Valisi Sungur Bey yönetimi döneminde yaptırılmıştır.

Eserin Bulunduğu Yer: Niğde

Eserin Malzemesi: Sarı, Siyah ve Kırmızı Kesme Taş, Mermer

Eserin Ölçüleri: 80 cm X 50 cm

Eserin Korunduğu Yer: Niğde

Resim 3.193: Hüdavent Hatun Kümbeti ⁶²⁴

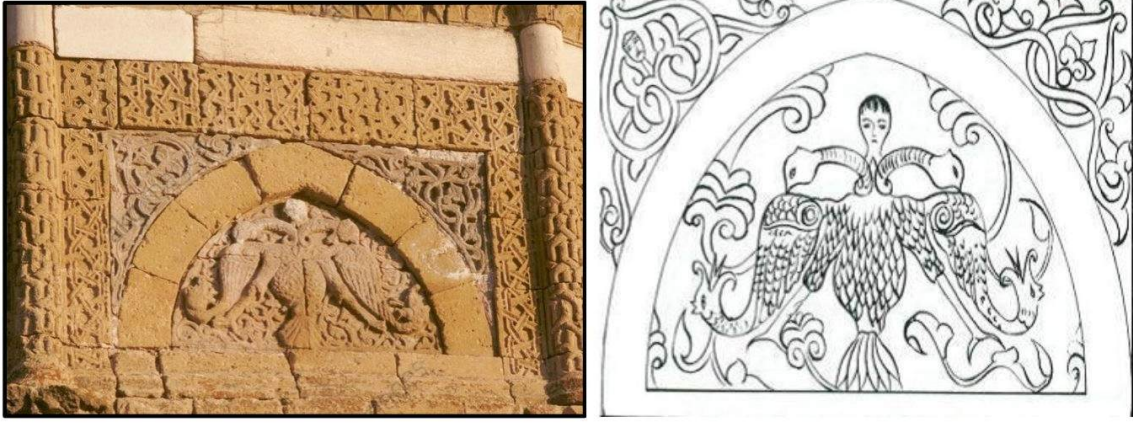

Resim 3.194: Hüdavent Hatun Kümbeti kaskanak kısmı ⁶²⁵

⁶²⁴ Hüdavent Hatun Kümbeti, erişim, 15 Ağustos 2020, www.nigde.ktb.gov.tr

⁶²⁵ Hüdavent Hatun Kümbeti Kaskanak Kısmı, erişim, 20 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Eserin Tanımı: Sekizgen kaidesi üzerinde mukarnaslı bir silme ile sekizgen silindirik bir yapıya sahip olan kümbetin onaltıgünden oluşan bir kasnağı mevcuttur. Çift başlı kartal kasnağın kuzey batıya bakan cephesinde bulunmaktadır.⁶²⁶

Resim 3.195: Hüdevent Hatun Kümbeti çift başlı kartal tasviri⁶²⁷

Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup boyun kısımları gövde üzerinde kıvrılarak, iki boyun arasında cepheden verilmiş bir insan başıyla sonlanır. Sivri kulaklı ve sivri gagalı kartalın baş kısımları kanatları üzerindedir. Kanatlar iki yana açık olup üst kısımlarında sarmallar mevcuttur. Kanatların alt kısımları pençeler üzerinden kıvrılarak birer ejder başıyla son bulur. Ejderlerin ağız kısımları açık ve yukarı bakmaktadır. Göğüs kısmı damla şeklinde olup kısa tüyler kabarık verilmiştir. Pençeler iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup gövde ile birleştiği kısımda bağlaç vardır.

⁶²⁶ Gönül Öney, “Niğde Hüdavend Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları”, *Belleten*, sy. 122 (1967): 143-167; Şebnem Eryavuz, “Hüdavend Hatun Kümbeti”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavend-hatun-kumbeti>

⁶²⁷ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 151; Bu konu hakkında bk. Canan Parla, “Melike Hüdavend Hatun ve Türbesi”, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu* (2017); Canan Parla, “Niğde Hüdavend Hatun Türbesi’ne İkonografik Yaklaşım”, *Turkish Studies Social Sciences*, sy. 14 (2019).

Katalog No: 130

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Ebu Said Bahadır Han 1317/ 1335

Sikkenin arka yüzünde Arapça “ duribe/ Ebu Said / halid malik/ 16” yazısı okunur durumdadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,93 cm X Ağırlık: 1,98 gr

Eserin Korunduğu Yer: Christian Rasmussen Özel Koleksiyonu

Resim 3.196: Ebu Said Bahadır Han dönemi sikke⁶²⁸ ve çizimi
(Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla çevrili daire içerisinde çift başlı kartal yer alır. Kartalın başlarının üst yarısı eksik basılmıştır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Sarkık gerdanlı kartal sivri gagalıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı iridir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk üzerindedir. Kuyrukla göğüs arasında bağlaç görülür. Kuyruk kısmı iki yana açık ve kıvrımlı olup uç kısmının ortasında nokta bulunur.

⁶²⁸ Christian Rasmussen Collection, “ Ilkhanid Coins”, erişim 20 Ekim 2020, http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1158344755&query=Collection%20%26Ruler%3D%26Other%26References%3D%26Metal%3D%26Denomination%3D%26Mint%3D%26Date%3D%26Weight%26Bin%26grams%3D%26Diameter%3D%26Notes%3D%26Obverse%26Field%3D%26Reverse%26Field%3D%26Obverse%26Margin%3D%26Reverse%26Margin%3D%26Die%26Axis%3D%26pagenum%3D55%26cgifunction%3DSearch&cgifunction=form

Katalog No: 131

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Ebu Said Bahadır Han 1317/ 1335

Sikkenin arka yüzünde “ Ebu Said Han” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,74 cm X Ağırlık: 1,7 gr

Eserin Korunduğu Yer: Christian Rasmussen Özel Koleksiyonu

Resim 3.197: Ebu Said Bahadır Han dönemi sikke ⁶²⁹ ve çizimi
(Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Sikkenin ön yüzünde noktalarla çevrili daire içerisinde çift başlı kartal yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunlu olup başlar kanatlara doğru eğiktir. Eğri gagalı ve sarkık gerdanlı kartal sivri kulaklıdır. Kanatlar boyun hizasında iki yana açıktır. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Bacaklar iki ana açık pençeler ise kuyruk üzerindedir. Kuyruk kısmı net değildir.

⁶²⁹ Christian Rasmussen Collection, “ Ilkhanid Coins”, erişim 20 Ekim 2020, http://tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1603267324&query=Collection%20%26Ruler%3D%26Other%26References%3D%26Metal%3D%26Denomination%3D%26Mint%3D%26Date%3D%26Weight%26Bin%26grams%3D%26Diameter%3D%26Notes%3D%26Obverse%26Field%3D%26Reverse%26Field%3D%26Obverse%26Margin%3D%26Reverse%26Margin%3D%26Die%26Axis%3D%26pagenum%3D56%26cgifunction%3DSearch&cgifunction=form

Katalog No: 132

Eserin Adı: Niğde Sungur Bey (Ağa) Cami

Eserin Dönemi: Seyfeddin Sungur Bey 1317 / 1335

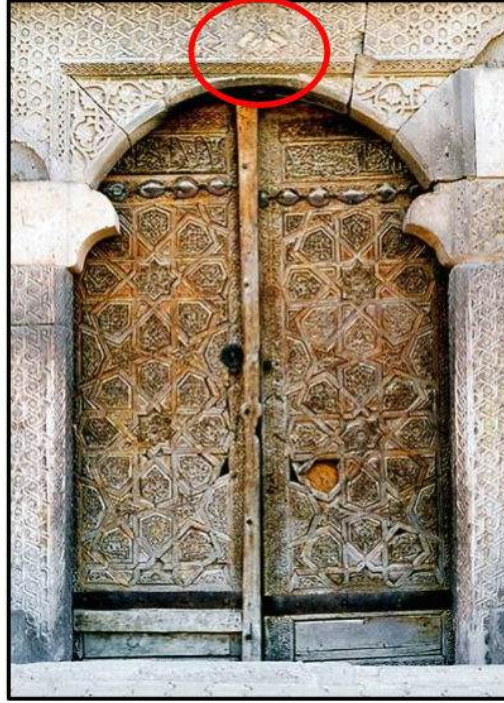
Cami İlhanlılar Döneminde Niğde valisi olan Sungur Bey tarafından yaptırılmıştır. Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Minare kaidesinde bulunan vergi kitabesinde ki 735/1135 yılı caminin tamamlanma yılı olarak kabul edilir. Yapının minberinde bulunan diğer kitabede ise Sungur Bey İle İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın (1317/1335) adı yazılıdır. Kitabelerde bulunan tarihlere dayanarak yapının 1317/1335 yılları arasında inşa edildiği düşünülür.⁶³⁰

Eserin Bulunduğu Yer: Niğde

Eserin Malzemesi: Sarı Kesme Taş

Eserin Ölçüleri: 32 cm X 32 cm

Eserin Korunduğu Yer: Niğde

Resim 3.198: Niğde Sungur Bey Cami ve kuzey taç kapısı⁶³¹

⁶³⁰ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 151; Bk. Adem Çelik, "Sungurbey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taç Kapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi", *Sanat Dergisi*, sy. 13 (2010):1-16.

⁶³¹ Niğde Sungur Bey Cami ve Kuzey Taç Kapısı, erişim, 15 Ağustos 2020, www.pinterest.com

Eserin Tanımı: Cami, kuzey ve doğuda bulunan taç kapılar, kuzeyde harim ve bir mahfil, doğu cephede bulunan taç kapının yanlarında minareler ile aynı cephenin güneyinde bulunan camiye bitişik yapılmış türbeden oluşmaktadır. Çift başlı kartal caminin kuzeyinde bulunan taç kapının kilit taşı üzerinde yer alır.⁶³²

Resim 3.199: Sungur Bey Cami çift başlı kartal⁶³³

Çift başlı kartal kare bir çerçevenin içinde dört köşesinde palmet yaprağı bulunan altı dilimli kartuşun ortasında yer alır. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri kulaklı, sarkık gerdanlı ve çengel gagalı kartal çift boyunludur. Boyun kısmı gövde üzerinde birbirine düğümlenerek ters kalp şeklini alır ve tepelik rumi ile sonlanır. Bacaklar iki yana açık pençeler ise iridir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Yelpaze şeklinde ki kuyruk bölümü bağlaç ve palmet şekilleri ile gövdeye bağlanır.

⁶³² Zeynep Demircan, “ Sungur Ağa Camii ve Türbesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sungur-aga-camii-ve-turbesi>

⁶³³ Çelik, Sungurbey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taç Kapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi, 16.

3.3.11 Osmanlı Devleti (1299/1923)

Osmanlı Devleti (1299/1923), Anadolu'nun kuzey batısında bir Türkmen beyliği olarak kurulmuştur. Osmanlı ailesi, Oğuz Han neslinden olup Kayı boyuna mensuptur. Anadolu'da Bizans'a karşı gaza yapan Selçuklunun uç bölgelerine yerleşen Türkmen beyliklerinden biri olan Osmanlılar adını kurucusu olan Osman Bey'den alır. Kuruluş döneminde Bilecik/Söğüt ve Bursa, yükseliş dönemine Edirne, zirve ve çöküş döneminde ise İstanbul Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmıştır. Yükseliş dönemine Fatih Sultan Mehmed Han ile giren Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemi Kanuni Sultan Süleyman Han dönemidir.⁶³⁴

Yaklaşık yedi asır süren köklü bir tarihe sahip Osmanlı sanat anlayışı bakımından da Türk İslam sanatına her alanında öncülük ederek geliştirdiği görülür. Sürekli değişim ve gelişme içinde ki Osmanlı sanatı yenilikleri geçmişine bağlı kalarak yorumlamıştır. Nitekim Türk sanatının yapı taşlarından biri olan Osmanlı sanatı mimari, çini, dokuma, ahşap, maden, tasvir, tezhip, hat, kalem işi, ebru gibi sanat dallarında üstün nitelikte eserler ortaya koymuştur. Büyük Selçuklu sanatının Anadolu'daki temsilcisi olan Anadolu Selçuklu sanatının devamını Osmanlı süslemelerinde ve desen özelliklerinde görmek mümkündür.⁶³⁵

Osmanlı'nın beylik döneminden itibaren İslam çerçevesinde ki başlıca çağdaşları Anadolu'da yerleşen diğer Türkmen beylikleri ile birlikte Akkoyunlular, Karakoyunlular, Timurlular ve Memlüklerdir. Anadolu Beylikler sanatında görülen benzerliklerin Osmanlı sanatında da devam etmesi aynı kökten ve kültürden gelmelerinin bir sonucudur. Bunun yanı sıra beyliklerin Osmanlı Devleti'ne bağlanmaları ile gerek siyasi gerekse kültürel açıdan bir kaynaşma yaşanmıştır. Karakoyunlu ve Akkoyunlu sanatı daha çok İlhanlı sanatı doğrultusunda şekillenmiştir. Memlük ve Osmanlı sanatı arasında İslam sanatı olması dışında geometrik süslemeli ahşap eserler benzerlik gösterir. Timurlu sanatı ile erken Osmanlı sanatında görülen etkiler özellikle çinilerde yer alır. Fakat Timurluların kullandığı teknik ve desenlerin Osmanlı'nın ilk dönemlerinde geliştiği görülür. Daha kaliteli malzemedен yapılarak sırları çatlamayan çiniler ile ince bir desen zevki içinde geliştirilmiştir. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Bizans ve Trabzon Prensiği ile

⁶³⁴ Feridun Emecen, "Osmanlılar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Ekim 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem>

⁶³⁵ Yunus Berkli ve Ayşegül Zencirkıran, "Osmanlı Çini Sanatı ve Halı Sanatının Ortak Motifleri", *Ekev Akademi Dergisi*, sy.80 (2019): 552.

olan ilişkilerinde sanatsal anlamda bir etkileşiminden söz etmek mümkün değildir.⁶³⁶ Osmanlı sanatının önemli bir diğer özelliği ise İslam sanatının bütün dönemlerinde görülen figürlü süslemelerin küçük el sanatları ve tasvirler dışında mimaride dini yapılarda görülmemesidir. İslam dinin de etkisiyle Osmanlı sanatının insan ve hayvan tasvirlerini dini yapılarda tercih etmemesi Selçuklu sanatına göre bu konuda daha titiz davrandığını gösterir. Figürlü süslemelerin dışında Osmanlı sanatı üslubu, motifleri ve süslemeleri ile Türk geleneğinin yansımalarını taşır.⁶³⁷ Çift başlı kartal Osmanlı sanatında Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde olduğu kadar kullanılan bir tasvir olmamıştır.

Harita 3.8: Osmanlı Devleti⁶³⁸

⁶³⁶ Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I* (İstanbul: MEB Yayınları,1979),62,63.

⁶³⁷ Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I*,64,65.

⁶³⁸ Osmanlı Devleti Haritası, erişim, 20 Ağustos 2020, www.docplayer.biz.tr

Katalog No: 133

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

Sikkenin arka yüzünde “82(2?), du(ribe), Tire” yazılıdır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çap:1,25 cm Ağırlık: 0,90 gr

Eserin Korunduğu Yer: Cüneyt Ölçer Koleksiyonu

Resim 3.200: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶³⁹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları iri ve gözleri nokta şeklindedir. Göğüs kısmı dörtgen şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatları iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacakları iki yana açıktır. Kuyruk kısmı eksiktir.

⁶³⁹ Necdet Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları* (İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1998),128; Serçin Serteser, “Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları”, (Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi,2017),29.

Katalog No:134

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

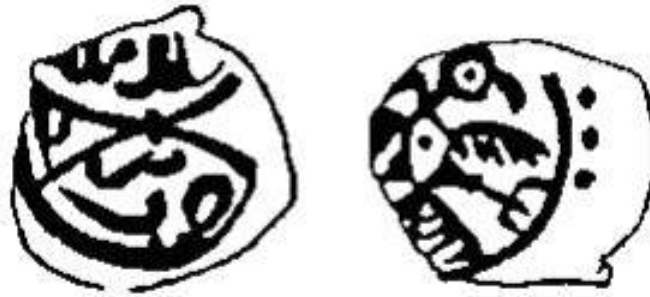
Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, (?)2(?) , duribe, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,2 cm Ağırlık: 1,05 gr

Eserin Korunduğu Yer: Necdet Kabaklarlı Koleksiyonu

Resim 3.201: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴⁰

Eserin Tanımı: Ön yüzünde çift başlı kartal tasviri çevresinde noktalar görülen daire içerisinde yer alır. Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartalın sikke üzerinde sol yarısı kısmen eksiktir. Kartal çift boyunludur. Eğri gagalı kartalın başı iri ve gözü nokta şeklindedir. Göğüs kısmı dörtgen şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açıktır. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴⁰ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,129; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 29.

Katalog No: 135

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

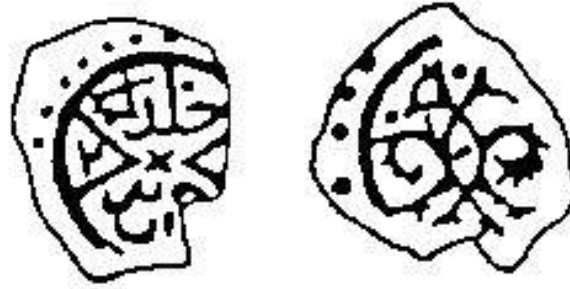
Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, (?)2(?) , duribe, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,5-1,6 cm Ağırlık: 2,49 gr

Eserin Korunduğu Yer: Cüneyt Ölçer Koleksiyonu

Resim 3.202: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴¹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartalın sikke üzerinde sağ yarısı kısmen eksiktir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı ve kulaklı kartalın başı iridir. Başların arasında ve sol kanadın üzerinde nokta görülür. Göğüs kısmı dörtgen şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat uçları içe doğru kıvrıktır. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri zemine basar vaziyettedir. Kuyruk kısmı ikiye ayrıktır.

⁶⁴¹ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,129; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 29.

Katalog No: 136

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, 8(?)) , duribe, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı: 1,1-1,4 cm Ağırlık: 1,20 gr

Eserin Korunduğu Yer: Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu

Resim 3.203: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴²

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartalın sikke üzerinde sağ başının yarısı kısmen eksiktir. Kartal çift boyunludur. Sivri gagalı kartalın başı iridir. Göğüs kısmı dörtgen şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat uçları içe doğru kıvrıktır. Kanatlarının üzerinde birer adet nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri zemine basar vaziyettedir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴² Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,129; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 30.

Katalog No: 137

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

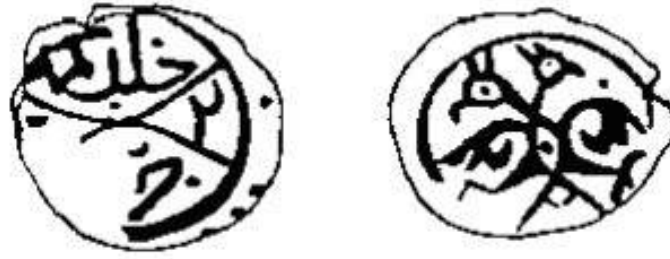
Sikkenin arka yüzünde “Hullide Mülkuhu, (?) (?)2, dur...” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Kristian Stockmann Koleksiyonu

Resim 3.204: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴³

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kulaklı ve eğri gagalı kartalın başları iri ve gözleri nokta şeklindedir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı dörtgen şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat uçları içe doğru kıvrıktır. Sol kanadının üzerinde nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴³ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*, 129; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 30.

Katalog No: 138

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, (?)22, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,2 cm Ağırlık: 1 gr

Eserin Korunduğu Yer: Necdet Kabaklarlı'nın, “Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.205: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴⁴

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Eğri gagalı kartalın başları iri ve gözleri nokta şeklindedir. Kartalın sağ başı kısmen eksiktir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı oval şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Sol kanadının üzerinde ve altında birer nokta görülür. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴⁴ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,130; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 30.

Katalog No: 139

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, (?)2, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,25 cm Ağırlık: 1,18 gr

Eserin Korunduğu Yer: Necdet Kabaklarlı'nın, “Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.206: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴⁵

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri gagalı kartalın başları iri gözleri ise nokta şeklindedir. Kartalın sol başı kısmen eksiktir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı oval şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴⁵ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*, 130; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 30.

Katalog No: 140

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mü(lkuhu), (?)2(?), duribe, Tire” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,05 cm Ağırlık: 0,79 gr

Eserin Korunduğu Yer: Garo Kürkman Koleksiyonu

Resim 3.207: Sultan II. Murad Han dönemi sikke ⁶⁴⁶

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları eksik olup pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı oval şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴⁶ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,130; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 31.

Katalog No: 141

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Sultan II. Murad Han Dönemi (1421/1444-1446/1451)

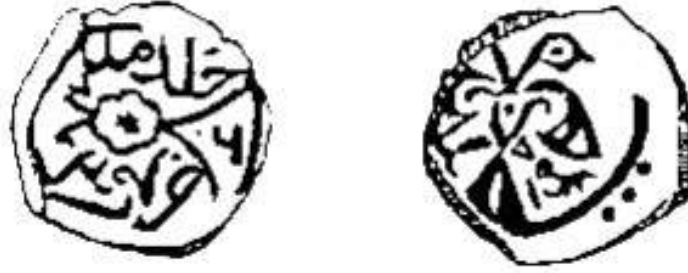
Sikkenin arka yüzünde “ Hullide Mülkuhu, (?)6, duribe” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,35 /1,4 cm Ağırlık: 1,49 gr

Eserin Korunduğu Yer: Necdet Kabaklarlı'nın, “Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.208: Sultan II. Murad Han dönemi sikke⁶⁴⁷

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sikkede kartalın sol kısmında bulunan başı ve kanadı kısmen eksiktir. Sivri gagalı kartalın başı iri gözü ise nokta şeklindedir. Kartal çift boyunludur. Göğüs kısmı damla şeklinde olup ortasında nokta bulunur. Kanatlar boyun hizasında iki yana açık ve yelpaze şeklindedir. Bacaklar iki yana açık ve pençeleri iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklindedir.

⁶⁴⁷ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*,131; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 31.

Katalog No: 142

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi 1520/1566

Sikkenin arka yüzünde “ Azze Nasruhu, 926 (Miladi 1520), Amid” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,7 cm Ağırlık: 5,23 gr

Eserin Korunduğu Yer: Serçin Serteser'in “Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.209: Kanuni Sultan Süleyman Han dönemi sikke ⁶⁴⁸

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri gagalı kartalın başları iri gözleri ise nokta şeklindedir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Başlarının arasında kalp şeklinde saadet düğümü görülür. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açıktır. Bacaklar iki yana açık olup pençeleri yoktur. Kuyruk kısmı yoktur.

⁶⁴⁸ Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 32.

Katalog No: 143

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi (1520/1566)

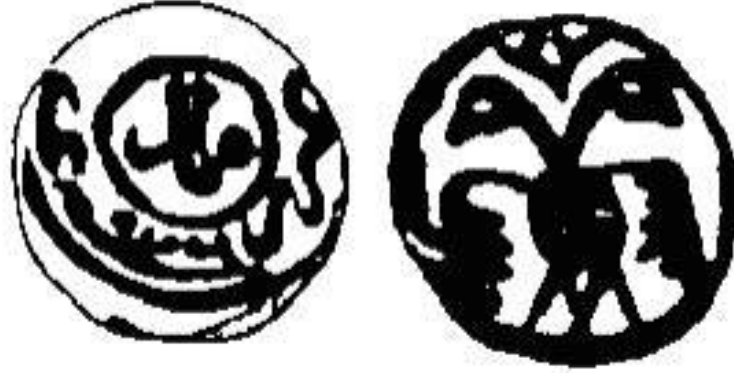
Kanuni Sultan Süleyman Han adına Amid / Diyarbakır'da bastırılan sikkenin arka yüzünde " Azze, duribe, sana 926 (Miladi 1520), Amid" yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Çapı 1,8 cm Ağırlık: 5,28 gr

Eserin Korunduğu Yer: Necdet Kabaklarlı Koleksiyonu

Resim 3.210: Kanuni Sultan Süleyman Han dönemi sikke ⁶⁴⁹

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Sivri gagalı kartalın başları iri gözleri ise nokta şeklindedir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açıktır. Bacaklar iki yana açık olup pençeleri yoktur. Kuyruk kısmı yoktur.

⁶⁴⁹ Kabaklarlı, *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*, 295; Serteser, *Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları*, 35.

Katalog No: 144

Eserin Adı: Sikke

Eserin Dönemi: Kanuni Sultan Süleyman Han Dönemi (1520/1566)

Sikkenin arka yüzünde “ Azze, duribe, sana 926 (Miladi 1520), Amid” yazıları okunmaktadır.

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Bakır

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Yusuf Baluken’in, “ Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır” adlı çalışmasından alınmıştır.

Resim 3.211: Kanuni Sultan Süleyman Han dönemi sikke ⁶⁵⁰ ve çizimi
(Çizim: M. Göz, 2021)

Eserin Tanımı: Çift başlı kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Eğri gagalı kartalın başları iri gözleri ise nokta şeklindedir. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Göğüs kısmı damla şeklindedir. Kanatlar göğüs hizasında iki yana açıktır. Bacaklar iki yana açık olup pençeleri yoktur. Kuyruk kısmı eksiktir.

⁶⁵⁰ Yusuf Baluken, “ Sikkelerin Anlattığı Diyarbakır”, *Diyarbakır Hafızası*, erişim 20 Kasım 2020, <https://diyarbakirhafizasi.org/sikkelerin-anlattigi-diyarbakir/>

Katalog No: 145

Eserin Adı: Şehname / Ganizade Mehmed Nadiri 1572/1627

Eserin Dönemi: Sultan II. Osman Han Dönemi (1618/1622)

Şehname, Sultan II. Osman Han'nın (1618/1622) emri ile Ganizade Mehmed Nadiri (1572/1627) tarafından yazılmıştır. Sultan I. Ahmed Han'ın (1603/1617) son dönemleri ile Sultan II. Osman Han (1618/1622) döneminin önemli olaylarının anlatıldığı bir eserdir.⁶⁵¹

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Tasvir

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Resim 3.212: Nadiri'nin Şehnamesinde bulunan çift başlı kartal tasviri ⁶⁵²

⁶⁵¹ Mustafa İsmet Uzun, "Ganizade Mehmed Nadiri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Kasım 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganizade-mehmed-nadiri>

⁶⁵² Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tamındı, *Osmanlı Resim Sanatı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006), 216-217.

Eserin Tanımı: Bu tasvir, Şehname’de, sultanın karada ve denizde bir eser yaptırmak istediğini, bunun üzerine vezir Hadım Gürcü Mehmed’in gayretleri ile bir kasır ve bir kayık yapıldığını, bu kayığın bir kadirganın yanında duran sandal gibi görüldüğünü anlatan satırların tasviridir. Tasvirde saray surlarının önünde bulunan sahilde üzeri nakışlarla süslü olan saltanat kayığı görülür. Sultan saltanat kayığının ön kısmında bulunan köşkte oturur. Sultana bostancı başı, ak ve kara ağalar, silahdarlar, kürek çeken tayfalar ve müzisyenler eşlik eder. Çift başlı kartal ise saltanat kayığının arka kısmındadır.

653

Resim 3.213: Saltanat kayığının arkasında görülen çift başlı kartal tasviri ve çizimi (M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal yandan tasvir edilmiştir. Kartal eğri gagalı ve çift boyunludur. Göğüs kısmı iridir. Kanatlar yukarı doğru açıktır. Kuyruk kısmının ucunda ince bir kıvrım bulunur. Çift başlı kartal altın varakla kaplanmıştır. Çift başlı kartalın tamamen yandan tasvir edildiği tek tek örnektir.

⁶⁵³ Bağcı, Çağman, Renda ve Tanındı, *Osmanlı Resim Sanatı*, 216-217.

Katalog No: 146

Eserin Adı: Halı

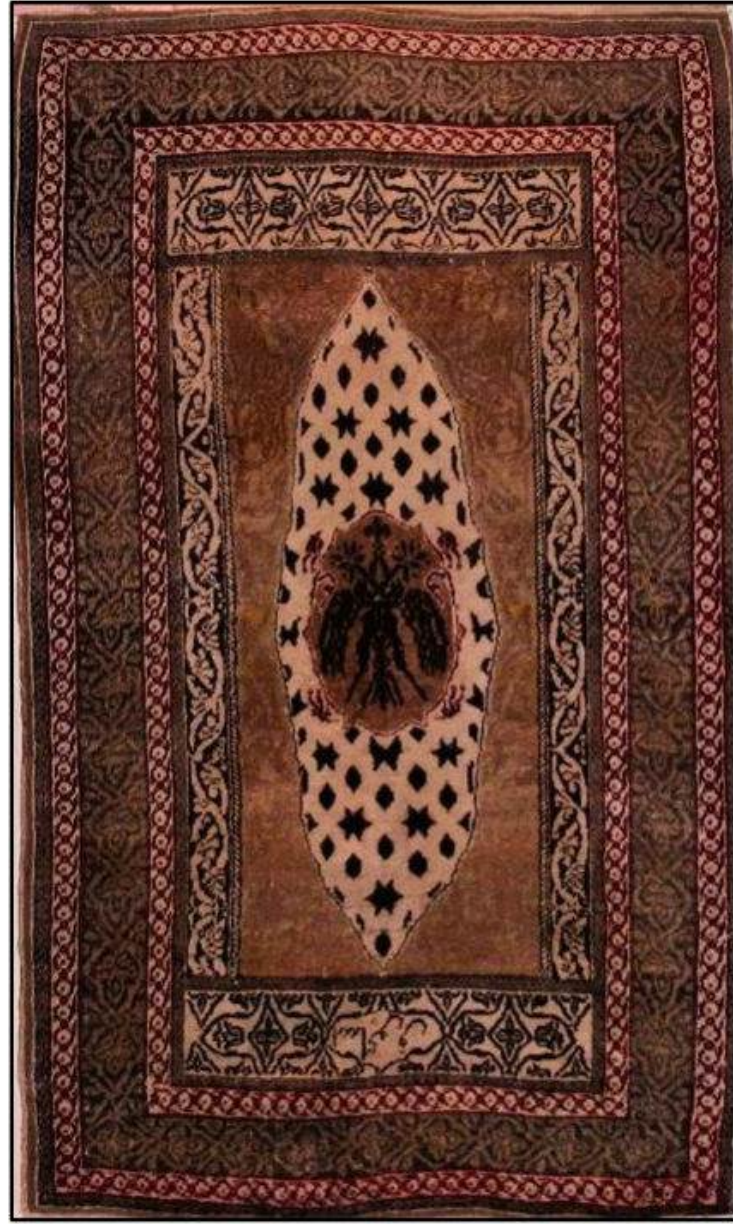
Eserin Dönemi: Osmanlı Dönemi 19. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: Niğde Sungur Bey Cami

Eserin Malzemesi: Yün Dokuma

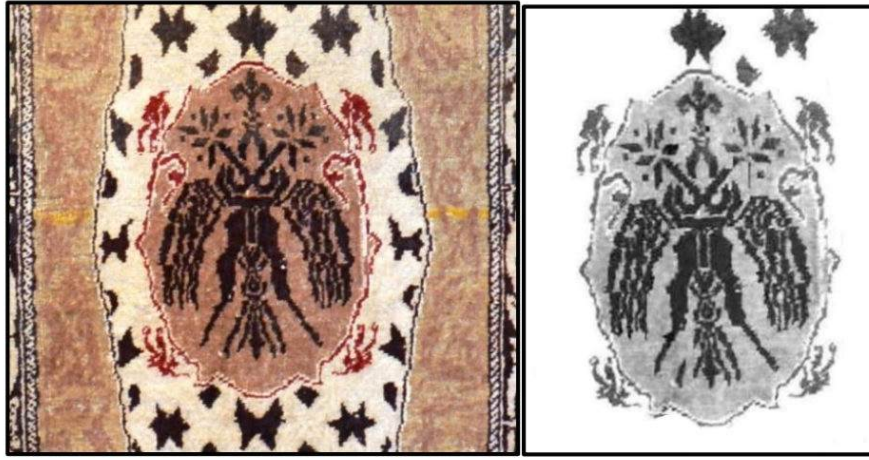
Eserin Ölçüleri: 205 cm X 125 cm

Eserin Korunduğu Yer: Niğde Müzesi

Resim 3.214: Niğde Müzesinde bulunan çift başlı kartal tasvirli halı

Eserin Tanımı: Niğde Kuşlu Halısı olarak bilinen atkısı ve çözgüsü yün olan el dokuması halı siyah, beyaz, lacivert, kahverengi ve kırmızı renkler kullanılarak dokunmuştur. Halının orta kısmında zemini altı kollu yıldız ve dörtgenlerle süslü şemse bulunur. Şemsenin alt ve üst kısmında sandıklar yer alır. Sandıkları birbirine bağlayan rumilerle süslü iki ayak vardır. Şemsenin altında bulunan sandığın orta kısmında Osmanlı Türkçesi ile “ Selçuk” yazıldığı görülür. Halının çevresi ikisi dar biri ise daha geniş bir su ile çevrilidir. Şemsenin orta kısmında çift başlı kartal tasviri yer alır.⁶⁵⁴

Resim 3.215: Niğde Müzesinde bulunan çift başlı kartal tasvirli halıdan ayrıntı

Çift başlı kartal halının ortasında bulunan dört dilimli küçük bir şemsenin içinde yer alır. Kartalın başları ve bacakları yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartalın başları halı üzerine uygulanırken başında bulunan telekler ile oluşturulduğu görülür. Çift boyunlu kartalın boyun kısımları gövde üzerinde birbirine düğümlenerek ters kalp şeklini almış ve tepelik rumi ile sonlanmıştır. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açıktır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup gövde ile birleştiği kısımda bağlaç bulunur.

⁶⁵⁴ Aliye Türü, “Niğde Müzesinde Bulunan Halı ve Kilimlerin Bölgesel Teknik ve Desen Özelliklerinin Belirlenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998),76-77; Adem Çelik, “ Niğde Sungurbey Camii’nde Bulunmuş Olan Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Üzerine Düşünceler”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 9 (2002): 47-48.

Katalog No: 147

Eserin Adı: Halı

Eserin Dönemi: Osmanlı Dönemi 19. Yy

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Dokuma

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

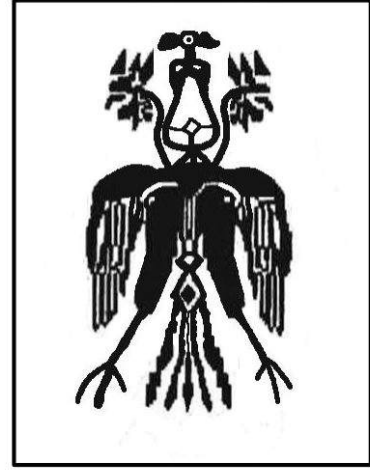
Eserin Korunduğu Yer: Erich Feigl Özel Koleksiyonu

Resim 3.216: Erich Feigl koleksiyonu çift başlı kartal tasvirli halı ⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ Nursel Balcı, "Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler", *Arış*, sy.8 (2012): 41.

Eserin Tanımı: Konya halısı olarak adlandırılan halı siyah, beyaz, kahverengi, lacivert ve kırmızı renkler kullanılarak dokunmuştur. Halının orta kısmında zemini altı kollu yıldız, dörtgen ve altıgenlerle süslü şemse bulunur.⁶⁵⁶ Şemsenin alt ve üst kısmında sandıklar yer alır. Halının çevresi boynuzlu geyik (dağ keçisi?) tasvirlerinden oluşan geniş bir su ile çevrilidir. Şemsenin orta kısmında çift başlı kartal tasviri yer alır.

Resim 3.217: Çift başlı kartal tasvirli halı ve çizimi

Çift başlı kartal halının ortasında bulunan altı dilimli küçük şemsenin içerisinde yer alır. Kartalın başları ve bacakları yandan gövde ve pençeleri cepheden verilmiştir. Kartalın başları halı üzerine uygulanırken başında bulunan telekler ile oluşturulduğu görülür. Kartal çift boyunlu ve başları kanatlara doğru eğiktir. Başlarının arasında bitkisel bir motif bulunup, bitkinin uçlarından çıkan kıvrımların boyunların arasında birleştiği görülür. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise iridir. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup gövde ile birleştiği kısımda bağlaç bulunur.

⁶⁵⁶ Balcı, *Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler*, 41; Çelik, *Niğde Sungurbey Camii'nde Bulunmuş Olan Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Üzerine Düşünceler*, 50.

Katalog No: 148

Eserin Adı: Halı

Eserin Dönemi: Osmanlı Dönemi 19. yy

Eserin Bulunduğu Yer: Bilinmiyor

Eserin Malzemesi: Dokuma

Eserin Ölçüleri: Bilinmiyor

Eserin Korunduğu Yer: Hakan Tazecan Özel Koleksiyonu

Resim 3.218: Hakan Tazecan koleksiyonuna giren başlı kare halı tasvirli halı⁴⁸⁷

⁴⁸⁷ Bakır, *Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler*, 42.

Eserin Tanımı: Konya halısı olarak adlandırılan halı sarı, mavi ve beyaz renkler kullanılarak dokunmuştur. Halının orta kısmında zemini altı kollu yıldız ve dörtgenlerle süslü şemse bulunur.⁶⁵⁸ Şemsenin alt ve üst kısmında sandıklar yer alır. Halının çevresi geniş bir su ile çevrilidir. Şemsenin orta kısmında çift başlı kartal tasviri yer alır.

Resim 3.219: Çift başlı kartal tasvirli halı ve çizimi (M. Göz, 2021)

Çift başlı kartal halının ortasında bulunan dört dilimli küçük şemsenin içerisinde yer alır. Kartalın başları ve pençeleri yandan gövde kısmı cepheden verilmiştir. Kartalın başları halı üzerine uygulanırken başında bulunan telekler ile oluşturulduğu görülür. Kartal çift boyunlu olup başları kanatlara doğru eğiktir. Kanatlar iki yana açık ve kanat telekleri belirgindir. Bacaklar iki yana açık pençeler ise kuyruk hizasında sonlanır. Kuyruk kısmı yelpaze şeklinde olup gövde ile birleştiği kısımda bağlaç bulunur.

⁶⁵⁸ Balcı, *Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler*, 42; Çelik, *Niğde Sungurbey Camii'nde Bulunmuş Olan Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Üzerine Düşünceler*, 50.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇİFT BAŞLI KARTAL TASVİRİNİN GÜNÜMÜZDE DEVAM EDEN UYGULAMALARI (BAYRAK VE ARMA)

4.1 BAYRAK

İnsanlık tarihi boyunca hayvanlara yüklenen anlamlar değişse de günümüzde halen farklı unsurlarda varlığını sürdürmeye devam ettiği görülür. Bu unsurlardan birisi de ulusların ve toplumların bağımsızlığının göstergesi olan bayraklardır. Binlerce yıldan beri taşınarak göndere çekilmiş, evlere asılmış, mezarlara dikilmiştir. Bayrak geçmişle geleceği birbirine bağlayan, temsil ettiği ulusu bir arada tutan milli bir kimliktir. Rengi, üzerinde bulunan dini semboller, şekiller ve tasvirlerle de ait olduğu ülkenin aidiyet ruhunu ifade eder.⁶⁵⁹ Aslan, kaplan, pars, at, lama, kartal ve kuş türleri ile ejder, çift başlı kartal gibi hayali varlıklar içerdiği anlamlar ya da o ülkenin ulusal hayvanı olması nedeniyle bayraklarında yer aldığı görülür. Ülke bayraklarında kullanılan çift başlı kartal günümüzde Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Hollanda Arnhem ve Rusya Federasyonu'na bağlı Krasnodar bayrakları üzerinde yer alır. Yine Arnavutluk Genel Kurmaylığı, Sırbistan Silahlı Kuvvetleri, Rusya Silahlı kuvvetleri⁶⁶⁰ ile Yunanistan'ın büyük spor kulüplerinden AEK'nın (Athlitiki Enosis Konstantinopoleos) armaları üzerinde çift başlı kartal bulunur.

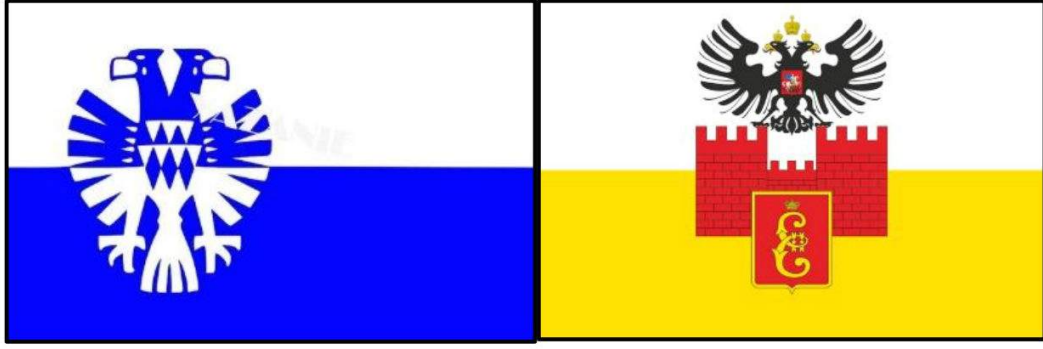

Resim 4.1: Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan bayrakları ⁶⁶¹

⁶⁵⁹ Mevhibe Savaş, "Bayrak, Tuğra, Sancak", *Aksu Gazetesi*, (28 Aralık 1994),1.

⁶⁶⁰ Ali Yiğit, Sema Çakır, Gülseren Yıldız ve Gökhan Aslım, "Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme", *Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, sy. 82 (2010): 51-58.

⁶⁶¹ Yiğit, Çakır, Yıldız ve Aslım, *Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme*,54.

Resim 4.2: Arnheim ve Krasnodar bayrakları

Resim 4.3: Rusya Silahlı Kuvvetleri, Arnavutluk Genel Kurmaylığı ve AEK arması

4.2 TÜRKİYE’DE KULLANILAN ARMALAR

Köklü bir geçmişe sahip olan kültürel değerlerimiz, zaman içerisinde sahip olduğu derin anlamları ile kültürel bir mirasa dönüşmüştür. Yaşanılan coğrafya ve tarihi geçmişi içerisinde yer alan bazı öğelerin halen kamu kurumları, şehirler, belediyeler ve spor kulüplerini temsil ettiği görülür. Ülkemizde her şehrin yapısında o şehir için ayırt edici yerel özellikleri vardır. Bu özellikler genellikle şehirleri yansıtan bir kimliğe dönüşmüş ve onu diğer şehirlerde ayırarak tanınmasını sağlamıştır.⁶⁶² Armalar zihinde kalıcı olması ve toplumun her kesimine ulaşabilmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Nitekim Anadolu topraklarında hüküm süren Hitit, Lidya, Roma, Bizans, Selçuklu, İlhanlı ve Osmanlı gibi birçok medeniyeti temsil eden armaların günümüzde de kullanıldığı görülür. Çift başlı kartal ise Konya, Diyarbakır, Niğde, Erzincan, Erzurum, Sivas ve Çorum illerini temsil eden valilik, üniversite, belediye ve spor kulüplerinde arma olarak kullanılmıştır. Ayrıca Türk Tarih Kurumu ile Türk Polis Teşkilatı armalarında da yer alır.

⁶⁶² Bkz. Burak Erhan Tarlakazan ve Merve Tıngır, “ Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür Ve Tasarım Açısından İncelenmesi”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018): 111-128.

Resim 4.4: Konya çift başlı kartal uygulamalı armalar

Resim 4.5: Konya Kalesi mimari parçası üzerinde bulunan çift başlı kartal tasvirinin arma olarak kullanımı

Konya Valiliği, Selçuk Üniversitesi, Konya Büyükşehir Belediyesi ile Konya spor armaları üzerinde bulunan çift başlı kartal, Konya kalesinden gelen ve Konya İnce Minareli Medrese Müzesinde sergilenen mimari parça üzerindeki tasvirden esinlenilerek oluşturulmuştur. Anadolu Selçuklu'nun ikinci başkenti olma özelliğini taşıyan Konya, yine bu döneme ait çift başlı kartal tasvirli eserlerin yoğun olarak uygulama alanı bulduğu bir şehirdir. Ayrıca Asur Ticaret Kolonileri ile Hititler döneminde de önemli bir yerleşim olan Konya Karahöyük'te, çift başlı kartal tasvirli mühürler bölgeyi temsil etmektedir.

Resim 4.6: Kubadabad Sarayı çinisinin arma olarak kullanımı

Konya Beyşehir Belediyesinin de tarihi değerlerini ön plana çıkaran bir armayı kullanmayı tercih ettiği görülür. Beyşehir Belediyesi, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat (1220/1236) tarafından Beyşehir’de yaptırdığı Kubadabad Sarayı çinileri üzerinde bulunan sekiz köşeli yıldız içerisindeki çift başlı kartal tasvirini arması üzerine yansıtmıştır.

Resim 4.7: Diyarbakır Kalesi Ulu Beden Burcu çift başlı kartal tasvirinin arma olarak kullanımı

Resim 4.8: Diyarbakır Kalesi Yedi Kardeş Burcu çift başlı kartal tasvirinin arma olarak kullanımı

Diyarbakır Dicle Üniversitesi ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi arma olarak çift başlı kartal tasvirini kullanmıştır. Armalar üzerinde yer alan çift başlı kartallar, Artuklu dönemine ait Diyarbakır Kalesi burçları üzerinde yer alır. Melik Salih Mahmud tarafından 1208/1209 tarihinde yaptırılan kalenin burçlarından ikisinde bu tasvir uygulanmıştır. Diyarbakır Dicle Üniversitesi Ulu Beden Burcu, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ise Yedi Kardeş Burcu üzerinde görülen çift başlı kartal tasvirini arma olarak tercih etmiştir. Büyük Selçuklu'nun, Anadolu'nun kapılarını Türklere açmasıyla birlikte Diyarbakır ve çevresinde hüküm süren Artuklular'ın, eserlerinde Selçuklu geleneğini devam ettiren bir sanat anlayışı hakimdir. Özellikle Artuklu dönemine ait sikkeler üzerinde çift başlı kartal yoğun olarak kullanılan bir tasvir olmuştur.

Resim 4.9: Erzurum Çifte Minareli Medrese çift başlı kartal tasvirinin arma olarak kullanımı

Erzurum Atatürk Üniversitesi ve Erzurumspor Anadolu Selçuklu Dönemi (13 yy) eseri olan Çifte Minareli Medrese üzerinde tasvir edilen çift başlı kartal tasvirini arma olarak kullanan bir diğer ilimizdir. Atatürk Üniversitesi armasında hayat ağacı ve ejderlerin bulunduğu uygulamayı olduğu gibi kullanırken Erzurumspor sadece çift başlı kartalı kullanmayı tercih etmiştir.

Resim 4.10: Niğde Sungur Bey Cami çift başlı kartal tasvirinin arma olarak kullanımı

Niğde Valiliği armasında, İlhanlı Dönemi eseri olan Sungur Bey Cami taç kapısında yer alan çift başlı kartal tasvirini kullandığı görülür. Çift başlı kartalın bu görünümü Osmanlı dönemi Niğde halıları üzerinde de yer alır.

Resim 4.11: Arzhan II kurganı kemer tokası ve Erzincan Üniversitesi çift başlı kartal tasvirli arması

Resim 4.12: Kubadabad Sarayı çinisi ve Erzincan Belediyesi çift başlı kartal tasvirli arması

Erzincan, 1071 de Türklerin Anadolu'ya girmesiyle Mengüceklerin hakimiyetine giren bir şehirdir. Sonrasında Anadolu Selçuklu'ya tabi olan Mengüceklerin, Erzincan'da çift başlı kartal tasvirli bir eseri bulunmamaktadır. Mengüceklerin yönetiminde ki Divriği'de bulunan Divriği Ulu Cami giriş kapısının yanlarında iki adet çift başlı kartal tasviri yer alır. Fakat Erzincan Üniversitesi ve Erzincan Belediyesi'nin kullanmış olduğu armalarda, Divriği Ulu Cami giriş kapısında görülen çift başlı kartal tasviri yer almaz. Erzincan Üniversitesi armasında kartalın sadece başlarını kullanmıştır. Bu uygulamanın Orta Asya Türk kurganlarından çıkarılan kemer tokası ve at koşum takımlarının parçaları üzerinde yer aldığı görülür. Erzincan Belediyesi armasındaki çift başlı kartal Kubadabad sarayı çinileri üzerinde ki uygulamalara benzemektedir. Yine aynı armada kartalın kanatları üzerinde bulunan koç başları, Akkoyunlu ile Karakoyunlular döneminden kaldığı düşünülen ve araştırmalara konu olan koç başlı mezar taşlarını anımsatır.

Resim 4.13: Sivas Valiliği arması ve Sivas Gök Medrese çift başlı kartalı

Sivas Valiliği kurumsal armasında çift başlı kartalı kullanan bir diğer şehrimizdir. Sivas, Türk hakimiyetine 1071 Malazgirt zaferi sonrasında Emir Danişmend ile girmiştir. Danişmend hakimiyeti, Sultan II. Kılıç Arslan tarafından 1171/1173’de Anadolu Selçuklu topraklarına katılmasıyla son bulmuştur. Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhusrev döneminde 1271’de yaptırılan Sivas Gök Medrese’nin giriş kapısının yanlarında iki adet çift başlı kartal tasviri Selçuklu sanatını yansıtan en güzel eserlerden biridir. Yine Mengücekliler döneminde Sivas’ın Divriği ilçesinde bulunan Ulu Cami’nin giriş kapısının yanlarında iki adet çift başlı kartal tasviri yer alır. Fakat Sivas Valiliğinin kullandığı çift başlı kartal bu iki eserde bulunan tasvirlerle benzememektedir. Görünüm olarak Konya Kalesi’ne ait mimari parça da yer alan çift başlı kartal tasvirini anımsatır. Şehrin Selçuklu kimliğini yansıtmaya açısından bu arma kullanılmış olmalıdır.

Resim 4.14: Yeni Çorumspor arması ve Hattuşa Yazılıkaya çift başlı kartalı

Çorum tarihsel olarak, Hitit İmparatorluğunun başkenti Hattuşa ve il sınırları içerisinde bulunan diğer Hitit yerleşimleri ile bilinen bir şehirdir. Çorumda kullanılan armaların, genellikle Hititleri yansıtan Hitit güneş kursu ve diğer Hitit eserleri üzerinden uygulama alanı bulduğu görülür. Çorum, Selçuklu hakimiyetinde ise Danişmendlilerin merkezi olan Sivas’a bağlıdır. Çift başlı kartal Çorum’da Hititlerin başkenti Hattuşa Yazılıkaya’da ve Alacahöyük şehir kapısında mevcuttur. Yeni Çorumspor armasında çift başlı kartalı kullanmıştır Fakat armada görülen tasvir Anadolu Selçuklu’nun ikinci başkenti olan Konya Kalesi’ne ait mimari parçadaki çift başlı kartaldır. Bu arma seçimi ile Selçuklu geleneği yansıtılmış olmalıdır.

Resim 4.15: Türk Tarih Kurumu arması ve Konya Kalesi mimari parçası

Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün bizzat direktifleriyle kurulmuş olan kurumların başında gelir. Atatürk, Avrupa'da yayınlanan ders kitaplarında Türkler hakkında olumsuz iddiaların yer alması ve özellikle "barbar" kelimesi kullanılarak istilacı bir kavim gibi gösterilmesine karşılık, bu ifadelerin doğru olmadığını, köklü bir geçmişe sahip Türk tarihinin hakiki yerini ve medeniyete katkılarının araştırılması gerektiğine inanmaktaydı. Bu suretle kurulan Türk Tarih Kurumu, Türk tarihi ile ilgili kitaplar ve çalışmalar yayınlamıştır. Ayrıca liseler içinde tarih kitapları basılmıştır.⁶⁶³ Türk Tarih Kurumu da armasında Anadolu Selçuklu dönemi Konya Kalesi'ne ait mimari parçadaki çift başlı kartalı kullanmıştır. Bu armanın kullanımı, kurumun kuruluş amacı ile birebir örtüşen bir anlama sahip olmuştur.

Resim 4.16: Türk Polis Teşkilatı arması

⁶⁶³ Türk Tarih Kurumu, "Tarihçe", erişim tarihi 20 Kasım 2020, <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/>

Türk Polis teşkilatımız da armasında çift başlı kartalı kullanan bir diğer kurumumuzdur. Türk Polisinin üniforması, kimlik kartı, görev aracı ve hizmet binalarının üzerinde çift başlı kartalın da yer aldığı armayı kullanmaktadır.⁶⁶⁴ Arma üzerinde Anadolu Selçuklu dönemi Konya Kalesi'ne ait mimari parçadaki çift başlı kartal kullanmıştır.

---

⁶⁶⁴ Kolluk Kuvvetleri, "Türk Polis Teşkilatı Arması ve Yıldızının Anlamı", erişim tarihi 20 Kasım 2020, <https://kollukkuvvetleri.blogspot.com/2016/12/polis-armas-ve-yldz.html>

SONUÇ

İlk çağdan itibaren görülen inanç kavramı, toplumların ve bireylerin yaşamlarını etkileyerek davranış ve düşüncelerine yön vermiştir. Doğa ile iç içe yaşayan insan, tabiat olayları, hayvan, bitki gibi unsurlardan etkilenecek oluşun kendinden daha üstün bir güce olan inancı, kutsallık atfedilen olguları meydana getirmiştir. Bu olgular çevresinde tek ya da çok tanrılı dinler ve inançlar oluşurken, içinde yer alan uygulamaların, buldukları coğrafyalara göre de değiştiği görülür. Nitekim bu uygulamalar temelinde benzer özelliklere sahip olsada, farklı dönemlerde ve farklı topluluklarda yer alan ilk örnekler, kültürel sürekliliği yansıtan önemli bir unsurdur.

Tarih boyunca toplumların yaşamlarının temelinde bulunan hayvanlar ayrı bir öneme sahiptir. İnsanlar hayvanları sadece bir besin kaynağı olarak görmeyerek, bazılarının ehlileştirilmesi ile birlikte avcılık, tarımsal ve ticari faaliyetlerde de kullanmayı öğrenmiştir. Bu hayvanların gücü, hızı, çevikliği, zekası, büyüklüğü, ihtişamı gibi özelliklerini gözlemleyerek bazılarını daha ön planda tutmuştur. Kartal gibi keskin gözlü, aslan gibi cesur, boğa kadar güçlü ifadeleri halen günümüzde insanların kendilerini bazı hayvanların özellikleriyle ifade ettiği deyimlerdir.

Kartal, gök yüzünün hakimi olarak görülen tek kuş türü olması açısından her dönem kültürel ve sanatsal alanda yer edinmiştir. İlk çağdan itibaren kartalın, Gök Tanrı ile insanlar arasında elçi olarak ifade edildiği görülür. Bu nedendir ki kartal aslan, kurt, at, geyik gibi hayvanlardan daha fazla kutsiyet kazanmıştır. Kartalın tek vücut olarak sanatsal anlamda kullanılmasının yanı sıra, başı, gövdesi, kanatları ve pençeleri gibi uzuvlarından yararlanılarak farklı hayvanlarla bütünleştiği yeni karışık varlıkların oluşturulduğu da görülür. Özellikle çift başlı kartal (iki başlı kartal), İmdugud / Anzu (çift aslan başlı, bir başı aslan diğer başı kartal, aslan başlı ve gövdesi kartal), grifon (genellikle kartal başlı aslan gövdeli), sfenks (insan başlı aslan gövdeli, kanatlı ya da kanatsız), demon (insan gövdeli kanatlı ve kuş başlı) ve kanatlı güneş kursları gibi karışık varlıklarda kartalın uzuvları kullanılmıştır.

Çift başlı kartal ile ilgili yapılan çalışmalarda kökeninin Mezopotamya uygarlıklarına dayandığı ifadesi bu tez çalışması ile birlikte genel bir tespitten öteye gitmediğini göstermektedir. Mezopotamya medeniyetleri ile yakın ilişkiler içinde olan Bactria Margiana, ticaret merkezi olması ve çeşitli kültürlerle iç içe yaşaması nedeniyle henüz net olarak tanımlanabilmiş bir kültür değildir. Fakat Bactria Margiana eserlerindeki

ustalık ve ortak tasvirlerin sadece Mezopotamya üzerinden değerlendirilmesi, bu kültürü belirli bir sınır içerisinde incelemeye tabi tutmaktadır. Oysaki Bactria Margiana'nın Orta Asya coğrafyası içinde yer alması ve eserlerinde ki benzer özelliklerin çoğunluğunun Türk sanatını yansıtan öğeleri barındırması açısından da dikkat çekicidir. Zira eserler üzerinde yapılacak karşılaştırmalı yeni bilimsel çalışmalar Orta Asya Türk Sanatının izlerinin Mezopotamya'nın hemen yanında bulunan bu merkezde daha erken bir dönemde bulunduğunu gösterecek verileri içermektedir.⁶⁶⁵ Bactria Margiana kültürüne ait ilk çift başlı kartal örnekleri The Met Museum'da sergilenen tören baltasında ve iki adet mühür üzerinde görülür. Gerek eserlerin işçiliği gerekse altın, gümüş ve bronz gibi madenlerin kullanılarak yapılması dönemin Mezopotamya örneklerinden daha önde bir sanatsal anlayışa sahip olduğunu gösterir. Ayrıca The Met Museum'da sergilenen tören baltası üzerinde bulunan çift başlı kartal tasviri Uygur sanatında sık kullanılan Karakuş tasviri ile benzer özelliklere sahiptir. Uygur sanatında Karakuş, gövde kısmı, kol ve bacakları insan şeklinde olup başı, kanatları ve pençeleri kartal biçimindedir. Karakuş tek ve çift başlı olarak tasvir edilir.

Mezopotamya örneklerinde çift başlı kartal mühürler üzerinde görülür. Mühür, bir şahsı temsil eder ve imza niteliği taşır. Silindir ve yüzük mühür gibi çeşitleri bulunurken, mühürler Gliptik sanatı içerisinde değerlendirilir. Bu dönemde kartal "Muşen" olarak çivi yazılı kaynaklarda görülürken, çift başlı kartal ile ilgili yazılı bir ifade bulunmaz. Fakat kartal, mitolojilerinde ve krallara ait metinlerde tanrı ile krallar arasında elçi olarak tanımlanır. Çift başlı kartal, mühürler üzerinde çoğunlukla tanrılarla birlikte tasvir edilmiştir. Özellikle Hava ve Fırtına Tanrısı olan ve baş tanrı An'a yeryüzündeki sorunları ileten Enlil ile birlikte çift başlı kartalın tasvir edilmesi (Örnek: 1.4, Örnek: 1.5) dikkat çekicidir. Bazı örneklerde ise çift başlı kartalın pençelerinin altında aslan ve grifon tuttuğu görülür.

Anadolu'da çift başlı kartal, Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö 1950/1850) kullanılmaya başlar. Önemli ticaret yolları üzerinde kurulan Karumlar, Anadolu ile Mezopotamya'yı birbirine bağlayan ticaret merkezleridir. Kültürler arası etkileşimin en önemli unsurların başında gelen ticaretin, taşınabilir eserlerin farklı coğrafyalara dağılımına katkısı büyüktür. Anadolu coğrafyasına gelen Asurlu tüccarların Karumlarında, Hititlerle (M.Ö 1650/1200) birlikte imparatorluk dönemi öncesinde

---

⁶⁶⁵ Bu konu hakkında bk. The MET Museum, *Bactria Margiana Archaeological Complex*, <https://www.metmuseum.org/search-results#!/search?q=%20Bactria>

birlikte yaşadıkları bilinmektedir. Anadolu’da bu dönemde yazı kullanılmasına rağmen çivi yazılı metinlerde kartal için, Hara(n) ve Ámuşen ifadeleri kullanılırken çift başlı kartalı karşılayan bir ifade bulunmaz. Hitit metinlerinde kartalın konuşurulan tek hayvan olarak geçmesi ve kartalla yalnızca tanrıların konuşması⁶⁶⁶ tanrısal bir varlık olarak görüldüğü anlamını taşır. Bu dönemde Kültepe, Hattuşa, Alacahöyük, Acem Höyük, Alişar Höyük, Karahöyük ve Açıana Höyük çift başlı kartal tasvirli eserlerin bulunduğu merkezlerdir. Çift başlı kartal, yalnızca Hattuşa Yazılıkaya ile Alacahöyük Sfenkli Kapı’da kaya üzerinde uygulanırken diğer yerleşimlerde sadece mühürlerde tasvir edilmiştir. Hattuşa Yazılıkaya’da bulunan çift başlı kartal tasvirinde (Örnek: 1.29), kanatların altından çıkarak bacakları üzerinden kıvrılan şeritler Bactriana Margina (Örnek: 1.3) mühründe bulunan çift başlı kartal tasviri ile benzerdir. Çift başlı kartal Hattuşa Yazılıkaya, Alacahöyük Sfenkli Kapı ile Nişantepe mühürlerinde tanrıların altında taşıyıcı bir unsur olarak kullanılmıştır. Mühürlerde ise mührün ortasında tek olarak ya da zencerek, su dalgaları ve yatay yivlerle çevrili olarak tasvir edilmiştir. Çift başlı kartalın pençelerinde aslan, tavşan, boynuzlu hayvanlar tutan örnekleride yer alır. Çift başlı kartal tek ve çift boyunlu, sorguçlu ve sorguçsuz, boynunda halka bulunan ve bacakların “V” şeklinde açık olan ayırıcı tasvir özellikleri olup başları ve pençeleri yandan gövde kısımları ise cepheden verildiği ortak özelliklere sahiptir. (Bk. Tablo 1)

Anadolu’da, Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö 1950/1850) ve Hititler (M.Ö 1650/1200) döneminde çift başlı kartal tasvirli eserler görülürken, yine Anadolu’da kurulan İyonya/Grek (M.Ö 1200/700), Frig (M.Ö 1200/700), Urartu (M.Ö 860/580), Lidya (M.Ö 680/550) ve Roma (M.Ö 27/ M.S 395) gibi medeniyetlerin eserlerinde çift başlı kartal tasviri bulunmamaktadır. Özellikle Grek ve Roma kültüründe kartal, Zeus ve Jüpiter’i temsil etmesi açısından önemli bir yere sahip iken, kendi dönemleri içerisinde çift başlı kartal ile ilgili bilgi ya da eserin yer almaması da dikkat çekicidir. Dolayısıyla çift başlı kartalın Bizans’a Roma kültüründen geçtiği sadece tartışma konusu olarak kalmaktadır. Grek ve Roma kültürünün devamı olarak görülen, Doğu Akdeniz ve çevresinde 330 ile 1453 yılları arasında hüküm süren Bizans, Selçuklular gibi çift başlı kartalla özdeşleştirilen bir medeniyettir. Bizans, Roma’nın 395’te resmen Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye ayrılması ile 1100 yıllık Orta Çağı kaplayan Doğu bölümünü

---

⁶⁶⁶ Collins, *A History of the Animal World in the Ancient Near East: Animals in Hittite Literature*,246.

kapsayan ⁶⁶⁷ bir devlettir. 19. yüzyıl batılı tarihçiler Doğu Roma'yı kendine has bir kimliğe sahip olduğu düşüncesi ile başkent Byzantion'dan esinlenerek Bizans İmparatorluğu olarak adlandırmıştır. Fakat ilk İmparator I. Constantinus'dan son İmparator XI. Konstantinos Palaiologos'a kadar ki tüm imparatorlar, Roma İmparatoru unvanını kullanmış, temsil ettiği halkına da Romalılar denilmiştir.⁶⁶⁸ Bizans sanatında ise, kartaldan ziyade güvercin (Hristiyan ruhu ve ölümsüzlük), kuğu (İsa'nın barış sembolü) ve tavus kuşu (ölümsüzlük ve cennetin sembolü) en fazla görülen kuş tasvirleridir. Ayrıca kartal, İncilin dört yazarından biri olan Luca'yı da temsil eder. Çift başlı kartalın Bizans'ta ilk defa İmparator I. Isaac Komnenos (1057/1059) döneminde kullanıldığı⁶⁶⁹ sonrasında ise Palaiologos hanedanlığının (1259/1453) son dönemlerinde imparatorluk arması olarak benimsendiği düşünülür. Yine 14. yüzyılda Kutsal Roma Cermen (962/1806) İmparatorluğunun armasıdır. Sonrasında ise Avrupa da soyluluk simgesi olan çift başlı kartal Almanya, Avusturya Macaristan ve Rusya'nın da devlet armalarında yer alır. Batı Avrupa kaynaklarında çift başlı kartalın 15. yüzyıldan itibaren Bizans'ın arması olduğu belirtilir.⁶⁷⁰ Ayrıca Bizans'ta çift başlı kartalın kilise ve imparatorluğun tek bedende birleştirilip yönetildiğinin simgesi olduğu ifadesi genel bir görüş olarak kabul edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Selçuklu'nun çift başlı kartal tasvirini Bizans'tan etkilenecek kullanması mümkün değildir. Yine belirtmek gerekir ki Greekler ile İskitler, Romalılar ile Avrupa Hunları kendi dönemleri içerisinde sürekli etkileşim içerisindeydi. Orta Asya Türklerinin Avrupa'ya ilerleyişleri ve yayılmaları, İskit ve Hun döneminde daha yaygındır. Çift başlı kartal bu dönemlerde Avrupa'ya taşınmış olması muhtemeldir.

Türk tarihinin Orta Asya'da bulunan ilk izlerinin Yontma Taş (Mezolitik / M.Ö 5000) devrine kadar gittiği görülür. Bu dönemde ki topluluklar Türklerin ataları ya da akrabaları olarak kabul edilen "Ön Türkler" olarak adlandırılır. Orta Asya'da yapılan arkeolojik çalışmalarda, en eski kültür merkezi Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat yakınlarında bulunan Anav kültürü (Anau M.Ö 4000/1000) kazılarıdır. Yine Afanasevo kültürü M.Ö 3000/1700, Aral gölü çevresinde Kelteminar Kültürü M.Ö 3000,

---

⁶⁶⁷ Semavi Eyice, "Bizans Mimarisi", *Mimar Baş Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, (İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1988), 45.

⁶⁶⁸ Ayça Tiryaki ve Özgü Çömezoğlu Uzbek, *Bizans Mimarisi ve Sanatı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2015), 7.

⁶⁶⁹ Nikolaos Zapherriou, *The Greek Flag from Antiquity to Present*, (Atina: Athens, 1947), 21-22.

⁶⁷⁰ Bk. Labros S. Skartsis, *Origin and Evolution of the Greek Flag*, (Atina: Athens, 2017); Ramazan Özgan, "Antik Çağ'dan Günümüze Çift Başlı Kartal: Anlamı, Yorumu ve Propagandası", *Anadolu Arkeolojisi Araştırma Dergisi*, sy.3 (2020).

Namazgahtepe’de ise M.Ö 2500, Andronovo kültürü M.Ö 1700/1200, Karasuk kültürü M.Ö 1200/700’e tarihlenen kazılardan, Orta Asya kültürüne ait veriler bulunmuştur. Anav, Afanasevo, Kelteminar, Andronovo, Karasuk, Tagar ve Taşnak kültürlerinin kazılarının tamamına yakını Rus arkeologlar tarafından yapılmıştır. Rus arkeologlar elde ettikleri verileri ve eserleri, buldukları yerlerin isimleriyle tanıtip adlandırmış, bu kültürleri oluşturan toplulukların kimlikleri hakkında bir tespitle bulunmamıştır.⁶⁷¹ Yine kurganlar üzerine yayın yapma hakkının neredeyse tamamının Rus araştırmacılarına ait olduğu bilinir. Nitekim kurganlardan çıkarılan eserlerin çoğunluğu Rusya’da bulunan Hermitage Museum’da sergilenmektedir. Müzede sergilenen kurganlara ait çift başlı kartal tasvirli eserler, grifon olarak tanımlanmış ve yayınlanmıştır. Bununla birlikte Orta Asya’da bulunan kurganlar üzerinde yapılan çalışmalarda, eserlerin tarihlendirilmesinden çok kurganların kime ait olduğu da ayrı bir tartışma konusu olmuştur.⁶⁷² Özellikle Pazırık Kurganları ve eserleri hem İskit dönemi hemde Hun dönemine tarihlendirilmiştir. Bu durum tezin çalışma kapsamında incelenen kurganlardan çıkarılan eserlerde de ortaya çıkmıştır. Çalışmada yer alan kurgan eserleri kaynakların taranması, arkeolojik veriler ile buldukları müzelerin yayınlarının sonucuna göre yeniden değerlendirilerek hazırlandı. Her ne kadar araştırmacılar tarafından bu topluluklar Türklerin ataları ya da Türklerin akrabaları olarak nitelendirilse de Türk tarihinin ve kültürünün Orta Asya’da ki en erken izlerini taşıdığı bir gerçektir.

Türk kültürünün ne kadar eskiye dayandığı henüz netlik kazanmış olmasa da, günümüzde yapılan yeni çalışmalar Türk tarihinin aydınlanması hususunda umut vericidir. Bu bağlamda ilk örnekleri Kimmerlerden (M.Ö.2000/1000) itibaren görülen yönetici sınıfa mensup kişiler için özenle hazırlanan kurganlar, Orta Asya Türk kültürünü yansıtmaları açısından ayrı bir öneme sahiptir. Anadolu’da Alacahöyük’te Erken Tunç Çağı’na (M.Ö 2500/ 2000) tarihlenen, prens ve prenseslere ait olduğu düşünülen 13 mezar da kurgan yapılarına benzeyen özellikleri bakımından örnek gösterilebilecek niteliktedir. İskit (M.Ö. 900/300) ve Hunlarla (yaklaşık M.Ö. 4. Yy /M.S. 300) devam eden kurgan kültürü, ölümden sonraki yaşamı ifade eder. Kurganlar ölen kişinin ölümden sonraki

---

⁶⁷¹ Salim Koca, “ Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, *Türkler*, c.1 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002): 651-663.

⁶⁷² Bu tartışma hakkında bk. Sergei Rudenko, *Frozen Tombs of Siberia-The Pazyryk Burials Of Iron Age Horsemen*, çev: M.W. Thompson, (London: J.M.Dent and Sons Ltd, 1970); Ögel, *Türk Kültür Tarihi*; İlhami Durmuş, “İskitler” *Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, (1993); İlhami Durmuş, “İskitlerde Ölü Gömme Geleneği”, *Milli Folklor*, sy.61 (2004), 21-29; Yaşar Çoruhlu, *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016).

yaşamında ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılır. Altından işlemeli giysiler ve giysi süsleri dikkat çekerken, atlarında aynı özenle süslendiği anlaşılır. Çift başlı kartal giysiler üzerinde ve at koşum takımları üzerinde tasvir edilmiştir. Kurganlardan çıkan eserlerin bir kısmında çift başlı kartalın sadece başlarının kullanıldığı görülür. Kemer, kemer tokaları, kılıç ve bazı at koşum takımı parçalarında kartalın çift başı uygulanmıştır. Ölen kişinin ruhuna bu süreçte refakat eden kartaldır. Çift başlı kartal yer ile gök arasındaki kapının koruyucusudur. Bu suretle giysiler, kılıç, sadak ve at koşum takımlarında uygulanan çift başlı kartal tasviri koruyucu anlamı taşır. Bu uygulamalar kendilerini kötülüklerden koruyacağına inanılan tılsım ya da nazarlık anlamı da ifade eder.

Yakut (Saha) Türkleri ve Dolganlar çift başlı kartalın göğe kadar uzanan bir direk üzerinde tasavvur etmiştir. Çadırlarının yanına diktikleri bu gök direkleri üzerinde çift başlı kartal yer alır. Şamanlar ise bu gök direklerini, Gök Tanrı'ya ulaşma yolu olarak kullanır. Çift başlı kartal, Şamanın kullandığı eşyalar üzerinde de yer alır. Gök direkleri dalları gökyüzüne ulaşan Dünya ağacını da temsil eder. Yine Hayat ağacı olarakta adlandırılan ağacın tepesinde çift başlı kartal yer alır. Bu ağacın tepesinde bulunan çift başlı kartal kanatları ile göğe açılan kapıyı koruyan bir varlıktır.

İskitlerden sonra Hunların batı yönündeki göçleri ile Avrupa'ya kadar ilerledikleri bilinmektedir. Çift başlı kartal bu süreçte Tuna Bulgarları (681/1018) ile Avrupa'da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Tuna Bulgarları döneminde, Starazagora'da bulunan 700/800 yıllara tarihlenen kabartma (Örnek: 2.10) üzerinde çift başlı kartal tasviri yer alır. Göktürkler ve Uygurlarda ise çift başlı kartal, hakimiyet ve gücü temsil eder. Göktürk dönemine ait kemer tokası (Örnek: 2.9) üzerinde bulunan çift başlı kartalın boyunları birbirine dolanarak kanatlar üzerinde sonlanır. Bu tasvir iki ayrı kartalın göğüs göğüse durarak boyunların birbirine geçmesiyle oluşan bir görünüme de sahiptir. Uygurlar ise, Budizm ve Maniheizim gibi dinleri benimsedikleri halde, Orta Asya Türk kültürünü yaşatmaya devam etmiştir. Bunun en güzel örnekleri Uygur duvar resimleridir. Tapınak duvarlarında yer alan resimlerde çift başlı kartalın gerçekçi bir üslupla verildiği en erken örnekler olması açısından önemlidir. Bu döneme ait dört (Örnek: 2.11, 2.12, 2.13, 2.14) çift başlı kartal tasviri de gerçek hayatta görülen kartallara benzemektedir. Bir diğer özelliği ise her birinin yılanlarla birlikte verilmesidir. Uygurlar inançlarında yılan, kötü ruhların, hırs ve ihtiras sahibi insanların yılan bedeninde yeniden doğduklarını ifade

eder.⁶⁷³ Bu resimlerde çift başlı kartalın kötülöklere karşı koruyucu özelliği yansıtılmıştır. (Bk. Tablo 2)

Çift başlı kartal, Orta Asya Türk kültürünün Türk İşlam sanatı içerisinde yer alan en güzel örneklerinden biridir. Türk İşlam sanatı içerisinde incelenen çift başlı kartal tasvirlerinin ilk örnekleri, İşlam sanatını Avrupa'ya taşıyan Endülüs Emevi Dönemi (Tablo 3) ile Büveyhi dönemi (Tablo 4) kumaşları üzerindedir. Endülüs kumaşları üzerinde yer alan çift başlı kartal tasvirleri Orta Asya kültürü izlerini yansıtan özellikler taşır. Endülüs dönemine ait incelenen kumaşların (Örnek: 3.1,3.2,3.3) tümünde hayat ağacı yer alır. Çift başlı kartal Örnek 3.1 ve 3.3'de kulaklı olarak tasvir edilmiştir. Örnek 3.2'de tasvir edilen kartalın gagasında tuttuğu halkanın benzeri, Mengücekler dönemi Divriği Ulu Cami'de (Katalog No: 8,9) ve Anadolu Selçuklu dönemi Kubadabad Sarayı inisi (Katalog No: 56) üzerinde yer alan çift başlı kartalın gagasında da görölür. Büveyhi kumaşlarında ise çift başlı kartalların göğüs kısımlarında (Örnek 3.4 ve 3.5) insan tasviri yer alır. Türk sanatında kartalla birlikte göğe yükselişi temsil eden bu tasvir, İşan ve Arap kültüründe Simurg ve Zümrüd-ü Anka olarak geçen efsanevi kuş ile de benzerdir. Bu kumaşlar Türk ve İşlam sanatının içinde bulunduğu benzer özellikleri barındırması açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Türk İşlam sanatının el sanatlarına bağlı eserlerini farklı coğrafyalarda olsa bile büyük ölçüde tanımlama imkanı mümkündür. Bu eserlerin ticaret, göç, siyasi hediye ve savaşlar yoluyla yayıldığı bilinir. Fakat hakimiyet alanlarının el değiştirmesi ve Moğolların yıkıcı ilerleyişi ile mimari alanda günümüze ulaşan eserler üzerinde süslemeler hakkında kısıtlı bilgi bulunur. Daha çok mimari alanda Türk sanatının yenilikleri ve uygulama teknikleri açık olarak görölür. Gazne Sarayından kalan mimari parça üzerinde ki çift başlı kartal (Katalog No: 6,7) bir Alp ile birlikte verilerek gücü, hakimiyeti ve koruyuculuğu temsil etmiştir. Bu çift başlı kartallar (Tablo 5) da kulaklıdır.

Büyük Selçuklu dönemi eserlerinin günümüze ulaşanlarının çoğunluğu yurt dışında bulunan yabancı müzeler ve özel koleksiyonlarda yer alır. Büyük kısmı İşan, Irak ve Suriye Selçukluları dönemine tarihlendirilir. Çift başlı kartal tasvirli eserler (Tablo 6) kumaşlar (Katalog No: 4,5,7), bir adet gümüş tabak (Katalog No:3) ve ilaç şişesi (Katalog No:6) üzerinde bulunur. Kumaşlarda sivri kulak, sarkık gerdan ve eğri gaga ortak özelliklerdir. Yine kumaşlar (Katalog No: 4,5,7) üzerinde yer alan çift başlı kartal

⁶⁷³ Ümit Özgür Demirci, "Tarihi Lehçelerde Yılan", Turkish Studies, sy.9 (2014):681.

tasvirlerinin göğüs kısımlarında ters olarak işlenmiş palmet görülür. Kuyruk kısımları yelpaze şeklinden çıkıp ikiye ayrık ya da palmet şekline dönüşmüştür. Gümüş tabak (Katalog No:3) ve kumaşlarda kartalın boyun kısımlarında halka mevcuttur. İlaç şişesi olarak adlandırılan toprak kap (Katalog No:6) üzerindeki kartalın göğüs kısmında damla şeklinde boşluk görülür. Çift başlı kartal tasvirinin göğüs kısmında boşluk bırakılan ilk örneği M.Ö 3000'e tarihlenen Bactria Margiana mührü (Örnek 1.1) üzerindedir. Göktürk dönemi (Örnek 2.9) kemer tokası (500/750), Artuklu Beyliği dönemi (Katalog No: 12) Diyarbakır Kalesi Yedi Kardeş Burcu (1208/1209), Anadolu Selçuklu dönemi (Katalog No: 76) kandil zarfı (13.yy), Karamanoğlu Beyliği dönemi (Katalog No: 80) sikke (1256/1474), Aydınoğlu Beyliği dönemi (Katalog No: 82,83,84,85,86) sikkeleri, Altın Orda dönemi (Katalog No: 113) mimari parça (1242/1502) ile Nogay Han dönemi (Katalog No: 116) sikke (13. Yy) ise göğüs kısmında boşluk bırakılan diğer çift başlı kartal tasvirli eserlerdir.

Anadolu'da kurulan ilk Türk Beyliklerinde çift başlı kartal, Mengüceklî Beyliği (11/13. Yy) ile Artuklu Beyliği'ne (1102/1409) ait eserler üzerinde tasvir edilmiştir. Mengüceklî Beyliği dönemine ait üzerinde çift başlı kartal tasviri bulunan tek eser Sivas Divriği Ulu camidir. Çift başlı kartal Divriği Ulu caminin taç kapısının yanlarında iki adet (Katalog No: 8,9) tasvir edilmiştir. Her iki çift başlı kartal tasvirinin üzerinde deliklerden oluşan bir süsleme kullanıldığı görülür. Bir dantel görünümü kazandıran bu tür süslemeler Samarra alçılarında ⁶⁷⁴ da mevcuttur. Çift başlı kartallar tek boyunlu ve kulaklıdır. Kanat uçları ejder başı ile sonlanır. Anadolu Selçuklu dönemi Alaeddin Sarayı (Katalog No: 59) mimari parça, Anadolu Selçuklu dönemi Siegburg Saint Servatius kilisesi (Katalog No: 73) 13.yy kumaşı ve Memlûklü dönemi 14. yy cam bardak kanat uçları ejder başı ile sonlanan diğer çift başlı kartal tasvirli eserlerdir. Artuklu Beyliği dönemi eserlerinde çift başlı kartal tasvirlerinin özellikleri birbirinden farklıdır. Artuklu Diyarbakır Kalesi Ulu Beden Burcu (Katalog No: 11) ile Yedi Kardeş Burcu (Katalog No: 12) üzerinde tasvir edilen çift başlı kartallar oldukça sadedir. Artuklu Sarayı çinisi (Katalog No: 10) üzerinde bulunan tasvir, Artuklu Beyliği dönemine ait çift başlı kartal uygulanan tek çini eser olması açısından önemlidir. Artuklu sikkelerinde incelenen çift başlı kartal tasvirleri Melik Salih Mahmud (1213/1214) (Katalog No: 13 ile 41 arası), Melik Rükneddin

---

⁶⁷⁴ Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal*, 148; Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, 24.

Mevdud (1224/1225) (Katalog No: 42 ile 47 arası) ve Melik Şemseddin Salih (1352/1353) (Katalog No: 48) dönemine aittir. Melik Salih Mahmud dönemi Katalog No: 13 ile 24 arasındaki ve Katalog No: 35’de bulunan sikkelerde çift başlı kartalın başları yelelidir ve kanatları üzerinde sarmallar bulunur. Katalog No: 26 ile 34 arasındaki sikkelerde çift başlı kartal sorguçlu, kanatları üzerinde insan başı ve kuyruk kısmı bitkisel kıvrımlı olarak uygulanmıştır. Çift başlı kartal üzerine uygulanan insan tasvirinin en erken örnekleri Büveyhiler dönemi kumaşları (Örnek: 3.4, 3.5) üzerindedir. İlhanlı dönemi yapısı olan Niğde Hüdavent Hatun kümbeti (1312/1313) üzerinde bulunan çift başlı kartal da (Katalog No: 129) insan başı ile birlikte tasvir edilmiştir. Yine Melik Salih Mahmud döneminde (Katalog No: 14,17,21,22,23) incelenen sikkelerde çift başlı kartalın göğüs kısmında IVI tamgası görülür. Bu tamga Oğuzların Bozok kolunun Kayı boyuna ait olup, Artuklu Meliklerinin bu soydan geldiklerini ifade etmektedir. Melik Rükneddin Mevdud Dönemi sikkeleri (Katalog No: 42, 43, 44,45, 46, 47) kulaklı ve yelpaze kuyrukludur. Melik Şemseddin Salih’e ait tek sikkede (Katalog No: 48) ise Çift başlı kartalın başları yelelidir.

Büyük Selçuklunun Anadolu’da ki devamı olan Anadolu Selçukluları, Türk kültürünün izlerinin yoğun olarak görüldüğü bir dönemi kapsar. Bunun yanı sıra batıda Bizans doğuda Türk İslam ile yerel kültür ve geleneklerinin birleştiği yeni bir kültür çağını da oluşturur. Orta Asya kökenli hayvan üslubu içinde görülen kartal, çift başlı kartal, aslan, ejder, balık, hayat ağacı ve Orta Asya tarzında bağdaş kurarak oturan insan gibi bazı tasvirleri Anadolu’ya taşıyan Selçuklular, mimariden el sanatlarına kadar geniş bir alanda uygulamıştır. Çift başlı kartal askeri mimaride Konya Kalesi (Katalog No: 62, 72) ve Şanlıurfa Kalesi Harran Kapı (Katalog No:78) üzerinde görülür. Sivil mimaride ise Sivas Gök Medrese (Katalog No: 63, 64), Hacı Bektaşî Veli Türbesi (Katalog No: 68), Kayseri Döner Kümbet (Katalog No: 74, 75) ve Çifte Minareli Medrese (Katalog No: 79) yapıları üzerindedir. Yine mimariye bağlı olarak Konya Kubadabad Sarayı (Katalog No: 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57), Aspendos Sarayı (Katalog No: 58) ile Kayseri Hunad Hatun Hamamı (Katalog No: 60) çinilerinde uygulanmıştır. Alaeddin Sarayı (Katalog No:59), Aksinne Mescidi Mihrabı (Katalog No:69), Yozgat Delice Köşkü (Katalog No: 70) ve Felekabad Sarayı (Katalog No:71) alçı parçaları üzerinde de yer alır. Aksinne Mescidi dini bir yapı olması ve içerisinde bulunan mihrab üzerinde çift başlı kartal tasvirinin uygulanması bakımından önemlidir. Zira hayvan tasvirlerini dini yapılar içerisinde görmek mümkün olmamakla birlikte bu döneme ait içinde çift başlı kartal tasviri yer alan

tek dini yapıdır. Yine Hunad Hatun Hamamı ile Kayseri Döner Kümbet ya da Şah Cihan Hatun Kümbeti olarak bilinen kadın ismi taşıyan yapılar üzerinde de çift başlı kartal tasvirinin uygulandığı görülür. Anadolu Selçuklu'nun çift başlı kartalı kullandığı el sanatı ürünü eserleri ise ahşap rahle (Katalog No: 67), ipek kumaş (Katalog No: 73), kandil zarfı (Katalog No: 76) ve kemer (Katalog No: 77) üzerindedir. Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev (Katalog No: 50) ve Sultan II. Mesud'a ait sikkeler (Katalog No: 65,66) ile tek eser olma özelliği bulunan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait mühür (Katalog No: 62) üzerine de çift başlı kartal tasviri bulunan eserlerdir.

Anadolu Selçuklu dönemi eserleri üzerinde yer alan çift başlı kartal tasvirlerinde (Tablo 7) tamamen bir benzerlik bulunmaz. İlk çağ örneklerden itibaren görülen başlar, bacaklar ve pençeler yandan, gövde kısmı ise cepheden verilmeye bu dönemde de devam etmiştir. Yine sivri kulaklar, sarkık gerdan, eğri gaga ve damla şeklindeki göğüs bu dönemin çift başlı kartal tasvirli eserleri için ortak özelliklerdir. Çift başlı kartalarda en ayırt edici özellikler bu dönem için boyunlar, göğüs kısmında bulunan yazılar ve kuyruk yapılarıdır. Yine hayat ağacı, ejder başları ve aslanlar çift başlı kartalla birlikte verilen ya da uzuvlarına eklenen diğer tasvirlerdir. Boyun kısımları genellikle çift boyun olarak tasvir edilmiştir. Çift başlı kartalın boyunlarının gövde üzerinde birbirine dolanarak ters kalp şeklini alan ve başları arasında tepelik rumi ile sonlanan örnekleri mevcuttur. Bunlar Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi sikke (Katalog No:50), Konya Mevlana Müzesinde bulunan ahşap rahlede (Katalog No: 67) ve Hacı Bektaşî Veli Türbesi giriş kapısında (Katalog No: 68) yer alır. Bu örnekler dışında boyunları arasında sadece tepelik rumi bulunan çift başlı kartalarda görülür. Kubadabad Sarayı çinileri (Katalog No: 51, 56, 57), Alaeddin Sarayı'na ait alçı parçası (Katalog No: 59) ve Yozgat Delice Köşkü'ne ait alçı parçası (Katalog No: 70) üzerinde boyunları arasında tepelik rumi bulunan diğer örneklerdir. Alaeddin Sarayı'na ait alçı parçasında (Katalog No: 59) başlarında kıvrımlı sorguç, Sivas Gök Medrese taç kapısında (Katalog No: 63, 64) birbirine yapışık başlar, Konya Kalesi'ne ait mimari parça (Katalog No: 72) üzerinde başlarında yeşiller bulunan dönemin tek çift başlı kartal tasviri örnekleridir. Çift başlı kartal üzerinde yazı kullanımı ise Kubadabad Sarayı çinileri (Katalog No: 51, 52, 53, 55) üzerindedir. Göğüs kısmına "Es Sultan" ve "El Muazzam" yazıları yazılmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi çift başlı kartal tasvirlerinin içerisinde sadece iki örnekte ejder tasvirinin kartalın uzuvlarına eklendiği görülür. Alaeddin Sarayı'na ait alçı parçada (Katalog No: 59) çift başlı kartalın ikiye ayrılan kuyruk uçlarında ejder başı bulunurken, Siegburg Saint Servatius kilisesinde

bulunan ipek kumaşta (Katalog No: 73) kanat uçlarına ejder başı uygulanmıştır. Yine ejder Aksinne Mescidi mihrabı (Katalog No:69) ile ifte Minareli Medrese de (Katalog No: 79) ift başlı kartal ile ejder aynı süslemede yer alır. Çift başlı kartal Sivas Gök Medrese (Katalog No: 63, 64), Kayseri Döner Kümbet (Katalog No: 74, 75) ve ifte Minareli Medresede (Katalog No: 79) hayat ağacı üzerinde, Aksinne Mescidi mihrabında (Katalog No: 69) ise yanında tasvir edilen örneklerdir. Hayat ağacı kökleri yeraltını, gövdesi yeryüzünü, dalları ise gökyüzünü temsil ederek üç ayrı alemi bünyesinde barındır ve dünyanın merkezini oluşturur. şamanın yeraltı ve gökyüzü seyahatlerinde kullandığı yoldur. Bunun yanı sıra Türk kültüründe doğumu, ölümsüzlüğü, gücü ve Gök tanrıya ulaşılan yol olarak nitelendirilmiştir.

Anadolu'da Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ile kurulan II. dönem Türk Beyliklerinden Karamanoğlu, Germiyanoğlu ve Aydınoğlu beylikleri kuruluş tarihlerine göre incelenmiştir. Çift başlı kartal Karamanoğlu, Germiyanoğlu ve Aydınoğlu beyliklerinin sikkelerinde uygulanmıştır. Karamanoğulları (Katalog No: 80) ve Aydınoğulları (Katalog No: 82, 83, 84, 85, 86) basımı sikkelerde çift başlı kartal tasvirleri benzerlik gösterir. Daha sade bir üslup hakim olan sikkelerde çift başlı kartalların göğüs kısımlarında boşluk yada üzerinde nokta görülür. Germiyanoğlularına ait tek örnek olan sikkede (Katalog No: 81) ift başlı kartal daha iri işlenmiştir. Sikke üzerinde ki çift başlı kartalın boyun yapısı Anadolu Selçuklu dönemi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi sikke (Katalog No: 50), Konya Mevlana Müzesinde bulunan ahşap rahle (Katalog No: 67) ve Hacı Bektaşı Veli Türbesi giriş kapısında (Katalog No: 68) yer alan çift başlı kartal tasvirlerinin boyun yapısına benzemektedir.

14. ve 15. yüzyıllar arasına tarihlenen yedi eser (Katalog No: 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93) Anadolu'da Selçuklu geleneğinde devam eden çift başlı kartal tasvirleri (Tablo 9) başlığında incelenmiştir. Eserler hakkında net tarih ve kim tarafından yapıldığı belli olmadığı için üzerinde bulunan süslemeler dikkate alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çift başlı kartal, bu dönemde beş adet mezar taşı (Katalog No: 87, 88, 89, 91, 92) zerine uygulandığı görülür. Akşehir Kileci Mescidi ahşap dolap kapakları (Katalog No: 95) ve Zortul Kümbeti (Katalog No: 98) zerinde ki çift başlı kartal tasvirleri de bu döneme tarihlenir. Akşehir Kileci Mescidi ahşap dolap kapakları (Katalog No: 90) ile Katalog No: 92'de ki mezar taşı üzerinde çift başlı kartalların boyunları göğüs üzerinde birbirine dolanarak başlar arasında tepelik rumi ile sonlandığı görülür. Zortul Kümbeti (Katalog No: 93) zerinde ki çift başlı kartal tasvirinin başları arasında da tepelik

rumi bulunur. Tepelik rumi bu dönemin çift başlı kartal eserlerinde göğüs üzerinde (Katalog No: 89, 90) ve başları arasında (Katalog No: 92, 93) tasvir edilmiştir. Tepelik rumi Büyük Selçuklu döneminden itibaren çift başlı kartalın boyunları arasında ve göğüs üzerinde kullanılan bir şekil olmuştur. Anadolu Selçuklu döneminde bu uygulama yoğun olarak kullanılırken II. Beylikler döneminde azalmıştır. 14 ve 15 yüzyıla tarihlenen bu eserler, Anadolu Selçuklu dönemi çift başlı kartal tasvirinin önemli özellikleri göz önünde bulundurularak geleneğin devamı olarak nitelendirilmiştir.

Zengiler dönemi çift başlı kartal tasvirli eserleri (Tablo 10) sikkeler üzerindedir. Bu eserler Melik II. İmadeddin Zengi (1170/1197) (Katalog No: 94 ile 109 arası) ile Melik Kutbeddin Muhammed Zengi (1197/1219) (Katalog No: 110, 111, 112) adına basılan sikkelerdir. Bu sikkelerde yer alan çift başlı kartal tasvirlerinin ortak özellikleri kulaklı, sarkık gerdanlı ve yelpaze kuyruklu olmalarıdır.

Altın Orda dönemi eserler üzerinde (Tablo 11) çift başlı kartal Dağıstan'da yer alan saray yapısına ait mimari parçada (Katalog No: 113), Çin'de bulunan mühürde (Katalog No: 114), Canibek Han ve Nogay Han dönemi sikkelerinde (Katalog No: 115, 116, 117) yer alır. Dağıstan'da bulunan saray yapısına ait mimari parçada (Katalog No: 113) çift başlı kartalın boyunları birbiri üzerinden geçerek kanatlar üzerinde sonlanır. Bu uygulama Anadolu Selçuklu çift başlı kartallarına has bir uygulama olup, dönemi yansıtan bir özelliktir. Çin'de bulunan mühürde (Katalog No: 114) ise Orta Asya Türk kültüründe dört kolu ile dört yönün hakimiyetini ve doğanın döngüsünü ifade eden Oz tamgası bulunur. Canibek Han ve Nogay Han dönemi sikkelerinde (Katalog No: 115, 116, 117) bulunan çift başlı kartal tasvirleri kulaklı ve sarkık gerdanlıdır.

Rusların devlet arması olarak çift başlı kartalı kullanması Altın Orda Devleti döneminin sonlarında 1497'de Rus Knezi III. İvan'ın mührü üzerinde yer almıştır. Altın Orda Devleti'nden önce, Ruslar merkezi bir devlet olmadığı için bir devlet armasından bahsetmek mümkün değildir. Öyle ki Altın Orda Devleti öncesinde hiçbir Rus devlet armasına ulaşılamamıştır. 1497'de çift başlı kartalı ilk kez devlet arması olarak kullanan Ruslar, bu tarihte Altın Orda Devleti'nin boyunduruğundan kurtulmuş ve Moskova Rusya'sı devlet olma yolunda ilerlemiştir. Rus Knezleri buldukları bölgedeki etki alanlarını büyütme için kendilerini Altın Orda Devleti'nin asıl mirasçıları olarak göstermek istemiş ve Altın Orda Devleti hanlarının yetkilerinin yanında ünvan ve armalarını da kullanmıştır. Ayrıca günümüze ulaşan Rus çar ve knezlerinin en eski taçları

Altın Orda Devleti hanlarından kalmadır. Dolayısıyla Altın Orda Devleti'nin Rusya üzerinde etkisi açıktır.⁶⁷⁵

Memlük sanatı Türk İslam sanatı içerisinde Orta Asya Türk kültürünün yoğun olarak yansıtıldığı bir dönemdir. Özellikle Orta Asya Türk boylarını temsil eden tamgaların, Zengiler ile Eyyubiler döneminde uygulanmaya başlanan ve Memlük döneminde kullanımı yaygın hale gelen renklerin temelini oluşturur. Renk sultanları, emirleri ve saray görevlilerini temsil eden şahsi armalardır. Memlükler döneminde renk, görevlendirilen emirler ve saray görevlilerinin görevlerini belirten unsur haline dönüşmüştür. Melik Nasır Muhammed (1293/1294- 1299/1309- 1310/1341) döneminde, kendisine renk olarak kartal ve çift başlı kartalı kullanmıştır. Çift başlı kartal Memlük sanatında, el sanatlarına bağlı eserler üzerindedir. Tütsü kabı (Katalog No: 118), mimari parça (Katalog No: 119), iki adet tabak (Katalog No: 120, 121), cam bardak (Katalog No: 122), kumaş (Katalog No: 123) ve madeni kap (Katalog No:124) üzerinde Memlüklü dönemi (Tablo 12) çift başlı kartal tasvirinin uygulandığı eserlerdir. Tasvir edilen çift başlı kartalların tümü kulaklıdır. Anadolu Selçuklu çift başlı kartallarında görülen göğüste başlayarak birbirinin üzerinden geçerek kıvrılan boyunlar, bu dönemde farklılaşır. Çift başlı kartalın göğüs üzerinde başlayarak boyunların altından geçen damla şeklindeki kıvrıma (Katalog No: 118, 119, 120, 121) dönüşür. Yine bu damla şeklindeki halkaların birleştiği kısmın ucunda tepelik rumi, yaprak ve tomurcuk gibi bitkisel motifler yer alır. Katalog No: 118, 120 ve 124 numaralı eserlerde bulunan çift başlı kartalların kuyrukları palmet şeklinde iken Katalog No:122'de kuyruk uçları ejder başı şeklindedir. Yine Memlük dönemi kumaşı (Katalog No: 123) üzerinde bulunan çift başlı kartalların sorguçları kıvrımlıdır.

İlhanlı dönemi çift başlı kartal tasvirli eserler sikkeler ve mimari yapılar üzerinde (Tablo 13) yer alır. İlhanlı dönemi sikkelerinde Orta Asya Türk kültürüne ait Gök tanrı inancı, güneş, hilal, yıldız, aslan, kartal ve çift başlı kartal sık kullanılan tasvirlerdir. Bunun yanı sıra Uygur Türkçesi, Moğolca ve Arapça İslam öncesinden itibaren sikkeler üzerine basılan yazılardır. Çift başlı kartal Argun Han (Katalog No: 125), Gazan Han (Katalog No: 126), Ebu Said Bahadır Han (Katalog No: 130,131) dönemi sikkelerinde ve Anadolu'da bulunan Erzurum Yakutiye Medresesi taç kapısı (Katalog No: 127, 128), Niğde Hüdavent Hatun kümbeti kasnağı (Katalog No: 129) ve Niğde Sungur Bey Cami

---

⁶⁷⁵ Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya*, 229,230.

taç kapısı (Katalog No: 132) üzerinde tasvir edilmiştir. İlhanlı Devleti'nin Anadolu'da yaptırdığı Erzurum Yakutiye Medresesi (1310/1311), Niğde Hüdavent Hatun türbesi (1312/1313) ve Niğde Sungur Bey Cami (1317/1335) genellikle Anadolu Selçuklu dönemi eserleri içerisinde değerlendirilir. Bu mimari eserler üzerinde bulunan çift başlı kartalların boyun yapıları, Anadolu Selçuklu dönemi eserleri üzerinde görülen göğüs üzerinden başlayarak kıvrılan ya da birbiri üzerinden geçerek ters kalp şeklini alan boyun yapılarına benzerdir. Gazan Han (Katalog No: 126) dönemi sikke, Niğde Hüdavent Hatun kümbeti kasnağı (Katalog No: 129) ve Niğde Sungur Bey Cami taç kapısı (Katalog No: 132) üzerinde bulunan çift başlı kartallar bu tür boyun yapısına sahiptir. Anadolu Selçuklu örnekleri ise Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi sikke (Katalog No: 50), Konya Mevlana Müzesinde bulunan ahşap rahle (Katalog No:67) ve Hacı Bektaşî Veli Türbesi giriş kapısında (Katalog No: 68) yer alan çift başlı kartal tasvirleridir. Niğde Hüdavent Hatun kümbeti kasnağı (Katalog No: 129) üzerinde bulunan çift başlı kartalın boyunları bir insan başı ile sonlanırken, Niğde Sungur Bey Cami taç kapısı (Katalog No: 132) tasvirinde boyunlar tepelik rumi ile sonlanır. Erzurum Yakutiye Medresesi (Katalog No: 127, 128) taç kapısının sağında ve solunda bulunan çift başlı kartal tasvirleri hayat ağacı üzerindedir. Çift başlı kartalın hayat ağacı üzerinde verilen diğer örnekleri ise Anadolu Selçuklu dönemi Sivas Gök Medrese (Katalog No: 26,27), Kayseri Döner Kümbet (Katalog No: 37,38) ve Mengücek dönemi Erzurum Çifte Minareli Medrese (Katalog No:42) yapıları üzerindedir. Yine kuyruk uçları ejder başıyla sonlanan bu döneme ait tek eser Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti kasnağı (Katalog No: 134) üzerinde bulunan çift başlı kartalda görülür.

Osmanlı sanatı, ilk Türk devletleri ve Türk İslam devletlerinin izlerini taşıyan, kendine has bir üslupla yorumlayıp geliştiren bir sanat anlayışına sahiptir. Osmanlı'nın yaklaşık yedi asır süren hakimiyetinde görülen kültür anlayışı, mimari ve el sanatları olarak iki ana grupta incelenirken, üslup açısından Erken Dönem, Klasik Dönem ve Geç Dönem Osmanlı Sanatı olarak üç döneme ayrılmıştır. Osmanlı sanatında en özgün eserler mimari alanda iken çini, kap kacak, hat, ebru, halı, tasvir, maden işlemeciliği ve ahşap işçiliği gibi el sanatları da önemli bir yere sahiptir. Osmanlı döneminde çift başlı kartal tasviri mimari alanda görülmez. Sultan II. Murad Han (1421/1444-1446/1451) (Katalog No: 133 ile 141 arası) ile Kanuni Sultan Süleyman Han'a (I. Süleyman- 1520/1566) (Katalog No: 142, 143, 144) ait sikkelerde çift başlı kartal tasviri basılmıştır. Yine Ganizede Mehmed Nadiri'nin Şehnamesi'nde görülen (Katalog No: 145) çift başlı kartal

yandan tasvir edilen tek örnektir. Çift başlı kartalın yer aldığı diğer el sanatı ise halılardır. Niğde Müzesi (Katalog No: 146), Erich Feigl koleksiyonu (Katalog No: 147) ile Hakan Tazecan koleksiyonunda (Katalog No: 148) yer alan halılar Osmanlı sanatında çift başlı kartalın uygulandığı eserlerdir. Sultan II. Murad Han (Katalog No: 133 ile 141 arası) dönemi sikkelerinde çift başlı kartal daha sade özelliklere sahiptir. Kulaklı, göğüste boşluk ve göğüs üzerinde nokta temel özellikleridir. Kanuni Sultan Süleyman Han'a (Katalog No: 142.143.144) ait sikkelerde ise çift başlı kartalın başları arasında saadet düğümüne benzeyen ters kalp şeklinde bir motif görülür. Anadolu Selçuklu çift başlı kartallarında ters kalp şeklindeki düğümün göğüs üzerinden başlayan örnekleri mevcuttur. Ganizede Mehmed Nadiri'nin Şehnamesi'nde ki tasvirde görülen (Katalog No: 145) çift başlı kartal, Türk İslam sanatı içerisinde incelenen başları ve gövdesi yandan verilen tek örnektir. 19. yüzyıla tarihlenen Osmanlı dönemi üç halı üzerindeki çift başlı kartal tasvirleri birbirine benzerdir. Niğde Sungur Bey camisinden (Katalog No: 146) getirilen halı üzerindeki çift başlı kartal, Niğde Sungur Bey cami taç kapısı üzerinde bulunan (Katalog No:132) çift başlı kartal tasviri ile aynıdır. Muhtemelen halı Sungur Bey cami taç kapısı üzerinde bulunan çift başlı kartaldan esinlenerek dokunmuştur. Ayrıca halıda Osmanlı Türkçesi ile "Selçuk" yazıldığı görülür. Erich Feigl koleksiyonu (Katalog No: 147) ile Hakan Tazecan koleksiyonunda (Katalog No: 153) yer alan halıların Niğde Sungur Bey cami (Katalog No: 151) halısı üzerinde görülen çift başlı kartal tasvirinden tek farkı boyun yapılarıdır. Niğde Sungur Bey cami (Katalog No: 151) halısında boyunlar birbiri üzerinden geçip ters kalp şeklini alarak tepelik rumi ile sonlanır. Yine bu halılarda ki kartallar kulaklı ve yeledir.

Günümüzde ise çift başlı kartal bayraklar ve armalar üzerinde görülür. Arnavutluk bayrağı üzerindeki çift başlı kartal Arnavutların ulusal kahramanı sayılan Kastrioti Hanedanı Gergi Kastrioti'nin aile armasıdır. Gergi Kastrioti, Sultan II. Murad Han döneminde Osmanlı sarayına rehin olarak gönderilirdi ve Müslüman olunca İskender Bey olarak adlandırıldı. Osmanlı döneminde önemli askeri hizmetlere katılan İskender Bey 1443/1444 de ordudan kaçarak babasının topraklarını zapt etti. Arnavut reisleriyle anlaşarak 1468'de ölümüne kadar Osmanlı'nın Arnavutluk topraklarında yerleşmesine karşı mücadele etti.⁶⁷⁶ Bu mücadeleye istinaden Kastrioti aile arması olan çift başlı kartal

---

⁶⁷⁶ Halil İnalçık, "İskender Bey", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 30 Kasım 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender-bey>

günümüze kadar kesintisiz bir şekilde Arnavutluk bayrağında yer alır. Karadağ ve Sırbistan 2004'den itibaren bayraklarında çift başlı kartal tasvirini kullanır.

Ülkemizde çift başlı kartal tasviri günümüzde de kullanılmaya devam eden bir tasvirdir. Çift başlı kartal kamu kurum ve kuruluşlarının, üniversitelerin, belediyelerin armalarında yer alır. Konya Valiliği, Selçuk Üniversitesi, Konya Büyükşehir Belediyesi ile Konya spor armaları üzerinde bulunan çift başlı kartal, Konya kalesinden gelen ve Konya İnce Minareli Medrese Müzesinde sergilenen mimari parça (Katalog No: 61) üzerindeki tasvirden esinlenilerek oluşturulmuştur. Beyşehir Belediyesi, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubat (1220/1236) tarafından Beyşehir'de yaptırdığı Kubadabad Sarayı çinileri (Katalog No: 52, 53, 54, 55) üzerinde bulunan çift başlı kartal tasvirini arması üzerine yansıtmıştır. Diyarbakır Dicle Üniversitesi ve Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi armaları üzerinde yer alan çift başlı kartallar, Artuklu dönemine ait Diyarbakır Kalesi burçları üzerinde yer alır. Melik Salih Mahmud tarafından 1208/1209 tarihinde yaptırılan kalenin burçlarından ikisinde bu tasvir uygulanmıştır. Erzurum Atatürk Üniversitesi ve Erzurumspor, Anadolu Selçuklu Dönemi (13 yy) eseri olan Çifte Minareli Medrese (Katalog No: 79) üzerinde tasvir edilen çift başlı kartal tasvirini arma olarak kullanan bir diğer ilimizdir. Niğde Valiliği armasında, İlhanlı Dönemi eseri olan Sungur Bey Cami (Katalog No: 132) taç kapısında yer alan çift başlı kartal tasvirini kullandığı görülür. Erzincan Üniversitesi armasında kartalın sadece başlarını kullanmıştır. Bu uygulamanın Orta Asya Türk kurganlarından çıkarılan kemer tokası (Örnek 2.1) ve at koşum takımlarının parçaları (Örnek 2.7. 2.8) üzerinde yer aldığı görülür. Erzincan Belediyesi armasındaki çift başlı kartal Kubadabad sarayı çinileri üzerinde ki uygulamalara benzemektedir. Sivas Valiliği kurumsal armasında çift başlı kartalı kullanan bir diğer şehrimizdir. Görünüm olarak Konya Kalesi'ne ait mimari parça da (Katalog No: 61) yer alan çift başlı kartal tasvirini anımsatır. Çorumspor, Türk Tarih Kurumu ve Türk Polis Teşkilatı armalarında Konya Kalesi çift başlı kartalını (Katalog No: 61) kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, Ali. “ Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri”. *Tarih Dergisi*, sy.36 (2011): 35-54.
- Akçay, İlhan. “Yakutiye Medresesi”. *Vakıflar Dergisi*, sy. 6 (1965): 146-152.
- Akın, Enver ve Feridun Şahin. “ Adıyaman Müzesi’ndeki Helenistik ve Roma Dönemi Dinsel Betimler”. 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (2011): 235-246.
- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları, 2007.
- Akurgal, Ekrem. *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı,1995.
- Akyurt, Metin. *MÖ II. Binde Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları,1998.
- Alexander, Robert. "A Great Queen on the Sphinx Piers at Alaca Hüyük". *Anatolian Studies* 39 (1989):151-158.
- Alkım, Bahadır. “Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti”. *III. Türk Tarih Kongresi*, 612-622. Ankara: T.T.K Yayınları,1948.
- Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu*. İstanbul: Tubitak Yayınları, 2002.
- Alp, Sedat. *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*. Ankara: T.T.K Yayınları,1994.
- Alparslan, Meltem Doğan ve Metin Alparslan. *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Alptekin, Coşkun. “Artuklular”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#1>
- Alsaç, Üstün. *Türk Mimarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları,1992.
- Alsan, Şenay. “ Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Altun, Ara. “Artuklu Sanatı” *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/artuklular#2-artuklu-sanati>
- Altun, Ara. *Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisi’nin Gelişmesi*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Androudís, Pascal. “ Double Headed Eagles On Early (11th-12th C.) Medieval Textiles: Aspects Of Their Iconography and Symbolism”. *Nis and Byzantium XIV* (2015): 329-330.
- Anonim. *Manas Vol II*. Frunze: y.e.y., 1958.

- Arık, Remzi Oğuz. *Alacahöyük Hafriyatı 1935'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1937.
- Arık, Rüçhan. *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.
- Artemenko, İvan. ve Vasily Bidzilia. "Four Ukranian Archaeologists Present Their Latest Finds & The Golden Cup of Gaimanov". *The Unesco Coirier* (1976):17-18.
- Artuk, İbrahim ve Cevriye Artuk. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu 1*. İstanbul: MEB Yayınları, 1970.
- Aslanapa, Oktay. "Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri". *Yıllık Araştırma Dergisi*, sy. 1 (1957):105-107.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi,1989.
- Aytekin, Osman. "2011 Van Depreminin Yöresindeki Kültür Varlıklarına Olan Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, sy.1 (2012): 1081-1090.
- Azimli, Mehmet. *Cahiliyye'yi Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Bağcı, Serpil. Filiz Çağman, Günsel Renda ve Zeren Tanındı. *Osmanlı Resim Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006.
- Bahar, Hasan. " Bilge Kağan Tacı Üzerine Düşünceler". *I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, (2014): 405-430.
- Bakel, Tom Van. *Inanna Aya and Ninlil; Goddesses of the Sirius Star*. erişim: 10 Ocak 2020,https://www.academia.edu/7875906/Inanna_Aya_and_Ninlil_goddesses_of_the_Sirius_star
- Balcı, Nursel. "Türk Halı Sanatında Mitolojik Kaynaklı Bazı Motifler". *Arış*, sy.8 (2012): 38-51.
- Baltacı, Hasan."Türk Mitolojisinin Plastik Sanat Eserlerine Yansıması", *JIIA*, s. 10 (2020): 85-100.
- Baltacıoğlu, Hatçe. "Alaca Höyük Sfenksli Kapı Hitit İmparatorluk Çağı Kabartmaları". *İdol Dergisi*, sy. 30 (2006):24-29.
- Barthold, Wilhelm. "Farsça Ark-Erk, Kal'e Cidatel". *T.T.K Belleteni*, sy. 49 (1949): 327-330.
- Baş, Ufuk Arıs. "Kökenini Orta Asya'da Bulduğumuz Sanat Eserleri: Kapı Tokmakları", *Sanatsal Mozaik Dergisi*, (1996): 15-56.

- Bekmez, Ayşegül. “ 6. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı III”, *Kayseri Döner Kümbet: Tarihi, Banisi, Türk Sanatındaki Yeri*, ed. Kadir Budak ve Sabri Ege, 101-116. İstanbul: İLEM, 2017.
- Beksaç, Engin ve Ahmet Vefa Çobanoğlu. “İlhanlı Sanatı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#2-sanat>
- Beksaç, Engin. “ Endülüs Sanatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus#2-sanat>
- Beksaç, Engin. “ Eyyubiler Sanatı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi: 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#2-sanat>
- Belli, Oktay. “1995 Yılı Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu Kaleleri Kazısı”. *18. Kazı Sonuçları Toplantısı c.1(1997)*: 379-409.
- Beran, Thomas. *Die Hethitische Glyptik von Boğazköy, I. Teil (Boğazköy- Hattuşa; V)*. Berlin: Gebr. Mann, 1967.
- Berens, Edward. *A Handbook Of Mythology*. Newyork: Maynard, Meril,& Co, 2007.
- Berkli, Yunus ve Ayşegül Zencirkıran. “Osmanlı Çini Sanatı ve Halı Sanatının Ortak Motifleri”. *Ekev Akademi Dergisi*, sy.80 (2019): 551-567.
- Beysanoğlu, Şevket. *Anıtlar ve Kitabeleriyle Diyarbakır Tarihi I*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 1987.
- Bezer, Gülay Öğün. “Zengi İmadüddin”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 25 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengi-imaduddin>
- Bezer, Gülay Öğün. “Zengiler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler>
- Bilgili, Nuray. “Türklerde Ant Kadehi İkonografisi ve Ant İçme Ritüeli”. erişim 23 Ağustos 2020, <http://ankaenstitusu.com/turklerde-ant-kadehi-ikonografisi-ve-ant-icme-ritueli/>
- Bilgili, Nuray. *Türk Kozmik Sembolleri Tamgalar*. İstanbul: Hermas Yayınları, 2020.
- Bittel, Kurt. Rudaolf Naumann ve Heinz Otto, *Yazılıkaya, Architectur, Felsbilder Inschriften und Kleinfunde*. Leipzig: Zeller, 1941.
- Boardman, John. *Yunan Heykeli Arkaik Dönem*. çev: Y. Ersoy, İstanbul: Homer Kitabevi Yayıncılık, 2001.
- Boehmer, Rainer Michael ve Hans Gustav Güterbock. *Glyptic aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931-1939,1952-1978 (Boğazköy-HattuşaXIV)*. Berlin: Gebr.Mann Verlag,1987.

- Boran, Ali. “Diyarbakır Kalesi”. *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*, Ed. İrfan Yıldız, 77-121. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, 2011.
- Bozer, Rüstem. “Kayseri Hunad Hamamı Çinileri”. *Sanat Tarihi Dergisi*, sy. 14 (2005), 1-27.
- Bozkurt, Nebi. “Renk”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/renk--arma>
- Bunker, Emma. *Nomadic Art Of The Eastern Eurasian Steppes*. New York: The Metropolitan Museum Of Art, 2002.
- Bunnens, Guy. “Assyrian Empire Building and Aramization of Culture as Seen From Tell Ahmar/Till Barsib”. *Syria*, sy.86 (2009): 67-82.
- Burney, Charles. *Historical Dictionary of the Hittites*. Oxford: The Scarecrow Press, 2004.
- Butak, Behzad. *XI, XII. ve XIII. Yıllarda Resimli Türk Paraları*. İstanbul: Pulhan Matbaası, 1947.
- Buyruk, Hasan. “Adana Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Hristiyanlarca Kullanılmış İki Antik Lahit”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* sy.27 (2007): 166-177.
- Campbell, Brian. *Greek and Roman Military Writers*. New York: Routledge, 2004.
- Canby, Jeanny Vorys. *Falconry (Hawking) İn Hittite Lands*. Chicago: The University of Chicago Pres, 2002.
- Cheyne, Jean Claudi. “Bizans Mühürleri. Bir Toplumun Görüntüleri”. Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar, Ed. Annie Pralong, 319-336. İstanbul: IFEA Kitap Yayınevi, 2011.
- Civelek, Özlem. “Karakuş”. *Av ve Avcılık Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, 89-101. İstanbul: Kitabevi, 2008.
- Classical Numismatic Group, *CNG Auction 73*. USA: y.e.y.,2006.
- Classical Numismatic Group, *CNG Auction 84*. USA: y.e.y.,2010.
- Coleman, James. *The Dictionary of Mythology*. London: First Edition, 2007.
- Collins, Billie Jean. ”Hattuşili I, The Lion King”. *Journal of Cuneiform Studies*, sy.50 (1998): 1-10.
- Collins, Billie Jean. *A History of the Animal World in the Ancient Near East: Animals in Hittite Literature*. Leiden: Brill, 2002a.

- Collon, Dominique. *The Seal Impressions From Tell Atchana/Alalakh*. Kevelaer: Butzon und Bercker, 1975.
- Collon, Dominique. *First Impressions: Cylinder Seals in the Ancient Near East*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.
- Çağlıtütüncügil, Ersel. “ Türk Süsleme Sanatında Nar: Form, Köken ve İkonografik Anlamı”. *Tübar*, sy. 33 (2013): 61-92.
- Çalış, Said Mübin. “Karadeniz’in Kuzeyinde Yer Alan İskit Kurgan Buluntularındaki Savaş Betimlemeleri”. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sy.1 (2017): 42-60.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. “Uygurlar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/uygurlar>
- Çaycı, Ahmet. *Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Çeken, Muharrem. “Anadolu Selçuklu Dönemi Maden Sanatı”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999.
- Çelik, Adem. “ Niğde Sungurbey Camii'nde Bulunmuş Olan Çift Başlı Kartal Figürlü Halı Üzerine Düşünceler”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 9 (2002): 45-59.
- Çelik, Adem. “Sungurbey Camii (Niğde) Doğu ve Kuzey Taç Kapılarındaki Figürlerin İkonografik Değerlendirmesi”. *Sanat Dergisi*, sy. 13 (2010):1-16.
- Çeşmeli, İbrahim. “Kök Türklerde İkonografik Açından Kuş Figürleri”. *Art Sanat*, sy.4 (2015): 67-80.
- Çiftçi, Saim. “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ndeki İslam Dönemi Taş Eserleri”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2015.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “ Ulu Cami (Divriği Ulucamii)”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulucami#18-divrigi-ulucamii>
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Zengiler Mimari”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 25 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zengiler#2-mimari>
- Çolak, Adnan. *Antik Dönem Sikkeler Kataloğu 2017*. y.y.: Kişisel Yayın, 2017.
- Çoruhlu, Yaşar. “ İslamiyetin Kabulünden Sonraki Türk Sanatında Hayvan Üslubunun İzleri”. *Türkistan'ın Sesi*, sy.26 (1990), 11-15.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2000.
- Çoruhlu, Yaşar. *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007.

- Çoruhlu, Yaşar. *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.
- Dangın, François Thureau. and Maurice Dunand. *Til Barsib*. Paris: Haut commissariat de la République Française en Syrie et au Liban, 1936.
- Darga, Muhibbe. *Hitit Sanatı*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, 1992.
- Demiralp, Çınar Derya. “MÖ II. Binde Anadoluya Ait Kartal Tasvirleri”. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2016.
- Demirbulak, Ayşegül. “Erken Devir Türk Sanatının Kaynakları”. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy.3 (2014): 1-11
- Demircan, Zeynep. “Sungur Ağa Camii ve Türbesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sungur-aga-camii-ve-turbesi>
- Demirci, Ümit Özgür. “Tarihi Lehçelerde Yılan”. *Turkish Studies*, sy.9 (2014): 679-697.
- Demiriz, Yıldız. *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I*. İstanbul: MEB Yayınları, 1979.
- Demirsoy, Ali. *Yaşamın Temel Kuralları Omurgalılar/Amniyota, (Sürüngenler, Kuşlar ve Memeliler)*. Ankara: Meteksan Yayınları, 1998.
- Denknbant, Ayşe. “Niksar Melik Danişmend Gazi Türbesi Haziresi'nde Tespit Edilen Sırlı Tuğla Şahide”. *Sanat tarihi Yıllığı*, sy.27 (2018): 63-80.
- Denknbant, Ayşe. “Yakutiye Medresesi ve Kümbeti”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yakutiye-medresesi-ve-kumbeti>
- Digital Library, “Coinage Of The Mamluk Sultans Of Egypt And Syria” erişim 30 Eylül 2020, <http://numismatics.org/digitallibrary/ark:/53695/nan55713>
- Dilek, İbrahim. *Altay Destanları II*. Ankara: T.D.K Yayınları, 2007a.
- Dinçer, Nimet. “Anadolu Damga Mühürleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 73-81. Ankara: D.T.C.F Yayınları, 1943.
- Dinçol Ali. ve Belkıs Dinçol. “Büyükler, Prenslar, Beyler, Mühürleri Işığında İmparatorluk Yönetiminin Zirvesindekiler”. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob, 428-431. Deutschland: Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik, 2002.
- Dinçol, Ali. “Hititler”. *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, c.1, 18-136. İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.
- Diyarbakırlı, Nejat. *Hun Sanatı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1972.

- Droysen, Johan Gustav. *Büyük İskender Tarihi*. çev. B. Baykal İstanbul: Dharma Yayınları, 2007.
- Duman, Harun. “ Türk Mitolojisinde Ejderha”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, sy. 11 (2019): 482-493.
- Duran, Remzi. “Motiflere Dönüşmüş Türk Damgaları- Geometrik Motiflere Farklı Bir Bakış”. *Akdeniz Sanat Dergisi*, sy.23 (2019): 679-698.
- Durmuş, İlhami. “Bilge Kağan ve Köl Tigin Külliyelerinin Türk Tarih ve Kültürü Açısından Değeri”. *Orhun Sempozyumu*, (2002a):1- 10.
- Durmuş, İlhami. “İskitlerde Ölü Gömme Geleneği”. *Milli Folklor*, sy.61 (2004): 21-29.
- Durmuş, İlhami. “Türk Kültür Çevresinde Ant” . *Milli Folklor*, sy. 84 (2009): 97-105.
- Dursun, Necla. “Niğde Müzesi’ndeki Osmanlı Mühürleri”. *History Studies*, (2019) : 573-600.
- Dursun, Şükrü. “Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi”. *Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Ed. Osman Kunduracı ve Ahmet Yavuzylmaz, 973-1015. Konya: Litera Türk, 2019.
- Durukan, Aynur. “ Beylikler Dönemi Kültür Ortamından Bir Kesit” . *Turkish Studies*, sy.9 (2014): 395-400.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev: Lale Arslan İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Emecen, Feridun. “Osmanlılar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Ekim 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar#1-klasik-donem>
- Emiri, Ali. *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi*. der. Metin Yardımcı, ed. İbrahim Özcoşar ve Hüseyin Güneş, İstanbul: Mardin İhtisas Kütüphanesi Yayınları, 2006.
- Emre, Kutlu. “Hitit Sanatı”, *Tarih Öncesi Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeo Atlası*, Ed. Necmi Karul, 284-285. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınevi, 2011.
- Ensert, Kübra. “M.Ö İkinci Binde Kanatlı Güneş Kursu İle Taçlandırılmış Anadolu Hitit Figürleri”. *Anatolia 28* (2005): 25-47.
- Eravşar, Osman. ve Haşim Karpuz. *Büyük Selçuklu Mirası-Müzeler*. İstanbul: Kristal Matbaacılık, 2013.
- Erdem, Sargon. “Anka”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anca>
- Erdem, Sargon. “Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine”. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (1990): 72-79.

- Erginsoy, Ülker. “ Konya’da 13. Yüzyıla Ait Bir Buhurdanlık”. *Sanat Tarihi Yıllıkları Dergisi*, sy.11 (1981): 59-81.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.
- Erkanal, Armağan. *Anadolu’da Bulunan Suriye Kökenli Mühürler ve Mühür Baskıları/Die in Anatolien Vorkommenden Altsyrichen Siegel ve Siegelabdrucke*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1993.
- Eron, Kamil ve Gültekin Teoman. “II. Mesud’a Ait 5 Adet Sikke”. *Anadolu Nüvizmatik Bülteni*, sy. 1 (2007): 3-5.
- Ertem, Hayri. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1965.
- Ertuğrul, Özkan. “Gökmedrese”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 23 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokmedrese--sivas>
- Eryavuz, Şebnem. “Hüdavend Hatun Kümbeti”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Ağustos 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavend-hatun-kumbeti>
- Esin, Emel. “Amuderya”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Mayıs 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amuderya>
- Esin, Emel. “ İslam Sanatı”. *Türk Ansiklopedisi*, c. 20, 280-298. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Esin, Emel. “Karahanlı Sanatı”. *Türk Ansiklopedisi*, c.12, 277-284. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1973.
- Esin, Emel. *Türk Sanatında İkonografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Esin, Emel. *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.
- Esin, Ufuk ve Savaş Harmankaya. *Değirmen-tepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu: IX Kazı Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1988.
- Eyice, Semavi. “Bizans Mimarisi”. *Mimar Başı Koca Sinan’ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, 45. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1988.
- Finkel, Irving. *The Ark Before Noah Decoding The Story Of Flood*. London: Hodder, 2014.
- Foster, Benjamin. “ Animals İn Mesopotamian Literatüre”. *A History Of The Animal World İn The Ancient Near East*, (2002): 270-306.
- Gavaz, Özlem Sir. “ Hitit Metinlerinde Arinna’nın Güneş Tanrıçası”. *Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, sy.1 (2010): 91-105.

- Gavaz, Özlem Sir. *Hitit Krallarının Kült Gezileri*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Ghadim, Farshid Irvanı ve Hamed Tahmasebi Zave. “Bactria Margiana Kültürel Kompleksi İçinde Anıt Mezarları: Kuzeydoğu İran’da bir Çalışma”. *Tüba-Ar*, (2018): 139-148.
- Gorny, Ronald Lee. *Alişar Höyük in The Second Millennium B.C. (Volume One)*. Chicago: University of Chicago, 1990.
- Göksu, Erkan. “Çift Başlı Kartal ve Selçuklular”. *USAD*, sy.5 (2016):117-141.
- Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları,1988.
- Gül, Mesut. “Memluklarda Siyasi Sembolizmin Sanata Yansımaya Bir Örnek: Renk/Runik”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.2 (2017), erişim 30 Eylül 2020, http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/memluklerde-siyasi-sembolizmin-sanata-yansimasina-bir-ornek-renk-runuk_246
- Gülhan, Tuğçe. “Başlangıcından XIV. Yüzyıla Kadar Türk Sikkelerinde Hayvan Figürleri”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, 2015.
- Güterbock, Hans Gustav. *Kumarbi Efsanesi*. Ankara: T.T.K Yayınları,1946.
- Güterbock, Hans Gustav. “Hieroglyphensiegel Aus Dem Tempelbezirk” *Boğazköy V, Funde aus den Grabungen1970*. Ed. Kurt Bittel, Hans, Gustav Güterbock, Günter Neumann, Peter Neve, Heinrich Otten ve Ursula Seidl, 47-75. Berlin: Gebr Mann Verlag,1975.
- Güterbock, Hans Gustav. *Les Hiéroglyphes de Yazılıkaya a Propos D’un Travail Récent*. Paris: Institut Français Detudes Anatoliennes, 1982.
- Haas, Volkert. *Geschichte der Hethitischen Religion*. Köln: Brill,1994.
- Hayıt, Baymirza. “Yakut (Saha) Türkleri”. *Türk Kültürü Araştırmaları*, (1985): 307-322.
- Herbordt, Suzanne. *Die Prinzen- ve Beamtiensiegel der hethitischen Großreichszeit auf Tonbullen aus dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2005.
- Herbordt, Suzanne. Daliah Bawanypeck ve David Hawkins. *Die Siegel der Grosskönige ve Grossköniginnen Auf Tonbullen Aus Dem Nişantepe-Archiv in Hattusa*. Mainz: Verlag Philipp Von Zabern, 2011.
- Herodotos. *Herodot Tarihi*. çev: M. Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi,1993.
- Hignett, Charles. *Xerxes Invasion of Greece*. Oxford: Clerendon Press,1963.

- Huber, Christoph. “ Old Motifs: The Bactria-Margiana Archaeological Complex as a Possible Source”. erişim 26 Mayıs 2020, http://www.turkotek.com/salon_00040/salon.html
- İnalçık, Halil. “İskender Bey”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 30 Kasım 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender-bey>
- İnan, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1972.
- İnan, Abdulkadir. “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”. *Türkler Ansiklopedisi*, c. 3, 392-399. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- İsmail Yiğit, “Memlükler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler>
- İzmirlier, Yılmaz. *Anadolu Selçuklu Paraları*. İstanbul: Turcalibris Kitabevi, 2010.
- Kabaklarlı, Necdet. *Mangır Osmanlı Dönemi Bakır Paraları*. İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1998.
- Kaçmaz, Levent ve Esra Kaçmaz. “Diyarbakır Arkeoloji Müzesi’nden Antitetik Duran Kartal Betimli Bir Urartu Damga Mühürü”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 10* (2015): 394-399.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken, 2010.
- Kalaycı, Bahadır ve Bilhan Akçaşar. *Bahadır Kalaycı Koleksiyonunda Yer Alan Neşredilmemiş Anadolu Selçuklu Sikkeleri*. Antalya: Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2019.
- Kalkan, Mustafa. “ Ortaçağ Anadolu Devletlerine- Beyliklerine Ait Yeni Bulunan Numizmatik Materyaller”. *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, sy.1 (2020): 90-160.
- Karaçağ, Demet. “Mevlana Müzesi’ndeki Lakeli Selçuklu Rahlesi”. *Ekev Akademi Dergisi*, sy.35 (2008): 171-185.
- Karaduman, Hüseyin. “Delice Selçuklu Köşkü Kurtarma Kazısı”. *5. Kurtarma Kazıları Semineri*, 189-220. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,1995.
- Karamağaralı, Beyhan. “Sivas ve Tokat’taki Figürlü Mezar Taşlarının Mahiyeti Hakkında”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy.2 (1970): 75-109.
- Kaya, Lütfiye Göktaş. “Anadolu Maden Sanatı İçinde Artukluların Yeri”. *1. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri*, c.2, 119-134. Mardin: Mardin Valiliği Kültür Yayını, 2008.

- Kaya, Selim. "Artuklularda İktisadi Faaliyetler ve Sosyo-Kültürel Etkileri". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 1,(2019): 67-82.
- Kemaloğlu, İlyas. *Altın Orda ve Rusya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Kennedy, Mike Dixon. *Encyclopedia Greco-Roman Mythology*. California: ABC-CLIO,1998.
- Kınal, Firuzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1998.
- Koca, Salim. " Türklerin Göçleri ve Yayılmaları". *Türkler*, c.1 651-663. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Koçak, Kürşat. "Kuzey Kafkasya ve Kuzey Karadeniz'deki İskit Kurganlarının Ortaya Çıkışı". *Karadeniz Dergisi*, sy.25 (2014): 66-78.
- Koşay, Hamit Zübeyr. ve Mahmut Akok. *Alaca Höyük Kazıları 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Raporlar*. Ankara: T.T.K Yayınları,1966.
- Köprülü, Orhan Fuat. "Alp". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/alp>
- Közcü, Hamdullah. *Urfa Mimarisinde Kabaltılar*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, 2016.
- Ksenophon. *Anabasis*. çev: O. Yarılgas, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Kuban, Doğan. *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1982.
- Kulakoğlu, Fikri. " Kültepe-Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi". *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Ed. Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, 40-51. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Kulakoğlu, Fikri. ve Selmin Kangal. *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kaniş-Karumu, Asurlular İstanbul'da*. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Kulakoğlu, Fikri. "Kültepe-Kaniş (1948-2005,2006-)". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan ve Harun Taşkiran, 205-218. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012.

- Kulakoğlu, Fikri ve Güzel Öztürk. *New Evidence For International Trade İn Bronze Age Central Anatolia: Recently Discovered Bullae At KültepeKanesh, Antiquity Journal*. England: Cambridge University Press, 2015.
- Küçükahmet, Lülüfer. “Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Mezar Taşlarındaki Süslemeler”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.
- Kürüm, Turgay. “Avrasya’da Runik Yazı” erişim 23 Ağustos 2020, <http://www.antalyaonline.net/futhark/avrasya.htm>
- Landsberger, Benno. *Die Fauna Des Alten Mezopotamien Nach Der 14. Tafel Der Serie Ha-ra=Hubulla*. Leipzig: Hirzel, 1934.
- Laroche, Emmanuel. “Le Panteon de Yazilikaya”. *Journal of Cuneiform Studies* (1952):115-123.
- Laviola, Valentina. “Driking From a Golden Cup, Eating From a Silver Dish. Metalwork in Islamic Iranian Sources (11th-12th Century)”. *Annali, Sezione Orientale* 77, (2017): 181-214.
- Marcus, David. “Animal Similies İn Assyrian Royal Inscriptions”. *Orientalia* 46-1, (1977): 86-106.
- Mayer, Leo. *Saracenic Heraldry*. London: Oxfort University Press,1933.
- Merçil, Erdoğan. “Büveyhiler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/buveyhiler>
- Merçil, Erdoğan. “Gazneliler”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gazneliler>
- Merçil, Erdoğan. ”Aydınogulları”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aydinogullari>
- Mülayim, Selçuk. “Anadolu’da Hayvan Üslubunun Bir Örneği”. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları Dergisi*, (1984):325-346.
- Narçın, Ali. *A’dan Z’ye Sümer*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2007.
- Naumann, Rudolf. *Eski Anadolu Mimarlığı*. çev: Beral Madra, Ankara: T.T.K.Yayınları, 2007.
- Okumura, Sumiyo. “Memlüklü Halılarında Türk Kültürünün İzleri”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- Okumuş, Ejder. “Artuklularda Din Toplum İlişkileri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, s.26 (2008): 235-251.
- Ortaylı, İlber. *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

- Osten, Von Der. *Ancient Oriental Seals in The Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*. Chicago: The University of Chicago Pres, 1936.
- Osten, Von Der. *The Alishar Hüyük Seasons of 1930–1932*. Chicago: University of Chicago, 1937.
- Öden, Zerrin Günel. “Aydınogulları Beyliği”. *Türkler c. 6*, 793-796. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Ögel, Bahaeddin. “Türklerde Kartal ve Kartal Arması”. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, (1972): 208-226.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1984.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1989.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 2001.
- Ögel, Semra. *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1987.
- Ölmez, Zühal Kargı. *Şecere-i Terakime*. Ankara: Simurg Yayınları, 1996.
- Önder, Mehmet. “Federal Almanya Müzelerinde Türk Eserleri”. *Vakıflar Dergisi*, sy. 15 (1982): 127-138.
- Öney, Gönül. “Niğde Hüdavend Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları”. *Belletten*, sy. 122 (1967): 143-167.
- Öney, Gönül. “Anadolu’da Selçuk Geleneğinde Kuşlu, Çift Başlı Kartallı, Şahinli ve Arslanlı Mezar Taşları”. *Vakıflar Dergisi*, sy. 8 (1969): 283-312.
- Öney, Gönül. “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü”. *Anatolia*, sy. 13 (1971): 1-64.
- Öney, Gönül. “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal”. *Malazgirt Armağanı*, 139-177. Ankara: TTK Yayınları, 1972.
- Öney, Gönül. “İslam Süsleme ve El Sanatlarına Türklerin Katkısı”. *İslam Sanatında Türkler*, 118-128. İstanbul: Yapı Kredi Bankası Yayınları, 1976.
- Öney, Gönül. “Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri”. *Sanat Tarihi Dergisi* 3, (1984): 123-151.
- Öney, Gönül. *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Öney, Gönül. “Anadolu Selçuklu Sanatı”. *Türkler*, c.7, 807-819. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Öney, Gönül. “ Büyük Selçuklu Seramik Sanatında Resim Programı ve Gelişen Figür Üslubu”. *Sanat Tarihi Dergisi*, s. 13, (2004): 61-82.
- Öngül, Ali. “Mengücekler”. *Türkler c. 6*, 452-460. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Özaydın, Abdülkerim. “Karahanlılar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karahanlilar>
- Özçelik, Sadettin. *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/Dizin/Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2005.
- Özdemir, Yurdağül. “Kayseri Keykubadiye Sarayı Arkeolojisi”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2014.
- Özdemir, Mehmet. “Endülüs”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/endulus>
- Özdemir, Mehmet. “Müdeccenler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mudeccenler>
- Özel, Nilifer. “Grafik Bir Sembol Olarak Anadolu Sdelçuklularında Çift Başlı Kartal”. *TOJDAK*, sy.8 (2018):551-559.
- Özgan, Ramazan. “Antik Çağ’dan Günümüze Çift Başlı Kartal: Anlamı, Yorumu ve Propagandası”. *Anadolu Arkeolojisi Araştırma Dergisi*, sy.3 (2020): 97-125.
- Özgüç, Nimet. “Alişar Eti Buluntularının Tarihlenmesi”. *Arkeoloji Araştırmaları*, 73-90. Ankara: T.T.K Yayınları, 1945.
- Özgüç, Nimet. *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu/The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1965
- Özgüç, Nimet. *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları*. Ankara: T.T.K Yayınları, 1968.
- Özgüç, Nimet. “Acemhöyük Kazısı” *Anatolia/Anadolu X* (1968b):1-28.
- Özgüç, Nimet. “Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları”. *Belleten XLI*, (1977): 357-381.
- Özgüç, Nimet. “ Bullae From Kültepe”. *Anatolia and the Ancient Near East; Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ed. Emre Kutlu, Machteld Melling, Barthel Hrouda ve Nimet Özgüç, 377-405. Ankara: T.T.K. Yayınları,1989.
- Özgüç, Nimet. ve Tunca Önhan. *Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Bullalar*. Ankara: T.T.K Yayınları, 2001.
- Özgüç, Tahsin. “Kültepe Hafriyatı 1954 II. Kat Eserleri”. *Belleten XIX*, sy. 122 (1955): 445-454.

- Özgüç, Tahsin. “Alaca Höyük-İmparatorluğun Çekirdek Bölgesinde Bir Kült Merkezi”. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob, 468-469. Bonn: Kunst ve Ausstellungshalle der., 2002a.
- Özgüç, Tahsin. *Kültepe- Kaniş/Neşa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Özgüç, Tahsin. “ Kültepe-Kaniş, Asur Ticaret Kolonileri”. *Arkeoatlas, Özel Koleksiyon, Tarih Öncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, Ed. Necmi Karul, 244-249. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayınevi, 2011.
- Özgüdenli, Osman Gazi. “ Moğollar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mogollar>
- Öztan, Aliye. “Acemhöyük (1962-1988-1989-)”. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı, Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Ed. Orhan Bingöl, Aliye Öztan ve Harun Taşkiran, 59-66. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012a.
- Parker, H.M.D. *The Roman Legions*. New York: Dorset Press,1992.
- Parla, Canan. “Diyarbakır Surlarının Artuklu Dönemi Figürlü Kabartmaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.33, (2016): 1-23.
- Parla, Canan. “ Melike Hüdavend Hatun ve Türbesi”, *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, (2017):149-164.
- Parla, Canan. “ Niğde Hüdavend Hatun Türbesi'ne İkonografik Yaklaşım”. *Turkish Studies Social Sciences*, sy. 14 (2019):107-1032.
- Parlak, Tahsin. *Turan Yolunda Aral'ın Sırları*. Ankara: Türk dünyası İnsan Hakları Derneği, 2007.
- Parlar, Gündegül. “İlhanlılarda Sikke Formları”. *Türkler*, c.8, 919-927. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Parlar, Gündegül. “Orta Çağ Figürlü Sikkelerinin Taşdığı Anamlara Bir Bakış”. *Tüba-Ked*, sy. 13 (2015): 15-18.
- Peker, Ali Uzay. “Ortaçağ Türbe Mimarisinin İçerdiği Anamlar: Kayseri Döner Kümbet Örneği”. *Düşünen Şehir*, sy. 5 (2018): 58-65.
- Pittman, Holly. *Art Of The Bronze Age*. New York: The Metropolitan Museum Of Art, 1984.

- Pitrowsky, Boris. "The Schyitian World: A Dynamic Culture on the Steppes Of Eurasia 2500 Years Ago", *The Unesco Coirier* (1976):4-8.
- Polat, Mustafa. "Samsun Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesinde Bulunan XII. Ve XV. Yüzyıllara Ait Beylikler Dönemi Sikkeleri". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010.
- Pool, Stanley Lane. *Coins Of The Urtuki Turkumans Foes Of The Crusaders*. Chicago; Argonat Publications, 1967.
- Radloff, Wilhelm. *Türkler*. İstanbul: Örgün Yayınları, 2008.
- Radloff, Wilhelm. *Türklük ve Şamanlık*. İstanbul: Örgün, 2009.
- Reiner, Erica. "The Etiological Myth Of The Seven Sages". *Orientalia 30-1*, (1961): 1-11.
- Rice, Tamara Talbot. *Ancient Arts of Central Asia*. New York: Thames and Hudson, 1963.
- Rice, Tamara Talbot. *The Scythians*. New York: F.A. Praeger, 1957.
- Roux, Jean Paul. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Rudenko, I. Sergei. "The Mythological Eagle, The Gryphon, The Winged Lion, and The Wolf in the Art of Northern Nomads". *Artibus Asiae Vol.21* (1958):101-122.
- Rudenko, Sergei. *Frozen Tombs of Siberia-The Pazyryk Burials Of Iron Age Horsemen*. çev: M.W. Thompson, London: J.M.Dent and Sons Ltd, 1970.
- Salman, Fikri. "Tarihi Türk Kumaşlarında Desen ve Renk". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, sy. 4 (1998), 141-153.
- Sardi, Maria. "Mamluk Textiles". *Islamic Art, Architecture and Material Culture*, Ed. Margaret Graves (England: Hadrian Books, 2012), 7-14.
- Sarı, İbrahim. *Büyük Türk Tarihi*. Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2017.
- Sarı, İbrahim. *Şamanizm*. Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2017.
- Sarianıdı, Victor. *Myths Of Ancient Bactria And Margiana On Its Seals And Amulets*, Moskow: Pentagraphic, 1998.
- Sattarova, Liliya ve İskender İzmaylov. "İdil Bulgar Devleti'nde Sanat (X-XIII. Yüzyıllar)". *Türkler Ansiklopedisi*, c. 4, 43-54. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Savaş, Mevhibe. "Bayrak, Tuğra, Sancak". *Aksu Gazetesi*, 28 Aralık 1994.

- Sazak, Gözde. “Peterburg Ermitaj Devlet Müzesindeki Doğu Avrupa Türk Bakiyelerinden İdil-Bulgar Türklerine Ait Eserlerin İncelenmesi”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 2 (2014):177-198.
- Schachner, Andreas. “Hititler Öncesi Boğazköy”. 2. *Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu, Mayıs 2011*, Ed. Önder İpek, 87-90. Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012
- Schmidt, Erich. *The Alishar Höyük Seasons of 1928 And 1929*. Chicago: University of Chicago, 1932.
- Schmokel, Harmuth. “Sümer Dini”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 19 (1971): 197-217.
- Seeher, Jürgen. “Hattuşa-Boğazköy, Hitit Devletinin Başkenti-Kentin Gelişimi ve İmparatorluk Metropolü Oluşu”. *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk: Die Hethiter ve Ihr Reich Das Volk Der 1000 Götter*, Ed. Wenzel Jacob, 461-463. Deutschland: Kunst und Ausstellungshalle der Bundesrepublik, 2002.
- Seeher, Jürgen. *Hattuşa Rehberi, Hitit Başkentinde Bir Gün*. İstanbul: Ege Yayınları, 2006.
- Seeher, Jürgen. *Taşa Yontulu Tanrılar Hitit Kaya Tapınağı Yazılıkaya*. İstanbul: Ege Yayınları, 2011.
- Serteser, Serçin. “Kuş Figürlü Osmanlı Mangırlarının Seramik Form ve Yüzeylerde Yorumları”. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2017.
- Sevim, Ali ve Yaşar Yücel. *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: TTK Yayınları, 1989.
- Sevim, Ali. “Malazgirt Muharebesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/malazgirt-muharebesi>
- Sevim, Ali. ve Erdoğan Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: T.T.K Yayınları,1995.
- Sevin, Veli. *Yeni Assur Sanatı I: Mimarlık*. Ankara: T.T.K.Yayınları,1999.
- Sitchin, Zecharia. *12. Gezegen*. çev. Y. Tokatlı İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2004.
- Sitchin, Zecharia. *Enki'nin Kayıp Kitabı*. çev. Y. Tokatlı İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2013.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre. “Emevi Saray Tezyinatında Kullanılan Figürler”. *History Studies*, sy. 5 (2013),191-205.

- Skartsis, Labros S. *Origin and Evolution of the Greek Flag*. Atina: Athens, 2017.
- Somçağ, Selim. *Türkiye Kuşları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Somuncuoğlu, Servet. *Saymalıtaş Gökyüzü Atları*. İstanbul: Ege Basım, 2011.
- Soren Tillisch, "Scythians a Name Given Them by the Greeks". *British Archaeological Reports Limited*, Vol. 1748 (2008): 25-28.
- Speiser, Ebrahim Avigdor. "Akkadian Myths and Epic Etana". *Ancient Near Eastern Texts Relating To Old Testament*, (1974): 115-118.
- Spengler, William F. and Wayne G. Sayles. *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography: Volume II The Zengids*. Wisconsin: Clios Cabinet, 1992.
- Sümer, Faruk. "Mengüçlüler". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mengucukluler#2-mimari>
- Sümer, Faruk. "Selçuklular". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular#irak-selcuklulari>
- Sümer, Faruk. "Karamanoğulları". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karamanogullari#1>
- Sümer, Faruk. "Selçuklular". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuklular>
- Şahin, İlhan. "Sancak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim tarihi, 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sancak>
- Şahin, Nuran. *Zeus'un Anadolu Kültürleri*. İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2001.
- Şeşen, Ramazan. "Eyyubiler". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyubiler#2-sanat>
- Şeşen, Ramazan. *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*. İstanbul: Çağ Yayınları, 1987.
- Tanman, Baha. "Hacı Bektaş-ı Veli Veli Külliyesi". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haci-bektas-i-veli-kulliyesi>
- Tanman, M. Baha. "Karamanoğulları Mimari". *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Temmuz 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/karamanogullari#2-mimari>
- Tanman, Mehmet Baha ve Sevgi Parlak. *Beylikler Devri Mimarisi ve Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2018.
- Tansuğ, Kadriye ve Özel İnanlı. "Sümerlinin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış". *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, sy.7 (1949): 551-581.
- Tanyol, Tuğrul. *Mağara Resimlerini Okumak*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

- Tarhan, M. Taner. *Kimmerler ve İskitler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Tarлакazan, Burak Erhan ve Merve Tıngır. “ Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür Ve Tasarım Açısından İncelenmesi”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2018): 111-128.
- Taşağıl, Ahmet. “ İdil Bulgar Hanlığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 26 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/idil-bulgar-hanligi>
- Tatlıoğlu, Durmuş. “Türkmen İrımları (Halk İnançları)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 4 (2000):151–166.
- Tekçam, Tamay. *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2007.
- Tekin, Talat. *İrk Bitig*. Ankara: T.D.K. Yayınları, 2013.
- Teoman, Betül ve Gültekin Teoman. “Germiyanogulları Beyliği Sikkeleri”. *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III*, sy. 22 (2017): 169-200.
- Teoman, Betül. “Aydınogulları Beyliği Darphanelerinde Basılan Sikkeler”. *ABAD/ Journal Of Anatolia And Balkan Studies*, (2018):119-135.
- Tezcan, Burhan. “ Yeni Horoztepe Buluntuları”. *Anatolia* 5 (1960):13-28.
- The British Museum. *The Islamic World*. USA: Thames &Hudson, 2018.
- Tiryaki, Ayça ve Özgü Çömezoğlu Uzbek. *Bizans Mimarisi ve Sanatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, 2015.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz Destanı “Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili”*. İstanbul: Enderum Kitabevi, 1982.
- Top, Mehmet. “Erciş Zortul Kümbeti”. *Dünyada Van, Van Valiliği Kültür ve Sanat Dergisi*, sy. 16 (1999): 23-26.
- Topçuoğlu, Oya. “ Anitta Metni”. *Anadolu'nun Önsözü, Kültepe Kanış-Karumu, Asurlular İstanbul'da*, Ed. Fikri Kulakoğlu ve Selmin Kangal, 24-29. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2011.
- Treister, Mikhail Yu. *Hammering Techniques in Greek and Roman Jewellery and Toreutics*. London: Brill, 2001.
- Turan, Hayrunnisa. “Kudüs'teki Memlük Türk Devleti Armaları (Renkler)”. *Bellekten*, sy.83 (2019): 887-912.
- Turan, Osman. “ Türkler ve İslamiyet”. *Türkler Ansiklopedisi*, c. 4, 290-304. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Tümer, Günay. “ Budizm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 06 Mayıs 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm>
- Türkmen, Nalan. “Avcı Kuş İkonografisi ve Hünername’deki Betimlemeleri”. *Türkoloji Dergisi*, sy.1 (2009): 79-95.
- Türlü, Aliye. “Niğde Müzesinde Bulunan Halı ve Kilimlerin Bölgesel Teknik ve Desen Özelliklerinin Belirlenmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998.
- Uykur, Ramazan. “ Artuklu Türkmenlerinin Sikkelerinde Görülen İktidar ve Güç Sembolü Hükümdar Portreleri”. *Erdem*, sy.59 (2011): 169-198.
- Uykur, Ramazan. “ Sincar Zengi Atabeglerinin Sikkeleri”. *Kalemişi Dergisi*, s.10 (2017): 119-145.
- Uykur, Ramazan. “Artuklu Sikkelerinde Yazı ve Süsleme Kompozisyonu”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Uzun, Mustafa İsmet. “Ganizade Mehmed Nadiri”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Kasım 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ganizade-mehmed-nadiri>
- Ünal, İsmail. “Antalya Bölgesindeki Çinili Eserler”. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, sy. 14, (1974): 15-55.
- Ünal, Mustafa. “Evrensel Dinlerin Şamanizm’e Yaklaşımı”. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni*, 97-109. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2007.
- Ünal, Rahmi Hüseyin. *Çifte Minareli Medrese*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Varlık, Mustafa Çetin. *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları,1974.
- Ward, William Hayes. *Seal Cylinders of Western Asia*. Philadelphia: J.B. Lippincott, 1910.
- Weli, Qurban. *Qızıl Ming Oy Resimliri Hikayısı*. Urumchi: Xelq Neshriyati,1985.
- White, Grace. and Sue Cate. *The Religious Iconography of Cappadocian Glyptic in the Assyrian Colony Period and Its Significance in the Hittite New Kingdom*. Chiago: Illinois, 1993.
- Yakar, Jak. *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.

- Yanadur, Harika. “Niğde Müzesinde Bulunan İslami Dönem Sikkeler”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.
- Yapı Kredi Yayınları. *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*. der. Şennur Şentürk, Günay Paksoy ve Oğuz Tekin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Yapı Kredi Yayınları. *Sikkeler Ne Anlatır?*. der. Şennur Şentürk, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Yaşa, Recep. “Türk Kültüründe Alp”. *Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 313-324. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- Yazıcı, Tahsin. “Deylem”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/deylem>
- Yener, Aslıhan. ve Murat Akar. “Aççana Höyük, Antik Alalakh Kenti Çalışmaları 2012”. *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, sy.11, (2013),1-9.
- Yetkin, Suut Kemal. *İslam Sanatı Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,1954.
- Yetkin, Suut Kemal. *İslam Ülkelerinde Sanat*. İstanbul: Cem Yayınevi,1984.
- Yetkin, Şerare. *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları,1972.
- Yıldırım, Mustafa ve Ali Akyıldız. “Konya Müzesi Envanterinde Kayıtlı İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han Dönemine Ait Sikkelerden Örnekler”. *İstem*, sy.29 (2017): 61-78.
- Yıldırım, Recep. *Eskiçağ Tarih ve Uygarlıkları*. İzmir: Yıldız Yayıncılık, 2011.
- Yıldırım, Recep. *Urartu İğneleri*. Ankara: T.T.K. Yayınları,1989.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 30 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbasiler#sanat>
- Yılmaz, Anıl. “Bilge Kağan’a Atfedilen Taç ve (Doğu) Gök Türklerin Budizm’e Yaklaşımı”. *Art-Sanat* (2019):1-22.
- Yılmaz, Saffet Alp. “Kazakistan’da Büyük Selçuklu Bayrağı (Çift Başlı Kartal) Keşfedildi”. *Bilimdili*, erişim 20 Eylül 2020, <https://bilimdili.com/arkeotarih/tarih-tarih/kazakistanda-buyuk-selcuklu-bayragi-ciftbasli-kartal-kesfedildi/>
- Yiğit, Ali. Sema Çakır, Gülseren Yıldız ve Gökhan Aslım. ” Bayraklarda Kullanılan Hayvan Figürleri Üzerine Bir İnceleme”. *Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, sy. 82 (2010): 51-58.

- Yuvalı, Abdulkadir. “İlhanlılar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, erişim 20 Eylül 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ilhanlilar#1>
- Yüce, Nuri. “Bulgar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, erişim 10 Haziran 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulgar>
- Zapheiriou, Nikolaos. *The Greek Flag from Antiquity to Present*. Atina: Athens, 1947.

EKLER

EK-1 Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo1)

Tablo 1: Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Başları Yapışık	Sorguçlu	Boyunda Halka	Göğüste Boşluk	Kanatların Altından Çıkan Uzantılar	V Şeklinde Bacak	Yelpaze Kuyruk	Dikdörtgen Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Tanrı ve İnsanlarla	Pençelerinde Hayvan	Hayat Ağacı	Diğer Hayvanlar (Aslan, Ejder, Geyik Dağ Keçisi, Tavşan vb.)	Yazı
Örnek 1.1	X											X		X		
Örnek 1.2		X	X			X			X			X				
Örnek 1.3	X						X			X						
Örnek 1.4	X			X					X			X				
Örnek 1.5		X	X							X		X				
Örnek 1.6	X													X		
Örnek 1.7	X											X			X	
Örnek 1.8	X								X			X	X		X	
Örnek 1.9		X	X									X		X	X	
Örnek 1.10	X										X		X		X	
Örnek 1.11	X								X			X			X	
Örnek 1.12	X								X			X				
Örnek 1.13	X							X	X							
Örnek 1.14	X							X			X					
Örnek 1.15	X										X					
Örnek 1.16	X							X	X							
Örnek 1.17	X								X							
Örnek 1.18	X										X					
Örnek 1.19	X							X	X							
Örnek 1.20	X										X					
Örnek 1.21	X							X			X					
Örnek 1.22	X			X								X			X	
Örnek 1.23	X							X	X							
Örnek 1.24		X	X				X		X			X				X
Örnek 1.25		X			X		X		X			X				X
Örnek 1.26	X								X							X
Örnek 1.27	X						X		X			X			X	X
Örnek 1.28		X							X							X
Örnek 1.29		X			X		X		X			X				X
Örnek 1.30	X				X				X			X	X			

EK-2 Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 1 Devam)

Tablo 1 (Devam): Eski Çağ Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Başları Yapışık	Sorguçlu	Göğüste Boşluk	Boyunda Halka	Kanatların Altından Çıkan Uzantılar	V Şeklinde Bacak	Yelpaze Kuyruk	Dikdörtgen Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Tanrı ve İnsanlar'la	Pençelerinde Hayvan	Hayat Ağacı	Diğer Tasvirler (Aslan, Ejder, Geyik Dağ Keçisi, Tavşan vb.)	Yazı
Örnek 1.31	X															
Örnek 1.32		X							X							
Örnek 1.33		X									X					
Örnek 1.34	X							X	X							
Örnek 1.35	X										X		X		X	
Örnek 1.36		X								X						
Örnek 1.37	X							X	X							
Örnek 1.38	X						X		X				X			
Örnek 1.39	X									X						
Örnek 1.40	X									X		X				
Örnek 1.41	X								X				X		X	

EK-3 Türk Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 2)

Tablo 2: Türk Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbiri Üzerinden Geçen Boyunlar	Başları Yapışık	Kulaklı	Kulakları Yapışık	Yeleli	Sorguçlu	Göğüste Boşluk	Yelpaze Kuyruk	Pençelerinde Hayvan	İnsan	Aslan	Yılan
Örnek 2.1	X			X										
Örnek 2.2		X		X						X				
Örnek 2.3				X									X	
Örnek 2.4	X									X		X		
Örnek 2.5	X				X			X						
Örnek 2.6				X										
Örnek 2.7	X				X		X							
Örnek 2.8					X	X	X							
Örnek 2.9	X		X						X	X				
Örnek 2.10		X								X				
Örnek 2.11	X				X		X			X				X
Örnek 2.12	X						X			X				X
Örnek 2.13	X						X		X	X				X
Örnek 2.14	X									X				X

**EK-4 Endülüs Emevi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 3)**

Tablo 3: Endülüs Emevi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyun	Tek Boyun	Başları Yapışık	Başı Haleli	Boyunda İnci Dizisi	Kulaklı	Gagada Nesne	Kanatlarda Hayat Ağacı	Göğüste Çiçek	V Şeklinde Bacak	Yelpaze Kuyruk	Pençelerinde Hayvan	Aslan	Yazı
Örnek 3.1		X	X	X	X	X		X	X	X	X			X
Örnek 3.2		X	X		X		X	X			X	X	X	
Örnek 3.3		X				X		X			X			

EK-5 Būveyhi Sanatında Çift Başı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 4)

Tablo 4: Būveyhi Sanatında Çift Başı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Kulaklı	Kanatlarında Kartal	Göğsünde İnsan	Pençelerinde Hayvan	Yelpaze Kuyruk	Yazı
Örnek 3.4	X			X	X	X	X	X
Örnek 3.5		X	X		X		X	X

EK-6 Gazneli Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 5)

Tablo 5: Gazneli Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Başlar Yapışık	Kulaklı	Yelpaze Kuyruk	İnsan	Diğer Tasvirler (Kartal, Bitki)	Yazı
Katalog 1	X			X	X	X		X
Katalog 2		X	X	X		X	X	

**EK-7 Büyük Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 6)**

Tablo 6: Büyük Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Başları Arasında Tepelik Rumi	Kulaklı	Yeleli	Boyunda Halka	Boyunda İnci Dizisi	Göğüste Tepelik Rumi	Göğüste Boşluk	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Yazı
Katalog 3	X				X	X				X		
Katalog 4	X			X		X		X			X	
Katalog 5	X		X	X			X					
Katalog 6	X			X					X			X
Katalog 7	X		X	X				X		X		

EK-8 I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 7)

Tablo 7: I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Boyunda Halka	Başları Arasında Rumi/ Biki-Nokta	Kulaklı	Kulakları Yapışık	Sorguçlu	Yelesi	Gagada Nesne	Göğüste Boşluk	Göğüste Tepelik Rumi	Göğüste Tamga	Göğüste Nokta	Kanat Uçları Ejder	Kanatlarda Sarmal	Kanatlarda İnsan Başlı	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Bitkisel Kıvrımlı	Kuyrukta Hilal-Halka	Diğer Tasvirler (Aslan, Ejder, Hayat Ağacı)	Yazı	
Katalog 8		X		X		X	X			X					X			X			X			
Katalog 9		X		X		X	X			X					X				X		X	X		
Katalog 10	X			X		X					X										X			
Katalog 11		X		X		X												X					X	
Katalog 12		X		X		X	X				X							X					X	
Katalog 13	X								X							X			X		X		X	
Katalog 14	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 15	X								X							X			X		X		X	
Katalog 16	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 17	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 18	X								X							X			X		X		X	
Katalog 19	X								X							X			X		X		X	
Katalog 20	X								X							X			X		X		X	
Katalog 21	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 22	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 23	X								X				X			X			X		X		X	
Katalog 24	X								X							X			X		X		X	
Katalog 25	X					X												X					X	
Katalog 26	X							X									X			X		X	X	
Katalog 27	X							X									X			X		X	X	
Katalog 28	X							X									X			X		X	X	
Katalog 29	X							X									X			X		X	X	
Katalog 30	X							X									X			X		X	X	
Katalog 31	X							X									X			X		X	X	
Katalog 32	X							X									X			X		X	X	
Katalog 33	X							X									X			X		X	X	
Katalog 34	X							X									X			X		X	X	
Katalog 35	X												X						X		X		X	
Katalog 36	X			X		X												X			X		X	
Katalog 37	X			X		X												X			X		X	
Katalog 38	X			X		X												X			X		X	
Katalog 39	X			X		X												X			X		X	
Katalog 40	X			X		X												X			X		X	
Katalog 41	X			X		X												X			X		X	
Katalog 42	X			X		X												X			X		X	
Katalog 43	X			X		X												X			X		X	

EK-9 I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 7 Devam)

Tablo 7 (Devam): I. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Boyunda Halka	Başları Arasında Rumi-Bitki-Nokta	Kulaklı	Kulakların Yapışık	Sorguçlu	Yeleli	Gagada Nesne	Göğüste Boşluk	Göğüste Tepelik Rumi	Göğüste Tamga	Göğüste Nokta	Kanat Uçları Ejder	Kanatlarında Sarmal	Kanatlarında İnsan Başı	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Bitkisel Kıvrımlı Kuyruk	Kuyrukta Hilal-Halka	Diğer Tasvirler (Aslan, Ejder, Hayat Ağacı)	Yazı
Katalog 44	X			X		X												X			X		X
Katalog 45	X			X		X												X			X		X
Katalog 46	X			X		X												X			X		X
Katalog 47	X			X		X													X		X		X
Katalog 48	X			X	X	X			X												X		X
Katalog 49	X					X																	

**EK-10 Anadolu Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 8)**

Tablo 8: Anadolu Selçuklu Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbiri Üzerinden Geçen Boyunlar	Boynunda Halka	Boynunda İnci	Kulaklı	Kulakları Yanmışık	Başları Arasında Tepelik Rumi	Başları Yanmışık	Yeleli	Sorguclu	Göğüs Tepelik Rumi	Göğüsünde Bosluk	Göğüsünde Yazı	Ejder Kanatlı	Kanatların Altından Çıkan Uzantılar	Ejder Kuşuklu	İkive Avrak Kuşuk	Yelbaze Kuşuk	Havata ağacı	Diğer Tasvirler (Aslan, Balık, Ejder)	Yazı	
Katalog 50	X	X			X		X										X					X	
Katalog 51	X						X							X									
Katalog 52	X					X								X									
Katalog 53	X					X								X									
Katalog 54		X				X																	
Katalog 55	X					X								X									
Katalog 56	X					X	X																
Katalog 57	X					X	X																
Katalog 58	X					X																	
Katalog 59	X					X	X			X							X	X			X		
Katalog 60	X					X																	
Katalog 61	X			X		X												X					
Katalog 62	X				X	X												X					X
Katalog 63		X							X											X			X
Katalog 64		X							X											X			X
Katalog 65	X					X															X		
Katalog 66	X					X												X					X
Katalog 67	X	X				X	X					X							X		X		X
Katalog 68	X	X				X	X											X					
Katalog 69		X				X												X	X	X			
Katalog 70	X					X	X								X				X				
Katalog 71	X					X															X		
Katalog 72	X									X								X					
Katalog 73		X				X									X				X				
Katalog 74		X																	X	X	X		
Katalog 75																			X	X	X		
Katalog 76	X					X							X										
Katalog 77	X					X	X												X		X		
Katalog 78	X					X												X					X
Katalog 79	X																	X	X	X			

EK-11 II. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 9)

Tablo 9: II. Beylikler Dönemi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Boyunda Halka	Başları Arasında Rumi-Bitki-Nokta	Kulaklı	Kulakların Yapışık	Sorguçlu	Yelesi	Gagada Nesne	Göğüste Boşluk	Göğüste Tepelik Rumi	Göğüste Tamga	Göğüste Nokta	Kanat Uçları Ejder	Kanatlarında Sarmal	Kanatlarında İnsan Başı	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Bitkisel Kıvrımlı Kuyruk	Kuyrukta Bağlaç	Diğer Tasvirler (Aslan, Ejder, Hayat Ağacı)	Yazı
Katalog 80	X									X								X					
Katalog 81	X	X																X		X			X
Katalog 82	X			X						X								X					X
Katalog 83	X												X					X					X
Katalog 84	X												X					X					X
Katalog 85	X												X					X					X
Katalog 86	X												X					X					

EK-12 14./15. Yy Anadolu’da Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 10)

Tablo 10: 14./15. Yy Anadolu’da Selçuklu Geleneğinde Devam Eden Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Boyunda Halka	Başları Arasında Rumi-Bitki-Nokta	Kulaklı	Kulakları Yapışık	Sorguçlu	Yeleli	Gagada Nesne	Göğüste Boşluk	Göğüste Tepelik Rumi	Göğüste Tamga	Göğüste Nokta	Kanat Uçları Ejder	Kanatlarında Sarmal	Kanatlarında İnsan Başı	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Bitkisel Kıvrımlı Kuyruk	Diğer Tasvirler (Aslan, Ejder, Hayat Ağacı)	Yazı
Katalog 87	X	X								X								X				X
Katalog 88	X										X										X	X
Katalog 89	X					X		X			X								X			X
Katalog 90	X	X		X	X						X										X	
Katalog 91	X																	X				
Katalog 92	X	X		X	X			X										X				X
Katalog 93	X			X	X												X			X		

EK-13 Zengi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 11)

Tablo 11: Zengi Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Tek Boyunlu	Kulaklı	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Yazı
Katalog 94	X		X	X		X
Katalog 95	X		X	X		X
Katalog 96	X		X	X		X
Katalog 97	X		X			X
Katalog 98	X		X			X
Katalog 99	X		X	X		X
Katalog 100	X		X	X		X
Katalog 101	X		X	X		X
Katalog 102	X		X		X	X
Katalog 103	X		X	X		X
Katalog 104	X		X	X		X
Katalog 105	X		X		X	X
Katalog 106	X		X	X		X
Katalog 107	X		X	X		X
Katalog 108	X		X	X		X
Katalog 109	X		X	X		X
Katalog 110	X		X	X		X
Katalog 111	X		X	X		X
Katalog 112	X		X	X		X

**EK-14 Altın Orda Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 12)**

Tablo 12: Altın Orda Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyun	Tek Boyun	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Boyunlar Üzerinde Birleşen Kıvrımlar	Kulaklı	Başları Yapışık	Göğüste Boşluk	Göğüste Tamga	Yelpaze Kuyruk	Kuyrukta Bağlaç
Katalog 113	X		X		X		X		X	X
Katalog 114		X				X		X	X	
Katalog 115		X				X			X	
Katalog 116		X		X	X		X			
Katalog 117	X			X	X				X	

**EK-15 Memlûklü Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 13)**

Tablo 13: Memlûklü Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyun	Tek Boyun	Boyunların Altından Geçen Damla Şeklinde Halka	Başları Arasında Rumi-Bitki	Boyunda Halka/ Hilal	Kulaklı	Sorguçlu	Yeleli	Göğüste Çiçek	Yelpaze Kuyruk	Tepelik Rumi Kuyruk	Kuyruk Uçları Ejder	Kuyrukta Halka/ Bağlaç	Hayat Ağacı	Diğer Tasvirler (Aslan, Boğa, Kuş Grifon, El)	Yazı
Katalog 118	X		X	X		X					X		X			X
Katalog 119	X		X	X		X		X	X	X					X	
Katalog 120	X		X	X		X					X		X			
Katalog 121	X		X	X		X				X			X			
Katalog 122	X					X						X	X		X	X
Katalog 123	X					X	X			X				X	X	X
Katalog 124	X			X		X					X		X	X		X

EK-16 İlhanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri (Tablo 14)

Tablo 14: İlhanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyun	Tek Boyun	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Başları Arasında Rumi-Bitki	Başları Arasında İnsan Başı	Kulaklı	Yelesi	Göğüste Tepelik Rumi	Yelpaze Kuyruk	Kuyruk Uçları Ejder	Kuyrukta Halka/ Bağlaç	Diğer Tasvirler (Aslan)	Hayat Ağacı	Yazı
Katalog 125	X					X			X					X
Katalog 126	X		X			X								X
Katalog 127	X								X			X	X	
Katalog 128	X								X			X	X	
Katalog 129	X		X		X	X			X	X			X	
Katalog 130	X								X					
Katalog 131	X													X
Katalog 132	X		X	X		X	X	X	X		X			

**EK-17 Osmanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri
(Tablo 15)**

Tablo 15: Osmanlı Sanatında Çift Başlı Kartal Tasvirlerinin Genel Özellikleri

	Çift Boyunlu	Yandan Tasvir	Birbirinin Üzerinden Geçen Boyunlar	Başları Arasında Tepelik Rumi-Bitki	Kulaklı	Yeveli	Başları Arasında Nokta	Başları Arasında Saadet Düğümü	Göğüste Nokta	Göğüste Boşluk	Yelpaze Kuyruk	İkiye Ayrık Kuyruk	Kuyrukta Hilal/Bağlaç	Diğer Tasvirler (İnsan/Bitki)	Yazı
Katalog 133	X				X				X	X					X
Katalog 134	X								X	X	X				X
Katalog 135	X				X		X			X		X			X
Katalog 136	X									X	X				X
Katalog 137	X				X				X	X	X				X
Katalog 138	X								X	X	X				X
Katalog 139	X									X	X				X
Katalog 140	X									X	X				X
Katalog 141	X								X	X	X				X
Katalog 142	X							X							X
Katalog 143	X							X							X
Katalog 144	X														
Katalog 145	X	X												X	X
Katalog 146	X		X	X	X	X					X		X	X	X
Katalog 147	X		X	X	X	X					X		X	X	
Katalog 148	X		X	X	X	X					X		X	X	

